

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

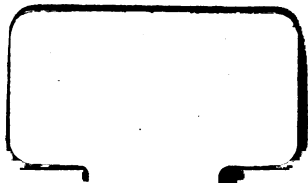
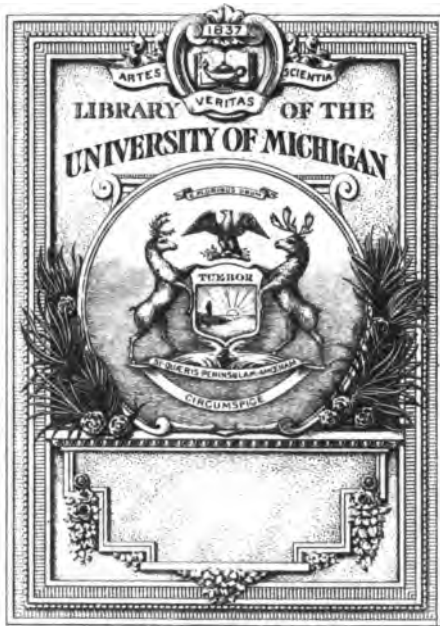
Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsatt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsatt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

A 494130

AS
284
5041

11-11-11

SVENSKA
AKADEMIENS
HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1796.

—•••••—•••••
TRETIONDEFJERDE DELEN.

—
ANDRA UPPLAGAN.
—

STOCKHOLM, 1864.
P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

THE
MUSEUM OF
THE
CITY OF BOSTON

OM
GUSTAF DEN TREDJE

SÅSOM
KONUNG OCH MENNISKA.

AF
BERNH. v. BESKOW.

ANDRA AFDELNINGEN.

S. L. Gunnar,

N. J. K. H.

7-28-25

12115

Vändpunkten i GUSTAF den tredjes tjuguetåriga regering var den inom några veckor fullbordade 1786 års riksdag. På ytan lugn och utan järtecken till samhällsvådor, dolde den i sitt sköte de olycksfrön, som buro frukt i 1788 års krig, i Anjala-förbundet, i säkerhets-akten, och en deraf alstrad sinnessämning, som knappt kunde försonas genom konungens död under mördarehand. Den hemlighetslöja, hvarmed både GUSTAF och hans motståndare omgäfvade sig, är ännu icke lyftad, och torde svårligen blifva det fullkomligt. De hafva tagit med sig i grafven mer än en hemlighet. Till förtegenheten kommer, för att öka bedömmarens svåra uppgift, otillförlitligheten af samtida anteckningar, hvilka oftast blott afspegla olika parti-syften, och vanskligheten att till sin rätta halt uppskatta tidens språk, äfven det officiella, en blandning af frihetstidens och encyklopedismens tungomål, hvaruti de viktiga orden frihet, envælde, lagbundenhet, upplysning, meniskorätt, icke sällan dölja en för granskaren förvirrad betydelse. En vän af den historiska sanningen torde förfara rättast, om han till grund för sin un-

dersökning väljer obestridda, offentliga skrifter, samt i de enskilda, äfvensom i de riksdags-anföranden, hvaraf finnes så riklig tillgång, afkläder fraserna och blottar kärnan, eller den handling, som de omkläda. Deras inre halt påminner då ofta nog om stor-inqvisitors yttrande till Don CARLOS, vid hans aflifvande: »Var lugn, min nådige herre, det sker allt för edert eget bästa».

En vigtig styrelse-åtgärd i den inre förvaltningen gjorde ständernas sammanträde önskvärdt. Landet var under början af 1780-talet hemsökt af flera på hvarandra följande svåra missväxt-år. I stället att jordbrukets utveckling i våra dagar tillåtit spanmålsutförsel af stundom ända till en million tunnor för året, fordrades åren 1783 och 1784 införsel af mera än samma belopp hvarje år. Förebyggande af en allmännare hungersnöd, genom anskaffande af brödföda och utsäde, utgjorde ofta ett bland regeringens svåraste bekymmer under en tid, då spanmålshandeln inom landet nyss var frigifven, — hvilket först timade under GUSTAFS regering — men ännu ej stadgad, och kommunikationsanstalterna stodo långt efter deras nuvarande fullkomlighet. Konungen lyckades visserligen att, under en af de svåraste missväxter, som på hundra år tryckt Sverige, uppehålla spanmåls-tillgångarne vid ett icke öfverdrifvet pris, och detta till väsendtlig

del genom de så mycket klandrade kronobränneriernas stora förråd, men varaktigare anstalter fördrades. Sedan konungen genom cirkulär till landshöfdingarne, den 4 mars 1784, utstakat planen för ett slags allmänna förrådshus och tillbjudit landt-hushållare att ingå kontrakt med kronan om spanmålsleveranser, men endast få antagit tillbudet, ville han påkalla ständernas medverkan till inrättning af särskilda förrådshus, på allmän bekostnad.

Likväl tyckes ett slags förutseende eller en hemlig aning ingifvit konungen en motvilja för detta riksmötes sammankallande. En man, som ägt hans förtroende i politiska frågor, antager att riksdagen mest påyrkades af tvenne utmärkte rådgifvare: LILJENCRA NTZ och TOLL*). Begge voro kände för skarpsynthet, affärsvana, fosterlandskärlek och oegen nytta. Hvad som gaf deras råd en ytterligare vikt, var den omständighet, att det kunde anses komma från motsatta håll, ty LILJENCRA NTZ och TOLL voro ingenting mindre än vänner. Deras hufvudsyften med riksdagen sammanträffade i ett mål, som konungen måste önska: LILJENCRA NTZ åsyftade att genom ständernas medverkan vinna icke blott utväg

*) »Liljencrantz uppgaf riksdagen såsom nödig, och Toll lofvade att föra den efter önskan. Konungen skall sjelf i det längsta varit deremot, men äntligen lätit öfvertala sig». WALLQVIST, *Berättelse om riksdagen 1789*, med en inledning om 1786 års riksdag. Manuskript på Upsala bibliotek.

till spanmåls-undsättningar, men ett i allmänhet förbättrad ordnande af rikets drätsel, hvilken, allsedan konungen, utan särskildt bidrag från det allmänna, öfvertog rikets skuld, endast genom lån kunde upprätthållas, och TOLL ansåg riksmötet kunna ge anledning till konungamaktens befastande. Konungen ensam tviflade i det längsta på dess nytta. Utgången ådagalade, att hans blick ej felat. Man äger anledning mistänka, att TOLL, såsom den egentlige ledaren, oaktadt all sin slughet, blifvit förd bakom ljuset af motståndspartiet och omedvetet missledde konungen. Löften om samtycke till konungens förslag utgjorde efter all anledning den snåra, hvori TOLL låtit fånga sig. En djuptseende häfdaforskare, tillika ögonvittne till tidens händelser, biskop NORDIN, yttrar i detta hänseende, bland annat: »Om hösten 1785 voro banko-revisorerna tillsammans, och då hade jag full anledning tro, att vissa, t. ex. biskop Celsius (tillhörande motståndspartiet) af presteståndet, ingått någon öfverläggning med vissa herrar om de mått och steg som skulle vidtagas, dels till riksdags erhållande, dels till dess förande. — Huru planen var, kan ingen veta, men ofelbart är, i min öfvertygelse, att *de, som minst älskade konungen, hade genom tredje och fjerde hand* determinerat honom till ständernas sammankallande. — Säkert är, att konungen sjelf anser och

är öfvertygad, att han *par politique* blifvit nar-rad» *).

I denna, liksom i alla större frågor, betraktade konungen sin inre och yttre politik i ett sammanhang. Bland de skäl, han ägde emot riksdagens sammankallande, var ställningen till främmande makter i händelse af FREDRIK den andres död (hvarom tidning dagligen väntades våren 1786), och det större inflytande, som han föresåg hos Ryssland förent med Österrike, sedan deras betydligaste motvigt fallit. Han afvaktade tillförlitlig under rättelse om den store konungens återställande till helsan, innan han fattade sitt beslut om riksdagskallelse. Den väntade tidningen ankom från Berlin onsdagen den 29 mars. Torsdagen skref han sjelf riksdagskallelsen, som var tryckt fredagen, utan att någon ägde kännedom deraf, utom WACHTMEISTER, TOLL och LILJENCRA NTZ. Samma dag på aftonen afgick kungörelsen till landsorterna. I Stockholm förblef man i okunnighet derom till den 8 april, då konungen i rådet tillkännagaf sitt beslut att sammankalla rikets ständer, hvilket följande dag kungjordes i hufvudstaden**). Konungens afsigt

*) NORDIN tillägger i brädden af sin anteckning: »Toll var sjelf narrad både 1786 och 1789». *Gustavianska papperen*, 3:dje delen, 2:dra afd. sid. 110, 111.

**) Till bevis, huru hemligt det hölls för sjelfva rådet, har NORDIN antecknat följande: »Rådet var kalladt till plenum

med hemlighetens iakttagande var, att så länge som möjligt beröfva motståndspartiet tillfälle att inverka på riksdagsmannavalen, i hvilket hänseende han dock misslyckades; ty icke blott hos adeln, hvars sinnesstämning var fiendtligast, utan äfven bland de ofrälse stånden valdes företrädesvis kända motståndare till konungens afsigter. Ledarne hade haft en månad på sig innan riksdagsombuden sammanträdde, i början af maj. »Förrän någon kände afsigter och ändamål med denna riksdag (säger WALLQVIST), samlade en del tänkesätten till opposition emot allt hvad konungen kunde vilja. Tillika med riksdagskallelsen utflögo till landsorterna flera oroande rykten. Man uppgaf, att adelns och presterskapets privilegier skulle sättas i osäkerhet. — Åtskilliga betydliga handelsartiklar, såsom tobak, kaffe, salt m. m., skulle regaliseras. Grufliga beskattningar skulle påläggas och dessa i synnerhet drabba jordbruket och andra näringar. Också utföllo riksdagsmannavalen nästan allmänt för personer, som voro kända i sina orter för missnöje med styrelsen, eller på sådana, som aldrig varit brukade i dylika saker och således för den gången borde nöjas att med tysthet höra och med lydriad följa den rå-

kl. 11 f. m. Jag kom till riksrådet Bunge kl. $\frac{1}{2}$ 11, då han omöjligt ville tro mig att riksdag var på färde, utan tog det för prat».

dande tonen. — Man hade skolat vänta sig en lugn riksdag, om icke snart märkts, att vissa personer voro mycket angelägne att göra sig anhang. — Oppositionen kände ock inom få dagar sin styrka så fast, att den kunde kungöras utan våda. Man agerade sedan helt öppet och fräckt. Derpå må tjena till exempel, att biskop Celsius en dag kallade en stor del af presteståndet till biskop Herwegher. När vi voro samlade, till nära fyratio personer, förmante oss Celsius uppenbarligen, att be-
manna oss emot konungens propositioner, som borde supponeras vådliga, efter de höllos hemliga, med mycket mera, som han talade dristeligen»*)).

Onekligen fanns ett verkligt och temligen allmänt missnöje, hvarpå motståndspartiet kunde bygga. Anledningarne voro flerahanda: hos den högre adeln och de forna riksdagsledarne var det hufvudsakligen minskad politisk inflytelse, i den mån konungamakten tillväxte; hos landt-adeln var det mera missbelåtenhet med kronobrännerierna, helst flera af de stora egendomsinnehafvarne voro sjelfva betydliga bränvinsbrännare, och fruktan, åtminstone angifven, för passevolancen, som nu började infö-

*) Konungen hade kort förut inkallat CELSIUS i den då stiftade Svenska Akademien, bland hvars första ledamöter han äfven nämnde FERSEN, den främste bland sina politiska motståndare.

ras. Hos de gamla partigångarne ömmade förlusten af de riksdagsförmåner, hvaraf så många ägt sin enda utkomst, och hvaraf de, som gjorde viktigare tjänster, kunde påräkna listidspensioner, samt någon gång grunda »familje-fortuner», men hvilken inkomstkälla, efter 1772, utsinat inom alla stånden*). Presterna klagade öfver den beviljade religionsfriheten, öfver pastoratshandeln (en qvarlefva af parti-tidernas missbruk, som dock kort efter riksdagen hämmades till det mesta), öfver uppförande af skådespel på söndagarne**), samt öfver kongl.

*) Äfven ADLERBETH omtalar, att »många blefvo personligen lidande genom upphörandet af *de indrägtiga riksdagarne*».

**) I sitt svar på klagan öfver söndags-spektaklerna anmärker konungen, att i större städer, hvarest sederna vanligen äro mest förskämda, användas helgdagarne ej sällan »till spel och dobbel, fylleri och dryckenskap samt andra liderligheter, hvilka så mycket mindre kunna hållas tillbaka, som de inom slutna dörrar; i enskilda hus öfvas, men dock äro af den olyckliga beskaffenhet, att de i skadligaste mätto verka på samhället och det allmänna. För att förtaga ett gränslöst utbredande af dessa laster, till hvilkas verkställande den lediga söndagsaftonen framför alla andra stunder i veckan olyckligtvis plägar användas, har Kongl. Maj:ts ansett bättre, att i större städer tillåta skådespel, som gifva någon sedolära, och hvarigenom de elaka menniskor, som förföra till allehanda odygder, ej så lätt vinna sin afsigt, som när ungdomen, sysslolös och oftast öfverlemnad åt sin ålders yra, af sådana förledare blir uppfångad och till förderf anford». *Kongl. Maj:ts förklaring på presteståndets besvär.*

cirkuläret till förekommande af barnamord, hvilket gaf anledning till konungens här nedan anförda vackra svar*). Borgareståndet besvarade sig öfver

-) Grunderna till detta beslut har konungen nedlagt i skrifvelsen den 17 oktober 1778 till Svea hofrätt, der han tillkännagaf, att han vid föredragningen af mål rörande barnamord med särdeles bekymmer funnit, att fruktan för dödsstraff ej förmått afhålla från ett brott, för hvilket sjelfva naturen hade afsky. Till dess hämmande måste därför andra medel uttänkas, helst det vilje synas såsom modren, af blygsel öfver sitt tillstånd och öfver den skymf det ådrog henne, samt af sorg öfver barnets framtid, ansåg döden bli en utväg för begge att befrias från skam och nöd. Lagstiftaren borde således, enligt konungens tanke, utan att lemna osedligheten friare tyglar, icke på en olycklig qvinna nedlägga en hel lefnads skymf, men deremot bereda möjlighet för de oskyldiga barnen att blifva gagneliga medlemmar i samhället. Konungen afskaffade därför offentlig kyrkoplikt för häfdat qvinna och medgaf tillåtelse för öakta barn att intagas i skrän och handverk; vidare skulle ogiftmoder ej utestängas från församlingens gemenskap eller hindras från salighetsmedlens bruk, eller, då lysning till giftermål för henne skedde, kallas *kona*, utan piga eller hvad icke vore menligt och betecknande hennes begångna fel; äfvensom ingen skilnad borde göras i dopet för äkta och öakta barn. Särskildt ålade konungen sina befallningshafvande i orterna att, när föräldrar till öakta barn ej förmodde bereda dem nödortfigt underhåll, dertill använda barnhus-, hospitals- eller fattigmedel. I anledning af presterskapets hemställan om skärpta straff för osedlighet, tillägger konungen: »Det blir alltid ett vedermäle af preteståndets nit för ärbarhet och goda seder. Kongl. Maj:t känner deras dyra ansvar i denna del, men ock det större och vidsträcktare, som konunga-embetet åtföljer. När lärare

den fria spanmålshandeln, öfver utländingar beviljade handelsförmåner, o. s. v.; bondeståndet hufvudsakligast öfver bränvinsbränningen och åtskilliga

igenom undervisning och efterdömen gå sina åhörare till handa, begge skyddas och uppmuntras, blir mycket hulpet, men icke allt. Der tager lagstiftningen vid, af alla omsorger den svåraste. Om deruti icke rätta grunder följas, blir den till intet nyttig, många till förderf, ingen till upprättelse. Uti 57 kap. M. B. hafva lösaktighet och skörlefnad fått sin rätta stämpel. Icke kan eller bör straffet derå följa oftare, än lagliga bevis äro att tillgå. Om anorlunda hände, om blotta angifvelser fingo gälla för domskäl, ägde samhället icke bestånd, ty allmän säkerhet vore bruten. — En häfdad qvinna bär väl inom sig bevis till en förutgången oordentlighet, men ock tillika ett barn, som har fått lif ifrån en och samma skapare med alla andra menniskor, och som ifrån allraförsta stund af rörelse kräver hägn och beskydd. Att glömma det senare, för att så mycket strängare förfara emot den förra, det är både emot religionen och staten. Icke visar erfarenheten, att igenom det förra bestraffningssätt, som preteståndet vill hafva återställt, barnamord i större eller mindre mån upphört, men väl att en häfdad qvinna ansett barnet för sin olycka, och våld upå ett menlöst lif för sin räddning. Hvad för medel är då öfrigt annat än att igenom en lindrigare medfart föra henne på den tanke, att hon är mor; att komma tvenne, både henne och barn, till undsättning, då den bäst behöfves; att upprätta från ett begånget fel, men ej störta henne för hela sin listid i olycka och nöd, eller i förtviflan, som slutas med förspillning af tvenne lif, det ena oskyldigt, det andra brottsligt. Inrättningar för barnens underhåll och uppfostran, som tillika blifvit påtänkta, hafva redan visat sin verkan, der de kommit i gång. — En författning, som upå sådana grunder är bygd, tål

helgdagars indragning*). Bland öfriga skäl till missbelåtenhet uppgåfvos, att högre sysslor nästan uteslutande lemnades åt adeln; att officers-corpserna

ingen ändring, äfven så litet som dessa kunna motsägas. De till riksens ständer öfverlemnade handlingar innehålla ännu flera skäl, som hos Kongl. Maj:t förekommit vid granskningen af detta ömma ärende, och har Kongl. Maj:t dermed gjort hos sin och alla konungars domare redo för sitt uppsåt. Hvad sagdt är, gör tillfyllest preteståndet till åtlydnad och efterrättelse». *Ders.* § 3. — Man igenkänner lätt i denna skrifvelse konungens hand.

- *) Bondeståndet önskade böndagarne firade på lördagar; kyndelsmesso-, michelsmesso- och helgonamesso-dagarne på de dagar då de verkligen infalla, samt fjerdedagarne af de stora högtider och särdeles fjerdedag jul firade med gudstjenst, d. v. s. tio helgdagars återställande »till den store Gudens sannskyldiga dyrkan», som det heter i allmogens besvär. Konungen svarar, att redan i GUSTAF I:s tid firades böndagarne, såsom nu, på söndagarne, och att den vidtagna författningen endast återställt dem i det skick, som de vid hans dödliga afgang voro; att fjerdedag jul här i landet först börjat firas med gudstjenst till åminnelse af en den påfviska kyrkans ceremoni för ärkebiskopsstolen i Upsala, och att fjerdedagar i allmänhet icke firas i kristenheten, samt att hvad kyndelsmesso-, michelsmesso- och helgonamesso-dagarne vidkom, hade desamma vid GUSTAF VASAS reformation endast bibehållits för att »ej oroa den enfaldiga menigheten, i hvars vidskepliga begrepp nödvändigt en längre tid bevarades mycken vördnad för jungfru Maria och helgonen, och då samma vördnad nu genom den undervisning, som svenska församlingen under 260 år sedermera lyckligen njutit, blifvit vänd till sitt rätta föremål, den store Guden, hvilken allena bör dyrkas och tillbedjas, så synes den härvid skedda förändringen så mycket hellre

vid Uplands och Södermanlands regementen äfven skulle framdeles bestå af adelsmän; införandet af hof-ärmar för fruntimren, med mera dylikt, hvarigenom adeln utmärktes framför de borgerliga.

Man kan indela allmänne missnöjen i tvenne slag: det ena alstradt inom vissa samhällsklasser genom förlusten af egna fördelar, vare sig politiska eller materiella; det andra föranledt af öfvertygelsen om någon styrelseåtgärds skadlighet för det allmänna. Det förra är vanligtvis både högljuddare och ihärdigare, än det senare, och saknas sällan vid äfven de nyttigaste åtgärder; det fördröjer, bekämpar och förlamar deras verkställighet i det längsta; men en upplyst och kraftfull styrelse får i sådant fall ej gifva efter för ropet, ehuru stormande det må ljuda. Det nuvarande Sverige skulle icke förlåtit GUSTAF, om han, genom svag eftergift, låtit riksdagarne återgå till parti-tidernas ståndsregering, med falhet för främmande guld och med utländska intressen framför fäderneslandets. Lika litet skulle

kunna äga rum, som Kongl. Maj:t befallt, att de på dessa helgdagar till utläggning förordnade texter ej böra uraktlåtas, utan deras innehåll på vederbörliga sabbatsdagar för rikets innebyggare förklaras». *Kongl. Maj:ts nådiga förklaring på allmogens besvär*, § 1. — Konungens bref af den 7 januari 1780, upphäfvande dödsstraffet för dem som »förskrifva sig åt satan», väckte äfven hos allmogen blandade känslor.

efterverlden gillat, om han, af vankelmod eller för folkgunstens ögonblickliga njutning, återvändt från den upplysta och frisinnade bana af samhällsförbättringar, som åsyftade religionsfrihet, strafflagarnes mildring, lossandet af de band, som tryckte handeln med den första nödvändighetsvara, krigshärens försättande på en rörligare fot och bibringandet af mera fältvana, samt grundandet af en svensk skådeplats för återkallandet af fäderneslandets stora minnen. Annat afseende förtjente missnöjet öfver verkliga missbruk, eller förfelade styrelseåtgärder, som pastoratsförsäljningen, adelns obehöriga gynnande och kronobränneriernas inrättning. I hvad mån konungen skänkte uppmärksamhet åt de deröfver förda klagomål, visar sig i det följande. Här må blott anmärkas, att han aldrig genom trots eller af fruktan kunde förmås till eftergift, hvilken måste bli en följd af förändrad öfvertygelse. Han gaf lättast efter, om man vädjade till hans ädelmod. För att ej synas vika, eller för att uppträda med cesarisk högsintheit, offrade han icke sällan mer än statsklokheten fordrade. Den för riket gagneliga, för honom sjelf betungande 1776 års realisation är ett bevis på detta begär att visa sig storsinnad. Behandlingen af den vigtigaste fråga vid 1786 års riksdag, om bevillningen, vittnar ytterligare derom. Han skulle i ekonomiskt hänseende

gått segrande ur striden rörande sjelfva bränvinsfrågan, om han velat låta ständerna bestämma tid, hvilket han deremot ansåg politiskt skadligt, hvarför han ej ville afvika från sitt förslag, utan tog hellre penningeförlusten.

Om motståndspartiet ansträngt sina krafter att förvissa sig om valen, så synes konungen, i bjert motsats, velat visa huru säker han var på folkets förtroende, hvilket han äfven ansåg lättast derigenom vinnas. Man finner bland hans papper ett egenhändigt utkast till den kungörelse, som öfverståthållaren skulle utfärda, af följande lydelse: »Som Kongl. Maj:t med mycket missnöje förnummit, att man missbrukat dess namn och velat influera på borgerskapets och magistratens röster vid det instundande riksdagsmannavalet; så har Kongl. Maj:t befallt mig (KARL SPARRE), såsom dess högste embetsman i Stockholm, förklara: att Kongl. Maj:t, som i den mest patriotiska afsigt sammankallat riksens ständer, anser alla sina trogna undersåtar med lika förtroende, och önskar endast att Stockholms innevånare följa sin egen böjelse i det val af fullmäktige de nu förehafva; därför begär Kongl. Maj:t af dem, att de, utan afseende på den eller dem som erhållit löften under falsk förevändning af Kongl. Maj:ts vilja, anse sådana löften alldeles ogiltiga, och

endast följa deras enskilda öfvertygelse»^{*)}). I samma afsigt, eller för att ådagalägga sitt förtroende och huru litet han fruktade motståndarne, erbjöd han landtmarskalksstafven åt AXEL FERSEN, hvilket anbud denne deremot, kanske icke utan skäl, ansåg såsom ett skickligt drag att bryta motståndet, hvarför han undanbad sig det nådiga förtroendet^{**}). Allt visar emellertid, att konungen sökte förbinda sig de sammanträdande folkombuden. Bland annat förekommer en kungörelse, som vittnar huru han varit omtänkt att göra vistandet i hufvudstaden så litet betungande som möjligt för riksdagsmännen, samt låtit genom öfverståhållaren utgå en varning till stadens innevånare, på det att de under den förestående riksdagen icke måtte stegra hushyror och andra förnödenheter, vid äfventyr af böter, eller, i svårare fall, näringsrättighetens förlust^{***}). I alla sina skrifter och tal till ständerna söker han återställa förtroendet, lugna sinnena och aflägsna de farhågor för krig, hvarom rykten voro i omlopp. I den af honom sjelf författade riksdagskallelsen yttrar han:

»Då vi under en femtonårig regering ej annat

^{*)} *Gustavianska papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 116.

^{**} *Ders.*

^{***} *Öfverståhållare-embetets kungörelse och varning*, den 21 april 1786.

erfarit af eder, våre trogne undersåtar, än lydriad och kärlek, har det ock varit oss högst om hjer-tat, att föra den spira, hvilken af Gud blifvit oss anförtrodd, till eder gemensamma välgång, samt i lyckliga undersåtars erkänsla skörda frukten af vår ständiga vaksamhet. Vi hafve i synnerhet varit omtänkte att bibehålla enighet och godt förstånd med främmande makter, så att vi en gång kunne se tecknad i rikets tideböcker vår regementstid såsom den längsta fred, riket någonsin njutit, och hvilken ej så lång tid förut varit bibehållen under de store konungars regering, som oss på svenska thronen företrädt; och kunne vi ej fyllest prisa den högstes godhet, som så ymnogt välsignat vår regering, om ej trenne svåra missväxtår hemsökt riket och mycket ökt tyngden af vår faderliga omsorg för eder. De utvägar vi tagit till edert understöd hafva burit vittne om vår ömhet för eder, och den lifliga åhåga vi hysa att befrämja edert väl och afvärja allt, som kunde lända eder till skada. Men det gör ej tillfyllest att i nödenes tid komma till hjälp; hjälpen är ofta svår och blifver sluteligen omöjelig, om ej en försigtig vaksamhet tager i tid sådana mått, som kunna hjälpa det onda, då svåra tider infalla. Detta är det verk, om hvilket vi nu äro betänkte; men till dess fullbordan fordras vår och eder gemensamma åtgärd, att det på

fasta, säkra och nyttiga grunder stadga; och därför äske vi eder sammankomst, att samfäldt med oss om denna stora angelägenhet öfverlägga. Vi bjude och befalle därför», m. m.*).

Samma ämne utvecklas i throntalet, hvilket, liksom andra dylika meddelanden af konungen, uppenbarar något på en gång så kungligt och faderligt, en ton så olik den diplomatiska, som genomgår andra länders och våra tiders, af ministrarne vanligen författade, helsningar från thronen, att det förtjenar återkallas i minnet. Konungen

*) Af de föräldrade uttrycken »nödenes» — »ymnog», o. s. v., kunde man misstänka, att någon annan penna deltagit i uppsättningen; men det skönjes af flera andra egenhändiga uppsatser af konungen, att han äfven var mäktig af det äldre författningsspråket. Så härmar han den gamla svenskan i sitt egenhändiga utkast till riksdags-ordningen, t. ex. § 2: »Nu är *then* dagen kommen, som i konungens bref och påbud utsatt är, *tå* låter konungen af riksens härold, eller *then* hans embete förestår, med härpukor och trompeter bjuda och befalla alla *them*, som lagligen till riksdagen komme äro, att sig på *theras* ställen enligt . . . § i *thenna* lag sig anteckna låta». I samma koncept skrifer han *urgambla*, *inbyrdes*, *allan*, *allom*, *adelen*, o. s. v. I de af honom egenhändigt uppsatta stadgar för Svenska Akademien härmar han äfven det gamla språket, t. ex. »Nu skola direktör och kansler väljas: lägge *tå* sekreteraren uti en låda så många kulor, som ledamöter äro tillstädes», m. m. — »*Tå någor* ledamot med döden afgår», o. s. v. Han nyttjar på samma sätt de gamla orden *theslikes*, *therutinnan*, *ordabok*, *titul*, *konungabarn* (prins), *klämna* (sigill), m. fl.

yttrade, i det praktfulla och välljudande föredrag som var honom eget:

»Det är alltid med den lifligaste ömhet jag eder emottager inför thronen, och de stunder äro de käraste i min lefnad, då jag i trogne undersåtars sköte öfverlemnar mina faderliga bekymmer för deras väl. Åtta år äro snart förflutna sedan eder senaste sammankomst. Fred och lugn hafva bibehållits både inom och utom rikets gränser. Enighet och förtroende emellan mig och eder stadfästa rikets säkerhet och föreskrifva gränser för dem, som, afundsjuke öfver vår enighet, ville störa vår säkerhet. Ty hvem vågar oroa ett förenadt folk, som alla för en och en för alla hafva samma föremål, samma vilja, samma tankar: fäderneslandets sjelfständighet och ära».

»Om mina företrädare ofta sammankallat eder, att med eder tillhjälp hämnas rikets heder, försvara och hjälpa våra bundsförvandter emot våld, beskydda våra trosförvandter mot samvetstväng, eller freda våra egna gränser af fienden antastade, så ären I nu endast sammankallade att med mig öfverlägga om edert gemensamma väb.

»Det är ej att äska nya gärder, det är ej att kräfvä nya pålagor jag kallat eder. Jag är nöjd med dem I mig gifven. Med försigtighet använde, kunna de understödja rikets tarfvor; men det är

att öfverlägga med eder om edert eget väl, det är att utse mått att frälsa eder ifrån hunger och nöd, då riket med svåra år betungas, det är för sådant föremål jag eder sammankallat».

»Om min regering varit af himmelen välsignad med en stadigvarande fred, om nyttiga inrättningar kunna befrämjas, om alla de olyckor, som hotade riket vid min faders död, blifvit förskingrade, om jag nu för andra gången kan tilltala ett fritt, sjelfständigt och enigt folk; om allt detta (näst Guds nåd) är mitt verk; har dock den vansklighet, som följer menskligheten, ej kunnat skiljas från våra öden: jordens gröda (den första af alla rikedomar) har varit oss förnekad i snart trenne år, och denna saknad har ej litet ökt tyngden af min krona; ty eder nöd, mine käre undersåtar, är min nöd; vår ära och lycka äro oskiljaktiga. Den omsorg jag tagit att förekomma de följder, som dessa hårda år åstadkommit, den stora hjälp jag sökt gifva de nödlidande, har redan genom sin verkan kommit till eder kunskap; I hafven deraf kunnat finna min ömhet för eder».

»Af de berättelser, jag eder sjelfva och edra medbröder i utskottet skall låta meddela, skolen I dömma huru stort detta biträde varit, och huru angeläget det är för eder sjelfva att med mig sam-

manstämman i de mått, som kunna bidraga att för framtiden förekomma sådana omsorger».

»Af de utvägar, jag edre medbröder i utskottet vill låta meddela, skola de dömma att, fast människor ej kunna råda öfver naturens omskiften, kan dock mensklig försigtighet förekomma dess tryckande följder. I finnen häraf, att det är endast för edert bästa jag eder sammankallat, och att hvarken ärelystnad, penninge-åtrå eller någon med rikets sanna väl mindre öfverensstämmande orsak stadgat detta beslut. Ty riket är i fred med sina grannar; jag har bibehållit ett ömt förtroende med dess urgamla vänner, och jag har gjort det aktadt af främmande makter genom en krigsmakt, som är i stånd att freda riket, genom en sjömak, som redan fredat dess handel, — tvenne grundpelare, på hvilka rikets lugn, aktning och säkerhet sig stödja».

»Om sådana skäl föranlåtit detta riksmöte, så blandar sig en äfven så kär som öm känsla i de orsaker, hvilka föranlåtit eder sammankomst: den, att för eder visa det barn, som på så många sätt kan anses för edert, och, sedan I varit vittnen till dess födelse, låta eder se de framsteg han gör och låta eder dömma om det hopp, I kunnen fatta om honom för framtiden. Jag anser för en lycka, att det första som för dess menlösa ögon sig visar och som i dess späda år gör desto djupare intryck, som

hjertat och själen är ännu redo att emottaga alla de känslor, som först dem röra, att, säger jag, dess späda ögon få skåda föreningen af ett fritt men laglydigt folk, med en lagbunden men makt-egande konung, och att detta stora efterdöme uppfyller hans hjerta från dess barna-år med vördnad för regeringssättet och aktning för nationen, samt att, då födseln och lyckan satt honom så högt öfver andra, han lär från sin barndom känna den aktning han är skyldig ett fritt folk, och att, om han af försynen en gång är ämnad att blifva Sveriges konung, han dertill endast upphöjes att bidra till sitt folks lycka. I dessa oryggeliga grunder är han undervist, då honom läres dess förfäders, Sveriges store konungars, bedrifter; men då han får sjelf känna värdet af det folk han en gång skall styra, blifva dessa efterdömen med lefvande exempel i hans hjerta stadfäste, och då uppfylles min önskan och edert hopp».

»Med sådana patriotiska afsigter har jag sammankallat eder och öppnar jag i dag detta riksmöte; detta tänkesätt, som jag eder visat under loppet af hela min regering, befästes och fortplantas i min ätt genom edert förtroende till mig, eder enighet, eder vördnad för lagen, och det lugn och förtroende, som kommer att herrska i edra öfverläggningar. Af de propositioner, jag skall eder nu låta

föreläsa, skolen I finna, att allt syftar på rikets väl och eder bergning».

Några betraktelser erbjuda sig här, med afseende å detta tal och de dolda afsigter med riksdagen, hvilka man tillagt konungen. Man har äfven här anklagat honom för den djupa förställning, som alltid skulle råda i hans tal. Visserligen ligger någon sådan äfven i denna helsning, men af en annan art än man velat finna. Då han här prisar den enighet, som gjorde riket fruktansvärdt för inre och yttre fiender, framställer han sinnesstämningen sådan den borde vara, icke sådan den var. Det var långt ifrån att, såsom han yttrar, alla hade samma känsla, samma vilja, samma föremål: fäderneslandets sjelfständighet och ära. Tanken, att afsöndra en vigtig del från moderlandet och skaka hans egen thron, var redan väckt. Han hade kunnat göra antydningar derpå, för att än mer höja sin egen ställning. Men han valde det som var honom värdigare; ty hans första pligt såsom konung och statsman var dock den, att ingifva förtroende hos folket till sin ställning och visa oförskräckthet under de inre och yttre anslag, hvilka redan i hemlighet sammansmides och icke voro honom obekanta.

Hvad som dernäst ej kan undgå att fästa uppmärksamhet är det uttryck af faderliga känslor, hvarmed han nu, liksom 1778 och vid de flesta

offentliga tillfällen, omtalar sin son och de förhoppningar han vid honom fäster. Nära hälften af thron-talet är deråt egnad. Man frågar sig, om han så omsorgsfullt och med så synbart välbehag framhållit detta ämne, om det verkligen varit af så hemlighetsfull och tvetydig natur, som det påståtts. Skulle han då, med den skarpsynthet och stora människokänedom, som ingen förnekat honom, icke befarat, att, när han lade särskild vikt på barnets förfäder och huru deras stora bedrifter borde tjena honom till föredöme, en känsla af åtlöje och förakt skulle väckts hos riksförsamlingen, i stället för den rörelse han ville framkalla, i fall det ej varit en ung VASA, om hvilken han talade?

Vidare: skulle han genom omnämmandet af den vördnad för grundlagarne, hvilken dygd han främst ville inplanta i thronföljarens bröst, genast bundit händerna på sig sjelf för den förändring af samhällsskicket, som förmentes vara ett af hans hemliga syftemål med riksdagens sammankallande?

Slutligen: är det sannolikt, att konungen skulle öppnat riksmötet med ett sådant tal, i fall hans egentliga afsigt varit att erhålla ständernas bifall till en krigsförklaring emot Danmark, hvilket af den mest ansedde antecknare af tidens händelser tages för alldeles afgjort?*)

*) ADLERBETH yttrar, bland annat, om riksdagen 1786: »Att

Den stora inflytelse, som ifrågavarande riksdag ägt på fäderneslandets öden, gör det till pligt att vid dess skildring i främsta rummet stödja sig på offentliga, hittills ovederlagda stats-handlingar.

ett krig var dermed åsyftadt, blir genast troligt af rådgifvaren (TOLL) --- Men utan att uppehålla sig vid dessa mer eller mindre sannolika gissningsgrunder, har författaren den *pålitligaste kunskap*, att ett fredsbrott med Danmark då var å nyo tilltänkt. I Norge herrskade, enligt inlupna underrättelser, mycket missnöje, och en förmögen landtman derstädes, Lofthusen, hade utfäst sig att med en deputation af vid pass 30 bönder derifrån infinna sig i Stockholm, i maj månad, för att anropa konungens beskydd emot Danmarks förtryck. Konungen smickrade sig med att ständerna och i synnerhet bondeståndet, rörde af sina medbröders lidande i ett annat rike, skulle med nöje antaga sig deras sak; att kriget skulle i ögonblicket bifallas och riksdagen genast afblåsas, då flottan strax skulle utlöpa och de sammandragna tropparne begynna fiendtligheterna». *Historiska anteckningar*, 1 del. sid. 27. Det hade dock varit en mer än tillätlig enfald af GUSTAF III att anse rikets ständer så romaneskt svärmande, att de, och särskildt bondeståndet, skulle »ögonblickligt» och »med nöje» kasta sig och riket i ett krig och anslå medel dertill, för att hjälpa några norska bönder. Konungen hade nog vid denna tid erfarit, huru svårt, ofta omöjligt, det varit att aflocka rotebönderna några plåtar åt deras egna soldater, till passevolance-afgift. GUSTAF var väl äfven för mycket statsman, att under sådana förhållanden göra en krigsförklaring till riksdags-öfverläggningsämne. Att konungen tre år förut haft hemliga afsigter på Norge, är ofelbart, men lika säkert, att han vid den tid, som nu är i fråga, hade hela sin uppmärksamhet spänd på Rysslands förstöringsplaner, hvarom mera på sitt ställe.

En kedja af dessa synes lemna säkrare ledning för slutsatser om det verkliga tillståndet, än sägner, riksdagstal och diktamina, der det enskilda interessel ej sällan talar i det allmännas namn.

Den första viktiga handling, som möter oss, är konungens berättelse till ständerna om hvad sig i rikets styrelse tilldragit, hvarvid må erinras, att Sverige var vid denna tid, utom England, det enda konungadöme i Europa, der regenten aflade en dylik redogörelse inför folket. Konceptet till denna berättelse, af konungens egen hand, förvaras i riksarkivet. Konungens handskrift utgör i tryck icke mindre än 54 kvartsidor, således i vanlig upplaga en liten bok. Urskriften, med rask hand, har obetydliga ändringar*). Derpå följa regeringens propositioner, i allt hufvudsakligt konungens egna, samt de deraf föranledda beslut af rikens ständer. Till sammans utgör detta riksdagens kärna, hvars yta var glänsande, men smaken bitter, liknande dessa frukter vid det Döda Hafvets strand, hvilka under lockande färger gömma ett innandöme af aska.

Konungen begynner sin redogörelse med om-

*) Berättelsen kallas i dåvarande riksdagsspråk: *Punkter, om hvilka Kongl. Maj:t för godt funnit att underrätta rikens ständer.* Man bör sammanhålla denna skrift med ADLER-BETHS yttrande, att »det var ifrån 1778 års riksdag, som konungen begynte regera utan att synas fråga efter nationen». *Historiska anteckningar*, 1 del. sid. 20.

nämmande af den på hans födelsedag år 1781 kungjorda religionsfrihet. »Svenska församlingen har — säger han — utan minsta försök till intrång och utan de svagares förargelse, njutit af främmande religionsförvandter sin tillbörliga aktning. Uti påfvedömet's högsäte är en evangelisk gudstjenst utan klander offentligen förrättad, och svenska kyrkan, åt hvars hufvud dess religionsförvandter i främmande länder fordom haft så stora förbindelser, har i dessa tider varit öppnad uti världens forna hufvudstad». Ingen luthersk gudstjenst hade dittills varit i Rom tillåten*). Det var således konungen i Sverige, som gjorde första steget till denna reform i samvetsfrihetens och upplysningens namn, och ägde inflytande nog att göra den, för snart hundrade år sedan, gällande jemväl i påfvedömet's hufvudstad. Han tillägger, att han med sin fullmakt försett en hitsänd katolsk lärare, samt beviljat fri religionsöfning för mosaiska trosbekännare i Sverige och låtit utfärda tillståndsbref för deras rabbin. — I afseende på den redan då nödig befunna psalmboksreformen inom svenska kyrkan, hade han den 26

*) Så vidt författaren känner, lyckades det först den bekante ministern BUNSEN att i våra dagar utverka tillåtelse för inrättande af ett kapell för luthersk gudstjenst i det preussiska ministerhotellet. När författaren första gången besökte Rom, 1820, var ingen luthersk gudstjenst der tillåten. Den engelska reformerta hölls utanför staden.

april 1779 låtit till konsistorierna öfverlemna ett af särskilda kommitterade utarbetadt förslag till ny psalmbok, hvarjemte bibelöfversättningen af TINGSTADIUS företagits på ett sätt, »som vunnit äfven främmande länders utmärkta loford». Ansökningar om survivancer inom prestembeten hade, genom skrifvelse den 4 juli 1782, förbjudits; öfverklagade dröjsmål med upprättande af förslag till prestembeten hade undanröjts genom befallning till konsistorierna (den 7 augusti 1783), att inom fyra månader upprätta förslag; konungen hade äfven tillåtit klyfning af för stora pastorater, samt sträckt sin omsorg för kyrkobyggnaders försköning derhän, att under de sistförlutna åren ett antal af icke mindre än 174 kyrkor dels nybyggts, dels ombyggts och erhållit ett prydligare utseende. Slutligen, och enär konungen saknat tillbörlig fred och hägn för de dödas grifter, som försålts, ända till kistor som burit namn och minnesmärken af de yppersta förtjenster, och prydnader afyttrats, hvilka funnits bland namnkunnige mäns aska, hade konungen förbjudit grafvars försäljning, utan skulle derom slutna köp gälla för all tid. Med denna omsorg för de dödas hvilostad, hade konungen önskat, att man ville hädanefter anlägga från stadskyrkorna aflägsna begravningsplatser.

I afseende på lagskipningen hade konungen förordnat, att alla till efterlefnad gällande särskilda stadgar och förordningar skulle sammanfattas och införas under den allmänna lagens balkar och kapitel, hvaraf utförandet var anförtrordt åt dertill utsedde, för kunskap och erfarenhet kände män. Konungen anför bevis, huru han sökt iakttaga rättvisans helgd och lagarnes vård, samt öfverlemnar det »med tryggheten af ett rent samvete till konungars domstol, efterverldens rättvisa och oväldiga efterdöme». Han erkänner, säger han, »som en lindring i sin regementsbörda, att sällan behöfva teckna någon dödsdom, och skulle anse sig ännu lyckligare, om han aldrig behöfde straffa. Han har därför uppsökt alla anledningar och nyttjat alla tillfällen att förlåta, rätta och göra nåd; men han har tillika känt gränserna emellan mildhet och svaghet, och i de mål, som angått allmän eller enskild säkerhet, utöfvat den allvarsamma näpst de fordra». Hela denna teckning är hemtad ur ett konungahjerta. I afseende på barnavården hade barnhus inrättats, och det missbruk förekommit, att missdådare togo sina barn med sig i fängelset, hvarjemte stadgades, att barnhusbarn skulle uppfostras på landet, »i thy de der, genom mera frihet, rörelse och sundare luft, blifva en friskare, gladare och munter ungdom». Öfverståthållaren i Stockholm och samtliga lands-

höfdingar hade erhållit befallning att årligen afgifva berättelse om förvaltningen af deras embeten (en inledning till de senare införda fem-års-berättelserna). Till ernående af mera reda och skyndsamhet i uppbördsverket, hade länsbokhållare blifvit anstälde till landskamererarnes biträde. Då balanser flerstädes stigit till ansenliga summor, och under långvariga rättegångar kronan, genom redogörarnes dödsfall, förlorat all ersättning, lät konungen infordra uppgift på alla balans-mål, för att bringa dem till slut. Han yttrar derom: »Att för framtiden undanröjja sådana oordningar, hade Kongl. Maj:t föresatt sig att sjelf upplysa dessa ämnen och dertill gifva sig både tid och möda. -- Efter Kongl. Maj:ts lyckliga återkomst (från resan till Italien) och sedan vederbörande hunnit inkomma med alla upplysningar, behagade Kongl. Maj:t, den 8 december 1784, företaga detta vidlyftiga ärende». Efter en öfversigt af restantier, inhiberade räntor, balanser och afskrifningar, tillägger han: »Uti de framfarna tider, då uppbördsmän och redogörare brukades uti partiernas anläggningar, och de, som hade att verkställa befallningar, sjelfve blefvo domare vid riksdagarne, var ingen kontroll möjlig. Om nya regeringslagar tillskapat ett nytt tidevarf, hafva dermed icke alla missbruk kunnat upphöra. Tid fordras till deras upptäckande, men ännu mera till deras ändring». —

Då osäkerhet ännu herrskade i afseende på de domar, hvarigenom skogs-kommissionen på 1680- och 1690-talen utstakat och afvittrat kronans allmänningar, hade konungen, för att befordra både kronans och enskildas säkerhet, utsatt en tid af tre år, inom hvilken dessa mål skulle afslutas. Författningar hade vidtagits till större säkerhet för krono-åboer och till befrämjande af jordbrukets förkofran; till storskiften och för anläggning af nybyggen, hvarvid nybyggarna erhöilo femton års befrielse från alla utskylder och besvär; för landtmäteriet var en ny stadga utfärdad, till närmare bestämmande af dess tjenstemäns åligganden och ansvar; en karta var upprättad öfver Mälaren, hvars sjöfart nu började blifva af betydighet, en kanal öppnad emellan Mälaren och Barken, i sammanhang hvarmed befallning gifvits om faktorier för Vesterås och Köping; konvojer hade blifvit utrustade till svenska handelns skydd under kriget, och till grundläggning för handel och sjöfart på Vestindien hade kronan förvärfvat besittningen St Barthelemy, der en frihamn öppnats*). För att bereda en lif-

*) Den nya besittningen ansågs på den tiden så lockande till utflyttningar, att konungen den 2 maj samma år utgaf en *Kungörelse till hämmande af obetänkta flyttningar till St Barthelemy*, hvari landshöfdingarne anbefallas att upplysa allmogen om det äfventyrliga af dylika utvandringar, hvar till folket på flera ställen visat håg.

ligare handelsgemenskap med Norra Amerika, hade konungen slutit förbund med de tretton stater, som nyss förklarar sig fria (hvilken afhandling var undertecknad i Paris af CREUTZ och FRANKLIN). I Finland hade tre nya städer blifvit anlagda: Kuopio, Tammerfors och Kaskö, af hvilka den sistnämnda med stapelfrihet försedd. Utom brandförsäkringsverket i Stockholm, hade ett dylikt verk för de öfriga städerna blifvit inrättadt. De vidtagna åtgärderna till metallernas förädling hade rönt framgång. Sedan nästföregående riksdag hade tillverkningen af guld stigit till 66 marker, den af silfver till 18,080 marker, den af koppar till 80,000 skeppund. Nya, utom England obekanta valsverk för kopparförädling voro anlagda vid Avesta. Jerntillverkningen under det sista året (1785) hade uppgått till öfver 400,000 skeppund, den största utskeppning Sverige dittills någonsin ägt, och förfärdigandet af finare manufaktursmiden hade likaledes varit i tilltagande. Kanon-gjutningarne hade vida öfverstigit de förra årens tillverkningar, och gjutstål bereddes numera till lika godhet med det engelska, hvarför icke blott alla slags finare smiden deraf nu kunde inom landet verkställas, utan gjutstål äfven afyttras utrikes. En degel-fabrik, för tillverkning af alla slags blyerts-deglar, var anlagd, hvaraf en desto säkrare vinst syntes att påräkna, som af det

erforderliga råämnet finnes riklig inhemsk tillgång. Af kobolt, takskiffer, och eldfast hvit lera till porslins-tillverkning, hade jemväl nya tillgångar uppdagats, äfvensom porfyr vid Elfdalen, hvaraf fördel kunde dragas. I Finland hade nyodlingarne fortgått. Från 1775 till 1783 hade i Kuopio län 219 nya mantal tillkommit, samt till 1785 ytterligare 78 mantal; i Vasa och Uleåborgs län voro, sedan 1775, inrättade 807 nya hemman, försedda med åboer; i Tavastehus län voro flera nybyggen anlagda. Nya boningar och hemvist voro öppnade för inemot 2000 hushåll. Nya kanaler och vägar befordrade kommunikationerna.

Vid redogörelsen för hvad tillgjorts för rikets försvar, ställer konungen i främsta rummet sjöväsendet, såsom det dyrbaraste, det som fordrade längsta tiden och det som, efter dåvarande ställning i Europa, städse behöfdes till skydd för handeln och för att göra svenska flaggan tillbörligen aktad. Efter tillkännagifvande att han, för att vinna enhet, skyndsamhet och kontroll i åtgärder, utbytt den kollegiala förvaltningen af flottans ärenden emot återinförande af det under Sveriges ärofulla tid brukliga general-amirals-embetet, som ensamt skulle äga makt och ansvar, beklagar han förlusten af den ypperlige embetsman, general-amiralen AF TROLLE, åt hvars trohet, nit och kunskaper kon-

ungen först anförtrött det stora värf, att nyskapa vårt sjöväsen. Frukterna af hans verksamhet voro dock icke förlorade. Af krigsskeppen voro under de förflutna sex åren nybyggda och med alla förnödenheter utrustade: elfva linieskepp, tio fregatter, tvenne kuttrar och ett anseeligt antal lastdragare, jakter, barkasser, prämar och slupar. Under nybyggnad voro dessutom tre linieskepp och tre fregatter, att inom följande året fullbordas; således fjorton linieskepp och tretton fregatter inom sju års tid nybyggda, utom den gamla flottans iståndsättande*). Denna flottans hastiga tillväxt hade förut-

*) Man torde i alla tider anse detta för ett halft underverk, när landets tillgångar tagas i betraktande. Också hade det varit utförbart utan sådane män som GUSTAF III, TROLLE och CHAPMAN. Det heter derom i minnesteckningen öfver den sistnämnde: »Med den driftiga, nästan förmätna storhet i förslag, som var konungen egen, förklarade han för sina amiraler, att han behöfde minst 15 linieskepp och 12 fregatter, och dem ganska snart. Amiralerna stodo häpne och frågade hvarandra om både medel och tid till ett så stort verk. I hvarje rike är skapelsen af en örlogsflootta en af de största kraftyttringar. Hvad skulle den då vara för Sverige, der ett enda linieskepp kostar föga mindre än det årliga beloppet af hela den civila staten? Men för kostnaden hade konungen sjelf sörjt, dels genom sparda statsmedel, dels genom franska subsidier. För en snar verkställighet sörjde Chapman. Han uppgjorde en plan att årligen bygga tre linieskepp och tre stora fregatter». — Det var samme man, som började sin bana såsom skeppsbyggare under frihetstidens styrelse, hvilken antog hans ritnin-

satt nya verkstäder och förråder, äfvensom omsorg var dragen för flottans hastiga upptackling, att försedd med alla behof kunna gå hastigt under segel. Den nya dockbyggnaden i Karlskrona var fullföljd *). Arméns flotta i Finland var fullkomnad, dess docka

gar, men lät verkställigheten besörjas af en rikets ständers deputation i Karlskrona. Öfver misshushållningen blef CHAPMAN så förgrymmad, att han tog afsked och satte sig ned på Djurgården, der han anlade ett litet eget skeppsbyggeri. Vid denna tid skref EHRENSVÄRD i sitt sista bref till CHAPMAN följande: »Om det ges synd emot fäderneslandet, hvilket jag tror vara den största synd, så får f-n många själar för vår flottas skuld». — År 1772 nämnde GUSTAF skeppsbyggaren till riddare af svärds-orden, adlade honom, och, hvad som var bättre, använde honom. Vid hans befordran till amiral yttrade konungen till TROLLE: »Helsa Chapman, att jag skall göra hans lott sådan, att hela Europa skall se att han tjent under min regering». — När äfven CHAPMAN anklagades för misshushållning, for konungen till Karlskrona, undersökte förhållandet, lät uppkalla den anklagade i amiralitetets närvaro, och prydde honom med Vasa-ordens kommandörband, såsom svar på tillvitelsen för dålig hushållning. Jfr *Chapmans minne*, af FRANZÉN, *Svenska Akademiens Handlingar*, 8 delen. Af en uppsats om *Vårt sjöförsvar* inhemtas, att under de närmaste femton åren efter GUSTAF III:s sjökrig man endast förmått bygga ett lineskepp (*Gustaf Adolf*, hvar till kölen sträcktes 1798) och en fregatt (*Chapman*, 1802). *Nya Dagligt Allehanda* år 1861, n. 31.

*) »Under de senaste fem åren hade till flottans skepps- och husbyggnader 3,330,000 riksdaler åtgått, och fordras ännu 2,400,000 riksdaler till slutlig fullbordan af den fastställda planen». *Gustavianska papperen*, 3 delen, 3 afd.

och inventarii-kontor färdiga, dess varf inneslutet af fästningsverk, förråderna fullständiga, och hela denna försvarsgren satt i det skick, att den hedrade EHRENSVÄRDS minne och häfde hvarje tvivel, hvarmed fördomarne och okunnigheten sökt ifrågasätta detta vapens stora nytta till fäderneslandets försvar. Arméns flottas svenska eskader var likaledes gjord tjenstfärdig.

Vid försvarsverket till lands hade man likaledes börjat från grunden. Fästningsverken vid Sveaborg, Tavastehus, Karlskrona, Christianstad, Landskrona, Varberg, Ny-Elfsborg och Marstrand voro förda med fördubblad omsorg; arsenaler och kruthus efter behof nybyggda eller förbättrade, ammunition anskaffad; vid det rörliga artilleriet voro nya fördelningsgrunder fastställda; arméns tross, utredning, fältbagerier och förräder ombesörjda. Till krigsmaktens öfning hade trenne läger af flera sammandragna regementen blifvit hållna och det fjerde var anbefaldt. Till bildande af fond för en kadettskola hade konungen beviljat en viss afgift, för inträde på riddarhuset, af grefvar, friherrar och adelsmän, och ville konungen till denna inrättning innan kort gifva ett af de nära hufvudstaden belägna kongliga lustslott*).

*) Verkställigheten, fördröjd af politiska skäl, ägde rum under hertigen-regenten, då Karlbergs slott användestill kadettskola.

I afseende på vetenskaper och konster, hade konungen återupplifvat och med anslag begåfvat den af hans moder stiftade vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademi, instiftat Svenska Akademien, som hvarje år skulle upplifva någon berömd svensk mans minne; gifvit stadgar och utvidgad verksamhet åt de fria konsternas akademi och musikaliska akademien, samt försett hufvudstaden med flera offentliga byggnader, än under någon af hans företrädares regering. Till befordrande af en bättre smak i minnesmärken, stoder, gravvårdar, skådepenningar och byggnader, hade konungen ålagt vitterhets-akademien och de fria konsternas akademi att kostnadsfritt lemna alla enskilda, som det önskade, förslag till inskrifter och ritningar.

Den svåraste omsorg hade varit den, att bispunga de nödlidande under flera på hvarandra följande missväxtår. De så mycket öfverklagade kronobrännerierna kommo dervid de nödställda till väsendtlig undsättning med der förvarade spanmåls-lager. Ockraren hindrades att vinna på den fattiges nöd, och spanmålen kunde hållas till salu för ett pris, som icke anses högt, ens i medelmåttiga år*). Tillgången från nämnda förråd medgaf äfven spanmål till utsäde. Den till allmogens understöd lem-

*) Tre riksdaler specie eller tolf riksdaler riksmünt för tunnan.

nade spannmål öfversteg 135,000 tunnor. Kronobränneriernas tillverkning och afkastning hade i samma mån minskats. »För att», som det heter, »sysselsätta den behöfvande och väcka den orkeslöse ur sin dvala, lät Kongl. Maj:t från baden i Pisa den 18 november 1783 utgå en allmän författning om arbets-inrättningar i landsorterna, anslag särskild fond dertill och uppmuntrade ridderskapet och adeln, ej mindre än de förmögnare ståndspersoner, att med frivilliga sammanskott bidraga till sådana inrättningar. Detta hade ock den nyttiga verkan, att många fattiga genom gagneligt arbete förtjente sig födan vid arbetshusen i Stockholm, i Nyköping, Linköping, Upsala, Malmö och Visby, utom det att flera sysselsattes vid enskilda inrättningar i landsorterna».

Sådan är till hufvuddragen denna riksdagsberättelse. Der skönjas inga eldfångda ämnen, inga anledningar hvarför hvarje framställning från thronen skulle mötas med afslag. Fastmer kunde en eller annan åtgärd påkalla erkänsla. Att utan anfordran af nya gärder eller förhöjd bevilning inom sju års tid begåfva riket med fjorton nya lineskepp och lika många fregatter, förutan den gamla flottans och fästningarnes iståndsättande o. s. v., synes för ett fattigt land ingen gåfva att förakta, och hade måhända bort besvaras på annat sätt, än att för

kommande år nedsätta bevillningen, liksom på trots. Det är sannt, att konungen tog medel till nämnda förkofran från en förbunden makt, men det kom dock fäderneslandet till godo och var en följd af hans statskonst. Före hans tid använde de maktägande främmande medel att köpa röster vid riksdagarne, i utländska regeringars interesse, hvaraf riket skördade hvarken ära eller gagn. Möjligen var dock ett slikt användande för de gamla partigångarne angenämare, än anslag till flottan och fästningarne. Förundransvärdt må jemväl synas, att alla de missnöjen, som genljudad intill våra dagar, under riksdagen icke togo form af offentliga anmärkningar emot regerings-åtgärderna, — med undantag af bränvinsfrågan, — utan liksom skydde dagen och meddeltes man och man emellan, eller i handskrifna smädeskrifter, som sedan, oftare än vederborde, lagts till grund för tidens målning. Vanligen äro dylika uppenbarelsor snarare tecken till parti-anläggning än till rättmätig klagan, hvilken ej fruktar offentlighet. En öppen, jemväl sträng, granskning af regerings-åtgärderna hade varit för efterverlden af vigt.

Ännu en märkvärdig handling, likaledes emottagen med fullkomlig tystnad, utom i ett fall uti borgareståndet, är konungens redogörelse för ställningen till främmande makter. Der hade varit till-

fälle för en FERSEN, FRIETZKY, CELSIUS och motståndspartiets stormän i allmänhet, att ogilla eller varna, medan ännu var tid, för den framstående roll, som man tydligen ser att konungen ville spela i Europa, då han redan antager en ton, som erinrar om GUSTAF II ADOLFS dagar. Han säger, bland annat:

»Efter Teschenska fredsslutet, i maj 1779, då Bayerska successions-stridigheterna blefvo bilagda och lugnet i Tyskland återställt, kunde Kongl. Maj:t lemna en odeld uppmärksamhet åt kriget emellan Frankrike och England. Ett sjökrig sådant som detta var kunde ej annat än i sin första början vända Kongl. Maj:ts landsfaderliga vaksamhet uppå dess eget rikets handel och sjöfart. Det dröjde ej heller länge förrän Kongl. Maj:ts omsorger i anseende härtill fingo de mest giltiga anledningar och de angelägnaste föremål. Svenska handeln oroades af engelska kapare, svenska fartyg uppbragtes och förklarades för god pris. Stolt öfver dess förmenta herravälde till sjös, stiftade England nya lagar, dem folkrätten och traktaterna ej kändes vid; det tillskapade en förut okänd klass af kontrabandsvaror, som innefattade allt hvad till skeppsbyggnad och utrustning tarfvades, och hvarigenom de neutrala handel, i synnerhet Sveriges, gjordes nästan alldeles till intet. Kongl. Maj:t lät genast häremot

göra allvarliga föreställningar. Kongl. Maj:t var bland alla neutrala makter den ende, som upphöjde sin röst emot ett så sjelfmyndigt förfarande, som gjorde gällande folkrättens och traktaternas föreskrift, och då föreställningar funnos otillräckliga att förskaffa svenska flaggan sin tillbörliga säkerhet, kunde inga betänkligheter afhålla Kongl. Maj:t från det steg, som återstod att vidtaga. Kongl. Maj:t rådfrågade endast hvad dess rikets heder och välfärd fordrade i ett ögonblick, då begge syntes blottställda för en öfvermodig tilltagsenhet. Redan år 1779 lät Kongl. Maj:t utrusta en eskader af tio örlogsskepp och sex fregatter, och hade Kongl. Maj:t den förnöjelsen att se dess undersåtars handelsfartyg fredade för våldsamheter å en tid, då alla andra neutrala makters sjöfart ännu saknade beskydd. Flera ibland deras sjöfarande sökte och funno det nu under svensk konvoj».

»Kongl. Maj:t har således haft den hedern att genom de kraftigaste mått, förenade med den fullkomligaste neutralitet, gifva Europa under detta sjökrig det första efterdöme af en oförsagd nitälskan för folkrättens förolämpade helgd. Man såg Kongl. Maj:ts befälhafvare till sjös stundom möta våld med våld, och man såg tillika att svenska sjöfartens säkerhet derigenom allt mer och mer stadgades. Man började omsider finna, att ett lika fri-

modigt förhållande och lika rena grundsatser borde antagas, om man ville njuta lika säkerhet för handel och sjöfart. På sådan anledning och i sådan afsigt afslöts år 1780 emellan Sverige och Ryssland samt sistnämnda rike och Danmark en sjökonvention, som sedermera igenom alla öfriga dåvarande neutrala makters accession blifvit en lägbok för deras handel och sjöfart i krigstider, lika så helig som allmänna folk-lagen, hvaraf den blott är en närmare förklaring, lämpad efter tidernas förändrade skick. Denna de neutrala makternas sammansättning, känd under namn af den armerade neutraliteten, ökade väl icke svenska sjöfartens förut tillräckligen förvarade trygghet, men den verkade ett mera allvarligt eftersinnande och ett mera synligt återhåll hos dem, som hittills trott sig snarare kunna gifva än taga lag».

Motståndspartiet hade onekligen svårt att ogilla en statskonst, som var på en gång så högsint och så till fördel för Sverige, hvars handel under det amerikanska frihetskriget räknade ett af sina rikaste blomstringsskiften. Likväl synes att, jemte erkännande af allt det berömliga i åtgärderna, uppmärksamhet af en sann fosterländsvän kunnat fåstas derå, att det då icke längesedan ur maktlöshet uppvaknade Sveriges roll såsom stormakt, och ännu mer såsom sjelfbjuden ledare för dylika mak-

ter, kunde blifva ganska äfventyrlig. Motståndets riksdags-anförare, framför andra grefve FERSEN, hade äfven lätteligen kunnat inse, att en regent, som var så ömtålig om sin och rikets sjelfständighet, att han ej befarade en brytning med England för dess anspråk på herraväldet till sjös, hvilket de största bland öfriga makter fördrogo med tystnad, skulle lätt bringas till ytterlighet vid minsta skymt af någon främmande makts fortsatta, ehuru ännu dolda inblandning i rikets inre angelägenheter. Flera ständsledamöters förhållande till en sådan makts sändebud, om än icke hos dem alla af landsförderlig egenskap, kunde ej annat än väcka misstankar och omsider föranleda ett våldsamt utbrott, som icke heller uteblef. Men maktbegär och önskan att återföra 1720 års statskick, skyddadt af den östra grannen, synes hafva varit motståndspartiets hufvudsakliga ögnamärke.

Innan någon kunglig proposition hunnit meddelas ständerna, väcktes på riddarhuset fråga, att i lagstiftnings-ärenden, med undantag af privilegii- och bevillningsmål (hvilka ansågos af ännu högre vikt), tre ständs beslut skulle utgöra rikets ständers tanke, samt att, när två stånd stadnade emot två, frågan förfölle. Ståndet uppdrog åt landtmarskalcken, friherre DUWALL, att inhemta Kongl. Maj:ts nådiga bifall till detta stadgande, utan att afvakta

medståndens tanke i ämnet. Landtmarskalken fann »ridderskapet och adelns kommission smickrande, men embarrassant». Han fullgjorde den likväl, för genast upp till slottet och återkom efter en kort stund med adelns förslag, hvarå konungen egenhändigt tecknat: »Detta är alldeles min tanke, den är enlig både med regeringsformen den 19 augusti 1772 och med senaste riksdags-practique, och fägnar det mig mycket, att jag i alla delar instämmer med ridderskapet och adelns tankar. GUSTAF».

Herr landtmarskalken gaf derjemte vid handen -- heter det i adelns protokoll -- »att Hans Maj:t på de allranådigaste ordasätt sig utlåtitt, samt att Hans Kongl. Maj:t, så oklädd han var, så när hade kastat sig i landtmarskalkens vagn och utan all vakt eller svit kommit till riddarhuset, för att sjelf försäkra ridderskapet och adeln om sin särdeles kungliga nåd och välvilja. Ett så ypperligt och högst tillfredsställande prof på en nådig och rättvis konungs gillande och instämmande med ridderskapet och adeln uppväckte ridderskapet och adelns hela och innerliga erkänsla till den grad, att glädjen på papperet ej kan tolkas». En stor deputation, af 48 ledamöter, afgick därför, under anförande af excellensen grefve BRAHE, att för konungen uttrycka adelns tänkesätt. »Det lösa bladet, uppå hvilket Hans Maj:t egenhändigt behagat teckna sitt utlåtande, blef,

sedan det för ridderskapet och adeln allmänneligen blifvit uppvisat, till riddarhus-sekreteraren öfverlemnadt, med befallning att ibland de angelägnaste dokumenter på det nogaste förvaras».

Det visade sig tre år senare, till hvilket oförmodadt uppslag denna åtgärd från adelns sida gaf anledning. Emellertid ser man af konungens sätt att upptaga den, huru lifligt han önskade förbinda sig det första ståndet. Valet af landtmarskalk hade också varit riddarhuset så angenämt, att fråga väcktes om särskild deputation för att tacka konungen för valet af »en så värdig herre», hvilket förslags verkställighet dock förekom af FERSEN, hvarjemte landtmarskalken sjelf undanbad sig denna hedersbetygelse, med tillägg, att »Hans Maj:t igenom så täta uppvaktningar kunde finna sig besvärade». Allt tycktes ännu utvisa det bästa förstånd emellan konungen och riddarhuset.

Kort derefter förekom passevolance-frågan. Hvad särskild vigt konungen lade derpå, synes, bland annat, deraf att han, enligt 16 § i dåvarande riksdagsordningen, sände fyra riksråd — KARL SPARRE, OXENSTJERNA, BECKFRIIS och DE GEER — att bevista öfverläggningarne och meddela riddarhuset alla upplysningar i detta angelägna ärende. De anlände, klädde i råds-talarer, och intogo särskilda länstolar inom skranket, till höger och venster om landtmarskalken.

Öfverläggningen öppnades af FERSEN, som yttrade: »Jag täflar med alla uti vördnad, kärlek och undersätlig tillgifvenhet för Kongl. Maj:t, och ehuru jag icke mera är i tjenst, afkläder jag mig dock aldrig att vara mån om armén, och att visa nödvändigheten att den må bibehållas att vara på en till fäderneslandets värn väl inrättad fot. I dessa tänkesätt täflar jag med alla dem, som äro i Kongl. Maj:ts och rikets tjenst». Efter denna inledning söker han visa, att rikets försvar ankommer på arméns goda tillstånd, som ej kan vinnas, om icke rusthållare och rotebönder äro så förmögne, att de förmå fullgöra sina skyldigheter; att arméns rörlighet beror på allmogens förmögenhet att utreda den, och att en allmoge, utblottad på kontanta penningar genom missväxter, bränneri-inrättningen och aftynad penninge-cirkulation, icke kunde utgöra den föreslagna passevolance-afgiften (11 plåtar för roten, i stället för matsäck och penninge-tillskott). I afseende på härens rörlighet uppfylde Karl XI:s indelningsverk fullkomligen ändamålet. Karl XII:s armé »var alltid *parat*. År 1709 hade vi ingen armé, fienden inföll i landet, men på tre månader ifrån den första november var en armé uppsatt, som den 10 februari slog fienden och förjagade honom. När Kongl. Maj:t år 1772 fann för godt att

sammandraga troppar emot norska sidan, stodo inom en månad 15,000 man vid gränsen».

Mot FERSEN uppträdde den gamle general SIEGROTH, för att ådagalägga, att genom passevolancen skulle armén erhålla mera rörlighet, mera fältvana, och kunna öfvas längre hvarje år, utan större tunga för rotehållarne. »Hittills har händt», sade han, »att den ena roten gett sin soldat, utom mötesmatsäcken, 3, 5 à 6 plåtar i drickspenningar, en annan åter intet. Af denna olikhet har befunnits ett stort missnöje ibland manskapet, och har jag varit föranlåten att från möten låta hemgå sådana soldater, som erhållit knapp och dålig matsäck, eller ingen, och inga drickspenningar, för att de ej skulle svälta. Detta förorsakar missförstånd äfven i landet, soldater och rotebönder emellan, som har oftast led samma följder och verkar på legornas stegring för sådana rotar. Förmånen för landet är att draga lika tunga och lika förmåner samt att slippa sin soldat för något visst årligen, då ock noga kommer att hållas passevolance-kontraktet och penningarnes användande till sitt rätta ändamål, som är regimenternas exercis. Legorna kunna behållas ungefärligen lika, då soldaten får enahanda förmåner. Rotarne slippa den landsförderliga mötesskjutsen fram och åter, som nu är till oändelig både tunga och oordningar. Undslippandet häraf gör ungefär-

ligen i värde så mycket som passevolance-afgiften med resekosten, och mera då matsäckens värde samt resekosten beräknas. Det är således härvid vinst för rotebönderna, utom den de äga genom sitt angelägna hemgöra. Passevolance-inrättningen hindrar ock alla prejerier emellan soldaten och bönderna». Han söker derefter genom sifferuppgifter ådagalägga, att vinsten för hvarje rote blir något öfver 5 plåtar, och tillägger: »Derför kan passevolance-inrättningen ej kallas en ny pålaga, utan en minskning emot den nu vanliga, till båtnad för rotarne, som på hela riket är ganska betydlig och förmånlig». — General PLATEN anförde, att om riket oförmodadt af en fiendtlig makt blefve anfallet, skulle i första kampanjen en tredjedel af armén ej vara i tjenstfärdigt stånd och således oförmögen att slå fienden tillbaka, som emellertid kunde grymt hemsöka rikets gränsprovinser, hvarför han tillstyrkte passevolancens införande. FRIETZCKY ville ej ingå i det militäriska, som redan var af grefve Fersen tillräckligen upplyst; han ville endast skärskåda frågan i sammanhang med landets väl och medborgares rättigheter. Hans grunder och slutledning äro: »Så länge rotebonden och soldaten stå på en god fot med hvarandra, så bidrager den förre genom det tillfälle han lemnat till förtjenst och dess välvilja för soldaten, hustru och barn, till deras

understöd, i synnerhet under soldatens frånvaro i rikets tjänst. Detta förbinder soldaten till tacksamhet och kärlek för bonden, samt att genom en sedig och dygdig lefnad göra sig deraf mera förtjent. Deruti ligger grunden till den nationella esprit, som alltid uppeldar den svenske soldaten, uppmuntrar honom till lydnad och hurtighet samt att med mannamod våga sitt lif för fäderneslandet, som han onekligen känner att han äger. Ehuru rotebonden ej är skyldig soldaten någon förplägning till möten och marscher, så verkar dock detta nationella samband, att rotebonden ej lemnar vid något tillfälle sin soldat handlös, och tillika hos soldaten en billig erkänsla. Men om nu den ifrågasvarande passevolancen skulle införas, så fruktar jag att dessa skäl till en förtrolig lefnad emellan rotebonde och soldat försvinna innan kort. Soldaten blir ej vidare förbunden åt den, som numera ej är dess välgörare, han blir kallsinnig emot bonden, som betalar honom med samma mått, hvarigenom soldatens barn sakna ett understöd, hvilket ibland dem kan förorsaka en förtida död. Den nationella espritens förfaller, kärleken till landet förloras, och, om jag vågar så säga, sjelfva regeringssättet. En nationell soldat älskar det lika så mycket, som den främmande soldaten finner litet interesse deruti». Han ansåg vidare, att passevolancen skulle medföra en

ovanlig och dryg utgift, ej enlig med lagar och kontrakter, samt slutar: »Uppå så goda grunder vågar jag i ödmjukhet tillstyrka ridderskapet och adeln att alldeles ej bifalla denna kongl. proposition om passevolance, såsom i synnerhet hos ridderskapet och adeln tryckande». Riksrådet KARL SPARRE anförde: »Sverige har en armé, liten i jämförelse med sina grannars, således är dess rörlighet hufvudsaklig, och outhärligt att soldaten i fredstider vänjes vid fältlefnaden och vid den utspisning som vankas i krig». Konungen hade varit betänkt på den nu ifrågavarande inrättning sedan år 1776. »Rotebonden lider genom soldatens prejeri. Det har väl ofta blifvit sagdt, att roten ingenting skulle gifva öfver kontraktet, men den ene soldaten eggjar den andre, och bonden har måst vidkännas utgifter, oaktadt vid generalmönstringarne det odrägliga prejandet strängeligen blifvit förbjudet, till hvars hämmande konungen ansett den enklaste utväg vara att genom författning och ett lika allmänt som frivilligt åtagande göra allas vilkor och belägenhet lika. - Landshöfdingar och chefer hafva erkänt, att kostnaden för roten gått till 14 à 15 plåtar (konungens proposition stadgade 11), och näppeligen lär någon af dem kunna påstå, det de vid något enda möte aflöpa under 11, hvarför äfven ansökningar gjorts ifrån hela härader att få ingå i

passeevolance och slippa sitt besvär för 15 plåtar». Friherre HASTFEHR anförde: »Såsom chef för ett finskt regemente, der rotehållarne redan för tio år sedan ingått passeevolance-kontrakter, kan jag försäkra, att ingen dervid finner sig missnöjd; rotehållaren känner sin utgift, sjelfva kontraktet är honom en borgen för dess uppfyllande, hvarför regementschefen äfven är ansvarig. Denne är förbunden att vid mönstringar visitera allt, hästar, tross m. m. Passeevolancen, som gör armén rörlig, är i Finland ansedd som ett utmärkt vedermåle af Kongl. Maj:ts nåd och landsfaderliga ömhet. Den har man i Finland allmänt godvilligen antagit; den störer ej indelningsverket, men lisar i märkelig måtto allmogen».

Ett af FERSEN, FRIETZCKY, m. fl., åberopadt skäl emot passeevolancen var 18 § af 1772 års regeringsform, hvilken de påstodo stå i strid emot konungens förslag. Denna (söm dock icke upplästes under öfverläggningen) innehåller: »Krigsmakten till häst och fot, så väl som båtsmanshållet, förblifver vid sin indelning och de med allmogen samt städerna upprättade kontrakter, hvilka böra noga iakttagas och efterlefas, *intilldess* Kongl. Maj:t och ständerna nödigt finna *någon ändring derutinnan samfäldt att göra*». Grundlagen lade således intet hinder för bifall; men motståndspartiet yrkade

på grundlagens helgd, på den »dyrt besvurna 1772 års regeringsform» (i öfrigt måttligt älskad), »hvilken vår store konung sjelf tillskapat», och som »utlofvade ett noga efterlevande och handhavande af kontrakterna». En af de förnämsta ledarne på riddarhuset utropade: »Vi hafva i forna tider elaka exempel, att regeringsformen rognrats; låtom oss i Jesu namn en gång blifva vid grundlagen!»

Sedan riksråden aflägsnat sig, företogs omröstning, då konungens förslag blef förkastadt med 426 nej emot 172 ja*).

Preste- och borgareståndet biföllo det kongliga förslaget. I sistnämnda stånd yttrade kommersrådet SACKLÉN: »Jag har i går eftermiddag sett och

*) Efter att hafva omnämnt, att konungen »öfsummade intet medel att öfvertala» ständerna till passevolancens antagande, anmärker ADLERBETH i afseende på de fyra riksrådens sändning för att lemna upplysningar i frågan: »Denna nyhet och riksrådet Karl Sparres ordrika värtalighet, att bevisa projektets nytta, utträttade lika litet till bifall». En annan anmärkning erbjuder sig här. Det vill synas såsom hade konungen föresett den nödvändighet för ministrar att bevista folkombudens öfverläggningar, utan att deltaga i omröstningen, hvilket bruk senare gjort sig gällande i alla konstitutionella stater. För samma ändamål anordnar man nu sammanträden af alla riksstånden till öfverläggningar, der konungens rådgifvare få tillfälle att lemna upplysningar. Sedd ur denna synpunkt, lemna den klandrade nyheten snarare ett bevis, att konungen äfven i bedömandet af det konstitutionella statsskickets fordringar såg längre än de fleste på hans tid.

hört åtskilligt vara utom oss skrifvet och taldt, som borde afråda, ja afskräcka detta högtäradе stånd att åtminstone icke yttra sig öfver passevo-lance-saken, innan de öfrige respektive stånden den afgjort. Man har sökt skrämma oss genom påtänkte och redan i verket varande inkräktningar uti de för-nämste delar af städernas handelsgrenar, jag må ej nämna flera sådana busar, som man förmodar verka på okunnigheten och misstroendet. Man har sökt visa, att rekryteringar af ryttare, dragoner och sol-dater blifvit och blefve genom passevolance-inrätt-ningen mera kostsamma än tillföre, och att allmo-gen i synnerhet kände tyngden deraf. Egen erfarenhet vederlägger detta, och jag har ej hört någon finsk bonde klaga, icke heller har någon af finska allmogens riksdagsmän åstundat ändring i passevo-lancen, tvertom vill hvar och en vara dervid bibe-hållen, såsom för dem alldeles fördelaktigt». Kon-ungens proposition antogs med 60 ja mot 34 nej.

Bondeståndet företog frågan efter förrättad bön*). Talmannen erinrade ståndet ganska beve-

*) Alla plena börjades med bön; ståndet gjorde bön innan talman begärtes; bön och lofsång sedan han var nämnd. Ordningsreglorna föreskrefvo plikt för den som försummade bönen, samt för den som föll någon i talet, eller »af hastigt mode kunde uti eder och svordom utbrista». Fjerde § lyder: »Nu kan så illa åtbära, att någon af ståndets ledamöter, i eller utom ståndet, kunde sig förgå, antingen

kande*), »huru ömt det borde röra Hans Maj:t, som under de förflutna åren med så kraftigt understöd bistått sin allmoge, och uti alla vidtagna författningar i synnerhet fäst at sin nådiga uppmärksamhet derpå, att allmogen uti sina utgifter måtte lindras och dess vilkor förbättras, om ståndet icke vid detta tillfälle med all beredvillighet skulle gå Hans Maj:t till mötes i en sak, som så tydeligen åsyftade hela rikets väl, och talmannen förväntade sig icke, att det öde skulle förestå honom, att till Hans Maj:t nödgas frambära ett beslut, stridande emot Kongl. Maj:ts nådiga proposition». Sekreteraren**) omförmälte äfven, att »Hans Maj:t ännu förliden dag befallt och ålagt honom att försäkra ståndet om Kongl. Maj:ts nåd och bevågenhet för ståndet i gemen, samt hvar och en af dess ledamöter i synnerhet», hvarefter sekreteraren utvecklade propositionens syftning, att endast förvandla en oviss och för allmogen mera tryckande utgift till en viss, hvaröfver intet godtyckligt kunde aftvingas, m. m. Den förste ledamot som yttrade sig, JAN ANDERSSON

att han sig med starka drycker öfverlastade, eller uti smådelig ord emot sina medbröder utbruste, eller eljest; böte 8 sch. specie, och skylle sig sjelfvan om genom sådant sitt uppförande han förlorar den aktning han såsom riksdagsman äga bör».

*) Talman var NILS SVENSSON från Christianstads län.

**) Lagman ULLHOLM.

från Upland, »emottog med all underdånig erkänsla Kongl. Maj:ts nådiga proposition och kunde intet ögonblick tveka om Kongl. Maj:ts ömhet för rikets väl», men han »trodde det vara bäst att afvakta ridderskapet och adelns beslut, innan detta stånd stadgade sina tankar». I dessa ord låg frågans öde. Propositionen besvarades med allmänt nej, med undantag af »LARS PEHRSSON från Fellingsbro, som densamma till alla delar biföll». Likväl samtyckte ståndet lika enhälligt till sekreterarens förslag, att kronan finge enskildt öfverenskomma med rust- och rothållarne; men då sekreteraren i nästa plenum tillkännagaf, att konungen ej velat emottaga ett sådant svar, utan fordrade ett tydligt ja eller nej på den gjorda framställningen, utföll omröstningen med 21 ja emot 133 nej, hvadan bondeståndets beslut blef lika med adelns.

Denna fråga är betecknande för ställningen och gaf stämpeln åt det hela, som blef sig fullkomligen likt under riksdagens gång. Man ser å ena sidan en regent, framom sin tid, yrkande en förbättring, som efterkommande antagit och vidhållit, såsom ändamålsenlig både för krigshären och landet; och å den andra sidan ett motståndsparti, der missnöjda och kortsynta ledare, under förespeglning för mängden af hotande ingrepp i grundlagarne och af tryckande skattebördor, vilseför flertalet

att gå emot sitt eget och det allmännas bästa. I det nuvarande Sverige lärer väl åtminstone ingen tänkande mer påstå, att icke passevolancens införande var en förbättring.

Nästa vigtiga fråga var *bevillningen*. Konungen hade i throntalet förklarar sig nöjd med den gamla. Motståndspartiet åberopade landets oförmåga att bära de dryga skatterna. Statsutskottet erinrade om de »flerahanda vigtiga anstalter, dem Hans Majst funnit sig föranlåten att med betydan- de kostnad vidtaga, till bevarande af rikets säkerhet, till bibehållande af dess anseende och heder, och till befordran af dess verkliga nytta». Deribland var förnämligast »den kostnad, som åtgått och än vidare behöfves att försätta försvarsverket och i synnerhet örlogsflottan uti ett så ansenligt tillstånd, som rikets säkerhet kräfver». Utskottet fäster vidare uppmärksamhet derpå, att den 1779 samtyckta bevillning redan upphört med början af denna riksdag, och tillägger: »Statsutskottet kan med fullkomlig öfvertygelse försäkra, att rikets angelägnaste behof ingalunda kunna besörjas med mindre rikens ständer åtaga sig att utgöra en ny bevillning, hvarvid det ankommer på rikens ständers godtfunnande, om den skall fastställas aldeles lika med den förra, eller på annat sätt till lika belopp utgöras».

I anledning af statsutskottets yttrande förklarade statssekreteraren WADENSTJERNA, att om ståndet, i afseende på gåfvans storlek och tiden för dess utgörande, blott skulle rådföra sina hjertan, så funnes ingen gräns för någondera, men nu måste man rådfråga förmågan, och han tillstyrkte då den gamla bevillningen, med en procents nedsättning, att utgå under fyra år. FRIETZCKY fann det hafva varit önskligt, om staten så kunnat bära sig, att någon minskning i utlagorna varit möjlig, men då statsutskottet förklarat en bevillning erfordras till bestridande af rikets behof, förenade han sig i tillstyrkan af den år 1778 beviljade, på fyra år, och med afdrag utaf en procent. Han trodde tidens inskränkning vara hufvudsaklig, såsom bevis på rättigheten af sjelfbeskattning, och ansåg denna tanke så mycket mer instämma med konungens höga och nådiga tänkesätt, som han nyligen i en Kongl. Maj:ts nådiga skrifvelse funnit följande hugneliga uttryck: »Att beskatta sig sjelf, är ibland ett folks yppersta rättigheter och *frihetens* säkra kännetecken. Då vi återställt den senare åt vårt fädernesland, hafve vi äfven gifvit den förra åt våra trogna undersåtar. Att bibehålla dem dervid, hafve vi i nåder bekräftat, ehuru en sådan försäkran kunnat vara öfverflödigg, då vi vid alla tillfällen velat visa, i hvad orubbad helgd denna dyrbara förmån af

oss är bibehållen, och skole vi icke heller förgäta att underrätta vår kär-älskelige son om det ansvar Svea folk af honom har att fordra, om under hans regering något försök häremot skulle tillåtas». — Grefve FERSEN frågade: »Hvad gagnar en rättighet, om den ej utöfvas? - Med en procents afkortning kan afseendet ej vara att försvaga statsverkets tillgångar, ty det gör en föga betydande minskning, men det lemnar det allmänna åtminstone det glada hoppet af en lindring, hvarefter det suckar, och det bevarar tillika vår rätt». Talaren instämde i de föregåendes förslag. General PLATEN ville fästa uppmärksamhet derpå, att bestämmandet af en bevillning på fyra års tid skulle föranleda sammankallande af riksdag efter denna tids förlopp. »Så gagneligt», säger talaren, »så nödvändigt det är för riket, dess bestånd och dess frihet, att ständer sammankallas när tider och omständigheter sådant kräfva, så skadligt tror jag det också kunna blifva, om sådant skedde uti olaga och kanske för rikets hemliga fiender behaglig tid. - Att förmå Kongl. Maj:t att uti en viss, kanske skadlig tid kalla ständerna tillhopa, torde så mycket mindre gagna riket, då rätt derigenom de för riket äfventyrliga omständigheter torde kunna inträffa, som den höge lagstiftaren genom 38, 45 och 46 §§ i regeringsformen sökt undvika. - Tätta riksdagar hafva all-

tid förorsakat kostnader och besvär för rikets innebyggare».

Här vidrördes den innersta strängen af allt riksdagsväsende under konung GUSTAFS tid: stridsäppet emellan 1772 och 1720, emellan den återställda konungamakten och den slagna, men till ny inflytelse återsträfvande ständsregeringen. Ett ögonblicks uppehåll i berättelsen, för att här antyda hvad hufvudämnet var i de flesta stridsfrågor, skall bättre upplysa det följande.

Af de åberopade §§ innehåller den 38:de, att »ingen bör, af hvad orsak det vara må, hafva makt att kalla riksens ständer till allmän riksdag, utan Kongl. Maj:t allena»; den 45:te § säger: »Konungen äger frida och frälsa riket, särdeles emot *utrikes* och *fienders* makt» (med hvilka senare fiender, såsom icke utrikes, han påtagligen åsyftar inre motståndare), och 46:te § föreskrifver, att »landet må ej med långa riksdagar besväradt varda». Genom påpekande af i synnerhet det ena bland dessa ställen i grundlagen ville talaren antyda, att inre och yttre faror för regeringssättet icke saknades, och att, ehuru ständsregeringen upplöft från och med år 1772, funnos dock till icke ringa antal ännu samma folkombud qvar, under hvilka främmande intressen styrt landet. Det är redan anmärkt, att ehuru tidpunkten för den första riksdag, som

konungen sammankallade, eller 1778, var så litet oroande, att, enligt GEIJERS ord, »det var svårt att vid denna riksdag placera ett *nej*; man hade sammankommit för att bifalla och loforda; det nya regeringssättet var ännu i sin första blomma, det gamlas hågkomster ej långt undan, och farliga att väcka», — oaktadt, säga vi, motståndspartiet då syntes tillintetgjordt och all främmande inblandning aflägsnad, ansåg dock Sveriges skarpsyntaste och erfarnaste statsman på den tiden — ULRIK SCHEFFER — ställningen i afseende på riksmötens sammankallande i allmänhet ännu så osäker, att han skref till konungen den 5 september 1778: »Jag har alltid varit af den tanken, att närvarande moment är *det enda*, då ständernas sammankallande kan ske *utan fara*». Vådorna hade snarare ökats än aftagit. Under de femton år, som förflutit sedan konungens thronbestigning, hade den allmänna förtjusningen hunnit afsvalna; flera åtgärder hade väckt missnöje, skickligt bearbetadt af talrika motståndare; de gamla partiledarne hade hunnit sansa sig, samla sina skingrade skaror, upplifva förbindelserna med den främmande makt, som måste vara missnöjd med 1772 års regementsförändring, och dessa ledare kände nu fullkomligt sin styrka, hvilket synes af hela riksdagens gång. Mer obemärkta under tiden emellan riksmötena, öppnades för dem af riksdags-

trumpeten hvarje gång en vädjobana att tillfoga den återväckta konungamakten kånbara nederlag. Konungen ville fördröja ständernas sammankallande, tilldess de bekanta partigångarnes led hunnit något glesna, de gamla vägarne för främmande inflytanden hunnit igengro, och han önskade framför allt att ej kunna tvingas till riksdag i ett ögonblick, då rikets inre och yttre säkerhet kunde vedervågas. Vill man tänka sig in i GUSTAFS ställning, för att bedöma alla de svårigheter han ägde att bekämpa, så måste man medgifva, att en riksdag hade för honom en annan betydelse än i våra dagar, då främmande regeringars inflytelse på våra inre ärenden är en saga från tider, som han lyckligtvis avslutat. Man ville, så vidt möjligt, tillbaka till 1720, och täta riksmöten beredde säkraste vägen dertill. Redan i den år 1778 af FERSEN föreslagna instruktion för bankens revisorer, hvarigenom desse erhöilo rätt att vädja till ständerna, genomskådade konungen den hemliga afsigt att genom revisionen kunna på en omväg föranleda riksdag, när motståndspartiet funne det lämpligt, hvilken farhåga jemväl delades af konungens dåvarande rådgifvare ULRIK SCHEFFER och LILJENCANTZ. Samma liflighet, hvarmed konungen bekämpat detta förslag*), spordes hvarje gång någon fråga förekom, som kunde äga till följd be-

*) Jfr 1:sta afd. sid. 287 ff.

stämmandet af en viss tid för ett blifvande riksmöte. Man ser, under öfverläggningar om beviljning eller andra åtaganden, motståndspartiet alltid vilja inskränka tiden till 2, 3, högst 4 år, hvarefter ny riksdag blefve oundviklig, och konungen deremot åberopa 38 § regeringsformen, som förbehöll honom ensam rätt att sammankalla rikets ständer, hvilken makt han ansåg kränkt, i fall ständerna på något sätt ägde bestämma tidpunkt för deras nästa sammanträde, och han föredrog hvad uppoffring som helst framför att åratals förut antyda en blifvande riksdag. Denna stridsfråga genomgår hemligt eller öppet riksdagarne under konung GUSTAFS regering. De kämpande hade lika rätt, ur hvar sin synpunkt: ständerna, att endast bevilja anslag på viss tid, och konungen att önska dem till nästa riksdag, som han skulle bestämma när tidpunkten vore för riket lämpligast. Dolda anläggningar, som nalkades sitt utbrott, och icke voro honom obekanta, gjorde nu en fördubblad verksamhet nödvändig. Dessa anslag skola blifva föremål för särskild undersökning, efter ifrågavarande riksdags skildring, hvars för ett ögonblick afbrutna gång nu återtages.

Att landtmarskalken friherre DUWALL, hvilken utnämning varit motståndspartiet så behaglig, och som sjelf vid nästföljande riksdag uppträdde bland

konungens ihärdigaste motståndare, likväl nu tyckes funnit den af FERSEN, FRIETZCKY m. fl. föreslagna behandling af bevillningsfrågan något betänkelig, vill synas deraf, att han, innan frågan framställdes till bifall eller afslag, meddelade ståndet en i temligen tydliga ordalag stäld varning att icke inskränka konungens makt att sammankalla ständerna, genom att ställa honom utan tillgångar vid en viss tid, som ej alltid kunde vara den lämpligaste för utskrifvande af riksdag. Landtmarskalken anmärkte vidare, att en bevillning under vissa år ägde, vid närvarande förhållanden, inflytelse icke blott på statsverket och försvarsanstalterna, utan äfven på landets politiska ställning, enär »våra *grannar* eller *hemliga fiender*, som hade sig riksdagsterminen bekant, derigenom ägde tillfälle att, oss till skada, taga allehanda mesurer och jemväl blanda sig i våra inhemska göromål». Han fann närvarande riksdag vara »ett bevis af Kongl. Maj:ts förtroende till riksens ständer och dess håg att sammankalla dem; ty hade Kongl. Maj:t icke behagat utskrifva riksdag, så hade nuvarande bevillning allt stadigt fortfarit». Dertill kom, att en konung kunde tillgripa andra medel för att skaffa sig tillgångar, som blefve för landet tyngre att vidkännas. Landtmarskalken hemställde slutligen, om icke ridderskapet och adeln behagade tillåta, att han finge göra propo-

sition på sex års bevillning. Detta vägrades. Han gjorde då den begärda framställningen på fyra, med en procentens afdrag, »hvilken med ett starkt JA besvarades», såsom riddarhus-anteckningen lyder.

När frågan förekom i borgareståndet, yttrade borgmästaren EKSTRÖM i afseende på den föreslagna nedsättningen: »Jag kan ej undgå att anföra min betänklighet vid den ena procentens afdragning. Det skall väl hetas vara till de fattigas förmån, men hvem ser icke, att denna så kallade lindring är alldeles obetydlig, och utom detta skäl skall ju denna procentens uträknande gifva vederbörande embetsmän mera arbete dervid, än hela lindringen är värd. Jag önskar, att allmänheten icke hade anledning att fatta en *tvetydig* tanke om detta afdrag, det alla lära finna, hvad den fattiges lindring beträffar, vara af ringa betydhet. Gå vi in i samma sak, för att visa vår makt emot en annan, så önskar jag, att *en annan icke visade sin makt emot oss tillbaka*». Kommerrådet SCHAUW yttrade: »Att blindvis och utan nogare pröfning följa ridderskapet och adelns tanke, tyckes mig icke vara med det högtärade ståndets värdighet öfverensstämmande. Det skulle kunna förekomma något hvar, såsom hade ridderskapet och adeln pålagt oss en utskyld, så qualificerad, som samma stånd för sina afsigter behagat uppgifva».

Talmannen, justitie-borgmästaren EKERMAN, fann den ena procentens afdragning medföra svårighet för räkenskaperna, då halförens beräkning förekom, som efter gamla uppbördsreglor ej kunde godtgöras. Borgmästaren MENTZER deremot fann det kunna ske utan svårighet. Emellertid biföll ståndet adelns förslag med 75 röster emot 13. Denna utgång kunde synas något oväntad, då ståndet kort förut öfverflödat af tacksamma känslor för den under sista amerikanska kriget, till förmån för Sverige, »uppkomna lystra handels-epok, som uppbragte svenska sjöfarten till en oförmödad höjd, och ledde sitt ursprung från konungen, som genom de visaste anstalter, genom underhållande af en ständig fred, äfven med *barbariska* makter, och genom starka konvojer gaf den svenska flaggan ett anseende, som hon tillföre utom Östersjön aldrig haft»; hvarför ståndet jemväl, på förslag af riksdagsmannen från Stockholm, kommersrådet SCHINKEL, aflade uppvaktning hos konungen till betygande af sin underdåniga tacksamhet, och hvarvid ordförandens tal slutade med följande ord: »Uti tacksamma bröst hafva trogna undersåtar därför stiftat Eders Maj:t en åminnelse, som under dagliga vedermälen af den lika kongliga nåd, hvarmed Eders Maj:t, vid alla förekommande tillfällen, borgerskapets vedertagna loffliga näringar omfattar och skyddar, fort-

plantas i våra hjertan och blifver af mera varaktighet än tideböckerna». Ståndet hade nyss försäkrat, att »våra nöjda ansigten, våra glada tårar bestyrka den sanning, att E. K. M. icke förer sin milda spira öfver ett otacksamt folk». Några dagar derefter beslöts nu den mera för konungen hånliga, än för det allmänna gagneliga en procents nedsättning af en bevillning, som mer än väl tarvades till de prisade anstalternas upprätthållande.

Åfven preteståndet instämde i adelns beslut, Öfverläggningen i bondeståndet var kort och temligen färglös, med undantag af JON NILSSONS från Kronobergs län anförande, hvori han klagar, att »landet är nu i ett så fattigt och uselt tillstånd, att det icke på mannaminne sådant varit, och i många år försämrats allt mer och mer, som icke annat kunnat vara än i aftagande, då man betraktar de svåra följder, som öfvergått, hvartill bränvinsförbuden och stora plikter varit mest bidragande». Den enda räddning vore, om en hvar lefde sparsamt och man upphörde med »så många baler och *comædier*, som nu i verlden öfverflöda och göra oss allt fattigare och fattigare, och penningen reser utomlands». Ståndet förenade sig enhälligt i adelns beslut.

Tvifvelsutän ägde ständerna grundlagsenlig rätt att afslå eller nedsätta bevillningen efter godtfin-

nande. Huruvida denna rättighets utöfning på sådant vis och under dåvarande förhållanden vittnade om politisk klokhet, förutseende eller värdighet, är en annan fråga. Deremot synes man redan böra gifva rätt åt de stämmor, som varnade för utmanande åtgärder, hvilka, utan gagn för det allmänna, kunna drifva en beslutsam regent att förskaffa sig tillgångar, som blefve för landet tyngre än en laglig och nödvändig bevillning, och hvilka röster visligen afstyrkte från att i oträngdt mål visa sin makt emot någon, hvars herrskarelyne snart kunde göra honom böjd att »visa sin makt tillbaka».

Emellertid voro tvenne bland de viktigaste af konungens förslag fallna strax vid riksdagens början. I stället att röja obelåtenhet, visade han sig fortfarande vänlig och förekommande samt inbjöd rikets ständer att afhöra den åttaårige kronprinsens framsteg i vetenskaperna, hvilka, att döma af talmännens redogörelser inför riksständen, syntes ovanliga för prinsens ålder*).

*) Borgareståndets talman, som å deputerades vägnar fullständigast omförmälte förloppet dervid, yttrade till ståndet: »Jag får å egna och å de, till att bevista H. K. H. kronprinsens förhör, utsedde deputerades vägnar med innersta förnöjelse gifva högtärade ståndet tillkänna de synnerliga framsteg H. K. H. gjort, och hvad glädjefullt hopp alla Sveriges innebyggare kunna med trygghet sig lofva af de

Ett icke betydelselöst drag i konungens om-
tanke för sin sons uppfostran må här jemväl i
förbigående nämnas. När ständerna anhällit, att

vedermålen H. K. H., både i studier och uppförande, visat utaf ett till allt godt böjdt hjertelag och ett hans år öfverträffande omdöme. Jag kan ej utan rörelse tala derom, och herrarne lära sjelfve finna att den är billig. H. K. H. examinerades af pastor primarius här i staden, doktor Flodin, i teologien, hvars grundsanningar han hade redigt fattat, och hvarvid föreställningssättet lyckligt blifvit användt att äfven uti hjertat inskärpa kännedomen af menniskans elände utom Gud och upprättelse genom Gud. I de öfriga kunskaper, som blifvit H. K. H. bibragte, hade herr kanslirådet Rosenstein föreställt frågorna, hvarvid H. K. H. för fäderneslandets historia från svenska folkets äldsta tider till och med konung Karl X Gustafs regering gjort redo på ett sådant sätt, som vittnade, att han under den fullkomligaste ordning uti historiens sammanhang och hufvudepoker både riktat sitt minne med hågkomst af de stora tänkesätt och gerningar, hvarmed svenske konungar och svenske män grundat svenska folkets lyckligare tidevarf, och jemväl anmärkt de hufvudsakligare händelser, som stundom försvagat nationens ära och trefnad. Om geografin i allmänhet hade han fått begrepp och i synnerhet ådagalagt kännedom af kartan öfver Sverige. Af dess framsteg i räknande hade han på stället genast meddelt prof, och deputerade hade af hans skrifböcker äfven sett, att han härutinnan efter sina år vore väl för sig kommen. Dess lätthet att på fransyska språket uttrycka sin mening vore en förut känd omständighet; men uti latinska språket hade han ådagalagt sin färdighet i deklinationerna och frasers verterande efter flera föresatta exempel. Precision hade i öfrigt beledsagat alla hans svar. Jag har bort fägna högtärade ståndet med denna korta berättelsen, som lærer verka

efter det vackra förhöret få uppvakta kronprinsen för att lyckönska honom, nekades det af konungen. Landtmarskalken berättar derom, att ehuru Kongl. Maj:t med synnerlig nåd ansett rikets ständers åstundan att för kronprinsen frambära sin fägnad öfver de framsteg H. K. H. vid så spåda år gjort, »hade Kongl. Maj:t dock dem med de nådigaste ordalag detta afrådt, emedan Kongl. Maj:t fruktade det vore att befara, att ett så smickrande bevis af ständernas nöje och underdåniga tillgifvenhet kunde hos Hans Kongl. Höghet uppväcka någon bättre tanke om sig sjelf och sina framsteg, än Hans Maj:t för en så ung prins trodde nyttigt vara. Hans Maj:t behagade härvid tillkännagifva, huru han trodde intet farligare för en prins, född att regera

på alla hjertan med de ljufligaste känslor». — Öfver denna högst angenäma underrättelsen (heter det vidare i protokollet) utbrusto alla ståndets ledamöter uti de ömaste uttryck af den förnöjelse de kände och af den lifliga del de togo uti rikets framtida hopp, då efterkommande skulle få njuta frukten af den omsorg och faderliga möda, som H. K. H:s höga föräldrar använde till hans formerande att blifva en stor, nådig och med ett ord en gustaviansk konung». — Protokollet tillägger, att ärendena ej företogos förrän »efter någon tystnad en kort stund, den högtärade ståndet tycktes behöfva för att återkalla lugnet i sinnen, som af så behagliga underrättelser blifvit upprörde». — Landtmarskalkens och de öfriga talmännens tillkännagifvanden om de framsteg, som prinsen ådagalagt, voro mindre utförliga, men i hufvudsaken sammanstående.

ett fritt folk, än att uppelda den egenkärlek, som icke sällan gör mindre goda regenter». Konungen hade tillagt, att, jemte det han sökt att hos sin son »snarare försvaga än väcka en öfverdrifven känsla af sitt företräde, har konungen varit ganska angelägen att hos Hans Kongl. Höghet, jemte håg att förskaffa sig kunskaper, i lika mån inpregla mindre tankar om sig sjelf och egen förtjenst, som aktning och tillgifvenhet för det folk, öfver hvilket han är född att regera». — Landtmarskalken förmälte slutligen, att Kongl. Maj:t dock, »för att jemka sig till riksens ständers åstundan, ville hafva kronprinsen närvarande då samtliga ståndens deputerade fingo företräde». Derjemte hade konungen bifallit ständernas anhållan att uppvakta drottningen, »som en öm moder, den der uti sin herr sons uppfosträn tagit en så nära del, och hvilken dess framsteg på ett så innerligt sätt borde hugna». Röjer ej äfven nyssnämnda drag hos konungen, af omsorg för thronföljarens själsdaning, något faderligt, något ömt, som liknar den enskildes omtanke för eget barn? Dylika liksom omedvetet uppenbarade känslor böra icke förbises af själsforskaren, som vill bedömma en karakter.

Emellertid nalkades riksdagens brännpunkt, som skulle tända eld i sinnena: frågan om bränvinet, betraktad af mängden såsom ett ingrepp i folkets

frihet, öfverklagad såsom ett ekonomiskt och moraliskt förderf, och under en följd af år bearbetad såsom en källa till politiskt missnöje. Man kan ej fatta den verkliga beskaffenheten deraf utan att genomgå den svenska bränvins-lagstiftningens historia under mer än ett århundrade, — ett lika sorgligt som tidsfordrande studium, ty öfver intet ämne har blifvit så mycket stadgadt och tvistadt. Några drag måste dock anföras till åskådliggörande af hvad konungen ärft af denna lagstiftning, och hvad han deri tillagt.

Vid KARL XII:s död var bränvinsbränning förbjuden. Några veckor derefter återfick allmogen sina bränvinspannor, som saknats nära ett år, dock med varning att ej missbruka dem »så länge spanmålen är så dyr och svår att inbekomma» *). Af sigten, att genom denna gåfva göra den styrelse, hvarmed frihetstiden invigdes, folkkär, förfelades icke. Nu togo ständerna uteslutande bränvinslagstiftningen, liksom all annan lagstiftning, om hand. Rättigheten att bränna blef ömsom tillåten, ömsom förbjuden, och de dervid fästade afgifter än förhöjda, än nedsatta. Snart uppstodo privilegier. Man

*) Bränvinspannorna aflemnades enligt kongl. förordningen den 13 februari 1718, och återställdes till följd af kongl. brefvet den 8 januari 1719. Jfr MODÈE's *Samling af publika handlingar*, I del. sid. 8.

skilde emellan att bränna bränvin till salu och till husbehof. Det förra blef i Stockholm ett privilegium för bryggare*), hvaremot husbehofsbränning idkades i de smärre städerna. Sedan kammarkollegium och statskontoret åt bryggare-embetet öfverlätit rättigheten att tillverka bränvin till afsalu, inrättades af berörda embete 95 bränneriverk i Stockholm**). Höga böter och svåra straff skyddade bryggarne i deras rätt att bränna till afsalu. Icke blott främmande bränvin var förbjudet, men samma ansvar drabbade den, som försökte till hufvudstaden införa svenskt sädesbränvin, antingen, som det hette, »enkelt, klaradt, eller på annat sätt *nobiliteradt****). En författning bestämde huru

*) Den 13 januari 1721 utkom »Publikation att ingen annan utom bryggare-embetet må förehafva eller föröfva bryggeri eller bränvinsbränneri till salu». *MODEE*, I del. sid. 313.

**) Jemför kungörelsen angående bränvinsbrännandet i Stockholm den 26 september 1747.

***) Af *Kongl. Slotts-Cantzliets publication angående brännandet i Stockholm* den 10 januari 1747 inhemtas, att »ey något husbehofs- eller salu-brännevins-bränneri af någon, eho han vara må, utom förberörde bryggare-ämbetes ledamöter, vid 1000 daler s:m:s vite, samt vahrans och pannornas confiscation, tillätes i Stockholm, på Djurgården, Beckholmen, Danviken och Finboda: skolande dessutom alla de tjänstehjon, som till sådant förbudit brännande låta sig bruka, sedan karlen med 6 par spö och qvinfolket med 3 par ris blifvit afstraffad, vara förfallne, den förre till krigstjenst

mycket bränvin man fick medföra i resmatsäcken, utan att vara förfallen till betydliga böter*). Hemliga angifvare begagnades och uppmuntrades**).

och qvinfolket till rasp- och spinhuset, eller annat publict arbete på 6 år; men skulle någon i Cronans tjenst stående karl antingen sjelf något bränneri bruka eller hos andra på förbudit bränneri sig bruka låta, då afstraffas han med 6 gatulopp; varandes ock införseln till Stockholm af allt sädesbränvin, antingen enkelt, klaradt eller på annat sätt nobiliteradt, hädanefter så väl från ut- och inrikes städer, som från landet, aldeles förbuden, vid vahrans confiscation och 1000 daler s.m:s böter». — I de öfriga städerna ägde borgare, ståndspersoner och prester att bränna till husbehof. *Förordningen af den 7 september 1741.* Andra punkten i denna författning innehåller: »Ey måga flera hushåll om en bränning sig tillhoppa förena». Ett sådant ökande af pannornas antal synes tillkommet att öka *accisen* eller afgiften. Den utgjorde i Stockholm 8 daler s. m. och i de öfriga städerna 3 daler s. m. för hvarje tunna spanmål.

- *) Sjunde punkten i förordningen den 7 september 1741 innehåller derom: »Dock måga de, som komma utur ett annat län och således för långväga resande kunna anses, lemnas otilltalte för deras medhafvande rese-provision, högst till en kanna». Äfven detta upphäfdes genom kongl. brefvet den 14 februari 1757, som förklarade »all reseprovision af svenskt bränvin hädanefter vara confiscabelt». Jfr *MODÉE*, IV del. sid. 2604.
- **) Förordningen den 23 jan. 1750. Lagliga bevis voro ej alltid erforderliga för fällande i bränvinsmål, såsom synes af *Svea hofrätts bref angående inkomna förfrågningar vid kongl. förordningen om bränvinsbrännande* den 10 december 1747, der det heter: »Kongl. Maj:t har, i anledning af den öfver bränvins-accisen förordnade kommissionens betänkande här- om, för godt funnit förklara, 1:o vidkommande den skad-

Försumlige fiskaler och kronobetjenter, som ej strängt tillämpade författningarne, straffades extra-judicielt*). Emellertid hade man funnit, att den utsträckta bränningsrättigheten icke blott medtagit inhemska spanmålstillgångar, utan föranledde årlig införskrifning af flera hundra tusen tunnor spanmål, som tyngde för mycket på handelsvägen, hvarför all bränning med ens förbjöds**). Svårigheten var att kunna vidmakthålla ett sådant förbud. Det be-

liga försäljning, som hustrur, under förebärande af deras mäns okunnighet, förnimmas sig företaga — — skall den ursäkt för mannen, att han ej kan öfverbevisas hafva haft kunskap om sin, hustrus brukade olofliga bränvinsförsäljning, *aldeles icke gälla, utan utan böra de begge* — (här följa straffbestämmelserna, lika för den icke förvunne och den öfverbeviste; se MODÈE, IV del. s. 2845).

*) »Den Fiscal, Uppsyningsman, eller Crono-betjänt på landet, som härvid med någon ser genom fingren, skal med *svårt arbitralt* straff anses». Kungörelsen den 5 juni 1740.

**) *Kongl. Maj:ts nådiga förbud emot allt svenskt och främmande brännevins försäljning, samt svenskt brännevins tillverkning*, den 26 november 1756, innehåller, att »emedan åtminstone så mycket spannemål, som inkommer från utrikes orter och årligen till flera gånger hundrade tusende tunnor bestiger, stadnar uti brännevins tillverkande, är intet säkrare medel, än at *aldeles afskaffa* en dryck, hvilken så skadar svenska handelsvägen, eller åtminstone at hindra et omåtteligit ödande af spannemål och förekomma dyr tid och hungersnöd. - - Fördenskul finner Kongl. Maj:t sig föranlåten, at härmed förbjuda alt brännevins brännande i städer och på landet till husbehof och salu».

straff för öfverträdelse*). Å andra sidan retade bränvinsbehovet till våld emot tulltjenstemännen, som skulle vaka öfver författningarnes handhafvande, och man nödgades emot smugglare anbefalla bevakning med skarpladdade gevär på Djurgården**). Alla hämmande åtgärder visade sig likväl fruktlösa, och man tvangs att åter frigifva husbehofsbrännin- gen. Lika brådstörta omkastningar, som, under

*) *Kungörelsen den 19 april 1757* stadgar för tredje resan (utom böter, mistning af varan och tillverkningsredskapen, angifvarens ensak) förlust af tjenst, om den felande är embetsman; af borgarerätt och näring, i fall han är borgare; samt för andra förbrytare 20 dygns vatten och bröd, eller 20 par spö, eller 20 par ris, »efter omständigheterna». — Den 27 november 1757 utkom *Kongl. Maj:ts ytterligare påbud emot det högst förderfliga bränvinsbrännandet samt dervid skeende missbruk och underslef*, hvaruti Kongl. Maj:st beklagar, att de »förnuftigaste öfvertygelser», lika litet som alla förbuden, förmått hämma lagöfverträdelsena. Samma dag utfärdades *Bref till samtelige landshöfdingar*, med ytterligare påbud emot bränvinsbrännandet.

**) *Kongl. Slotts-Cancelliets Kungörelse, angående at, til hämmande af våldsamhet, som hvarjehanda löst folk, vid inpractisering af brännevin, föröfvar på Kongl. Djurgårdens gårdsle-gård, hädanefter må patrouleras med skarpt laddade gevär.* — Redan förut var stadgadt, att i fall flera sammansatte sig att med våld införa bränvin och angrepo tullbetjenin- gen, skulle »upphofsmanen mista både lif och lösören, och af de öfriga miste, efter lott, hvar tionde man sit lif, och plikte de öfrige hvardera med 40 par spö, eller en månads fängelse vid vatn och bröd». 1748 års *Förklaring öfver Förordningen om Brännevins-Consumtions-Accis-afgiften* den 10 december 1747 (MODÉ, IV del. sid. 2706).

omvexlingen af herrskande partier, utmärkte lagstiftningen i handel och penningeväsen, i frågor om främmande förbund, eller om krig och fred, visade sig i bränvinsförfattningarne, hvilka tidtals lemnade alldeles fritt hvad som kort derefter belades med strängaste straff, hvarpå det förbudna åter förklarades vara oafhärdlig rättighet. Bränvinet hade blifvit en makt, som slutade med att behålla segern öfver jemväl de viktigaste fosterländska interessen. Bland dylika hade ett ordnande af penningeväsendet länge varit af behovet påkalladt. Riksdagsbeslutet 1770 innehåller, att den tilltänkta realisationen hade kunnat begynnas, i fall man vågat utfärda bränvinsförbud. I bref till landshöfdingarne den 28 augusti 1770 tillkännager rådet (om konungens mening var då ej fråga), att, ehuru »flere anledningar synas förebåda riket en *allmän brist på brödföda*», hade dock rikets ständer, »efter noga öfvervägande, ej funnit sig äga skäl att tillstyrka förbud af bränvinstillverkning», hvarför styrelsen, som ansåg det blifva, »om icke en *ren omöjlighet*, dock ganska mycken svårighet att anskaffa utländsk spanmål», måste inskränka sig att uppmana allmänheten till »försigtig hushållning med denna ounbärliga nödtorftsvara».

Så stod bränvinsfrågan när GUSTAF emottog styrelsen. Att i roten angripa denna riksolycka

fordrade mod, och den gamle biskop SERENIUS saknade ej skäl, när han bad konungen att för all del »icke sota sig på bränvinspannan». Tre veckor efter 1772 års regementsförändring, eller den 11 september samma år, utfärdade konungen ett förbud emot all bränvinsbränning och försäljning, i städer och på landet. Han yttrar uti inledningen till den derom kungjorda författning: »Kännande ingen tyngre börda, än att regera öfver ett fattigt, nödstäldt och förtryckt folk, kunne vi icke med kallsinnighet skåda den vanmakt, hvaruti myckenheten af rikets inbyggare sig nu befinner, samt den undervigt i handel och oreda i penningställningen, som hota att ännu mer försvaga både allmänna och enskilda hushållningen. - - Med allt det nådiga förtroende vi hyse för välsinnade undersåtar, att de otvunget instämma i våra afsigter, fordrar dock sakernas närvarande skick närmare förordnande i åtskilliga hushållsgrenar, hvarå vi jemväl äre med all sorgfällighet betänkte, och räkne deribland af yttersta vigt och angelägenhet att först förekomma den förlägenhet, som för landet skulle blifva den ödrägligaste, nemligen den brist och det höga pris på säden, som nu varit, och hvartill äfven för nästa år visa sig anledningar, om icke genom försigtig besparing i spanmålsförbrukningen behovet af utrikes säd kan förminskas». — På dessa grunder fann konungen sig

föranlåten att förbjuda all tillverkning och försäljning af den skadliga drycken; men då han icke ville »skilja någon från dess egendom, lös eller fast», lät han ej, såsom tillförene vid likartade tillfällen brukats, fordra bränneri-redskapens utlemnande, utan endast dess försegling, under förutsättning, att ett slikt förtroende borde uppmana innehafvarne att utan tvång bidra till hans afsigters fullbordan och hvad som vore riket gagneligt. Denna förväntan motsvarades likväl icke. Fastmer gaf författningen ohejdad fart åt lönbränning och olaga försäljning. Då konungen fann bränvinsförbudets vidhållande, nu som förr, överkställbart, insåg han nödvändigheten att, efter trefte års fruktlösa försök med dess upprätthållande, beträda en annan bana. Han beslöt en genomgripande åtgärd, för att på en gång begränsa bränvinstillverkningen, göra den mindre sädesödande, samt tillika bereda statsverket en behöflig inkomst, under lindring i andra utskylder, och genom varans förhöjda pris minska dess skadliga bruk, således fem särskilda fördelar samtidigt beredda åt det allmänna. För hans blick stod redan samma mål, som vi, efter nära ett, sedan hans tid, förflutet århundrades vunna erfarenhet och svåra strider, omsider hunnit. Den hufvudsakliga skillnaden är, att folkets »långsamt mognade öfvertygelse», om hvars upplysning nitiska nykterhets-

föreningar ägt en utmärkt förtjenst, afgjort frågan till det allmännas fördel i våra dagar, hvaremot GUSTAF sökte genomdrifva förbättringen i strid med den allmänna meningen, hvars oböjlighet han snart skulle erfara. För att äga frågan i sin hand, upp- tog han det redan 1747 väckta, men genom adelus och bondeståndets motstånd fallna förslag, att göra bränvinstillverkningen regal, såsom den var i Preussen *); men förutseende de många svårigheter, hvar- till regeringens omedelbara deltagande i verkstäl- lighetsåtgärderna skulle leda, ville han, emot en viss afgift till staten, förpakta bränneri-rättigheten, vare sig till bolag eller enskilde, under vilkor af ändamålsenligt inrättade bränneriers anläggning, till förekommande af det sädesödande och varans all- männa spridning, som åtföljde husbehofsbränningen, samt med bibehållen rättighet att bestämma det mått af spanmål, som finge förbrukas, och hvilket under svagare årsväxt skulle nedsättas med två tredje- delar**). Man lär svårligen neka, att bränvins-

*) WIESELGREN (*Historik öfver svenska bränvinslagstiftningen*) yttrar om det första förslaget: »En af mösspartiets dugligaste män, C. G. Löwenhjelm, förmälte den ryska tanken: *regal-brännerier*, med sin tids nykterhetsnit, och inlemnade vid riksdagen 1746—1748 ett memorial till ständerna». Bränningen var dock regal äfven i Preussen, och man torde svårligen kunna visa, att konungen i något tagit Ryssland till förebild.

**) Kungörelsen af den 27 maj 1775 innehåller derom, att »som å ena sidan ändamålet af Kongl. Maj:ts emot brän-

lagstiftningen, under dåvarande omständigheter, skulle gjort ett väsentligt steg framåt, och att det varit en välgerning för landet, i fall detta förslag kunnat gå i verkställighet. Sannolikt kände dock de, som eljest varit hugade att ingå i företaget, huru många interessen de skulle väpna emot sig och att de skulle uppkalla en fiendtlig sinnesstämning hos större delen af folket, hvaremot vinsten

vins brännande utfärdade nådiga förbud af den 11 september 1772 allt mer och mer saknas, förmedelst öfver handen tagne missbruk, hvilkas vidare fortfarande skulle blifva af eftertänkliga följder, och å den andra, genom bränvinsbränningsens inrättande på en regal fot, tillfälle gifves att med mera säkerhet så styra denna varas tillverkning och förtäring; som rikets omständigheter det fordra, samt tillika genom större och ordentligt inrättade brännerier och ett bättre tillredningsätt, som af ett visst quantum säd gifver större afkastning än nu, då bränningen verkställes på ett otjenligt sätt, tillskynda staten en betydande inkomst och med detsamma Kongl. Maj:ts trogna undersåtar en anseelig lindring i deras allmänna utskylder, Kongl. Maj:t alltså funnit sig föranlåten att låta bränvinsbränningen, såsom en regal rättighet, sättas under förpaktning, samt till den ändan fastställa för hvarje län och stad ett visst quantum spanmål; som vid de sålunda inrättade brännerier får årligen till bränvin användas, undantagandes då svagare årsväxt eller brist och dyrhet på spanmål fordra deruti, efter omständigheterna, större eller mindre inskränkning, hvilken likväl ej kommer att sträckas längre, än att en tredjedel af det lofgifna quantum får afbrännas, hvaraf i allmänhet ej mindre än 200 och ej mer än 1000 tunnor till någon förpaktas, undantagandes hvad för allmogen och de smärre städer särskildt är förordnadt.

ej var så lockande som fordom, enär tillverkningsbeloppet minskats och begränsades för enskilde förpaktare till 1000 tunnor, som under missväxtår skulle nedsättas med två tredjedelar, således icke utgöra mer än emellan 3 och 400 tunnor, till upprätthållande af ett med betydliga kostnader anlagdt verk. Andan af den nya författningen åsyftade bränvinstillverkningens inskränkning och fördyrande, hvar emot den allmänna önskan var fri husbehofsbränning. Också förfelades konungens afsigt. I förnyad kungörelse rörande detta ämne, den 14 september 1775, tillkännagifver han, att sedan, i afsigt »dels att, genom loflig åtkomst för allmänheten af en *måttlig* tillgång af bränvin, kunna hämma tilltagande öfverträdelser af utfärdade förbud, dels att genom ett i allmänhet förbättradt tillverknings sätt vinna en märklig sädesbesparing och, utan saknad vid statsbehofvens besörjande, till allmänhetens lisa kunna eftergifva den nuvarande ojemnt fördelta bränvinsbevollningen, — han funnit godt att ställa bränvinsbränningen, såsom ett regale, under förpaktning; så hade af konungens befallningshafvandes inkomna berättelser och svar inhemtats, att *så ganska få* anmält sig till begagnande af denna *inskränkta* bränvinsbränning, att ändamålet med förpaktningen icke kunde uppnås. Men», fortfar lagstiftaren, »som vi likväl icke finna någon anledning att åsidosätta of-

van andragna, med bränvinsbränningens förklarande för ett regale påsyftade ändamål, och vi tillika anse en *allmänt* tillåten bränvinstillverkning icke kunna stå tillsammans med rikets sannskyldiga fördel och bästa, så hafve vi i nåder tagit det beslut, att numera, så snart omständigheterna medgifva, låta den till förpaktning utbjudna bränvinsbränningen för vår och kronans egen räkning verkställa». Konungen förklarade likväl derjemte, att han, med afseende å det löpande årets mindre fördelaktiga skörd, ville tills vidare uppskjuta verkställigheten; hvaremot, och då han med synnerligt missnöje förnummit, att oloffig tillverkning och försäljning af bränvin allt mer och mer tilltagit, han fann sig föranlåten att, liksom under föregående styrelser ägt rum, anbefalla tillverkningsredskapens utlemnande, och förhöja böterna från 100 till 200 daler silfvermynt*). Han eftergaf på samma gång den dittills gällande bränvinsbevillning, en åf statens förnämsta inkomster, och hoppades, att en sådan lindring i utskylderna skulle verka att man stälde sig till efterrättelse det gifna förbudet**). Då öfverträdelserna icke dess mindre fortforo, lät konungen tre år derefter, eller 1778, förnya de af råd

*) Enligt 1747 års författning stego de till 1000 d. s. m.

***) Kungörelsen om eftergift af bränvinsbevillningen af den 8 november 1775.

och ständer beslutade åtgärder af 1748 och 1770 till hämmande af förseelser emot oloflig tillverkning, smuggling och försäljning af bränvin. Ursprungligen tillhörde de icke hans lagstiftning, ehuru det så påståtts*).

Att kronobränneriernas inrättning, när den först vidtogs, ansågs medföra en förbättring af det oester-rättlighetstillstånd, hvori bränvinslagstiftningen så länge sig befunnit, skönjes bland annat deraf, att ännu tre år senare, eller vid 1778 års riksdag, ingen klagan spordes deröfver hos ständerna, —

) Ett tillägg, som vi ej kunna påminna oss i någon af de äldre förordningarne, är en kungörelse af öfverståthållare-embetet, den 23 maj 1781, om ansvar för bryggare och andra borgare i Stockholm, som beträdas med oloflig bränvinsbränning, och hvilken förordning innehåller, att »Kongl. Maj:t med missnöje förnummit, huruledes den vidtagna författningen att i allmänna tidningar införa deras namn af bryggare-societeten här i staden, som med oloflig bränvinstillverkning blifvit beträdde, icke medfört den påsyftade verkan, att sådana egennyttiga lagbrytare genom *blygd* och *skam mera* skulle rättas, än af de dem ålagda böter, utan tvertom att en del bryggares tilltagsenhet gått så vida, att någre af dem vägrat öppna sina portar för de polisbetjenter eller besökare, som visitation anställa velat, andra låtit beslagarne utanför vänta halfva dagen, till dess bränvinsredskap och anstalter hunnit förstöras eller undangömmas», m. m. Då böterna befunnits vara en obetydlighet emot den vinst lagbrytaren kunde påräkna, och då skammen på honom intet verkade, hade Kongl. Maj:t funnit nödigt att förklara den borgare, som vidare beträdades med oloflig bränvinsbränning, förlustig sin borgerliga näring.

något ovanligt i en sådan fråga. Icke heller i riksdagsbeslutet nämnes något derom. Endast bondeståndet gjorde en enskild ansökning att återfå husbehofsbränningen, hvarpå konungen svarade: »Då vi funnit oss föranlåtne att vidtaga författningen om de kostsamma regale bränvinsbränneri-inrättningarne, hafve vi dermed påsyftat ej mindre det allmännas än bondeståndets enskilda nytta och fördel. Vi hafve dermed haft för ögnamärke att kunna minska de allmänna pålagorna; att upphjelpa åkerbruket genom ett mera jemnt och stadgadt spanmålspris; att förekomma det omätteliga slösande och förödande af säden, som tillförene genom en fri och oinskränkt bränvinsbränning utöfvades, och att genom en efter årsväxterna afpassad sådesbränning kunna vid infallande svåra år finna brödföda för den fattige, som annars af hungersnöd måste försmäktas. Dessa och flera stora ändamål äro sammanfogade med hela rikets drätselverk och finansväsende, till hvars stadgande osviklig grund redan är lagd» (genom den kort förut tillvägagragta realisationen). »Att nu göra ändring i det ena, det vore att rubba allt det öfriga och försätta riket i samma oredor, som det tillförene varit. Hvarför, och ehuru benägne vi ock äre att i görligaste måtto gifva bondeståndet bevis af vår kongl. nåd och hulda omvårdnad, vi dock för det närvarande icke

kunna lämpa vår välvilja till bondeståndets önskan i den delen»^{*)}).

Af de nu anförda handlingar torde man kunna bedömma, huruvida grunderna för ifrågavarande lagstiftning verkligen förtjena allt det onda, som yttrats om dem, eller om konungen icke fastmer betraktat denna fråga såsom en statsman, hvilken såg framom sin tid, hvarför han också rönte ogillande och motstånd nästan öfverallt och såg sina afsigter misstydas samt slutligen af parti-interessen bränmärkas, som hade han velat, för slem vinnings skull, förnedra sitt folk till bränvinsdrinkare, då hans syftning synbarligen var att hämma förderfet. Fördommelserna hafva dock varit så allmänna och ihärdiga, att äfven de, som i öfrigt velat göra honom rättvisa, tagit saken för afgjord utan vidare undersökning. GELJER är, så vidt vi kunna erinra oss, den förste, som vågat yttra, att »planen med bränvins-regalet var kanske mindre felaktig i sig sjelf, än den blef genom utförandet. Att detta skolat svara emot ändamålet, dertill hade fordrats en ordning i förvaltningen, som alltför mycket saknades, och en i sig opopulär åtgärd blef ytterligt förhatlig genom alla de vexationer, som subalternas egennyttor i den inlade». Konungen, som, enligt

^{*)} Kongl. Maj:ts nådiga cirkulär till samliga landshöfdingarne angående bondeståndets ansökning om fri husbehofsbränning, den 24 mars 1779.

den till ständerna afgifna berättelse, ägt möda att hämma kringgripande underslef vid uppbördsverket, der kontroll är vida enklare, fann och erkände snart de mångdubblade svårigheterna att förebygga flerartade missbruk vid en inrättning, der de så lätt kunde döljas; men han trodde dock, att de, såsom han skref i ett bref till CREUTZ, skulle kunna öfvervinnas »med en blandning af mildhet och stränghet och i synnerhet genom ihärdighet».

Emellertid begynte missnöjet bland allmogen att antaga en hotande tillväxt, helst uppviglare ingalunda saknades*). Sjelf missbelåten med krono-

*) Den farligaste bland dem var general PECHLIN, hvilken sannolikt redan 1780 skulle lyckats väcka ett bonduppror, i fall icke dåvarande justitie-kanslern (sedermera drotset) WACHTMEISTER nedrest till orten och vidtagit kraftiga anstalter till rörelsens hämmande. Vi hafve i 1 Afd. anført en skrifvelse härom till konungen från WACHTMEISTER (Vimmerby d. 31 apr. 1780), hvarur följande må upprepas: »Pechlin söker på allt sätt upphetsa bönderna till klagomål i anledning af kronobetjeningens stränga uppsigt öfver lönbränning. De anse honom nu för sin skyddsherre, ehuru de för några år sedan voro så förbittrade på honom, att de ville mörda honom i hans egna rum på hans gård Åshult. Allmogen är verkligen i stor gäsning. Det är så mycket lättare att intala dem, som nästan alla bönderna äro plikt-fälda för bränvinsbränning». — Vid riksdagen klagades äfven öfver mängden af böter, hvilka dock äro förklarliga när »nästan alla» lönbrände. Hos PECHLIN var missnöjets spridande blott medel, icke ändamål. WACHTMEISTER tillägger i detta hänseende: »Åtskilliga utlåtelse berättas

brännerierna, som gäfvo anledning till så många missbruk bland underordnade, ville han nedlägga dem, men likväl icke frigifva husbehofsbränningen, såsom den mest sädesödande och förderfliga, enär genom dess medgifvande icke blott bönder och torpare, men ryttare, soldater och båtsmän ägde rätt till hvar sin bränvinspanna och hade rusdrycken ständigt till hands för sig, hustru och barn. Med åsidosättande af kronobrännerier och husbehofsbränningen, samt då anbud om förpaktning ej antagits, var det icke lätt att finna en fjerde utväg till uppgiftens lösning. Konungen trodde sig dock hafva träffat den, såsom det synes af följande framställning till bondeståndet den 7 juni 1786: »Det har kommit till Kongl. Maj:ts kunskap, att åtskillige af riksens ständers ledamöter, särdeles af det hedervärda bondeståndet, vilja uti deras allmänna besvär gifva Kongl. Maj:t anledning att göra någon sådan förändring med bränvinsbränningen i riket, att kronan å ena sidan måtte genom någon ny och beständig utskyld, den de ville sig åtaga, vinna ersättning för inkomsten af kronobränneri-inrättningen, och landtmannen å den andra af en tillåten

efter Pechlin, som gå ut på förändring af regeringssättet. Han skall derom vara i korrespondens med stora herrar. - - Hvad hans arresterande angår, så, om jag får fulla skäl på honom, skall jag genast taga honom fast och föra honom till Kalmar». — Detta var redan 1780.

enskild bränvinsbränning lindras i dess penning-
utgifter till bränvins-inköp», m. m. — »Om Kongl.
Maj:t endast hade afseende på statsverkets förmån,
så skulle Kongl. Maj:t i nåder ej vara obenägen
att antaga ett sådant anbud af en säker och oför-
änderlig krono-inkomst, i stället för den af krono-
brännerierna, hvilken af tillfälliga orsaker kan vara
mer eller mindre inskränkning underkastad. Men
då det för Kongl. Maj:t är ett långt större och
viktigare föremål, att dess trogne undersåtar ej må
utöfver förmågan betungas, särdeles i en tid, då de
af svåra missväxter befinna sig i trångmål, så anser
Kongl. Maj:t det ej kunna förenas med detta före-
mål, att allmogen, utom den dryga kostnad som
fordrades till ny bränneri-redskaps anskaffande, skulle
åläggas nya utskylder, hvarigenom den idoge och
måttlige finge bära den tyngd, som nu mest faller
den öfverflödige till last. Deremot finner Kongl.
Maj:t med landets förmån och dess undersåtars
lindring mera öfverensstämmande, att bränvinsbrän-
ningen, som är nu en kronan tillhörande rättighet,
på det sätt förbättras och lämpas till landtman-
nens nytta, att i hvarje större socken, eller der i
anseende till belägenheten så ske kan, för tvenne
eller trenne socknar tillsamman inrättas ett brän-
neri, hvarifrån allmogen, för en tunna spanmål till
en viss antagen vanlig vigt, får afhemta tolf kannor

godt bränvin och så mycket drank, som af en tunna spanmåls förbränning plägar falla, hvilken inrättning af sockenbrännerier Kongl. Maj:t i nåder vill efter hand och så fort möjligt är låta besörja, antingen för kronans räkning eller igenom beting och öfverenskommelse med socknarnes egne inbyggare. Det är i denna afsigt, som Kongl. Maj:t redan låtit med dryg kostnad för kronan återköpa åtskilliga bränneri-arrenden, och ärnar indraga de få öfriga, så fort deras arrendetid löper till ända».

För att afgöra hvad verkan denna författning om kronobränneriernas förändring till sockenbrännerier skulle medfört, blir första frågan, i hvad mån den riksförderliga dryckens tillverkning och spridning kunnat dymedelst förminskas. Det faller genast i ögonen, att en dylik inskränkning ej bort blifva så alldeles obetydlig, enär landet, i stället för en bränvinspanna i hvarje gård, endast skulle erhållit en i hvar, hvarannan eller hvar tredje socken. Hade än dessa socken-brännerier lemnat samma tillverkning i kanntal, så uppstod likväl en betydlig besparing i spanmålsåtgång, och, hvad som var det vigtigaste, den skadliga drycken hade ej längre funnits genast under hand i hvarje boning. Om man beräknar socknarnes antal i Sverige till omkring 2,300*), och dervid erinrar sig, att endast

*) Socknarnes antal i Sverige kan, förunderligt nog, ej bestämdt

större socknar ifrågakommo, samt att, der så ske kunde, två eller tre socknar skolat anlägga ett bränneri, så torde väl hela antalet näppeligen öfverstigit hälften af hufvudsumman, eller 12 till 1500. Bestämd uppgift å antalet af pannor för husbehofsbränning under ifrågavarande tid kan nu svårligen erhållas. Femtio år senare öfversteg siffran 150,000 och det är föga troligt, att denna under bränvinets gyllne ålder var ringare*). Att denna här af små pannor skulle lättare och allmännare sprida drycken, än det inskränkta antalet stora, synes väl antagligt.

Förslaget vann hos ständerna intet afseende**), och en förbättring i bränvins-lagstiftningen undan-

uppgifvas. Statistiska embetsverket har, oaktadt alla infortrade upplysningar från landshöfdingar och konsistorier, ej kunnat komma närmare än till de vexlande siffrorna 2,328—2,368—2,413. I sistnämnda summa äro dock kapellen inberäknade. I rundt tal torde man således kunna antaga 2,300.

*) I FORSELLS *Statistik* uppgifves antalet af bränvinspannor på landet, från 4 till 90 kannors rymd och deröfver, hafva år 1829 utgjort 168,654. (Se 3:dje upplagan, sid. 397.) Det hade något minskats från 1827, då de stego till 173,000.

**) Under öfverläggningen i bondeståndet yttrade PER JONSSON från Södermanland, att »han kunde intet förtiga den fruktan som hos honom uppkommit, och han hade hört flera yttra densamma, att inrättningen af socknebrännerierna torde hafva en farlig verkan på sederna; ungdom och tjenstehjon torde igenom en lätt tillgång på bränvin och nära väg till krogen förledas till fylleri och dryckenskap». — Han

sköts för mer än ett halft århundrade. Sedan så många försök att genom anläggningen af större verk uttränga husbehofsbränningen, minska sädesåtgången och inskränka varans tillgänglighet, mötts af ett missnöje, som allt mer grep omkring sig och öfvergått till personligt hat mot regenten samt hotade med större folkrörelser och anläggningar till regeringssättets förändring, återstod ingen annan utväg än att, äfven mot sin vilja, åter beträda den gamla landsförderliga banan, med fri husbehofsbränning emot afgift till staten.

Utskottet hade tillstyrkt en årlig afgift till kronan af 18 tunnor guld för friheten att bränna*).

var öfvertygad, att om »stånderna åtog sig en rundelig och emot behovet och förra inkomster af brännerierna svarande bevillning, skulle Kongl. Maj:t derpå göra nådigt afseende». Husbehofsbränningen låg ståndet mest om hjertat. I de öfriga stånden föranledde den viktiga frågan om sockenbrännerierna ingen öfverläggning.

*) Motsvarande 300,000 rdr specie eller 1,200,000 riksd. riksmünt. Den nu gällande bränvinsbrännings-afgift har stigit till öfver 6 millioner. Det erbjudna utgjorde 800,000 rdr rmt mindre, än konungen dittills beräknat, hvilket synes af statskontorets räkenskaper, der tillgången af kronbrännerierna antagits till 1 million daler s. m. eller 1,333,333 $\frac{1}{3}$ rdr rmt. Angående statsverkets inkomst af bränvinsmedlen innehålla de så kallade dispositions-staterna (sedermera benämnda riksstaterna): »År 1777. Ifrån de Regale Bränvinsbrännerierne förväntas detta år kunna inflyta Specie Rdr 166,666: 32 sk.» (svarande emot 500,000

Dervid hade konungen fäst det vilkor, att någon bestämd tid icke skulle utsättas för denna bevillning (genom hvilket förbehåll han ville undvika att efter den utsatta tidens förlopp nödgas sammankalla riksdag, antingen tidpunkten vore gynnande eller icke). Öfverläggningarne hos adeln öppnades af friherre RUUTH, ledamot af kronobränneri-direktionen och samma år nämnd till LILJENCRANTZ' efterträdare såsom finans-statssekreterare. Hans ställning gjorde sannolikt, att han var regeringens egentlige målsman. Han begynte med den förklaring, att han lemnade bränvinsbränning med större verk, i afseende på rikets fördel och nytta, obetingadt företråde framför en allmän, oinskränkt bränning, emedan den senare förödde en tredjedel mera spanmål för samma resultat; men ehuru han, på dessa grunder, gaf den regala bränningen ansenligt företråde framför husbehofsbränningen, funnos

d. s. m.). Denna debitering förekommer år 1777 första gången. Alla de följande åren 1778 med 1792 är ett lika belopp beräknadt, med ingen annan förändring under hela denna tid, än att åren 1783 och 1784 derutöfver upptagas, af bränneri-direktionen till räntekammaren inlevererade öferskott, för det förra året 82,315 rdr 23 sk. och för det senare 31,873 rdr 18 sk. 7 r. Huruvida, före år 1783 eller de följande åren efter 1784, brist eller öferskott i den beräknade intraden uppstått, och i senare fallet huru öferskottet användts, kan af de i statskontoret tillgängliga handlingar icke utredas.

likväl betänkligheter för den förras fortsättning. Tullspecialerna visade, att till dess bedrivande fordrades årligen för 600,000 riksdaler (2,400,000 rdr rmt) spanmål från utlandet, och för husbehofsbränningen 830,000 riksdaler (3,320,000 rdr rmt). »Omöjligens kunna våra tillgångar», fortfor talaren, »medgifva en sådan utgift, och fortsättningen af denna handel kan alltså ej annat än slutligen ödelägga land och rike för en vara, som vi alltför väl kunna vara utan, och således vid den ringaste eftertanke gerna böra uppoffra». Han visade därefter, att ladugården (hvars behof man alltid åberopade) dervid intet skulle lida, och slöt med den hemställan, att man, för att kunna använda säden till bröd i stället för brännvin och bespara landet årligen 56 tunnor guld, som till sädesköp åtgå, ville hos konungen anhålla om allmänt brännvinsförbud, samt, då staten ej kan undvara brännvinsbevillningen, hvilken tillförene utgått flera år äfven under förbud, erbjuda konungen hvad som något när kunde svara emot inkomsten af de regala brännnerierna.

FRIETZCKY yttrade: »Då utskottet i sitt betänkande trott sig kunna föreslå en så dryg afgift för husbehovsfriheten att bränna, har det mera haft afsigt på Kongl. Maj:ts nådiga önskan och statens behof, än på det utarmade tillstånd, hvaruti, efter

flera missväxtår, landet sig nu befinner. Detta skäl har åtminstone hos mig varit det mest verkande, ty om det ej varit för statens skull, att den, under hvad titul vara må, skulle hjälpas, så hade jag visst ej vågat tillstyrka 18 tunnor gulds bevillning endast för att behålla en frihet, den jag för min del tror ej kan eller bör bortgifvas. Det har i alla tider varit svenska folkets urgamla rättighet att sjelf förädla *de produkter*, det med svett och möda ur egen jord framalstrar. Men då fäderneslandets väl tillika varit dess första ögnamärke, så har det ofta uppoffrat sina rättigheter och sin förmögenhet till statens behof och upprätthållande. Af en så medborgerlig esprit och af undersåtlig vördnad för en nådig konung, som så nyligen varit folkets ädelmodige frihetsstiftare, åtog sig samtliga riksens ständer, strax efter den lyckliga regementsförändringen, en bevillning för husbehofsbränningen af omkring 10 tunnor guld. Att orsaken härtill låg mera i statens behof än någon skyldighet att återköpa en ej bortgifven frihet, ses af 1772 års bevillningsförordning, igenom hvilken riksens ständer öfverlemnade till Hans Maj:t att efter dess egen vishet, då landets väl så kräfde, antingen inskränka eller alldeles förbjuda bränvinsbränningen, men lika fullt åtog sig att kontinuera med bevillningen. Det var således för statens behof och ej för frihe-

ten att bränna, som de beviljade, och den som utan tvång beviljar, bör ju ock äga rättigheten att fastställa tiden dertill». Talaren upplyser derefter, att då ständerna vid 1778 års riksdag icke fäste uppmärksamhet vid de nyss anlagda kronobrännerierna, så skedde det emedan konungen efterskänkt bränvinsbevillningen*). Eljest trodde han, att om bränvinsförbudet af år 1772 fått fortfara, »så hade nationen nu varit alldeles skild ifrån smaken och bruket af en vara, som nu ger så mycket bekymmer». Han ansåg att kronobrännerierna i sitt utvidgade skick »fordrade visst 1,800,000 riksdaler eller 108 tunnor guld årligen i rörelsen, som allt drages ifrån landet och hvaraf ej hälften återkommer; långt drygare beskattning än den riksens ständer sig 1772 åto. Det är derföre nu den stunden inne, som riksens ständer äro skyldige sig sjelfva och hemmavarande den pligten att på ett med regeringsformen öfverensstämmande sätt söka *bevara riket från dess förderf*. De hafva ock i underdånighet anhållit att få inför thronen frambära sina underdåniga propositioner om kronobränneriernas förändring till husbehofsbränning, såsom af tvenne onda det

*) Vanligen framställes konungen såsom den, hvilken blott frågade efter inkomsten, utan att akta på sedeförderfvet. Nu åter påstår FRIETZKY, att ständerna ej hade att anmärka emot kronobrännerierna, när bevillningen efterskänktes.

minsta. De hafva derfor i underdånighet erbjudit en dryg och deras förmögenhet nästan öfverskridande summa af 18 tunnor guld till statens understöd. - - Om Kongl. Maj:ts behållning af kronobrännerierna skattas till 500,000 riksdaler, eller 30 tunnor guld, och sjelfva bränneriernas underhåll, stat och aflöning fordra 400,000 riksdaler, eller 24 tunnor guld, så blir det en summa af 54 tunnor guld, som landet igenom bränvinsköp årligen utgifver, hvilket betager allt hopp om någon vidare välmåga i landet, men lemnar dess invånare uti ett fattigt, nödstäldt och förtryckt tillstånd.

Anförandet väckte ett utomordentligt uppseende både utom och inom riddarhuset samt bestämde till väsendtlig del frågans utgång*). För en vanlig slutkonst vill det synas, att, då talaren ansåg 1772 års förbud så gagneligt, att om det fått fortfara, skulle folket förlorat all smak för bränvin (det allmänt bedrifna lönbränneriet, hvarigenom smaken underhölls, förbigås), och då det ej fanns någon uppoffring för statens bästa, som han ej ville tillstyrka; så hade han snarare bort förena sig med friherre RUTH, — att anhålla om ett allmänt bränvinsförbud, emot en bevillning, som kunde nå

*) ADLERBETH yttrar derom, att »detta memorial var ock meddeladt till de öfriga stånden och tryckt till ett *otroligt* antal exemplar, som i landsorterna utspriddes».

got när motsvara inkomsten af kronobrännerierna, — i stället att, såsom nu, föreslå en årlig beskattning af 18 tunnor guld, för att, såsom det heter, »söka bevara riket från förderf», medelst frigifvande af husbehofsbränningen. I dess ställe åsyftar talar-
ren att, jemte kronobränneriernas afskaffande, hvar-
förutan husbehofsbränningen ej kunde återställas,
återvinna, som orden lyda: »svenska folkets urgamla
rättighet att sjelf förädla de produkter, det med
svett och möda ur egen jord framalstrar», eller
sädens »nobilitering» till bränvin, såsom det äfven
på riksdagsspråket kallades. Ännu värtaligare ytt-
rade sig en annan patriot, lagman SPALDENCREUTZ,
kallad riddarhusets bäste talare*), som androg
följande: »Medborgaren är ännu lemnad i sin irä-
kade medellöshet och vanmakt; hans utskylder äro
icke lindrade, ej heller hans tillgångar lättade. Det
enda hopp om förbättrad bergning, som varit öf-
rigt, försvinner äfven, då honom förnekas en *fri*
bränvinstillverkning. När förvaltnings- eller snart
sagdt *förädlingsrättigheten* af jordens förnämsta al-
ster, frambragt med jordbrukarens egen svett och
möda, honom betages; när tillverkningsfördelarne
af en vara, som tyvärr! nu blifvit ett ibland landt-
mannens mest oumgångliga och begärliga behof,

*) Jfr HAMILTONS *Memoirer*. — Påstods äfven ensam äga »lika
mycken kunskap som hundra af motpartiet.» *Biogr. Lexikon*.

icke tillfaller honom sjelf utan staten, som skall skörda sin drygaste vinning af förtäringens omåttlighet, och millioner människors derifrån osöndrade försämring i arbetsamhet och seder; då förfaller idoghet till lätja, fosterjordens uppodlade fält förbytas till ödemarker, utom hvars gränser dess maktlösa inbyggare söka en bättre utkomst, och ärlighetens och välmågans forna boningar lemnas åt lastfulla uslingar, eller olycklige förbudsbrytares öfvergifna makar och barn!» — När tvenne aktningvärde och fosterländskt sinnade män, såsom FRIETZKY och SPALDENCREUTZ, föra ett sådant språk och anse rikets enda räddning från förderf vara husbehofsbränningens återställande, hvarförutan Sverige skulle förvandlas i en ödemark, idoghet och sedlighet försvinna, laster och elände intaga deras rum, och ärliga medborgare nödgas söka sig ett annat fosterland, — när sådana åsigter gjorde sig gällande hos de berömdaste talare i rikets första stånd, bör man ej så mycket undra, att alla försök till en förbättrad lagstiftning i denna fråga strandade. Å andra sidan vet man ej, om orsaken till deras motstånd bör sökas i en inskränkt uppfattning af ämnet, eller i ett popularitetsbegär, hvilket stundom vilseför och förblindar eljest klarseende män; ty onekligen var under denna tid friheten att bränna bränvin ansedd såsom en af svenska folkets gamla

och oafhändliga rättigheter, under hvars försvar en frisinnad och upplyst man alltid kunde påräkna ett allmännare bifall.

FERSEN tillstyrkte den föreslagna bränvinsbevillningen af 18 tunnor guld på viss tid, högst 8 år. Landtmarskalken, som redan vid öfverläggningens början erinrat, att konungen äskat ett bestämdt *ja* eller *nej* till förslaget, förklarade sig ej kunna göra annan framställning än frågan, om ståndet ville ingå i någon bevillning på obestämd tid, till ersättning för kronobränneriernas upphörande, hvilken fråga besvarades med ett allmänt *nej*. FERSEN föreslog då, att frågan skulle hvila på bordet till nästa riksdag, hvaruti FRIETZCKY instämde, med tillägg att, i fall de öfriga stånden inginge på ständig bevillning, skulle frälset derifrån undantagas, hvartill andra talare äfven lade säterier och adelns kronoskatte. Detta blef adelns beslut.

Preste- och borgarestånden biföllo bränvinsbevillningen på obestämd tid. I bondeståndet hade frågan om fri husbehofsbränning afhandlats ända från riksdagens början och förevar ännu då riksdagen afblåstes och talmannen tillkännagaf, att riksdagsbeslutet redan var justeradt. För att påskynda frågans slut, afät konungen särskild skrifvelse till ståndet med tillkännagifvande, bland annat, att dä under missväxtår bränvinsbränningen måste instäl-

las, ville han efterskänka halfva bevillningen, men lemnade till ständernas afgörande, huruvida icke en ersättning därför kunde beredas genom en konsumtionsafgift af 24 skillingar för hvarje person, som brukade kaffe. Flera bönder begärde proposition på adelns beslut och FRIETZCKYS diktamen, samt att frågan skulle genast afgöras, hvarvid talmannen erinrade, att adelns beslut var att frågan skulle hvila till nästa riksdag, hvilket ej kunde förlikas med ståndets tanke att genast företaga frågan. »Härefter uppkom ett häftigt sorl, derunder hvad som taltes ej fattas kunde», förmåler protokollet. Talmannen gjorde då proposition på FERSENS förslag om bevillning på 8 år, »som äfven under häftigt rop och sorl bestriddes». Flera andra propositioner förkastades. Slutligen gjorde talmannen framställning på adelns beslut och FRIETZCKYS memorial, »dock med den skilnad, att saken genast företages och bevillningen utgöres på 8 år», hvilket öfversattes på finska för riksdagsmännen från brödralandet, hvarefter propositionen bifölls med 145 ja emot 16 nej. När detta beslut tillkännagafs hos adeln yttrade FRIETZCKY: »I betraktande af den skada kronobrännerierna göra landet, samt den nytta som tillflyter landtmanen genom *husbehofsbrännningen*, skulle han gerna önska att kunna biträda det ärbara bondeståndet, men som landtmar-

skalken förklarar, att ingen anledning vore hop-
pas, det Kongl. Maj:t skulle göra ändring i sina
uppgifna vilkor, så vore vägen för oss stängd,
hvarför han tillstyrkte, att en deputation till bonde-
ståndet genast måtte afsändas, som förklarade huru
høgt och uppriktigt adeln ömmade bondeståndets
belägenhet». Detta hindrade dock ej, att när kon-
ungen strax derpå, för att få ett slut på frågan,
erbjöd allmogen bränvins-arrende emot afgift till
staten, förbjödo alla patrioter, med FERSEN och
FRIETZCKY i spetsen, sina bönder att ingå derpå,
emedan de ej ville bidra till ett sådant lands-
förderf som bränvinsbränning. Det synes ej svårt
att spåra grunden till en fosterlandskärlek, som
yrkar fri husbehofsbränning, men anser all brän-
ning förderlig för landet, när dermed förenas skatt
till kronan*).

Utgången visar, att konungen ej stälde pen-
ningefrågan i främsta rummet. Bondeståndet hade
instämt i bevillning på åtta år, hvilket från början
var FERSENS förslag och hvilket äfven var flertalets

*) I anledning af FRIETZCKYS tillstyrkan af husbehofsbränning
framför kronobrännerierna, såsom »af tvenne onda det minsta»,
yttrar WIESELGREN: »Detta gjorde honom till husbehofs-
bränningens helgon 1809—1810, då hans ord aftrycktes i
riksdagshandlingar med stora bokstäfver och citerades som
bibelspråk» (sid. 101). — Läran om »förädlingsrätten af
egen vara» upprepades äfven (s. 133).

åsiget på riddarhuset. De tvenne öfriga stånden hade samtyckt till bevillning på obestämd tid. Konungen kunde således påräkna 18 tunnor guld under åtta års tid. Han vägrade att emottaga dem af ett statsskäl, som gälde mera: betänkligheten, att genom antagandet af bränvinsbevillningen på bestämd tid tillika angifva tidpunkten för nästa riksmöte. Det är redan anmärkt, att han ansåg rikets säkerhet fordra, att hans inre och yttre fiender ej på förhand ägde kunskap om ständernas sammanträde, till beredande af vådliga anläggningar. Sjelfva den senaste erfarenheten var ej egnad att minska hans misstro, då jemväl under det lugnaste tidskifte och fastän riksdagstrumpeten öfverraskat motståndarne, när de minst väntade kallelsen, deras styrka hann så snart ordnas i de olika stånden, att alla konungens förslag, äfven de för riket gagneligaste, förkastades. Mer än riksdag fruktade han dess förtidiga tillkännagifvande. Han var ej af regeringsformen förbunden att på viss tid sammankalla ständerna; han gjorde det likväl 1778, 1786, 1789 och 1792, men han ville sjelf välja tidpunkten. Af dessa riksdagar inföllo tvenne under de åtta år, för hvilka han nu vägrade att emottaga bränvinsbevillningen.

Emellertid, och så länge offentliga handlingar äga vitsord framför obevista påståenden och sägner,

torde det för den opartiske granskaren blifva svårt att finna det »machiavellistiska» i planen till kronobrännerierna, eller att bondeståndet behöfde »lockas och tubbas» att återtaga husbehofsbränningen. Det synes tvärtom såsom hade konungen under fjorton år sökt, ehuru förgäfves, att gifva bränvinslagstiftningen en bättre riktning. Man vill till och med påstå, att mera bränvin tillverkats i Sverige både före och efter kronobränneriernas tid, än när dessa uppnått sin högsta utveckling*). Man åberopar,

*) WIESELGREN yttrar (sid. 112): »Då kronobrännerierna stodo på sin högsta höjd, voro de 60». - - »I Stockholm voro 4 brännerier med 53 pannor». (Enligt kongl. kungörelsen den 16 sept. 1747 funnos i Stockholm redan före de regala bränneriernas införande ett nära dubbelt antal, eller 95 bränneriverk.) — »Biskop Wallenberg kunde intyga» (vid 1828—1830 årens riksdag), »att han kände en liten stad med 14 brännerier, och andra upplyste, att en stadsbo, som ägde tre kappland jord, kunnat med den bränningsrätt han fått af den styfmoderliga lagstiftningen, afverka på ett år 12000 kannor. Hvad var kronobränneriernas kulmination deremot!» (sid. 213.) Kronobränneriernas tillverkning anses (sid. 113) hafva »stannat under 6 millioner kannor», och författaren tillägger: »Man bör minnas, att Finland nu är förloradt, som då delade med oss de 6 millioner kannor kronsupar». Bland de första åtgärder efter 1809 års regementsförändring var en (den 20 mars), »att, som inhemska tillgången på bränvin ej befunnes svarande mot nuvarande behof, införa utländskt», och man förkunnade, att det var »både nyttigt och angeläget att till en slik nödvändighetsvara få förvandla en del af den erhållna grödan»

att krogar anlagts öfverallt vid kyrkorna för att befordra bränvinsafsättningen. Men skedde sådant

(sid. 126). Man igenkänner frihetstidens »nobilitering» af spanmålen. Deremot finner man vid 1812 års riksdag, att »grefve E. Ruuth begärte redan före bänkmansvalet, att ridderskapet och adeln måtte bönfälla om bränningens skyndsamma inställande i hela riket» (sid. 143). Han föreslog detsamma 1786 såsom GUSTAFS minister. Riksdagen 1828—1830 »öppnades inom bondeståndet med 32 motioner i bränvinsfrågan» (sid. 203). HELSINGIUS föreslog i borgareståndet 1 skillings skatt på hvarje kanna bränvin, som infördes i Stockholm, att användas till förbättrad sjukvård. Förgäfvades, ehuru förslaget hos adeln och presterna understöddes af EKSTRÖMER, WALLIN m. fl. Bland följderna af 1834 års bränvinslagstiftning räknar WIESELGRÉN, att »till Stockholm infördes utan accis till riksdagens ära 5,806,877 kannor bränvin», d. v. s. nära lika mycket som kronobrännerierna årligen tillverkade för hela landet (sid. 35, i *Supplement till Historiken*). Den egentliga reaktionen emot bränvinet begynte under KARL JOHAN, hvilken med söderländingens afsky för dryckenskapslasten förenade statsmannens omtanke att motverka en moralisk och ekonomisk riksolycka. Redan vid nedläggandet af den riksstyrelse, som han (1812) förde under konungens sjukdom, beklagade han ett nesligt förderf, mot hvilket han ej kunnat ställa annat än förmaningar, enär ständerna ägde lagstiftningsrätten. Men han fortfor att motarbeta det onda på öfvertygelsens väg, gynnade nykterhetsällskaper och måttlighetsföreningar, uppmuntrade festerländskt sinnade män att nedlägga brännerier och begagnade hvarje tillfälle att lifva den anda, som medfört en bättre sakernas ordning. Under hans regering nedlades det sista kronobränneri, och byggnaden förvandlades till — folkskola. Konung OSCAR var en afgjord nykterhetsvän och äger en odödlig

på konungens befallning, eller med hans vetskap?
Eller var det tjenstemäns oskickliga anordning, eller

förtjenst om bränvinsförderfvets aftagande. Enligt en uppgift, voro ännu 1852 i gång 670 ångbrännerier och 35,172 mindre bränneriredskap, men 1858 endast 393 af de förra och 2,481 af de senare. Tillverkningsbeloppet, som är 1852 utgjorde 30 millioner kannor, minskades efter nämnda år i medeltal till 13,345,470 kannor. (*Post- och Inrikes Tidn.* den 1 nov. 1859.) En ovanligt lycklig förbättring! Men om den ofvannämnda uppgiften, att kronobrännerierna ej tillverkade mer än 6 millioner kannor, är grundad, så synes man då varit dubbelt nyktrare än i våra dagar. Under de senaste åren har tillverkningsbeloppet varit följande:

år 1855.....	omkring	11,440,000	kannor.
» 1856.....	»	12,513,000	»
» 1857.....	»	14,980,000	»
» 1858—1859....	»	14,446,000	»
» 1859—1860....	»	14,913,551	»

(Jfr *Post- och Inrikes Tidningar* den 31 aug. 1860, den 16 och 29 april 1861.) Vid uppräknig af alla kronobrännerier tillägger också WIESELGRËN: »Allt barnverk emot hvad nu (1840) folket sjelft kan uppvisa. Och vi tala om kronobränning med samma rysning, som riddaren om varulffen. Vi glömma dervid vår egen storhet». (sid. 113.) Af dessa sifferuppgifter kunde man sluta, att kronobränneriernas tid icke varit »bränvinets gyllne ålder» i Sverige, och att häfdateknaren borde förlägga den närmare våra dagar. Kanske skall vid en närmare granskning befinnas, att icke all ogudaktighet och sedeförderf hos folket grundlades under GUSTAFS tid för kommande släkten, såsom många velat påstå. En icke gustavian, WIESELGRËN, yttrar i sin sjelfbiografi (*Biograf. Lexikon*) om sin barndom, i början af detta århundrade: »Då ännu voro andaktsöfningar

en följd af begäret efter »lilla kyrksupen», som framkallade dylika anläggningar? Konungens afgjorda förakt och motvilja för dryckenskapslasten, tillräckligt antydd af hans lefnadssätt och val af omgifning, liksom af andan i hans författningar, göra föga sannolikt, att han skulle påbjudit något, som redan borde sårat hans finkänslighet för det passande i allt. Hvad man finner är, att så snart preteståndet anfört klagan öfver ifrågavarande missbruk, svarade konungen, att med befordran af de regala bränneriernas ändamål har det »varit vida skildt från Kongl. Maj:ts vilja, att vinna det på sedernas bekostnad», hvarför inga dylika afsättningsställen finge öppnas vid kyrkorna, »undantagandes uppå gästgifvaregårdar, som der bredvid belägna äro». Må vara, att försäljning äfven der under den tid menigheten församlades till gudstjenst bort förbjudas; det är emellertid först i vår tid ett sådant förbud tillkommit. Man anför en skämtsam ansökning af BELLMAN, att erhålla någon belöning för det han med sina sånger befordrat kronobränneriernas ändamål; liksom skulle

ej så urmodiga, att något vedernamn gafs mina föräldrar för deras dagliga bönhållande, deras flitiga bibelläsande och psalmsång. *Först efter 1809 års brännvinsfrihet* började en brytning till det sämre att visa sig i allmogens samlif i denna ort».

en humoristisk skald, som parodierat till och med bibliska personer, ej kunna skämta öfver en bränvinsförfattning, utan att det skall tagas till grund för historiskt bedömande. Hans epistlar och sånger öfver Bacchi män äro till stor del äldre än GUSTAFS tid, och hade blifvit desamma, om inga kronobrännerier funnits. Man förmåler vidare, huruledes SCHRÖDERHEIM skulle yttrat till konungen, vid anblicken af en rusig man: »se der en af våra». Anekdoten härrör från en medlem af adeliga oppositionen, hvilket icke ökar dess trovärdighet; men om den också vore sann, så torde ett flygtigt infall under en tid, då det hörde till tonen att säga något roligt, icke bevisa mer för regentens tänkesätt, än en flerårig kedja af följdriktigt ordnade regeringshandlingar, som vittna om motsatsen af det lätta infallets syftning. Den sämsta form för merberörda lagstiftning var tvifvelsutan den, hvaruti den slutligen stadnade, men var det konungens fel, att ingen af de bättre, som han föreslagit, antogs?

Så vanlig beskyllningen är, att konungen skulle inrättat kronobrännerierna för att »komma åt nationens penningar», så öfverraskad blir man af upptäckten att han med deras *afskaffande* skulle åsyftat ingenting mindre, än att »söndra nationen». Det är ADLERBETH, som tror sig hafva fömärkt detta,

hvarom han yttrar: »Hans Maj:t framgaf ett öfverläggningsämne, hvilket skulle söndra ständerna i mån af deras olika interessen, och genom deras sysselsättning dermed tillbakahålla de nya försök emot thronen, som han annars befarade. Detta ämne var bränvinsbränningen. Hans Maj:t föreslog sockenbränneriers inrättande; men i detsamma framkom bondeståndet med anhållan om fri husbehofsbränning, emot skälig bevillning till statsverkets lisande». (Här ser man åter, huru husbehofsbränningen räddade fäderneslandet från en skadlig söndring!) Uppgiften är dock i så måtto lärorik, att den visar huru äfven de bäste patrioter den tiden uttydde konungens afsigter. Ej mindre upplysande är medgifvandet, att konungen behöfde sysselsätta ständerna med egna interessen, för att »tillbakahålla de nya försök emot thronen, som han annars befarade». Det är en röst ur patrioternas läger, som gör detta medgifvande.

De öfriga riksdagsfrågorna upptogo föga tid. Adeln lade särskild vikt på att 2 § i regeringsformen, som innehöll, att konungen äger »ingen förderfva till lif och ära, lem och välfärd, utan han lagligen förvunnen och dömdes är», skulle så förstås, att med ordet *välfärd* äfven begripes innehafvande *embete* och *tjänst*, så att ingen embets- eller tjänsteman, så af militäre som af civil- och ekklesiastik-

staten, får utan laga ransakning och dom vid behörig domstol från embetet eller tjensten afsättas; de uti regeringsformen särskildt stadgade förtroendetjenster härifrån undantagne». För en embets- och tjenste-adel, böjd för opposition, var det ingen ringa fördel att ej af konungens misshag kunna skiljas från sysslan. Samma dag, som adeln fattade sitt beslut i bränvinsfrågan, tillkännagaf landtmarskalken, att han »kunde anmäla ett ämne, som han var försäkrad skulle uppfylla ridderskapet och adelns sinnen med glädje och underdånig erkänsla emot Kongl. Majt, som behagat med sin nåd *prevenera* oss och undanrödja den otydlighet, som riksens ständer trott finnas i 2 § regeringsformen». FERSEN föreslog i anledning häraf, att landtmarskalken och talmännen skulle uppvakta konungen, »för att betyga vår underdåniga erkänsla för dess nådiga förklarande och benägenhet att afhjelpa vårt bekymmer». Den förändrade paragrafen intogs i riksdagsbeslutet såsom förklaring af grundlagens rätta mening. Både konungen och hertig KARL beklagade sig sedermera, under 1788 års krig, att embets- och tjenstemän, tillhörande motståndspartiet och Anjala-förbundet, och hvilka visade elak vilja, försumlighet, eller rentaf olydnad i uppfyllande af de dem meddelta befallningar och uppdrag, ej kunde från befattningen skiljas annorlunda, än efter en

rättegång, som kunde fördröjas i åratat, hvarför också hertigen vid säkerhetsaktens antagande företrädesvis yrkade på konungens rätt att förordna om embeten och tjänster.

Det understöd, som konungen begärt till Falu bergslags upphjelpande, afslogs på grund deraf att bankens säkerhet ej medgaf tillgångar dertill. Om bankens ställning yttra ständerna i riksdagsbeslutet: »Våra medbröder i banko-utskottet hafva lemnat oss, tre stånd, hvilka styrelsen öfver bankoverket tillkommer» (bondeståndet fick ännu ej deltaga deri) »en fägnasam berättelse om dess tillstånd och förvaltning. - Banken, under de sedan sista riksdag framflutna något öfver sju år, har ej allenast kunnat underhålla en full och oafbruten silfvermynts-utgifning i specie-riksdalar emot bankens sedlar, oakadt den starkare och nog dryga påkänning, som trenne nästan på hvarann följande svåra missväxtår gjort uppå rikets och bankens redbara fond, utan ock i en ganska märklig mån förbättra den proportion emellan redbar rörlig behållning och bankens sedelstock, hvarunder en realisation kan anses för fast och beständig, såsom ock att banken under berörde tid ökat dess verkliga styrka, som utgör grundvalen till verkets varelse och bestånd. - Vi tillskrifve dernäst med all underdånig tacksamhet Kongl. Maj:ts vishet i dess rikets styrelse, att rikets frakt-

handel under det sist förflutna sjökrig emellan flera europeiska makter blifvit ett hufvudsakligt medel att öka bankens silfverfond till en äfven så *oförväntad som i riket förut okänd storlek**)). Denna ljusa skildring gör ett märkligt afbrott emot det ofvan antydda svaret, att »våra medbröder i bankotskottet vid handen gifvit, att banken icke kan lemna Falu bergslag något annat eller mera utvidgadt biträde, än det som bergslaget vid denna tiden njuter, efter redan gjorda författningar, hvilka äro så afpassade, att de med bankens säkerhet förena all den nödiga hjälp och uppmuntran, som en ordentlig och reglerad bergshandterings drift skäligen fordra bör»; hvarför vi »i underdånighet förklarar, det vi ingen utväg öfrig funnit att i någon författning till Falu bergslags hjälp och understöd för vår del ingå».

För inrättningen af allmänna förrådshus, till förekommande af hungersnöd under svåra missväxtår, hade konungen fordrat ett räntefritt lån af en million riksdaler, att utgå med 200,000 riksdaler årligen i fem år, och skulle hvarje år sex procent af kapitalet afbetalas med in-

*) »Man har beräknat att emellan åren 1775 och 1789 inkom till riket silfver för ett värde af 7,153,000 rdr specie». SKOGMAN, *Anteckningar om rikets ständers bank*, 1 delen, sid. 85.

kommande tullmedel. I propositionen derom till banko-utskottet erinrar konungen, att det kreditiv på banken af femtio tunnor guld, som 1778 års ständer honom lemnat, *icke af honom blifvit begagnadt*. Banko-utskottet svarade, att banken icke utan äfventyr för sin säkerhet och realisationens bestånd kunde ingå i större förskott än till beloppet af den summa, hvartill det redan lemnade kreditivet uppgick, nemligen 833,333 $\frac{1}{2}$ riksdaler, hvilka bankofullmäktige af ständerna auktoriserades att på konungens requisition låta utbetala sålunda, att under åtta år skulle utgå årligen 100,000 riksdaler och det nionde 33,333 $\frac{1}{2}$ riksdaler. Banken skulle för hvarje utgående summa erhålla tullstyrelsens förskrifning, hvaruti denna förskrifver *alla* kronans tullinkomster, förbinder sig att i ränta erlægga tre procent årligen, samt att derjemte årligen afbetala tre procent af det utgående kapitalets primitiva belopp; och förbehöll sig banken, »att den *härigenom* skulle anses *fullkomligt* hafva uppfyllt *all* sin förbindelse att biträda riket vid all påträngande nöd och för dess välfärd vådliga händelser»^{*)}).

Ofelbart var ständernas omtanke för realisationens bestånd prisvärd. Men hvem hade utfört denna realisation? Borde ej, då han i fäderneslan-

*) Jfr *Gustavianska papperen*, 3 delen, 3 afd. sidd. 119, 120.

dets namn anhöll om någon del af myntbestämningens rika frukter, till understöd för hungrande undersåtar, hans önskan något välvilligare uppfyllas? Det var ej längre än sedan nyss föregående riksdag, då rikets ständer erkände, att »vi alle gemensamt rönt Kongl. Maj:ts synnerliga omvårdnad i ett ämne, som väsendtligen rörer hela rikets välfärd, i det Kongl. Maj:t med dess rådiga och försigtiga bemödande återställt behörig stadga och säkerhet i rikets myntvärde, upprättat en förfallen kredit och återgifvit utländska handeln så väl som inrikes rörelsen lif och drift, igenom en välgrundad och i alla afseenden lika väl afpassad realisation. -- Det har således varit Kongl. Maj:t *allena* förbehållet att inom kort tid verkställa, hvad vi nästan under tretio år fåfängt eftersträfvat, hvad ofta blifvit påtänkt, men alltid motadt genom framfarne tidens villrådiga styrelse och delade afsigter. Vi hafve redan nedlagt, och vi förklare härmed ytterligare för oss och hemmavarande medbröder, för samtid och efterverld, vår underdåniga tacksamhet, erkänsla och vörndnad för detta Kongl. Maj:ts storverk, och eftersträfve intet ifrigare, än att derför visa vår tillgifvenhet, trohet och nit, alltid brinnande för en konung, hvars hela själ är intagen af en oupphörlig åtrå att göra sitt folk sällt och lyckligt». Denna försäkran var undertecknad af

FERSEN, FRIETZKY och hela motståndspartiet. Men huru visade sig deras brinnande tillgifvenhet inför samtid och efterverld? Som man sett: med afslag på alla framställningar om bidrag, och, när fråga var om förekommande af hungersnöd, med hänvisning till det gamla, obegagnade kreditivet, emot all upptänklig säkerhet och med förbehåll att banken — som konungen ensam gjort till hvad den då var — derigenom »skulle anses fullkomligen hafva uppfyllt all sin förbindelse att biträda riket vid all påträngande nöd och för dess välfärd vådliga händelser»^{*)}). Och likväl var icke realisationens genomförande det enda, hvarför de ägde förbindelse. Konungen hade för sig sjelf grundlagt en betydlig skuldsättning och inkräktat på statens öfriga tillgångar de summor, hvarförutan denna myntbestämning ej varit möjlig, hvilket ständerna vid samma tillfälle erkände i följande ordalag: »Härvid har det förekommit oss äfven så sällsynt, som förtjenande vår största underdåniga erkänsla, att Kongl. Maj:t, utan afseende på hvad statens behof kraft och hvad egenskap till betalning vi sjelfve ansett kronans från 1702 till 1772 åsamkade bankoskuld äga, anslagit det yttersta af hvad staten

^{*)} Då SKOGMAN (*Anteckningar om rikets ständers bank*, 1 del sid. 87) redogör för detta beslut, utbrister han: »Hvilken skilnad i ton och vilkor mellan 1772, 1778 och 1786!»

möjligen kunde aflåta för att, på sätt som förberordt är, fullkomna realisationen». Befrielsen från en sjutioårig skuldbörda, tillkommen innan konungen mottog spiran och uppgående till värdet af fyrtio millioner riksmünt, förtjente äfven någon tacksamhet, då hvad konungen nu äskade afsåg icke hans egen fördel, utan afhjelpande af det allmännas behof. Det var icke allt. Ständerna intygade sjelfva, då de vid 1772 års riksdag åtskildes, att statsverkets utblottade tillstånd förebådade en ny brist, hvilken likväl genom en utmärkt förvaltning förekom, hvadan det vill synas såsom hade man äfven af erkänsla derfor nu bort vara mindre stötande i sin njugghet, och hellre erinrat sig följande ord i 1778 års riksdagsbeslut: »Ehuru de brister för statsbehofven, som vid sistlidna riksdag befunnos och i vårt då gifna beslut omnämnas, varit så stora, att vi föga hopp kunde göra oss, att samma brister genom de medel kunde bestriidas, som vid riksdagens slut dertill utsågos, hafve vi dock nu med underdånig fägnad, ibland så mycket annat, fått inhemta, det Kongl. Maj:t samma behof besörjt, vida öfver hvad förmodas kunnat, och bragt statsverket i sådan ordning, hvaruti det på mer än femtio års tid icke varit: ett nytt ämne för vår tacksamhet, ett nytt bevis på regeringsättets förmåner, och en ny rättighet för Kongl.

Maj: t att vinna ett odödligt minne». — Det sista var och förblef det enda, som ej kunde honom beröfvas.

Med det afknappade lån, som blef honom beviljad, inrättade konungen de då ounbärliga förrådshusen, hvilkas omistlighet, vid dåvarande omständigheter, vitsordades af deras bibehållande under nära fyrtio år. GEJER yttrar om denna regeringsåtgärd: »Så grundades allmänna magasinsinrättningen, efter hvars uppkomst de olyckliga följderna af missväxtår så märkbart blefvo lindrade, — en inrättning, visserligen umbärligare sedan riket numera, äfven i vanliga år, frambringa spannmål till eget behof, hvilket i denna tid var långt ifrån händelsen; men hvars ändamålsenlighet i ett land, der en enda frostnatt kan förstöra en stor del af skörden, man svårligen kan bestrida»^{*)}).

Öfverväger man vid en öfverblick af denna riksdag, att konungen mött ständerna med under rättelsen om bankens blomstrande tillstånd, realisationen befastad genom sju års erfarenhet, silfverfonden ökad, ett kreditiv på femtio tunnor guld orördt; odling, handel och näringar i framskridande; flottan nybygd, försvarsverket försatt på en aktningsvärd fot, svenska flaggan bragt till ett anseende, som den tillföre icke ägt utom Öster-

^{*)} *Gustavianska papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 119.

sjön, och Sverige från det upplösningstillstånd, hvori det förut sig befann, återställt bland sjelfständiga stater, blandande sin röst bland makter af första ordningen, — öfverväger man, säge vi, allt detta, och att dessa fördelar vunnits utan nya pålagor, utan att nu förhöjda skatter begärdes: så nödgas man antaga, att det allmänna motstånd, som drabbade konungens förslag, måste ägt någon annan grund än regeringsåtgärderna. Ty huru ofta hafva ständer emottagits med en sådan tafra af rikets ställning? Sjelfva riksdagsbeslutet utgör den bästa vederläggning af de vid hvarje konglig proposition förebragta målningar af rikets redlösa belägenhet. Dessa nattstycken uppfylde dock sin bestämmelse, som var att nedslå förslag, af hvilka de flesta, om icke alla, åsyftade minst sagdt ett framskridande till något bättre. De ådagalade tilllika, huru litet statsmannablick och verklig förmåga det erfordras att segra med dylika vapen, enär dertill icke fordras mer än ofta upprepade förespeglingar af regeringens i hemlighet åsyftade makt-tillgrepp och gränslösa penningelystnad, hotande med ständigt nya skattebördor. Visserligen hade konungen på femton år, eller alltsedan sin thronbestigning, icke begärt någon förhöjning i bevillingen, och han fordrade den icke heller nu; i stället för ny makt-inkräkning, biföll han den för-

ändring i regeringsformens 2 §, som minskade hans inflytelse på statens tjenare, och samtyckte äfven till den af motståndspartiet framställda begäran, att tre stånds beslut skulle vara gällande såsom samtliga riksståndens. Det oafbrutna uppreandet, att allt sådant var förställning, som gömde vådliga anslag, och att han blott ville ha mera makt och mera penningar, förfelade dock ej sin verkan.

Motståndspartiet har aldrig afslöjat sina egentliga afsigter vid detta riksmöte. Dess ringa inflytelse vid 1778 års riksdag gaf väl knappast anledning till upprättande af någon egentlig operationsplan. Sannolikt ville hufvudmännen känna sig före, som man säger, och sedan handla efter omständigheterna, hvilket också lyckades bäst. En sådan förkänning låg i den strax vid riksmötets början framställda önskan om eftergift af konungens afgörande röst i frågor, der de fyra stånden ej voro af samma mening (ty det blef en verkan af förklaringen, att tre stånds tanke utgjorde ständernas beslut), hvarom adeln, utan de öfriga ståndens hörande, anhöll hos konungen genom sin landtmarskalk, som också fann »kommissionen embarasant». Konungens hastiga och obetingade bifall dertill, hvilket möjligen betraktades som en följd af svaghet, fruktan eller brist på förutseende, föranledde önskan om den viktiga förändringen af rege-

ringsformens 2 §, som likaledes bifölls, hvarefter motståndspartiet lät följa det ena afslaget på det andra vid konungens propositioner. Ehuru det ej ägde den uppriktighet, som en oppositionsman i senare tider, hvilken förklarade, att man borde »göra all regering omöjlig», för att frambringa ett annat styrelsesätt, tyckes syftningen densamma. Om än någon plan ej var uppgjord, kan dock åtskilligt läsas emellan raderna hos ADLERBETH, som redan nu delade partiets åsigter. Han säger: »Det är ostridigt, att ständernas uppförande (vid detta riksmöte) var värdigare ett fritt folk än vid 1778 års riksdag. - En stor roll spelade grefve Fersen. Hufvudman för den så kallade oppositionen, var han oryggelig i uppsåt och åtgärd att befästa laglig frihet; och landtmarskalken hade den försigtighet, att ingen proposition på riddarhuset väcka, förrän han derom rådlagt med honom. Grefve Fersen ådrog sig derigenom konungens vrede; hvilken dock icke ändrade hans beslut. Men när han fann, huru hans anhängare ökte sin tilltagsenhet i den mån konungen lät slå sig styckevis och lemnade dem en lätt seger; när han blef varse att en fullkomlig söndring var för handen, och kriget snart sagdt förklaradt emellan konungen och nationen, så arbetade han på dess dämpande, af fruktan för ytterligheter, alltid vådliga för riket,

helst han kände både konungens fyndighet på utvägar och föga laggrannhet om medlen. Grefve Fersen använde därför allt sitt bemödande att påskynda riksdagens slut; ett steg som, instämmande med konungens afsigter, sedermera blifvit mycket klandradt: af konungens medhållare, såsom en list, att genom ett hastigt afbrott af öfverläggningarne lemna de väckta ämnen till missnöje oafhulpne, för att öka det; af hans eget parti, såsom en vankelmodighet, att ej utföra det påbegynta verket till jemkande af konungens och nationens rättigheter; å båda sidor uttydt efter utgång och egna afsigter, samt följaktligen ensidigt och orättvist. Konungen på sin sida, med alla kunglighetens fördomar, fann sin ära sårad inför hela Europas ögon af den vidrighet ständerna honom visat. - - Mot ridderskapet och adeln harmades han i synnerhet. Det var detta stånd, som gifvit lif och ton åt riksdagen, och det var af detsamma som konungen trodde sig hafva mesta erkänslan att fordra». — Författaren tillägger i en not: »Under riksdagen lät konungen genom kanslirådet Rosenstein förmana Spaldencreutz och Hummelhjelm att icke drifva honom till ytterligheter, emedan honom då återstod en slutlig utväg, som var att kasta sig i ofrälse ståndens armar och åt sin räddning uppoffra sin kärlek för adeln. Hummelhjelm sva-

rade sig förese denna utväg. Hans tanke var alltid, att hvad som skedde 1786 var för sent och hade bort ske 1778. Det är ock säkert, att 1786 års riksdag företedde ett *halfgjordt arbete**)).

Detta märkliga yttrande af en bland FERSENS beundrare förtjenar ett närmare skärskådande. Man finner till en början redan den åsigt bland de mest framstående frihetsvänner, att det är »ostridigt värdigt ett fritt folk» att afslå alla regeringens förslag, äfven om de, -- såsom t. e. här passevolancefrågan, afskaffande af både kronobrännerier och husbehofsbränning, understöd för Falu bergslag, m. m. — åsyfta allmänt gagn, och att den, som deri lyckas framför andra, har »spelt en stor roll», emedan han dymedelst bevisar sig vara »orygglig i uppsåt att befästa laglig frihet». Läsaren må afgöra, huruvida någon annan slutsats kan dragas af FERSENS uppträdande vid denna riksdag och de honom af ADLERBETH tilldelta loford, eller hvilka angrepp emot laglig frihet den store partiledaren nedslog genom sin strid emot konungens förenämnda, som vi tro, fosterlandets väl åsyftande framställningar.

Uttrycket, att »riksdagen företedde ett halfgjordt arbete», är dernäst anmärkningsvärdt. Det var alltså ej tillräckligt, att konungens planer till-

*) *Historiska anteckningar*, 1 del. sidd. 30—32.

intetgjordes; man hade dermed blott hunnit halfvägs. Hvad återstod då? Jo, man ville »utföra det påbegynta verket till jemkande af konungens och nationens rättigheter». Detta plägar, efter vanligt begrepp, antyda en förändring af grundlagen; ty man förändrar ej på annat sätt konungens och folkets olika rättigheter. Det inses lätt, i hvad riktning detta bort ske, när, för verkställarne, nationens fri- och rättigheter samt 1720 års regeringsform och adelsvälde betydde sak samma. Sannolikt ville de varmaste förkämparne redan nu, och i fall konungen ej så oförmodadt låtit afblåsa riksdagen, söka tillvägabrinda hvad som tvenne år senare framträdde i Anjala-förbundet, hvars *principium et fons* var återställandet af nyssnämnda regeringsform, med samma grannes garanti, som förut traktatmässigt skyddat denna den patriotiska frihetens grundlag, ehuru, vid planens utförande på finsk botten, den der hos ett parti rådande känsla af en sjelfständig finsk stats upprättande blandade sig i verkställigheten. HUMMELHJELM beklagade, enligt hvad ADLERBETH upplyser, att man ej redan år 1778 hade börjat försöket, hvilket blott visar, att konungens fiender hade mera ifver än omdöme. När deremot den fjerrseende och försigtige FERSEN »fann, huru hans anhängare ökte sin tilltagsenhet, - - arbetade han på dess däm-

pande, af fruktan för ytterligheter». Den gamle, mångförfarne parti-kungen insåg nogsam, att om än de ofrälse stånden kunde med lätthet ingå på bevillingens nedsättning, vägran af nya anslag och den fria husbehofsbränningens återeröfring, var det ännu alltför tidigt att förmå dem till återgång under den genom 1772 års statshvälfning aflägsnade aristokratiska styrelse, för hvilket ändamål missnöjet med konungens regering behöfde ännu längre stegras, och något gynnsamt tillfälle afvaktas, då man kunde äga ett ingrepp i grundlagen, eller någon af konungen vållad riksolycka att åberopa till stöd för det gamla regeringssättets återinförande. Det segrande partiet på riddarhuset hade derjemte varit nog oförsigtigt att redan antaga en herrskaretton, som tjente de ofrälse stånden till varning. ADLERBETH döljer icke detta. »Harmen — säger han — öfver preste- och borgareståndens bifall till passevolanceförslaget utbröt i förebräelser å adelns sida, som befordrade en skadlig söndring. Man hotade, att denna riksdag skulle blifva den sista, då presterna voro ett stånd». Denna splittring kunde ej undfalla konungen, som sedan, under den vådliga brytningen 1789, begagnade den till konungamaktens fördel, hvarför motståndspartiet beskylde honom att vara missämjans upphofsman. Ännu iakttog han dock en afvaktande, fredlig ställ-

ning. Man finner intet spår af motsatsen. Dermed öfverensstämmer äfven ADLERBETHS yttrande, att konungens medhållare klandrat FERSENS medverkan till riksdagens slut, såsom en list, för att genom öfverläggningarnes hastiga afbrott lemna ämnena till missnöje oafhulpna; hvaraf man bör kunna sluta, att konungen, i motsats dertill, ville försona och utplåna dem, hvilket jemväl måste ligga i hans statskonst emot en fruktad grannstat, för hvilken han framför allt behöfde ett folk starkt genom sin enighet. ADLERBETH räknar bland »kunglighetens alla fördomar», att »konungen fann sin ära sårad inför hela Europas ögon af den vidrighet ständerna honom visat». Svårligen kunde han dock finna sig hedrad deraf att folkets ombud afslogo alla hans framställningar. För att röja en så anspråklös belåtenhet, måste man hafva valt till förebild, icke GUSTAF ADOLF den store eller GUSTAF VASA, utan FREDRIK I och ADOLF FREDRIK, när konungen satt såsom reservant i regeringen och vid minsta skymt af egen mening ersattes genom namnstämpeln, och var bragt i den ställning, att han, såsom ADOLF FREDRIK sjelf yttrade i rådet, » betydde mindre än den ringaste innebyggare i landet». Det var ej så GUSTAF förstod och ville bära den kungliga värdigheten. ADLERBETHS förundran öfver att konungen kunde anse adeln otacksam, röjer

blott ståndets dåvarande anspråk, som icke åtnöjdes med alla åt detsamma af GUSTAF sjelf beviljade företräden, hvilka likväl ådrogo honom så mycket klander, utan gingo ut på ingenting mindre, än att återförsätta rikets första stånd i den politiska maktfullkomlighet, hvarifrån det aflägsnades genom 1772 års statshvälfning. Allt visar, att konungen ville åt adeln göra alla eftergifter, bevilja alla förmåner, utom *denna*, hvaremot hans motståndare ansågo, att utom just denna voro de öfriga utan värde. Och likväl vittnar ingenting påtagligare om deras förblindelse, än hoppet att återeröfra den forna makten under en tidpunkt, då man redan hörde på afstånd mullra det annalkande folkvældets åskor, som snart skulle krossa Frankrikes mäktiga feodaladel och hota dess likar i alla land. Konungen deremot föresåg så tydligt den annalkande stormen, att han redan tre år före dess utbrott var betänkt på räddnings-ankare och hamn. I hans ofyannämnda varning genom ROSENSTEIN till HUMMELHJELM och SPALDENCREUTZ — »att icke drifva honom till ytterligheter, emedan honom då återstode en slutlig utväg, som var att kasta sig i ofrälse ståndens armar, och åt sin räddning uppföra sin kärlek till adeln», — i denna varning ligger både ett förutseende af 1789 och ett tillkännagifvande af den nödhamn han ämnade söka. Ett dylikt handlings-

sätt bevisar icke blott statsmannablick, men uppriktighet och mod; deruti ganska olik hans vederdelomäns uppträdande, hvilka, under dyra försäkringar om den obrottsligaste trohet och tillgifvenhet för en älskad konung, sökte undergräfvå regeringssättet, och med högtidliga förklaringar att vilja offra allt för fäderneslandet afslogo de billigaste fordringar *). HUMMELHJELMS svar, att man »föresatt den utväg, som konungen ämnade taga», utan att sådant i det ringaste rubbade partiets obetänkta framfart, är ett nytt vedermåle af dess oförmåga att bedömma sin egen ställning, när demokratiens öfvermakt anryckte med stormsteg. Ett motstycke till denna kortsynthet är konungens uppfattning af tidsandans riktning, innan den ännu i *les états généraux* framträdte i handling, brytande väg för en ny samhälls-ombildning. Adelns strid emot konungen skulle aldrig timat, i fall den förre fattat tidehvarfvets fordringar, aktat på tidens tecken och insett sin egen fara. Händelsernas utveckling har

*) Till redan anförda prof på riksdagsspråket må läggas följande yttrande af FÆRSEN, då fråga var om begränsande af den åt konungen i 2 § regeringsformen inrymda makt »Det är under en *Gustaf den tredje*, som goda lagar kunna göras; för honom behöfvast de ej; hans höga, hans ädla, hans upplysta tänkesätt förvissa oss om att under dess regering njuta lag och säkerhet, men vi böre vara angelägne att stadga desamma för kommande tider».

tydiligen ådagalagt, att konungen ensam riktigt bedömt både sina motståndares och sin egen ställning, innan det var för sent. Hans varningar till dem voro fruktlösa, och då han sade sig dermed åsyfta adelns bästa, kallades det, som vanligt, förställning och falskhet. Motståndarne sågo blott mannen af 1772, föremålet för deras hat och hämnd; men af begär att kringskära den af honom eröfrade makt, hvilken ej var rikligare tillmätt än en vanlig konstitutionell konungamakt i våra dagar, exempelvis vår nuvarande, bragte de honom slutligen till de inkräkningar på deras eget område, som sannolikt skulle uteblifvit, i fall icke de fortsatta anläggningarne till återförande af 1720 års regeringssätt framkallat och i visst fall framtungit dem; hvarom mera på sitt ställe *).

*) Om enhälligheten af adelns tänkesätt vittnar, att de äfven delades af grefve BRAHE, tillhörande en släkt som alltid varit utmärkt genom ridderlig tillgifvenhet för konungahuset, son till den som lade sitt hufvud under bilan för sin konungatrohet. Vid några och tjugu års ålder upphöjd till en af rikets herrar, tillhörde denne redan motståndspartiet, anförde adelns deputationer och blef vid följande riksmöte en så afgjord motståndare, att konungen ansåg sig böra beröfva honom sin frihet. Huru gagnelig för fäderneslandet denne fromme och redlige man ansåg den enighet vara, hvarmed konungens framställningar afslogos, synes, bland annat, af det tal, hvarmed han besvarade landtmarskalken DUWALLS afsked till adeln och der det yttras: »Denna riksdag är nu, medelst den högstes nåd, lyckligen tillända-

Det stränga ogillande, som uttalts öfver konungens regeringsgrundsatser, träffade icke mindre hans embetsmän. Redan så tidigt som efter 1778 års riksdag yttrar ADLERBETH om dem: »Yngre oförfarne valdes och nyttjades bland dem, som voro färdige att med lika nit verkställa lagliga och olagliga befallningar» (således ett fullkomligt rättslöshets-tillstånd). »Befordringsverket handhades förden-skull utan det afseende på skicklighet och förtjenst, som fordras till en god styrelse och som uppmuntrar medborgare att vinnlägga sig om insigt och duglighet». Utan att erinra om sådane män i rådet som en HERMANSON, STOCKENSTRÖM och ULRİK SCHEFFER, hvilkas tankar konungen inhemtade i viktigare frågor *), är det dock allmänt bekant, att hans mest anlitade embetsmän under ifrågavarande tidpunkt voro WACHTMEISTER, KARL SPARRE, LILJENCRANTZ, TROLLE, SCHRÖDERHEIM, TOLL, RAMEL och VON CARLESON, efter hvilka småningom uppstego,

bragt, och den sällsynta enighet, som dervid styrte våra rådslag, ett talande bevis om dess omvårdnad för oss och vårt land. Mera kunne och böre vi icke säga om oss sjelfva. Domsrätten tillhör en efterverld, åt hvars granskning våra göromål, med rikets häfder, en dag skola öfverlemnas, att vid skenet af sanningens fackla ransakas, då vår mull och vår hågkomst af dem skall njuta sin rättvisa».

*) HÖPKEN och C. F. SCHEFFER hade redan lemnat råds-kammaren, men rådfördes ofta af konungen, som snart äfven hemkallade CREUTZ till rådgifvare.

för att nyttjas i mera maktpåliggande värf, **STEDINGK, LAGERBRING, FRANC, HÅKANSON, VON ASP, RUUTH, NORDIN, WALLQVIST, de begge LAGERHEIM, ROSENBLAD, EDELCRANTZ, ZIBET m. fl.** Kan ofvannämnda målning lämpas på sådane män? Eller passar den bättre på den embetsmanna-uppsättning, som nu danades för att uppträda under den nästföljande tiden, såsom **EHRENHEIM, WETTERSTEDT, LAGERBJELKE, MÖRNER, FLEMING, HANS JÄRTA, BRINKMAN, D'OHSSON, samt 1809 års män ADLERSPARRE, PLATEN, SKJÖLDEBRAND, bröderna SILVERSTOLPE m. fl.?** Man behöfver blott läsa den gustavianska tidens konungabref och författningar, lika utmärkta genom ämnets klara uppfattning som af ett manligt, rent och vårdadt framställningssätt, för att medgifva, att måhända under ingen regering statsskrifterna i allmänhet vittnat om mera embetsmanna-bildning, och man är böjd att gifva **TEGNER** rätt, då han för fyrtio år sedan, med en blick på då kvarlevande utmärkte embetsmän, skref: »Ännu i dag är, med få undantag, all stor talang, all utmärkt duglighet en gustavian, hvilket, i min tanke, torde väl bevisa äfven så mycket för Gustaf III, som avis-skrifvarnes och de moderna frihetskjeltarnes skrik emot honom». Den äfven så ytliga som allmänna anmärkningen, att »man stafvade illa», förfaller af sig sjelf, då man erinrar sig, att

(för orsaker skull, som det blefve för vidlyftigt att här anföra) stafningssättet sedan länge var så vacklande, att knappt tvenne författare skrefvo lika, och att den deri ärfda förbistring just afhjelptes af konungen, genom instiftande af ett språksamfund, som utgaf den senare antagna stafningsläran. Det vore öfverflödigt tillägga, att embetsmannadugligheten har andra, högre fordringar än stafningens. Att konungen, tid efter annan, gaf uppdrag, dock mest tillfälliga, åt sina gunstlingar ARMFELT och MUNCK, förändrade ej den allmänna karakteren af hans embetsmannaval, som visserligen ej vittnade om förbiseende af »insigter och duglighet». Besynnerligt hade det ock varit, om ett snille på thronen skulle ägt förkärlek för okunnighet och oduglighet. Den förstnämnde af gunstlingarne var dessutom långt ifrån olämplig till de underhandlingar, hvartill han utsågs (hvarpå hans sätt att sköta den icke så lätta fredsunderhandlingen i Verelä kan åberopas), och MUNCK ådagalade vid flera tillfällen, särdeles under kriget, en drift och förmåga att genomdrifva utredningsärenden, som erkändes äfven af hans fiender. Såsom prof på ADLERBETHS omdöme öfver jemväl de bäste af GUSTAFS embetsmän, må anföras följande om LILJENCANTZ. Det svåra, riksgagneliga uppdrag — myntbestämningen — för hvilket ett nytt statsdepartement inrättades, till hvars

förste chef konungen nämnde kommersrådet LILJENCRAINTZ (föret WESTERMAN, nyss adlad), skildras sålunda af ADLERBETH: »Konungens hofhållning och statens behof sammanstämde att göra flera inkomster nödiga. Ett nytt departement för handels- och finansärenden var redan 1773 inrättadt, och den minister, som utsågs att detta verk förestå, kommersrådet Liljencrantz, valdes mera af hopp att utfinna penninge-utvägar, än att reda och i ordning bringa ett förfallet drätselverk». — Så stämplas, af den bäste bland tidens memoirförfattare, ett företag, hvilket länge ansetts och ännu af sakkunnige skattas såsom ett storverk i sin art, och under flera år var afhandladt emellan konungen och hans rådgifvare såsom »dagens stora fråga»; med detta förord inledes till efterverldens bekantkap den man, som de snillrikaste bland hans efterträdare i statssekreterare-embetet — HANS JÄRTA och SKOGMAN — ansett som mönster och föresyn *). Men att under

*) Om CREUTZ, som med så stor utmärkelse förestått ministerplatserna i Madrid och Paris samt de utrikes ärendena i fäderneslandet, att han ägde därför ett europeiskt namn, och hvars personlighet var sådan, att han, enligt SCHRÖDERHEIMS uttryck, »tjuste sjelfva afunden», yttrar ADLERBETH, att han »var född att lysa på parnassen, men icke i kabinettet, och satte sig snart under herr Tolls förmynderskap». (1 del. sid. 24.) Om detta varit händelsen, så hade CREUTZ säkerligen icke vunnit en så allmän vördnad och hyllning, att, såsom äfven SCHRÖDERHEIM berättar,

hvarje styrelseåtgärd misstänka en egennyttig och tadelvärd bevekelsegrund, var då något så vanligt, att till och med den aktningvärde författare, hvars ord nu anförts, ej sällan delar samma vana. När

konungen sjelf begynte afundas honom. — TOLL kallas »ömsom våldsam och illslug» — »utan dygd, utan seder». Efterverldens omdöme öfver denna märkliga personlighet torde utfalla annorlunda. I den på rika bilagor och ojäfvade handlingar grundade biografien öfver honom visar han sig som en religiös, allvarlig man, och hvad hans fosterlandskärlek angår, behöfver man blott erinra sig hans svar till SPRENGTPORTEN, då denne, under deras gemensamma öfverläggningar om 1772 års revolution, förundrade sig öfver att TOLL icke ifrågasatt hvad hans belöning skulle blifva, hvartill denne svarade, att man gör icke sådant för belöning; att om saken lyckades, skulle han förmodligen icke glömmas, och att om företaget misslyckades, väntade honom sträckbänk och stupstock. *Toll, biografisk teckning, af LILLIECRONA*, 1 del. sid. 13. — Om WALLQVIST (som likväl tillerkännes äga »lyckligt begrepp, rådighet, drift, talegåfva» m. m.) tillägges, att han var »föga samvetsöm och öfver andras omdömen genom sin oblyghet, liksom öfver händelserna genom sin sinnesstyrka». Vid skildringen af NORDIN yttrar författaren, att »efterverlden torde böra en gång taga sig väl till vara för hans anteckningar om sitt tidevarf, »emedan han dömmar utan stöd af verkliga fakta, blott af misstankar och fördomar». Rättvisligen upphäfver författaren sjelf detta omdöme öfver den aktningvärde mannen i sitt vackra åminnelsetal öfver honom i vitterhets-akademien, tjugu år senare. ADLERBETH berömmar hufvudsakligen FERSEN och FRIETZCKY, dernäst DUWALL, WACHTMEISTER m. fl., i den mån som de framstå bland de så kallade patrioterna, eller konungens motståndare.

konungen afsåg införandet af den förbättring inom krigshären, hvars genomförande lyckades senare regenter, till väsendtlig del KARL JOHAN, nemligen att afskaffa tjensteköp eller så kallade ackorder, hvarmed början nu gjordes, så yttras derom: »Dessa tjensteköp ville konungen afskaffa, *förmödligen* emedan de gåfvo mindre utrymme åt ynnest, än åt laglig rättvisa». (Det vore öfverflödigt anmärka, att befordran till en tjenst af den som betalar bäst, är en egen art af laglig rättvisa.) Befrämjade konungen religionsfrihet, så hettes skälet vara, att han sjelf icke hade någon religion. Ville han, till husbehofsbränningens utrotande, inrätta allmänna brännerier, så ansågs han blott uppmuntra drycken- skapslasten, för att förtjena derpå; men önskade han åter afskaffa kronobrännerierna, så påstods han dermed vilja söndra riksstånden. Icke ens hans kärlek för vitterheten, som författaren sjelf hade att tacka för sin uppkomst, lemnas oantastad *). Otaliga exempel af samma art förtydning kunde anföras. I afseende på myntbestämningen med-

*) ADLERBETH yttrar: »En inhemsk opera var inrättad i Stockholm redan 1773. Smakens och språkets förädling uppgafs såsom driffjedrar. Den rätta torde varit konungens eget tidsfördrif och afsigten att länka nationens böjelse från politik till nöjen». Om hans skådespel heter det, att »de voro till största delen sammansydda af franska pjeser». Än *Gustaf Vasa, Helmfelt* m. fl., äro de ej äkta svenska?

ger ADLERBETH visserligen dess stora behöflighet, med följande ord: »Riksens ständers bank hade af ständerna under det förra regeringssättet blifvit så tillitad, att dess utelöpande sedelstock många resor öfverträffade dess redbara tillgångar, hvaraf händt, att dessa sedlar, som voro det enda i landet kringlöpande mynt, förlorat all kredit. De författningar, som ständerna vidtagit att afhjelpa denna brist, hade varit illa öfverlagda och så många förändringar underkastade, att myntvärdet och följaktligen all äganderätt var i beständig osäkerhet». Men rörande sjelfva sättet för myntbestämningens utförande tillägger författaren: »Denna lysande förrättning var lyckligare i sin verkställighet än försigtig i sin anläggning», hvarigenom således sjelfva planens ändamålsenlighet förnekas, och dess gynsamma utgång tillskrifves lyckan. SKOGMAN, hvars om-döme i dylika ämnen torde anses tillförlitligt, yttrar deremot: »Denna operation utfördes på riktiga och väl motiverade grunder samt har ländt till nyttig efterföljd vid de senare myntbestämmelser, som tyvärr här i landet måst vidtagas» *). ADLERBETH anmärker ytterligare, att »bankens bestånd hade kunnat vara mycken våda underkastadt, om ej en fördelaktig handelskonjunktur under ett sjökrig emellan Europas största sjömakter tillskyndat

*) *Anteckningar om rikets ständers bank.*

Sverige en tillfällig vinst af frakter, hvilken understödde det äfventyrade realisationsverket, som för öfrigt verkställdes tvertemot bankofullmäktiges tanke och föreställningar». — Här uppstår den fråga, huruvida en vinst bör kallas så alldeles tillfällig, som är följden af en väl beräknad plan, hvilket inträffade med den lysande handelskonjunktur, som bereddes landet under den väpnade neutraliteten, hvilken konungen, i samråd med ULRIK SCHEFFER och LILJENCRA NTZ, vidtagit till befrämjande af den stora finansiella åtgärdens verkställighet. Myntbestämningens lyckliga verkningar fortforo också oförminskade till 1789, och om de då undergingo en förändring, så härrörde denna icke från något fel i myntbestämningsplanen, utan af kriget med alla dess följder. De erinringar, som med skäl kunna göras vid ifrågavarande plan och som äfven framställas af SKOGMAN, angå icke den framtida säkerheten, utan en för hög silfverberäkning, som innebar en fördubblad beskattning, hvaraf i synnerhet de blefvo lidande, som under hänsigt till förra förhållanden köpt fastigheter, besvärade med räntor tillkomna före 1719. Å andra sidan måste medgifvas, att en så i alla ekonomiska förhållanden ingripande förändring icke är tänkbar, utan att några skola dervid blifva lidande, hvilket dock plägar anses som ett jmförelsevis mindre ondt,

än allmän osäkerhet i penningvärde och äganderätt. Yttrandet, att myntbestämningen, som försatte banken i en mer lysande ställning än hvari den måhända någonsin varit, skedde »vertemot bankofullmäktiges tanke och föreställningar», innebär mindre beröm för dem än för konungen, hvars åtgärd skulle klandras, liksom hela framställningen går ut på att betaga åtgärden hvarje förtjenst, såsom varande ett äfventyrligt företag, hvilket af en lycklig händelse fått ett gynsamt slut. Författaren förbigår, att borgareståndet särskildt tackat konungen för det han genom den väpnade neutraliteten, i hvilken andra makter sedan ingingo, gjort den blomstrande handelskonjunkturen för Sverige möjlig, och att samtliga riksständen i riksdagsbeslutet hemburit sin erkänsla för det konungen genom sitt »*rådiga och försigtiga* bemödande återställt stadga och säkerhet i rikets myntvärde, upprättat en förfallen kredit och återgifvit utländska handeln så väl som inrikes rörelsen lif och drift, igenom en *välgrundad och i alla afseenden väl afpassad realisation*»; hvarför det varit konungen »*allena förbehållet att inom kort tid verkställa hvad vi (rikets ständer) under nästan tretio år eftersträfvat*», samt att konungen, »*vida öfver hvad förmodas kuinat, bragt statsverket uti sådan ordning, hvaruti det på mer än femtio års tid icke varit*». Den stora andel, som LILJEN-

CRANTZ ägt i dessa riksgagneliga värf, förbigås äfven med tystnad *).

) Bland de under riksdagen utspridda smådedikter, för att beröfva konungen förtroende, var äfven den, att sedan konungen föregafs hafva lofvat handelshuset SCHÖN i Stockholm privilegium exclusivum under tre år på all handel med specier, emot en årlig afgift af tre tunnor guld till kronan, skulle LILJENCANTZ deraf erhålla 100,000 rdr. Det påstods, att detta privilegium redan var expedieradt, men på riksrådet BECKFRIS' föreställning återtaget. Bland konungens papper förekommer ett memorial af LILJENCANTZ, hvori han bittert beklagar sig öfver detta skändliga rykte och begär, till sin heders upprättelse, att upphofsmannen måtte tilltalas af justitie-kanslern. Sannolikt har konungen tillstyrkt honom att skänka denna som andra smådelser sitt förakt. (Jfr *Gustavianska papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 193.) ADLERBETH berättar, att konungen redan förpaktat tobakshandeln, och att kontrakt derom var upprättadt med handelshus i Preussen, samt att på grund deraf flera tobaksladdningar voro på väg till Sverige, »hvilka för riksdagsmissnöjenas skull kontramanderades och i Holland måste säljas med flera tunnor gulds förlust för konungen». (1 del. sid. 29.) Om LILJENCANTZ (ty genom honom afhandlades denna tid alla handelsärenden) äfven varit med om detta (hvilket låter fast otroligt), så hade han dock bort inse, att Holland, som denna tid framför andra dref tobakshandel i första hand, var den sämsta afsättningsort för olyckliga medtäflare, och att han gjort bättre, om han låtit varan fortsätta resan hit. Uppgiften synes därför mer än misstänkt. Deremot är obestriddigt, att allmänheten och särskildt borgareståndet uppskrämdes med rykten att de viktigaste handelsartiklar skulle monopoliseras. På ständernas anhållan om förbud emot alla »monopoliska afhandlingar» svarade konungen, att »om handel och rörelse i alla dess grenar icke vore underkastade omskiften eller efter dem

Ett närmare skärskådande af ADLERBETHS anmärkningar är af desto mera vigt, som den föreställning gjort sig allmänt gällande, att konungen i dem bedömmes af en bland sina uppriktigaste och mest tillgifna vänner. Om så vore, kan man åtminstone säga, att han ej felar genom öfverseende eller är förblindad af den ynnest, som konungen intill sin död visade honom. Det är redan antydt i begynnelsen af närvarande karaktersskildring, att de ifrågavarande anteckningarnes granskning stundom åtföljes af en smärtsam känsla, men den historiska sanningen kräfver sin rätt. Ingen skymt af tvivel kan gifvas derom, att de gamle Romares svenske tolk var i hög grad frisinnad, fosterländsk och rättrådig. Öfver synvidden och skärpan af hans omdöme i politiska och national-ekonomiska ämnen äro tankarne deremot delade. De som lärt känna

äskade särskilda medel och utvägar, så blefve monopolier utan gensägelse obilliga till sin grund; men »då nya försök fordra undervisning, kostnad och uppmuntran, och då erfarenheten visar, att kompanier och monopoliska inrättningar varit i början lika så nödvändiga som deras upphörande under tillväxt och fortgång af ett handels- och näringsämne, kan derom icke något visst stadgande äga rum, utan lærer Kongl. Maj:t härutinnan, efter omständigheterna, under ständigt föremål af rikets sannskyldiga bästa och sina undersåtars uppkomst och vältrefnad, förfara». Det anförda har afseende på de ostindiska och vestindiska handelskompanierna, hvilka, liksom flera dylika samfund, onekligen voro af gagn för svenska handeln denna tid.

honom vid rådsbordet efter 1809 års statshvälfning hafva öfverensstämt deri, att han till rådgifvarekallet medförde medborgarens dygder: fosterlandskärlek, rättsinne, ordning och sparsamhet, men hvilka, ehuru aktningsvärda, icke ensamt skapa en statsman eller statsekonom. Också har anmärkts, att han sällan eller aldrig yttrade sig under rådslagen, liksom han, efter det bekanta talet 1789 (hvilket ej var annat än en rörande utgjutelse utan politiskt innehåll), icke uppträdde som talare på riddarhuset. Vid den tid, hvarom i anteckningarne om GUSTAF är fråga, var ADLERBETH ännu en ung man *). Med berömliga anlag för vitterheten, forn-

*) Att han efter dessa anteckningars nedskrivande icke genomsett eller rättat dem, kan man sluta af de motsägelser, som deri förekomma. Så yttrar han t. ex. i slutet, att efterverlden »skall göra honom (konungen) rättvisa för en blid regering till 1788; för flera helsosamma författningar; för svenska språkets, smakens och vitterhetens häfd; för en viss storhet i själen och *alla* företaganden». (2 del. sid. 123.) Dermed faller dock påståendet, att han redan 1772 »upphäft sig till enväldsherre»; sökte embetsmän, som »med lika nit verkstälde olagliga och lagliga befallningar»; med vitterhetens uppmuntran icke sökte smakens och språkets främjande, utan eget tidsfördrif och att »länka nationens böjelse från politik till nöjen»; samt klandret af hans bästa författningar, den om myntbestämningen i främsta rummet. Att ADLERBETH, som hade det missödet att sitta vid KARL XIII:s rådsbord när tåget till Ratan beslöts och när Finland afträddes, skulle, i fall han senare genomsett sina anteckningar, utplånat de hårda och orättvisa omdömen han

forskningen, inskriftskonsten och myntvetenskapen, synes han föga förfaren i statskonsten, hvaruti han,

fäller öfver GUSTAFS krig, — som dock slöts med seger, — och öfver hans fredsslut, hvarvid ingen tum jord förlorades, är sannolikt, äfvensom att han skulle mildrat sådana domslut, som att GUSTAF »var utan sannskyldig känsla för andra än honom sjelf», — att han »ansåg eder, löften, lagar för nyttiga band på en enfaldig menighet; de tjente mer att pryda hans tal, än att styra hans gerningar», — att »han var kallsinnig för sitt folk», — »omgifven med sluga, men nedriga redskap, och att ändtligen föga någon redlig man ville af honom emottaga förtroendesysslor», — att han »uppretat sina undersåtar till ståndshat, inbördes afund och kif, nyttjat tidens mörker att genom dessa och flera lika brottsliga utvägar stadga den för menskligheten mest hånliga despotism, der trälarne skola rosa sig af att vara fria», — o. s. v. Den vördnad, som man från ungdomen hyser för denne författare, och hvilken han i så många hänseenden förtjenar, bjuder tro, att han, både för sin egen och föremålets skull, sjelf icke skulle offentliggjort dessa i mer än ett fall förhastade anteckningar, utan en föregående omarbetning. Att hans åsigter senare undergått någon förändring, synes man kunna sluta deraf, att GUSTAF IV ADOLF är mildare bedömd, ehuru hans regeringsgrundsatser visserligen icke voro mera frisinnade, eller hans styrelse lyckligare än fadrens. Äfven om GUSTAF III torde hans omdöme blifvit blidare. År 1800 yttrar han, i den tillegnan han gjorde GUSTAF ADOLF af sin italienska resa, huru smickrad han var af att hafva varit nyttjad af »den store konungen». (Jfr *Bref af en Svensk om dess resa i Italien 1783 och 1784*, 1 bandet. Manuskript.) Det är anmärkningsvärdt, att författaren icke, så vidt vi minnas, tillegnat GUSTAF III något arbete, endast hans son. I nämnda bref talar han alltid vördnadsfullt om den förre.

att dömma af hans brevvetling med ROSENSTEIN och LEOPOLD, både högst sparsamt yttrade sig och äfven i sin senare tid röjde föga skarpblick och erfarenhet, såsom man kunnat vänta af den, hvilken med förkärlek egnat sig hufvudsakligen åt begrundning af de gamles verslära och försvenskning af Latiens skalder. Hans politiska bildning var den i hans ungdom vanliga och tyckes ej blifvit fortsatt utöfver dess gräns. Född och uppfostrad under den så kallade frihetstiden, hade han i flera fall äft dess föreställningar. Derifrån härledde sig äfven hans djupa vördnad och beundran för de senare parti-tidernas mest framstående personlighet, AXEL FERSEN, hvilken ADLERBETH kallar »en statsman, hvilken efterverlden torde räkna ibland Sveriges störste, — en obeveklig motståndare af enväldet». Hvad som då menades med envælde (d. v. s. ungefär allt som syftade att höja konungen öfver betydelsen af en namnstämpel), kan slutas af de farhågor, som uppstodo hos ADLERBETH, när konungen år 1778 djerfdes nämna landtmarskalk och talmän (något som skett hvarje riksdag efter 1809, när ADLERBETH sjelf satt med som rådgifvare, då talmän första gången nämndes af KARL XIII), men hvilken egenmäktighet hos GUSTAF III han anser så vådlig, att han finner den största varsamhet hos ständerna nödig, »om icke den frihet, regeringsfor-

men dem försäkrat, skall blifva ett tomt namn!) I ADLERBETHS ögon sträfvar denne konung till enväldet hvarje gång han motsätter sig den alltid fruktansvärde partiledaren från 1756 och dess anläggningar till återförande af frihetstidens styrelsesätt; eller, rättare sagdt, han ansåg konungen redan från 1772 hafva varit enväldig *). Anteckningarne om GUSTAF III utgöra därför i sjelfva verket ett äreminne öfver FERSEN. Hvad som rörer konungen tycks ett omedvetet återljud af de omdömen och sägner, som voro gängse i det Fersiska lägret, och hvilka antaga ett sken af sanning, då de af ADLERBETH berättas med den ärligaste uppsyn och komma likasom från oskuldens läppar. Med TACITUS till förebild såsom tidsmålare, spar ADLERBETH icke på slagskuggor, hvilka dock onekligen äro mer på sitt ställe vid teckningen af en GALBA, OTHO och VITELLIUS, än vid målningen af en GUSTAF den tredje, äfvensom den romerske annalisten var mera fri från alla förbindelser till dem han skildrade **), än den svenske var det till sitt föremål.

*) ADLERBETH yttrar i anledning af den då timade statshöfning: »Han (konungen) hade så till sägandes i ett ögonblick hämnat allt hvad konungamakten lidit på 50 år, och från en lydskonung under sitt folk upphäft sig till enväldsherren». 1 del. sid. 9.

**) *Mihi Galba, Otho, Vitellius nec beneficio, nec injuria cogniti.*
TAC. Ann.

Företeelsen af sådana anteckningar som ADLERBETHS öfver hans konungslige välgörare synes blott äga sin förklaring af det dåvarande tidslynnnet, hvars inflytelse den ännu unge författaren ej kunde undgå. Med de från frihetstiden ärfda föreställningar blandade sig den nya filosofiens läror, i synnerhet ROUSSEAU'S, och encyklopedisternas begrepp om konungadömet, hvars fall de beredde. Endast genom en sammansättning af dessa sällsamma läror kunde en författare, så fräjdad genom sina öfriga skrifter, liksom värnadsvärd i hela sin vandel, komma ända derhän att finna ursäkt för ROBESPIERRE'S skräckregering, men icke för GUSTAF den tredjes styrelsegrundsatser, och att se i den oskyldige LUDVIG XVI:s död på schavotten »ett af de stora skådespel, som *interessera* hela världen och alla tidehvarf»; ett uttryck, som ingen ädel republikan, ingen girondist, endast *la Montagne* kunnat gilla *).

Nog härom. Återvändom till riksdagen, hvars enighet i afslag, prisad af motståndspartiet såsom

*) Underrättelsen om martyrkonungens afrättning meddelas af ADLERBETH med följande ord: »Ett af de stora skådespel, som *interessera* hela världen och alla tidehvarf, hade tilldragit sig i Frankrike, och tidningen om Ludvig XVI:s död på schavotten, den 21 januari, ankom till Stockholm den 8 februari samt uppväckte allmän bestörtning». — Längre fram tillägges: »Ifrån denna tiden märktes en öfverdrifven och nästan löjlig farhåga för den så kallade jakobinismen». 2 del. sid. 191.

bevis på den fullkomligaste samdrägt mellan riksständen, icke sträckte sig till öfverläggningarne, hvilka icke sällan genom buller och inbördes stridigheter mera liknade en polsk riksdag än sansade medborgares sammanträde. Huru det tillgick på riddarhuset, kan icke upplysas af de då tryckta förhandlingarne, hvilka endast bilda ett urval af anteckningarne, ordnadt af en motståndspartiets medlem, statssekreteraren WADENSTJERNA *). Presteståndet iakttog ännu den försigtighet att icke

*) De kallas också »Utdrag af protokoller, hållne hos höglofs ridderskapet och adeln vid riksdagen i Stockholm år 1786». Jemte det att statssekreteraren WADENSTJERNA åtagit sig att ombesörja dessa utdrag, skulle de för riddarhusutskottet uppvisas innan de utgäfvos. Anledning till denna försigtighetsåtgärd synes varit den anklagelse för regeringssjuka, som konungen i sitt afskedstal till ständerna lät framskymta, och hvartill anledningarne borde undanrödjas. LILJENSPARRE skrifer derom till konungen: »De, som deri känna igen sig, förklara att, när riddarhusets protokoller hinna utkomma på trycket, skola de utvisa, att ej något passerat, som kan bestyrka det missnöje, som Kongl. Maj:t yttrat, emedan i de öfver regeringsformens förstånd väckta frågor Kongl. Maj:t sjelf varit med riddarhuset af samma tanke, hvarföre de frukta, att Kongl. Maj:t gifvit sig dementi i synnerhet vid utländska hof, der ofelbart anskaffas och läsas öfversättningar af både Kongl. Maj:ts tal och riddarhusprotokollerna, hvilka senare icke skola gifva minsta anledning till sådant, som kunnat offendera konungen». *Gust. papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 156. Det är svårt att annorlunda förklara denna stympling af protokollerna, en högst ovanlig åtgärd.

trycka sina protokoller. Af de öfriga ståndens, som offentliggjorts i sin helhet, kan närmare dömmas om sinnesstämningen, hvilken stundom var så uppörd, att talmannen med möda kunde få en fråga besvarad *). I bondeståndet begyntes redan vid utskottsvalen, då ledamöter i lagutskottet skulle utses, ett sådant oväsen, att knappt under partitidernas hetaste strider något dylikt försports, i anledning hvaraf både talmannen och sekreteraren i bevakande ordalag förehöllo ståndet att iakttaga saktmod och enighet, på det att allt måtte

*) Under öfverläggningen i borgareståndet om bevillningsfrågan sökte talmannen, justitieborgmästaren EKERMAN, länge förgäfvos att bli hörd. Omsider lyckades det, då han enligt protokollet yttrade följande: »Mine herrar! Jag menar att herrarne fått öfvertygelse om, huru långt och huru ofta jag sökt att accommodera mig efter högtärade ståndets åstundan. Herrarne böra då ej undra, om jag tror mig hafva någon pretention att vänta detsamma af herrarne tillbaka igen. Jag finner här ett sådant rop och oordentlighet, att jag af de flere, som på en gång tala, omöjligen kan få redigt begrepp om deras skäl eller anledningar till det ena eller andra påståendet. Jag går således kort till saken och frågar högtärade ståndet, om det vill företaga sig i dag denna sak till afgörande?» Sedan derpå svarats *ja*, »begynte åter många af herrarne att tala tillika». *Talmannen*: »Jag kan ju ej komma längre med denna sak. Herrarne vilja hafva saken före, men hindra mig att föreställa den», o. s. v. *Borgareståndets protokoll*, sidd. 158, 160. Vid striden om bränvinsfrågan började talmannen åter: »Jag beder eder, mine herrar, att I ej sätten mig i *embarras!*»

sluta till »Guds ära, konungens nöje och rikets bästa» *).

Konungen igenkände snart den återvaknande frihetstidens både anda och form, till den likhet,

*) Efter valets förrättande förekommer i protokollet: »Sekreteraren förestälde derefter, att under den föregångna voteeringen sinnena synts nog mycket upprörda; att icke allt fått tillgå med den ordning som vederborde; att sådant icke allenast vore obehagligt för Kongl. Maj:t, och stridande emot ståndets ofta förklarade enhälliga önskan, att alla saker måtte i inbördes enighet och sämja handteras, utan ock ledde till flera svårare följder. Han bad därför alla ståndets ledamöter i gemen och hvar och en i synnerhet, att alla i ståndet förekommande ärenden måtte skärskådas i samdräktig enighet, den ene söka att med saktmod upplysa den andre, då tvifvel ej vore, det allt slutades till Guds ära, Kongl. Maj:ts höga nöje, rikets och ståndets gemensamma bästa». — »Talemannen kunde icke för ståndet förtiga sin oro deröfver, att snart sagdt vid den första öfverläggning i ståndet förspörja sådana oordningar, som under de mest bullersamma tider knappast varit synliga. Ståndet hade öfverenskommit och jemväl genom ekonomisk lag stadgat, att, vid alla öfverläggningar, hvar och en borde sitta stilla i sin bänk och afbida sin ordning att tala. Icke dess mindre hade nu nästan alla stormat fram på golfvet och ropat öfver hvarandra. Derigenom uppkommo tvister och oredor, tiden försummades både för rikets värf och ståndets egna angelägenheter. Han ville därför påminna och uppmuntra ståndet att i bröderlig kärlek och sämja sköta sina ärender, såsom säkraste medlet att vinna det som vore både riket och ståndet gagneligast». *Bondeståndets protokoll 1786*, sidd. 14, 15. En sådan eld i sinnena vid riksmötets början bär tydliga spår af att vara underblåst. Anläggningen afslöjades vid riks-

att FERSEN kunde sägas å nyo hafva fullkomligen ledt riksdagen och förestafvat riksdagsbeslutet. Efter fjorton års ansträngningar, hade den nyväckta konungamaktens inflytelse ej hunnit längre. Ehuru öfverraskad af sitt nederlag, oförmodadt för de fleste, visade GUSTAF i det yttre ett orubbligt lugn och ådagalade samma vänlighet emot adeln som dittills *). Samma dag riksdagen afblåstes lät han

dagens slut, när bönderna beklagade sig öfver att »riddarhus-herrarne icke hållit hvad de lofvat», hvilket synes varit, att om bönderna endast stodo på sig och afslogo allt, så skulle konungen nödgas afstå bränvinsregalet och bevilja fri bränvinsbränning. Jfr GEIJERS not i *Gust. papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 157. Nu fingo de blott 7 till 8 kannor för en tunna råg, men i konungens proposition om sockenbrännerier var dem lofvadt 12 kannor och så mycket drank, som plägar falla efter en tunna spanmål. Bönderna hoppades att snart åter få riksdag, »då det skulle gå med adeln som i Karl XI:s tid». *Ders.*

- *) ADLERBETH yttrar, i sin karakteristik öfver GUSTAF III, följande: »Efter regeringsförändringen 1772 hade denne herre icke behöft mera än hvila sig på sina lagrar, föra ett stilla och lugnt regemente, och låta sina undersåtar, som tillbådo honom, njuta fredens och trygghetens frukter, under det de ännu hade i friskt minne de ohyggligheter, som inbördes tvedrägt, förföljelser och osäkerhet medfört. (*Historiska anteckningar*, 2 delen, sid. 121.) Man lemnar åt läsaren, att af hvad som dels är meddeltd, dels ytterligare skall anföras om motståndspartiets anläggningar under denne konung, bedömma, huruvida han verkligen kunde njuta ett sådant ostördt *otium cum dignitate*, som här synes honom tillförsäkradt. Emellertid har denna sats ingått såsom ovedersäglich i denne konungs historia.

på riddarhuset, genom dåvarande ceremonimästaren vid de kongl. ordnarne, förste hofstallmästaren MÜNCK, till landtmarskalken öfverlemna serafimerkrachanen, hvilken påfästes honom vid landtmarskalksbordet, under ståndets lifliga lefverop. Det lilla epigrammet af en procents afdrag på statsinkomsterna besvarade konungen med att efterskänka åt ständerna ett års bevilling. Hans afskedstal är så betecknande för ställningen och för den närmaste framtiden, samt röjer något så kungligt och faderligt, att det ej bör saknas i målningen af detta betydelsefulla riksdagsdrama. Om de uppkomna stridigheterna yttrar konungen:

»Om farhågor, ogrundade till deras natur, oförtjenta för den, som gifvit eder friheten; som nu eder samlat endast för eder egen bergning; om dessa farhågor, dessa irrbloss uppkommit och hotat att störa den enighet, som jag i fjorton år med så mycken möda, så stor försakelse af eget missnöje, sökt bibehålla, har jag ansett dem som de moln, hvilka uppkomma efter ett långt lugn, men ett ståndaktigt tålmod endast kan skingra; ty sanningens kraft verkar i längden och upplyser slutligen, då man mest sökte att den fördunkla. Våra tideböcker bära derom vittne, och en af mina största företrädare, den konung hvars namn jag har den äran att bära, GUSTAF ERIKSSON, fädernes-

landets förlossare, erfor under sin ärorika regering mer än en gång detta öde; men sanningen har segrat till slut, och hans ärofulla namn har förts lika lysande till efterverldens förundran, fast afund, enskilda afsigter, ärelystnad, lättsinnighet och regeringssjuka sökte att i hans tid oroa hans regering och trötta honom vid den spira, han ryckte ur tyrannens hand. Det är ock till efterverldens domstol konungar böra vädja; ty den är ensam oväldig; samtidens tadel eller lof äro gemenligen lika orättvisa: den dömmar med fördomar, efterverlden på säkra grunder; samtiden anser ofta en god konung för svag, en rättvis för hård, foglighet för eftergifvenhet, ståndaktighet för ärelystnad; efterverlden dömmar säkert, ty den är utan afund, utan hat. Det är den, som kommer att dömma om detta riksmötes åtskilliga skiften; om deras uppsåt, som der mest visat sig; om mitt, som föregått eder med efterdömen af foglighet, saktmodighet och förtroende; som sökt visa eder beredvillighet i allt som kunde röra eder frihet, eder säkerhet; som skingrat allt som kunde uppväcka hetta eller oro bland edra öfverläggningar; ty jag uppoffrar allt som mig ensam rör af kärlek för riket, vårt gemensamma fädernesland. Och denna känsla fäster mig städse vid den stig, jag vid min regerings början valt: en stig, ofta strödd med törnen, men

på hvilken omvårdnaden om edert väl och mina stora företrädares efterdömen mig uppehålla; och jag anser för en icke ringa belöning för min möda, hoppet att de medel, I på min anmodan mig lemnat, kunna frälsa oss ifrån följderna af hårda år, om den högste oss ännu med denna plåga hemsöker; ty jag bär en faders hjerta för eder; det har jag redan mer än en gång visat, och derifrån kan jag ej afvika. Det är åt eder att svara deremot genom eder lydriad, eder vörriad för lagarne och mina bud, och det förtroende för mig, som jag har rätt att af eder både äska och vänta. Fören dessa tänkesätt till edra hemorter: de äro för eder, för mig och för fäderneslandets lugn nyttiga».

»I återtagen i dag edra vanliga kall; men jag vill, innan I skiljens från detta rum, lemna eder ett nytt vedermäle af min omvårdnad för eder. Jag återlemnar eder det fjerde året af den bevilling, I mig gifvit. Mina undersåtar, tryckta af hårda år, behöfva att i de goda återtaga krafter, och det är mig kärt att dertill på så märkligt sätt bidra*). Rikets nuvarande skick lofvar mig fred

*) Äfven detta vackra och storsinta drag väcker ingen samkänsla hos ADLERBETH. Han säger blott i parentes, att konungen gjorde denna gåfva »i förtreten». — Folket upptog den annorlunda och ansåg eftergift af ett års bevilling så

och lugn samt att inga sådana omständigheter på lång tid sig förete, som kunna äska eder sammankomst; men då vi nu på lång tid skiljas åt, önskar jag eder den högstes välsignelse, att med glädje återse edra hemorter».

Att konungen, oaktadt allt det yttre lugn, hvarmed han omgaf sig, djupt kände den under riksdagen emot honom uppenbarade fiendtliga sinnesstämning, lider intet tvifvel. Man kan sluta dertill af ett yttrande utaf LEOPOLD, i ett bref till ROSENSTEIN, skrifvet under finska kriget efter den olyckliga reträtten vid Högfors (för hvilken general KAULBARS dömdes af krigsrätt till döden). LEOPOLD, som då vistades med konungen i Lovisa, skrifver till ROSENSTEIN: »Under en af våra promenader tog jag mig den friheten att fråga konungen, om general Kaulbars efter reträtten någonsin visat sig för Hans Maj:ts ögon? *Jag såg honom, svarade konungen, på andra sidan af Kymene, men han*

välgörande, att bondeståndets riksdagsmän ångrade sin gensträfvighet mot konungens förslag och påstodo att de dertill blifvit förledda af »herrarne». De fruktade, att när de hemmavarande finge se konungens tal, skulle de ogilla att ständerna varit emot honom. LILJENSPARRE skrifver derom: »Sådana ideer hafva i synnerhet kommit i huvudet på bönderna, hvilka säga, att när de hemkomma med konungens tal, skall allmogen icke annat kunna tro, än att deras uppstudsighet vållat att de icke fått frihet att sjelfva bränna». *Gust. papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 157.

syntes mig så obeskrifligt olycklig, och jag kom så väl ihåg mitt eget tillstånd 1786, att jag icke hade hjerta att ackablera honom». — »Om människors orättvisa (tillägger LEOPOLD) inte vore utan all hjälp, skulle man åtminstone i något göra en prins rättvisa, som tänker på detta sätt».

Den enda hämnd konungen efter så många vidrigheter tog på sina motståndare var den, som vi uti hans afskedstal sett: att framkalla dem för efterverldens domstol, som skulle dömma öfver deras och hans uppsåt; skilja emellan enskilda afsigter, ärelystnad och regeringssjuka, å ena sidan, samt fosterlandskärlek, sjelfförsakelse och vård om det allmänna, å den andra; han påminner dem om den dom, som GUSTAF VASAS efterkommande fällt öfver honom och hans inhemska fiender, — ett ämne hvartill han, under brytningen med partierna, gerna återkom. Talet är en fortsättning af det vid 1772 års afsked. Visserligen låter han icke här framskymta anklagelsen, att »främmande afsigter råda på svenske män», med detta skarpa tillägg: »Jag blyges derom nämna, än mera att de nedrigaste medel dertill brukade blifvit; I kännen hvad jag menar, och min blygsel är för eder nog, att finna i hvad nesa edra misshälligheter nedsänkt riket». Men sammanställningen, att liksom VASA befriat fäderneslandet från främmande ok,

så hade GUSTAF räddat det undan det nesligare beroendet af främmande guld, partiernas förtryckande välde och en fullkomlig samhällsupplösning, — denna påminnelse saknas ej heller nu. Det dröjde också ej längre än till nästa riksdag, förrän han åter från thronen slungade öppet till sina motståndare anklagelsen att de ville hellre se fäderneslandet styras af en främmande makts sändebud än af en svensk konung, — ord, hvilka, ovederlagda af de anklagade, liksom af häfderna, tillräckligt förklara det odödliga hat, som i tysthet slipade mordvapnet. Man har ofta föregifvit, att GUSTAFS tal endast innehöllo smickerord och förställning. Likväl har ingen monark i nyare tider yttrat, från sjelfva konungasätet, så oförtäckta sanningar till folkombuden; och man måste, för att finna något liknande, gå tillbaka till GUSTAF VASA. Liksom i dennes, kan man i GUSTAFS throntal läsa en god del af hans historia; man ser huru han arbetar i samma riktning, hvilket bevisar något annat än lättsinne, förflugenhet, osammanhang, omogna hugskott, som hans klandrare endast velat finna i hans styrelse.

GEIJER har anmärkt, att 1772 års regeringsform »var från början i flera afseenden obestämd». Deraf har man velat draga den slutsats, att konungen afsigtligen velat lemna den så, för att tolka

den efter godtycke. Erinrar man sig att statshvälfningen begynte den 19 augusti och slöt den 21 med regeringsformens antagande, så inses lätt, att mycken tid icke gafs till enskildheters öfvervägande och bestämmande, helst konungen, som befarade en reaktion af det besegrade partiet, understödt af främmande inflytelse och penningar (och hvaraf tecken funnos ännu långt senare), måste skynda att upplösa riksdagen. Men det gifves en handling, som bevisar, huruvida han från början menat ärligt, eller ej, med sin regeringsform. Denna handling är den af honom den 19 augusti på morgonen afgifna edliga, öfver hela riket kungjorda försäkran, att hans afsigt med statshvälfningen var »sjelfsväldets undertryckande, aristokratiska maktens afskaffande och den urgamla svenska frihetens upplifvande samt Sveriges gamla (regerings) lagars återställande, som de före 1680 varit»; eller, med andra ord, GUSTAF ADOLFS och AXEL OXENSTJERNAS regeringsform. Han lät sin broder KARL förkunna detsamma i Skåne, vid den der utförda revolution. Af samma skäl förklarade han vid näst påföljande riksdag, 1778, GUSTAF ADOLFS riksdagsordning och riddarhus-ordning för å nyo gällande grundlagar. Vi hafva icke funnit, att han från 1772 till 1789, då ett nytt skede inträdde, sökt att till konungamaktens förmån öfverskrida

den af honom sålunda uppställda och af ständerna godkända gräns; men väl att hans motståndare försökt att, efter förmåga, flytta råmärkena till utvidgande af eget område. I detta förhållande ligger jemväl svar på frågan, hvem som menat ärligast. Att de kämpande aldrig kunde se saken på samma sätt, är klart, då den ene hade för ögonen 1634 års styrelsegrundsatser, och de andre 1720 års regeringsform. Att stadga ett nytt statskick är en af de svåraste uppgifter i hvad tid och land som helst. Konungen ägde att välja emellan enväldet (hvilket VERGENNES tillstyrkte, åtminstone för några år, till dess partierna hunnit tyglas) och det representativa regeringssättet. Han valde det senare med den form detsamma ägt under Sveriges ärorikaste dagar. Hvilken vackrare förebild gafs denna tid i Europa? Bör man klandra, att han höll fast vid densamma, såsom fullkomligt svensk, lämpad till våra förhållanden och omgifven af våra skönaste minnen? Under de märkliga samtalen med ADLERBETH och vid andra tillfällen, då fråga var om konungamaktens gränser, åberopade han dem från GUSTAF ADOLF och svarade på anmärkningen att han eftersträfvade despotismen: »då var GUSTAF ADOLF också despot». Om han från första stund åsyftat enväldet, så hade han, såsom redan blifvit anmärkt, kunnat taga det när FERSEN insände sin

hyllnings-ed *in blanco*, och minst skulle han, under det han umgicks med tanken på enväldsmaktens ernående, hafva sjelfmant och högtidligt afsvurit densamma, klandrat KARL XI för dess införande, och ålagt rikshistoriografen SCHÖNBERG att med stränghet bedömma denne konung*). Mån plägar ej låta med de svartaste färger utmåla hvad man sjelf ämnar eftergöra. Huru inre och yttre fienders anläggningar sjutton år senare tvungo honom att förstöra sitt eget verk och tillgripa diktaturen för att rädda fäderneslandet och sig sjelf, återstår att framdeles skärskåda.

Om man ej torde, såsom ADLERBETH säger, böra vid 1786 års riksdag anse kriget börjadt emellan nationen och konungen (ty detta inträffade aldrig, och man såg honom i sjelfva olyckan lika folkkär som 1772), så kunde denne deremot sjelf

*) SCHÖNBERG skrifer derom till en vän: »När 29:e brefvet, om Karl XI:s regeringssätt, utkommer, lærer allmänheten häpna att se något tryckt i det ämnet med så sträng styl. - Det var omöjligt att låta trycka det utan tillåtelse från högsta ort. Jag bäfvade nästan för mitt manuskript, och om våra små herrar fått dömma det, så hade det visst blifvit fördömdt. Hans Maj:t var så nådig att sjelf läsa det. Jag fick ett bref, att herren gjort remarquer vid några ställen. Du kan föreställa dig huru flat jag blef.... när jag fick del af remaquerna, som med nya och än strängare reflexioner påökade hvad jag skrivit emot despottiska regeringsprinciper».

ej misstaga sig derom att brytningen emellan honom och rikets första stånd var oundviklig. Den tillintetgjorde en af hans käraste ungdomsdrömmar. För hans ridderliga sinne hade länge framstått såsom mönster GUSTAF ADOLF, omgifven af Sveriges lysande adel, hvilka bilder han jemväl ofta återkallat i sina skrifter och tal. Ännu då han fann att drömmen flydde, bibehöll han en hemlig förkärlek för så många berömda mäns ättlingar, af hvilka han ogerna såg sig öfvergifvas. Han trodde på ädel börd såsom en förbindelse till ädla, upphöjda tänkesätt. Med välviljan blandade sig senare statsmannens beräkning. Han ville upplyfta adeln till dess forna glans, men var ingalunda blind för dess skuggsidor. Man erinre sig, med hvilket allvar han redan i egenskap af Upsala universitets kansler förhöll den adeliga ungdomen dess försummade bildning, som han offentligen förklarade vara den mest vanvårdade vid lärosätet. I planen till återupprättande af de forna kommuniteterna gaf han åt ofrälse lika rätt med adeln. Som regent åter varseblef han snart hvilket inflytande adeln, såsom riksstånd, ägde på de öfriga, och han begagnade alla tillfällen att vinna dess tillgifvenhet; men han var för skarpsynt att ej tillika inse, hvarthän en för vida sträckt eftergifvenhet skulle föra i en tid, då jemnlighetsläran

började blifva dagens lösen. Man märker därför, från 1786, huru antalet ökas af ofrälse män, som stiga mer och mer i konungens ynnest och förtroende. Bland desse framstå i synnerhet tvenne, med hvilka konungen under det påföljande riksmötet rådförde sig i viktiga värf. Hufvuddragen af deras karakter må desto hellre tecknas, som desse män säkerligen skola intaga ett rum i häfden, när deras smädares namn längesedan försvunnit bland förgätna riksdagshandlingar och enskilda partiskrifter. Begge voro statsmän i prestdrägt och hade, i fall de uppträdt uti Rom, sannolikt blifvit kardinal-statssekreterare, det vill säga styrelsens ledare. Dessa män voro WALLQVIST och NORDIN.

När WALLQVIST först fäste konungens uppmärksamhet, var han en fattig pastorsadjunkt i Klara. Utmärkt genom sina predikogåfvor, nämndes han vid tjugufem års ålder till hofpredikant, erhöll rum på slottet (något oerhördt för en man af hans stånd); befordrades till domprost vid tretio år och till biskop vid tretiotvå, hvarjemte han förordnades till konungens öfverhofpredikant, biktfader, och ordförande i hofkonsistorium; ett särskildt statsdepartement (det nuvarande ekklesiastik-departementet) inrättades och ordnades af honom, som blef dess förste chef, hvarjemte han nämndes till

ledamot af rikets allmänna ärendens beredning (mot-
svarande i vissa afseenden den nuvarande statsråds-
beredningen), blef chef för tabellverket, samt till-
kallades vid föredragning hos konungen af kammar-
och finans-ärenden. Han hade inom nio år genom-
lupit banan från pastorsadjunkt till deltagare i
konungens rådslag, och ägde vid tretiofyra år alla
de högsta andeliga värdigheter i vårt land, undan-
tagande den af ärkebiskop, som säkerligen tillfallit
honom, i fall en ledighet inträffat under konungens
lifstid. Vid ombildningen af ekklesiastikverket, all-
männa beredningen, högsta domstolen, drätselver-
ket, med ett ord i alla större organisationer under
GUSTAFS senare tid, var WALLQVIST en af de för-
nämste rådgifvare, för hvilken SCHRÖDERHEIM sjelf
måste tråda tillbaka, oaktadt dennes snille och
lysande egenskaper, hvilka hos WALLQVIST upp-
vägdes af en djupare statsmannablick, mera kraft
i handling, karaktersfasthet och oegennyttia. Dertill
kom hans öfverlägsna, hänförande förmåga i be-
handlingen af menniskor, hvarföre han var lika väl
sedd af FERSEN som af konungen, hvilken också i
de svåraste fall valde WALLQVIST till sändebud i
det fiendtliga lägret. Den snillrikaste af adels-
oppositionen yttrar om honom: »Wallqvist har
mildheten i sina ögon, uppriktigheten i sitt um-
gängessätt, äran på sina läppar, men äregirigheten

i sitt hjerta»^{*)}). Det senare må vara; men när författaren tillägger, att »han är utrustad med nog insigter för att veta med blomster täcka de bojor, som bereddes åt fäderneslandet, och med nog slughet för att ej emottaga dem, om ej för den enskilde smidda af guld», så må man ej glömma, att för anmärkarens parti hade friheten ett starkt syskon-tycke af adeliga privilegiers helgd och af adelns upphöjande på konungamaktens bekostnad; och hvad angår vinken att WALLQVIST ej emottog andra bojor, än smidda af guld, så är den ett sorgligt tecken af partisinnets förvillelse. WALLQVIST dog lika obemedlad som han lefvat, och efterverlden torde hos honom finna mera sann kärlek till friheten och nit för folkets verkliga rättigheter, än hos mängden af dem som då kallade sig den svenska frihetens försvarare. En prest, som ytt-
rar sig på rikssalen emot säkerhets-aktens antagande lika bestämdt som ADLERBETH; som beundrar WASHINGTON och FRANKLIN; försvarar tryckfriheten och skrifver till sin konung, i fråga om hemliga mått och steg: »hemligheten för en konung här i landet är att befrämja rättvisa och god hushållning»; — en vän af offentligheten, som dog af harm deröfver att hans stånd vägrat hans begäran om riksdags-protokollernas tryckning: — en sådan prest bär

^{*)} HAMILTONS *Memoirer*..

intet slafsinne. Men han fann betänkligt att inskränka konungamakten i en tid, då parti-tidernas idéer begynte återvakna och då encyklopedisternas läror undergräfvade religion och samhällsordning. Hans praktiska förstånd fann sjelfva härmningen af ett godt stundom begränsad af förhållanden, som ej kunde ändras, och han plögade derföre säga: »man skapar ej ett England hvar man vill». WALLQVISTS statsmannabana afbröts i förtid, vid en ålder då de fleste knappt hunnit börja sin, och hvad som hos mången kunnat skattas som fullgod höstskörd, kan hos honom blott anses som vårens förstlingar. Vid konungens död var han endast tretiosju år. Aflägsnad från de högre statsbestyren, egnade han sig med samma eld och kraft uteslutande åt kyrkans och läroverkets angelägenheter: han omskapede sitt stift, utmärkte sig som författare i kyrkohistoria och kyrkolagfarenhet; arbetade på en mera ordagrann tolkning af det Nya Testamentet, än bibelkommissionens; utgaf en lärd tidskrift; samlade ett gymnasii-bibliotek af 6000 band; skref presteståndets svar vid jubelfesten 1793*), hvilket, enligt en bland våra främste andelige mäns yttrande, »vann samtidens odelade beundran»; talte »en rask latin» på sina prestmöten, hvaraf han höll lika många på tolf år, som hans efterträdare på nära femtio;

*) Tryckt i *Handl. till jubelfesten*, sidd. 178—194.

förehöll sina prester att »taga ur bibeln grunden till sina föreställningar; så hafva Nohrborg, Fant och Bælter gjort, därför finner man i deras arbeten saft och kärna, ännu och i alla tider tillgänglig der de sökte dem, men aldrig till finnandes annorstädes än i Guds ord». Så blef WALLQVIST, från statsman, en af de ypperste stifts-styresmän Sverige ägt, förtjent att nämnas vid sidan af en RUDBECKIUS, en TERSERUS, en SERENIUS, och dog vid fyrtiosju års ålder med detta vitsord af ÖDMANN: »Wexiö har haft en Wallqvist och får icke mer någon. Han var min hjelte, osedde vän, - - men af sådane består ej flere än en på seklet». — OXENSTJERNA målar honom sålunda: »Född att vara förman, aktad af underhafvande ej genom vyrdighetens skugga, men genom intrycket af sin öfverlägsenhet, och älskad utan att nedlåta sig, syntes intet värf öfver hans förmåga»^{*)}).

*) Uti skildringen af WALLQVIST i *Biogr. Lexikon* förekomma ett par anekdoter, hvilka må här anföras såsom betecknande tiden. En gammal prest hade i strängaste vinterkylan förrättat sin tjänst med vargskinspelsen på sig, hvar öfver bönderna anförde klagomål hos biskopen, som emottog dem i sittande domkapitel och svarade: »I skriften hafva vi fått befallning att akta oss för ulfvar i fårakläder, men ej för får i ulfvakläder; således kan domkapitlet ej upptaga den saken». Den andra anekdoten målar det parti, hvarifrån den kommer, och lyder: »Baron Funck påstod, att Wallqvist läste *la Pucelle d'Orléans* för den dödligt sårade

WALLQVISTS medtäflare NORDIN var af ett olika skaplynnne. Om den förre ville öppet plan-

konungen, då han skulle bereda honom till döden, hvarom han sedan utgaf en uppbygglig berättelse att uppläsa i kyrkorna. Skjöldebrand hade ock hört denna berättelse, men antog att den uppläsningen hade inträffat strax efter skottet, då ingen fara för lifvet anades». — Utan att nu uppehålla oss vid det moraliskt vederstyggliga i berättelsen, må endast erinras om SCHRÖDERHEIMS yttrande, att konungen ej tyckte om dylik läsning i allmänhet, hvaraf kan antagas, att han väl minst i sin dödsstund skulle valt den och anmodat sin biktfar att förrätta densamma, hvilket redan är föga sannolikt med den känsla af det värdiga och passande i allt, som utmärkte denne konung. Och har någon på allvar kunnat tro, att en man som WALLQVIST, en biskop, som i embetsbref »kallar samtliga sina embetsbröder inför Gud och förmanar allvarligen, att hvar och en må besinna sin pligt och ansvar, huru helig den tro är, hvilken vi predika, huru ren den lefnad skulle vara, med hvilken vi inför Guds församling må kunna bevisa, att vi höra Herran till», — är det sannolikt, frågas ännu en gång, att en sådan man förnedrar sig sjelf och sitt heliga kall med deltagande i en skandal, som saknar sin like? Huru sannt kristlig och rörande är icke den dödsberedelse, som WALLQVIST egnade SOTBERG, hvarom han författat berättelsen? Var han icke samme man vid sin konungs dödsläger? Hvarför ej tro berättelsen derom hellre än osannolika smädedikter? — Också säger WIESELGREN: »Det är ej tänkbart, att Wallqvist kunnat dikta, hvad flera kunnat uppenbara, hvaraf följer, att han här, som vid Sotbergs dödsbädd, föredrog kristendom, och att konungen nu vid lifvets dörr ej heller ville höra om sina förtjenster, utan om Guds lamb, hvans blod borttagit verldens synder». — Konungens dödsfiende DAHLBERG talar ej heller om *la*

tera sin fana midt i det fiendtlige lægret, så låg det i den senares snille att djupt och tyst som en mina eröfra det. NORDIN var, liksom WALLQVIST, i lärdom en värdig lärjunge af den berömde IHRE, men lefde ännu som en bortgömd gymnasii-lärare i Hernösand, när GUSTAF upptäckte hans utmärkta egenskaper, kallade honom till Stockholm, gaf honom ett rum i den nyss instiftade Svenska Akademien, och i den återupplifvade vitterhetsakademien, samt meddelte honom det viktiga uppdrag att utgifva ett svenskt diplomatarium, väl vetande, att styrelsekonsten ej äger säkrare bundsförvandter än historien och statskunskapen. Stilla och anspråkslös, ville han hellre verka än synas, var nöjd med en mindre upphöjd plats än medtäffaren, men stod icke mindre högt i den gemensamme skyddsherrens ynnest. Denne använde dem också på ett ganska olika sätt. Under det WALLQVIST deltog offentligt i rådslagen och bar deras börda och ansvar, var NORDIN, såsom mindre hand-

Pucelle, utan anmärker endast, att WALLQVIST skulle ej hunnit säga hälften af hvad hans berättelse innehåller. Om WALLQVIST också under pennan något mer utvecklade sina ord, förändrar det icke hufvudsaken. DAHLBERG säger, att tiden utgjorde en knapp halftimme, och mer fordras väl ej för berättelsens läsning. Dessutom kan man svårigen tro någon uppgift af DAHLBERG i det som rör denne konung.

lingens än vetandets man, icke betraktad eller behandlad som en vanlig rådgifvare, hvars biträde för ett gifvet fall påkallas; men ofta, under ett flera timmars samtal med denne lika mångkunnige som skarpsynte man, uti historiska och politiska ämnen, inhemtade konungen, utan att röja i hvad afsigt han samtalade, en mängd upplysningar och åsikter, hvilka bestämde hans beslut och ledde honom vid dess utförande. Bland prof derpå anger NORDIN ett ganska märkligt, i anledning af ett samtal med konungen en tid före 1788 års krig. NORDIN hade, utan att ana syftningen af konungens fråga: huruvida icke häfderna och erfarenheten bekräfta, att, för ett af parti-söndringar upplöst och försvagadt folk, ett krig genom sjelfva sina olyckor ger förnyad styrka åt nationalkarakteren och förrenar sinnena? . . . alldeles instämt i konungens åsigt och anfört en mängd bevis derpå ur både den äldre och nyare historien, hvilket — yttrar han senare — han visserligen ej skulle gjort, i fall han kunnat gissa meningen med spörjsmålet, hvarom ingen då drömde, men som flera månader efteråt, när krigsrustningarne begynte, framstod för honom med fullkomlig klarhet. NORDINS stora förtjenst, som skall bereda honom ett aktadt och varaktigt rum i våra häfder, är den förbättring, hvartill han främst medverkade, i det dåvarande

kyrko-väsendet, när han, jemte afskaffande af den från frihetstiden ärfda pastoratshandeln, grundlade de befodringslagar, som ännu hufvudsakligen äro gällande och hvarigenom den svenska kyrkan vunnit en förnyad glans af lärdomsförtjenster, hvilka omstrålat henne intill våra dagar; äfvensom, på de af NORDIN lagda grunder, hennes förhållande till både läroverket och staten blef närmare bestämdt. GELJER jemför honom med den namnkunnige TERSEBUS, likväl med den skilnad, att då denne var en andelig demagog, framstod NORDIN som en statsman, hvilken, i förbund med regeringsmakten, ombildade utan att uppröra sinnena eller vädja till massan. Förbättringen rönste motstånd från flera sidor. Pastoratshandeln ägde, liksom ackorder och köp af sysslor, gammal häfd; alla, som trodde sig kunna förorda till indräktiga prestbeställningar, sågo med missnöje sin förlorade inflytelse; mängden af lyckökare på den presterliga banan, som ej ägde annan förtjenst än gynnares skydd, beröfvades detsamma; byråkraterna betraktade med afundsamma blickar en »djekne» (som SCHRÖDERHEIM kallade nykomlingen) skriva lag i befodringsärenden, och slutligen måste denne konungens gunstling och äldste statssekreterare, icke utan förödmjukelse, lemna föredragningen i händerna på en ung prest (WALLQVIST), som snart fördunklade honom som råd-

gifvare. Mer eller mindre missnöje, äfven bland hans närmaste, afhöll aldrig GUSTAF från ett beslut, som kunde gagna det allmänna, och han vidtog i sättet för de presterliga befordringarne en förändring, till följd hvaraf han lemnade äfven denna del af den allmänna förvaltningen i vida bättre skick, än han emottagit densamma; hvilket innan kort skall närmare ådagaläggas.

Men en tid af svårare pröfning för de nykomne förestod. Deltagandet i 1789 års händelser väpnade snart emot WALLQVIST och NORDIN ett högljudt missnöje och hat. De mot dem riktade anfall och smädelser föllo i desto tacksammare jordmån, som begge voro uppkomlingar och tillhörde ett af tidens tänkesätt icke gynnadt stånd. Deras ställning försvårades af inbördes misstroende och ovänskap, mer öppen hos WALLQVIST än hos hans stillsamme medarbetare i den pågående reformen. Den förre, eljest oförfärad emot hvem som helst, skrifver om sin medbroder till konungen: »Det är ingen menniska på jorden, som jag så fruktar som denne man, och intet beskydd emot honom är godt nog utom Eders Maj:ts eget». Likväl förmådde konungen dem att tjena icke blott med hvarannan, utan ock lyda hvarann. NORDIN, reformens upphofsman, stälde sig, enligt konun-

gens önskan, under WALLQVISTS förmanskap, till den goda sakens befrämjande. De förblefvo alltid gustavianer, hvilka, när det gälde att tjena »herren», såsom GUSTAF kallades, offrade all missämja, allt groll. De stodo då som en man, de kämpade sida vid sida, både i kyrkoärenden, i riksdagsstrider och i 1789 års statshvälfnig. NORDIN, liksom WALLQVIST, vid konungens död utesluten från de allmänna ärendena, från fullmäktigskapet i banken, förvist hufvudstaden och förbjuden att visa sig vid jubelfesten i Upsala, satte sig åter helt lugn på skolbänken i Hernösand, fortfor att med oförändrad nit undervisa gossar i latinet, efter att hafva i GUSTAF den tredjes råd deltagit i planerna för statsskickets ombildning, och han förblef ännu densamme, när han, nämnd till biskop, sjutton år senare kallades att meddela råd och upplysningar vid författandet af 1809 års regeringsform. Det är något af en CINCINNATUS i dessa begge andelige mäns karakter, att med lika lätt och oförändradt sinne utbyta de högre statsbestyren emot den enskilda underordnade verksamheten; förblifva sig lika i med- och motgång, aldrig jemka med sina grundsatser; — det är olikt vanliga, braskande riksdags-hjeltar, hvilkas förnämsta statskonst ofta nog ligger i aktgifvande på vexlingarne i dagens mening och allmänhetens tycke, för att söka hålla sig sjelfva

upp i vinden, och komma fram, lika godt under hvilken flagga.

WALLQVIST och NORDIN hafva efterlemnat anteckningar, upplysande tiden och målade dem sjelfva. NORDINS meddelanden vittna om lugn undersökning och varsamhet i omdömen. WALLQVIST tecknar raskt och oförbehållsamt, blicken är snabb och omfattande, pennan flyger vårdslöst och uttrycker mera den tidens samtalsstyl än ett ansadt författarespråk *).

*) Några drag ur dessa anteckningar böra här icke saknas. WALLQVIST anmärker, att, som vanligt i statshvälfningar, fann 1772 års hjelte snart sina oförsonligaste fiender bland egna medhjelpare. »Konungen — säger han — gaf dem stora belöningar och företräden, men de ansågo sig aldrig nog belönta. Dessa voro de först missnöjda och de värsta, liksom hela skocken fann sig föga betjent af en förändring, som lade riksstyrelsen i konungens händer och ryckte den ur deras. Vid 1778 års riksdag funno de gamla particheferna med grämelse, att denna riksdag var mycket olik de föregående. Der var ingenting att förtjena på sitt tänkesätt, och enskilda personers inflytande var mycket ringa. -- Presterna vid samma riksdag måste emottaga författningen om religionsfriheten, oaktadt en ganska stark protest deremot, grundad på nog goda och väl utförda skäl, och ett ännu åberopadt, nemligen enighet i religionen, efter regeringsformen. Jag lemnar derhän, om de icke bort finna sig ändå, men det är visst att de voro icke nöjde. Borgarne och i synnerhet bönderna voro misslynte att bränvinstillverkningen hemma i husen blifvit förbjuden, och alla stånd trodde sådant röra nationens allmänna rätt. Korteligen: riksdagsmännen kommo missnöjde hem, och deras

Det förtjenar anmärkas, att då tidsmålare ofta lofva läsaren upplysning om allt som tilldragit

tänkesätt utplanterades fort bland allmänheten. Denna tog vidare oro 1785 af den proponerade passevolance-inrättningen och flera andra händelser. Missnöjet qväfdes till 1786, då det vid riksdagen bröt ut till konungens stora surprise. Vissa aristokratiskt sinnade personer nyttjade nu de oordningar man kunnat anmärka till täckelse för sin regeringslust, och konungen var *in puncto* för svag att dem emotstå». *Berättelse om riksdagen 1789*, med en inledning om 1786 års riksdag, sid. 162, 163. — »Under riksdagen använde de styrande bland ständerna sin omsorg derhän, att *alla* konungens propositioner måste afslås. Det lyckades också till mesta delen; men genom preste- och borgareståndens i banko-utskottet emot adeln utgörande pluralitet blefvo likväl bankomedel förskottsvis, såsom lån med ränta, beviljade åt statsverket till inrättning af spanmålsmagasiner i orterna. Genom åtskilliga af ständerna gjorda propositioner om grundlagens förstånd i sättet att beräkna ständernas röster, och om säkerhet på innehafvande sysslor m. m. kritiserade man konungens mera *supponerade* än verkliga tänkesätt och administrationen; sökte revindicera gamla rättigheter och förvärfva nya; väckte flera obetänkta och kränkande frågor, afgjorde nästan ingen, men upprörde regentens sinne till missnöje och harm, samt gaf anledning till eggelse åt en menighet, som ännu icke syntes nog beredd att deltaga i någon hufvudsaklig förändring. Statsutskottets förhållande var i synnerhet obetänksamt, och Friezckys bekanta memorial i adelns plenum öfver propositionen om bränvinsbränningen kunde anses som en larmtrumma. Konungen uppförde sig under allt detta klokt och stort. Adeln, som mest tycktes storma emot honom, bemötte han vid flera tillfällen med all vänlighet, de öfriga

sig, äfven samtal emellan fyra ögon af personer, som de aldrig sett, ja tankar, som aldrig yttrats,

stånden med all aktning, och indrog småningom ur dem flera personer i sitt interesse, så att mot riksdagens slut den första koalitionen i dem emot honom var nästan upplöst, och i detsamma åtskilde han ständerna, skarpt och kungligt. - Riksrådet Fersen, som styrt den formerade oppositionen, fann efter ett samtal, i hvilket konungen skall varit ganska skarp emot honom, rådligt att riksdagen, efter konungens önskan, skulle slutas inom de i regeringsformen utsatta tre månader. - Man bör medgifva, att konungen älskade regera. Ett snille på thronen är aldrig utan detta begär. Om konungen haft det ännu mindre, skall man likväl ej undra, att han var ledsen vid 1786 års ständer. Oppositions-cheferna misstogo sig eländigt, när de retade hans sinne. Han var ej allenast ett snille öfver hvar och en af dem, utan ett snille öfver alla tillsammans och så förslagen på medel till styrelse och framgång, att de skulle förlora så snart de visade sig i egenskap af makt, som ville balancera. Det är från detta deras misstag jag för min del tror att allt bör ledas, som sedan utfallit till deras stora missnöje och rikets ganska tvetydiga ställning» (1789). — På ett annat ställe tillägger författaren, i anledning af 1788 års krig: »Allt ondt nu och i framtiden som en följd derifrån kommer att oss öfvergå, det härleder sig visserligen från 1786 års riksdag. Historien skall närmare upptäcka, huru oförståndige dåvarande oppositions-chefer voro». *Ders.* sid. 15.

I sammanhang härmed må äfven tilläggas några drag af en främmande betraktare, ojäfvig genom sin och sin regerings ställning till Sverige och dess styrelse. FREDRIK den stores efterträdare affärdade en förtrogen, greve PODEVILS, såsom utomordentligt sändebud, för att tillkännagifva sin thronbestigning samt derjemte taga närmare kännedom

förfar WALLQVIST helt annorlunda. Han erkänner uppriktigt, att äfven då han deltagit i ärendena,

om ställningar och förhållanden i Sverige. GUSTAF, som misstänkte, eller på någon omväg erhållit kännedom om att mannen utfört icke blott en vanlig höfighetsbeskickning, utan ägt något vidsträcktare uppdrag, hvarför han gjort redo inför sin herre, var angelägen att förskaffa sig denna handling, hvarom han gaf hemligt uppdrag åt d. v. legationsssekreteraren i Berlin (sedermera statssekreteraren) BERGSTEDT, som lyckades deri, och insände, jemte ett bref den 8 augusti 1786, PODEVILS redogörelse, hvari denne, bland annat, yttrar: »Jag har vid min ankomst till Sverige funnit sinnena ännu uppeldade af den sista riksdagens oro, som varit ganska stormig. Hofvet, som sedan 1772 ej trodde sig ha något att frukta af ständerna, har träffat på en formidabel opposition. - - Den har haft skickligt folk i spetsen för sig, bland andra fältmarskalken greve Fersen och baron Karl De Geer. De ha begynt med att begära, såsom en complaisance af konungen, att han ville renoncera från sin decisiva röst, när de fyra stånden ej voro af lika mening. Då de erhållit detta, ha de ej mera satt några gränser för sina anspråk och afslag. Alla hofvets propositioner ha blifvit afslagna, undantagande den som angick magasins-inrättningen. Hvad som mest stött hofvet har varit att se nationen i allmänhet och hufvudstaden i synnerhet yttra sin fägnad öfver oppositionens framgång. Man fruktade oroligheter. Det återstod ej annat än att afsluta riksdagen; hvilket lyckades genom greve Fersens bemedling, som man förstätt att blidka. - Se här hvarpå nationens missnöje synes grunda sig. Man förebrår konungen i allmänhet en alltför stor böjelse för depenser, mest egnade åt frivola föremål, såsom hofspektakler, karuseller, onödiga byggnader, men i synnerhet hans täta resor, genom hvilka stora summor gå ur landet, och som skola föranledt

såsom konungens förtroendemän, kände han så litet dennes förslag i sin helhet, att han endast kunde svara för hvad han hört och sett vid utförandet af den honom betrodda del. »Konung GUSTAF den

honom att lägga hand på fonder, destinerade för andra föremål*). Man önskar, att konungen måtte förändra sin omgifning**). Man klagar, att nästan alla de gamla råds-herrarne och de personer, som njuta nationens förtroende, hafva aflägsnat sig, och att man ser omkring konungen

*) Om tafeln af GUSTAFS mycket omtalade misshushållning, slöseri och nöjen ännu icke tecknats, så äger detta ingalunda sin grund i glömska eller tyekan att företaga densamma, utan i den föreställning, att hos en regent bör hans statskonst och lagstiftning främst afhandlas. I öfrigt må här endast anmärkas, att många regenter i våra dagar resa lika mycket som GUSTAF, utan att sådant anses vara ett skäl till allmänt missnöje med styrelsen; att om GUSTAF företrädesvis gaf sitt folk offentliga och bildande nöjen, såsom riddarspel och en nationalteater, så var det lika godt som att använda sin civillista, såsom det sker i de flesta länder, till middagar och baler inom lyckta dörrar, hvaraf folket har hvarken nöje eller bildning; samt att, vidkommande de onödiga byggnaderna, det kunde frågas, huruvida uppförandet af t. e. Adolf Fredriks kyrka, operahuset, arfurstens palats, börsen, packhuset, Haga slott, flera byggnader vid Drottningholm o. s. v. kunde vara ett skäl för hufvudstadens innebyggare att dela det allmänna missnöjet. PERIKLES i det gamla Grekland, LUDVIG XIV i Frankrike och LUDVIG af Bayern i våra dagar, hafva gjort sig odödliga genom sådan förtjenst om allmänna byggnader, som klandrades hos GUSTAF III. Att han dertill användt fonder, bestämda för andra föremål, är icke visadt; men väl att han använde de betydliga franska subsidierna, för hvilka han var ingen reda skyldig, till statens bästa. Saken är helt enkelt, att man ville söka skäl till missnöje der de icke funnos eller borde finnas, för att dölja den verkliga grunden till sin fiendskap emot honom, som var att han under striden mot frihetstidens och franska revolutionens ideer ville vara och verkligen var konung, hvilket den dåvarande upplysningens och frihetens så kallade vänner, som afskydde konungadömet, icke kunde förlåta.

**) Förmodligen tillkalla FERSEN, FRIETZCKY, SPALDENCREUTZ, HUMMERHJELM och andra patrioter, som under riksdagen utmärkt sig i oppositionen.

tredje, säger han, var den enda person, som kände allt. Äfven hans närmaste vänner och rådgifvare

blott sådane, som missbruka hans ynnest *). Visst är, att stora missbruk hafva inrotat sig, i synnerhet i afseende på de ekklesiastika befordingarne **). Man har vid riksdagen öppet talat, att man borde draga deras upphofsmän till ansvar, och i synnerhet anses baron Armfelt för farligast. Men, om å ena sidan ständerna tro sig hafva skäl till missnöje, så synas de å andra sidan vara orättvisa och gå för långt. Man medgifver temligen allmänt, att Sverige har oändligen vunnit på denna regering och sedan 1772 års revolution. Det ok, hvarunder de utländska makterna höllo nationen, är afskakadt. Hvad finanserna angår, så har konungen med tillhjälp af utländska lån fullkomligt återställt bankens kredit genom realisation af den alltför stora sedelmassa, som banken hade utgifvit, så att nu bankosedlarne stå al pari med silfver; endast klingande mynt är i rörelsen, och nu förlorar Sverige nästan intet på kursen, då förut differensen var otrolig. Denna stora fördel faller i synnerhet i ögonen, när man kommit hit från Danmark, der de missbruk i detta afseende, som man reformerat i Sverige, ännu herrska till den grad, att från Hamburgs portar till Helsingör man ej ser något silfvermynt, utan endast papperspenningar, som oupphörligt falla i värde. Det har fordrats mycken klokhet att komma till ett sådant resultat i ett land, som ofta är utsatt för missväxt, och hvars inkomster äfven i vanliga år ej fullt svara emot utgifterna. - Armén är, enligt alla deras om-

*) Ännu omgafs han dock, såsom vi sett, af sådane män som ULRIK SCHEFFER, HERMANSON, STOCKENSTRÖM, WACHTMEISTER, KARL SPARRE, LILJENCRAANTZ, TROLLE, SCHBÖDERHEIM, TOLL m. fl. Lyckligt det land, som aldrig har sämre embetsmän.

***) Man har glömt underrätta författaren derom, att dessa missbruk inrotat sig långt före konungens tid, men att det var han som slutligen lyckades hämma dem.

kände ej mera af det hela, än den del, för hvilken de sjelfva, en och hvar, voro utkorade till

döme, som sett hurudan den var fordom, i oändligt bättre skick än förr. - - Flottan, som var fullkomligt delabererad, är på en respektabel fot, hvarom jag sjelf haft tillfälle att öfvertyga mig. Konungens regering kan berömma sig af flera nyttiga inrättningar, som under den förra anarkien aldrig varit att tänka på. Jernsmidet, kanongjuterierna, stålmanufakturerna hafva gått framåt. De sköna konsterna blomstra, och Sverige har nu artister af alla slag. Men i synnerhet hafva de mekaniska konsterna gjort oändligt stora framsteg, såsom arbetena i Carlskrona och det förbättrade machineriet i grufvorna bevisa. Allt detta länder ostridigt konungen till heder, ty han sysselsätter sig med allt och tar kännedom af allt, utan att sky arbete och mödor. För att återvinna hvad han vid sista riksdag förlorat, är nödigt att han befittar sig om en sträng hushållning, omgifver sig med män, som hafva nationens förtroende, afskaffar de missbruk hvarom jag talat, och *i synnerhet icke kallar ny riksdag*. Men dertill fordras, att han skulle kunna umbära bevillningen af ständerna, då de fyra år, som de utsatt för varaktigheten af den nu åtagna, gått till ända. Man tviflar på att han kan och vill detta. - - Konungen har sagt mig flera gånger, att han mycket önskar alliera sig med Preussen. Han har gjort mig den äran att invitera mig till Carlskrona, för att visa mig, såsom han sjelf sade, att *vid tillfälle han ej skulle blifva en onyttig bundsförvandt*, och att hans flotta vore i stånd att skydda preussiska handeln». (Författaren uppger, att han sjelf i Carlskrona sett 24 linieskepp, hvaraf 10 helt nya, och 13 fregatter; att man byggde nu på 3 nya linieskepp och 18 fregatter, samt ämnade bringa antalet till 30 linieskepp och 36 fregatter m. m.) Författaren tillägger: »I allmänhet äro inrättningarne i Carlskrona mycket vackra, i synnerhet

medel och verktyg. Han var i sin tid *allena* kung. Af mig blir därför intet annat antecknad, än hvad jag *vet*, och det skall hvarken döljas, förfalskas eller bortblandas». Äfven SCHRÓDERHEIM instämmer deri, att konungen ej gaf sitt förtroende *helt* åt någon, i en vigtig sak, och OXENSTJERNA beklagar sig likaledes öfver hans förbehållsamhet mot sin utrikes minister. Denna måttstock i fråga om bekantskapen med konungens innersta tankar och förslag, gifven af män af snille och trovärdighet, som ansetts äga hans förtroende, lemnar ett begrepp om tillförlitligheten af de berättelser, rörande konungens hemliga planer, som fylla oräkneliga anteckningar af personer, hvilka sjelfva ej ägt den ringaste del i händelserna, men inhemtat sin kunskap derom efter sägner, från andra eller tredje man, bland hofomgifningen eller motståndspartiet. Äfven de mest åberopade antecknare från denna tid äro i samma ställning. Eller skulle verkligen HAMILTON, EHRENSVÄRD och ADLERBETH, som aldrig deltagit i utförandet af konungens planer, äga sig mera bekant derom än OXENSTJERNA, SCHRÓDERHEIM, TOLL, WALLQVIST och NORDIN, som åtminstone

dockorna af en storlek och soliditet i byggnadssätt, som, jag tror, öfverträffar de gamles så berömda arbeten. - Man hade utspridt vid riksdagen, att de summor, som hofvet uppgaf såsom använda för dessa föremål, hade blifvit dragna till andra».

styckevis deltog i verkställigheten? Att GUSTAF var ett dubbelväsen, är otvifvelaktigt, men sådant är hos statsmän icke sällsynt, snarare i vissa fall ett vilkor för att lyckas. Äfven de ädlaste män, en GUSTAF ADOLF eller en AXEL OXENSTJERNA, hade sannolikt ej utfört sina största statsvärf, i fall deras afsigter varit genomskinliga för hvar man, och ehuru intet kan vara mera öppet än ett fältslag, beror dock ofta segern på fältherrens förmåga att genom sina rörelser vilseleda och öfverraska fienden. Ett af de skarpsinnigaste snillen i GUSTAFS omgifning, som ofta såg honom i oförvarade ögonblick, liksom i hans statsmannaskick, har förklaradt detta dubbelväsen hos honom, denna blandning af örn och näktergal, som TEGNER kallar det. Vid inträdet af det tidskifte, der han ofta gjorde bruk af sin statsmannaskicklighet, är denna förklaring på sitt ställe. Det är LEOPOLD som talar:

»Såsom ung prins uppväxte Gustaf III i en tid af inre oroligheter, då konungahuset oupphörligt förödmjukades, nu af ett högmodigt råd, nu af frihetsgalna, misstänksamma ständer, och då de kungliga personerna sågo sig vid hvarje steg omgifna af ögon och öron, för hvilka de hade att taga sig i akt. Bör man förundra sig om han i en sådan skola lärde att, intill fullkomlighet, råda

öfver sig sjelf; att djupt inhölja sin tankes hemligheter och att möta med ett oläsligt anlete äfven den slugaste spejarekonst? På den fot man emot honom och hans hus stälde sig, med hvad rätt fordrade man af honom enfaldens genomskinlighet? Vet man ej med hvilka töcken af tystnad och hemlighet räddaren af en stat ofta måste omkringhvärfva sig under sin väg till det stora ändamålet? Vet man ej att äfven den ädlaste klokhet har sina förklädningar, likasom sjelfva falskheten, utan att derföre stå i ringaste skyldskap med detta låghetens foster? Hvem som närmare känt Gustaf III måste medgifva, att ingen kunde vara i det enskilda lifvet mera öppen och oförstald än han. Hans umgänge skulle, det förutan, ej hafva varit till så hög grad älskvärdt. På politikens bana uppträdde han deremot liksom i fulla rustningen af sin klokhet och sinnesstyrka. Det var här hans konungalif. Om intrycken af dess missöden och vidrigheter, intrycken af motstånd och faror, af stämplingar, otack och trolösheter, sällan eller aldrig uppenbarade sig i hans anletsdrag, manne ej orsaken dertill mindre låg i hans förmenta djupa förstållningskonst, än i den karakterskraft, som upphöjde honom öfver händelserna, och som gjorde att hans inre fattning verkligen föga rubbades deraf? Han visade sig lugn och kunde vara

det, emedan han alltid behöll känslan af de tre goda stödjepunkterna: sina fienders underlägsenhet, nationens kärlek och geniets utvägar att styra händelseloppet. Liksinnigheten hos honom behöfde alltså ingen förställning. Kanhända vill man såsom bevis derpå åberopa sig hans politiska strategi: huru han vanligen med tystnad ansåg sina motståndares anläggningar, låtsade ingenting märka och lät dem till en viss gräns ostördt fortfara dermed; då han på en gång, liksom med ett lejonsprång, öfverraskade dem och kastade dem under sig. Men när under Gustaf I:s tid Dalkarlarne stormade till Vesterås och under sjelfva konungens ögon med våldsamt hand återtog sina klockor; hvad gjorde då denne store man? Han höll god min och såg derpå med kallsinnighet. De fingo sedan lära att ångra sig. Gustaf III öfverträffade vida sin odödliga stamfader i förmågan att styra sina sinnesrörelser. Han ogillade dessa häftighetens öfverilade utbrott, som blott förråda tanken utan att utföra den, och visste afbida rätta stunden, icke att hämnas, men att hämma ofogen. I två ord: han var *god* och *stark*. Den första af dessa egenskaper gjorde, att man icke ville förmoda den senare. Derifrån förvillelsen. När då åskan på en gång slog fram, utan att förebådas af någon mulen himmel, när han ändtligen tvangs att med stark

arm nedtrycka obändigheten, utan att man anat hvarken stunden eller medlen dertill; när man, kort sagdt, bedragit sig sjelf på honom, genom sitt eget oförstånd: då ropades i harmen deröfver, att det var han, som handlat på ett förstaldt och bedrägligt sätt; likasom ärligheten ålade att sjelf uppskaka sina sofvande fiender, att vägleda deras tanklöshet, och att förekomma deras missräkningar. Förgäfves nyttjade konungen sina framgångar med det största ädelmod. Det var, sade man, blott ett prål af storsinnighet. När han åter en enda gång straffade, tvungen af nödvändigheten; då var det masken, som bortlades, och hans tiberiska natur som framträdde oförklädd. Stunden dertill var nu trygg, sades det, sedan han genom sjuotton års förstald godhet lockat sina motståndare att mera än klokt var förlita sig derpå».

Vid denna med mästarehand tecknade förklaring af ett bland de mest omtvistade drag i GUSTAFS karakter vore det förmätet att tillägga något. Det endast kunde möjligen erinras, att sjelfva arten af GUSTAFS snille gaf en färg åt hans föreställningar, som stundom gränsade till diktens bländverk. Föremålen sågos af honom gerna med skaldens öga, hvilket af hans ovänner uttyddes såsom uppsåtlig dikt. Det gifves viktiga punkter i hans planer och

underhandlingar, der man tydligen ser att han varit hänförd af sin inbillning utöfver den lugna beräkningens gräns, som icke undföll en mindre snillebegåfvad betraktare. Hvad hans eldsjäl i sådana ögonblick bildade, stod framför honom såsom verklighet; han trodde hvad han önskade, hvilket ofta händer dem som äga en liflig inbillningsgåfva. Så kunde han t. e. omöjligt skilja från sin föreställning, att Preussen, Polen och England skulle lika tydligt som han inse Rysslands alltmer hotande öfvervalde och bistå honom i kampen emot det samma. De halfva löften och förespeglingar, hvarmed de underhöllo honom i denna tro, för att sysselsätta den östra grannen, togos af honom mer än som vederbort för fullgod sanning; ty hans beräkning af ändamål och medel var eljest alltför skarpsynt att han skulle vågat den äfventyrliga kampen utan säkerhet om främmande biträde. Sammalunda tog han för afgjort, att Danmarks regering borde hysa den djupaste vedervilja för samma grannes öfvervägande inflytelse eller förmynderskap; att dess unge thronföljare borde nära ett odödligt hat till en utländsk styrelse, hvilken medverkat till den statshväfning, som vållat hans moders förnedring och förtidiga död. Denna inbillningskraftens hänförelse, satt i verksamhet af känslorna för det höga och sköna i menskligheten, förde

honom och hans rike i vådor, som hotade med nästan ögonskenlig undergång, men beredde honom också tillfälle att utveckla ett snille, en själsstyrka, ett mod, som väcker förvåning. Liksom inbillningen alltid hellre bemäktigar sig föremål, som äro på afstånd, än de närliggande, så finner man dessa hägringar mera i GUSTAFS yttre statskonst än i den inre, ehuru äfven der stundom andras känslor för det höga och ädla togos i nog hög beräkning, såsom då han ej kunde tvifla, att, sedan han satt lif och krona på spel för anarkiens och det främmande mutsystemets kufvande, eller då han för riksskuldens afbördande skuldsatt sig sjelf, detta skulle varda honom lönt med samma mått af erkänsla och uppoffring. GEIJER säger på något ställe, att GUSTAF gick under på förblandningen af sken och verklighet. Att han derigenom kostade fäderneslandet stora offer, är obestridligt; men svårligen kan sägas, att *den* går under, hvilken lemnar det land, som han emottagit i upplösningstillstånd och beroende af främmande makter, så äradt och sjelfständigt, att, vid hans död, hans mäktigaste fiende, som smickrat sig med hoppet att se det försvinna ur fria staters antal, sjelf erkände det samma hafva uppstigit bland makter af första ordningen, såsom KATABINA II skref om GUSTAF till hans efterträdare.

Med minne af hvad som föregått emellan honom och hans motståndare, skall man i de följande dystra och samhällsskakande uppträden mindre finna, hvad ofta blifvit sagdt, nya regeringsgrundsatser hos konungen, än en följdriktig utveckling af hvad som förberedts, och hvaraf utgången, när man känner de handlande personerna å ömse sidor, knappt kunde blifva annorlunda. En fred med motståndspartiet hade, åtminstone för någon tid, lätt kunnat vinnas genom att återlemna makten åt de gamla partiledarne hos adeln, tillfredsställa preteståndet medelst inskränkning af religionsfriheten, förnöja borgerskapet med upphäfvande af den fria spanmålshandeln, och bondeståndet med beviljande af fri husbehofsbränning; med ett ord, återgå till 1771; men GUSTAF hade ej varit den han var, om han samtyckt dertill, och det nuvarande Sverige skulle ej tackat honom för en sådan eftergift. Efter 1786 års riksdag ansåg han sig ej äga annat val, än att antingen uppoffra hvad han ansåg vara sin bestämmelse som regent, — och hvilket var ingenting mindre än fäderneslandets pånyttfödelse från lydstat under främmande makter eller deras sändebud, som köpslogo om dess öden, till en sjelfständig stat, ja, enligt hans eldiga föreställning, en stat af första ordningen, som under de store GUSTAVERNAS och KARLARNES dagar, —

eller att utan ständernas biträde och i trots af allt motstånd lösa den stora uppgiften. Hos FREDRIK den stores systerson, bärande GUSTAF ADOLFS krona, blef valet ej tveksamt.

Emellertid biföll konungen, för att fortfarande ådagalägga sin medgörlighet, flertalet af de i ständernas besvär framställda önskningsar. Bland dem af någon vikt, som han vägrade, var begäran om upphäfvande af 1785 års tryckfrihetsförordning och återställande af den utaf konungen år 1774 beviljade allmänna tryckfrihet. Han meddelar sitt utslag i följande ordalag: »Kongl. Maj:t har, med öfvertygelse om tryckfrihetens förmåner, af egen böjelse utfärdat förordningen derom af den 26 april 1774; men som Kongl. Maj:t då hvarken förväntade alla de missbruk deraf, som erfarenheten sedermera upptäckt, och vid det tillfället icke heller något stadgat angående skådespelen, har Kongl. Maj:t sedermera funnit nödigt att utfärda påbudet af den 6 maj 1780 och tilläggningsen af den 3 maj 1785, både till undvikande af de oordningar, hvilka i en framtid kunnat skada sjelfva författningen, och för att rädda språket, smaken och sederna ifrån ett befaradt förfall; i hvilka afsigter jemväl dessa sistnämnda författningar hädanefter förblifva vid sin fulla verkan. Och kunna några elaka följder så mycket mindre uppkomma af den granskning och

pröfningsrätt, hvilken riksens ständer befara att boktryckare kunna tillägna sig, som slika förbrytelser igenom besvär i laglig ordning lätt afhjelpas». Man ansåg inskränkningarne härröra från konungens ömtålighet för pressens anfall. LEOPOLD, sjelf en upplyst och varm försvarare af fri yttrande rätt, förnekar detta, vädjande till den historiska sanningen med följande ord: »Må hon säga, om tanke- och tryckfriheten funno i Gustaf III en förtryckande despot; om en monark med hans makt satte någonsin en likgiltigare storhet emot myggbetten af allt slags skribleri; eller då han ändtligen trodde sig böra inskränka missbruken, om någonsin förnuftet och det sanna snillet kände sig tvungna och nertryckta deraf? Hon skall hafva många och förundransvärda exempel att härpå anföra». Måhända bör man här ej heller förbise, att ifrågavarande tidpunkt, eller slutet af 1780:talet, var den, då en allmän spridning börjades af de samhällsläror, som innan kort buro frukt i den franska revolutionens öfverdrifter. Om konungen på grund deraf och under dylika förhållanden kunde anse en säkerhet emot yttrande rättens missbruk nödig, så bevisar det ej att han i själ och hjerta var tryckfrihetens fiende, hvilket så ofta yrkats. Det var dock han som sjelfmant, emot rådets och myndigheters tillstyrkan, förkunnade denna frihet, ensam bland då

varande regenter *). Huru mycket som deraf fanns vid hans tillträde af styrelsen, visste ingen bättre än han, som icke blott sett hvarje försök till tankeyttring från oliket tänkande undertryckt af det då herrskande parti, men, hvad som saknat exempel i något land, hört trummas efter den boktryckare, som vågat trycka hans försonliga och fosterländska tal till ständernas talmän, genom hvilken åtgärd äfven en svensk konungs tankar kunnat bringas till det »fria folkets» kännedom **). Och

*) Vi hafva redan anfört de betänkligheter, som HÖPKEN, i spetsen för rådet, yttrade emot konungens förslag till obegränsad yttrande rätt. Äfven den högt ansedde presidenten i Svea hofrätt friherre ROSIN instämde i pluralitetens mening, »att tryckfrihetsförordningen vore stridande emot regeringsformens esprit och konungens embetsmäns värdighet, emedan den satte dem under publik censur, då de, enligt regeringsformen, endast vore ansvarige för konungen allena». Bland hofrättens minoritet röstade assessor BORGH till förmån för tryckfriheten. Konungen yttrade i anledning deraf till rådets protokoll, att lagmansfullmakt skulle utfärdas för assessor BORGH, hvaremot han förklarade sitt stora misshag med assessor ESTENBERGS votum i motsatt mening. *Gust. papperen*, 2: 47.

***) Under den svåraste splittring emellan riksstånden lät konungen uppkalla talmännen (den 28 november 1771). »Han förestälde dem», säger GELJER, »faran af deras egen och nationens söndring, och erinrade sjelf, att denna vore säkraste vägen till enväldet, i fall han, i likhet med konungar före honom, ville begagna sig af oenigheten. - - Konungen ville låta trycka talet, och ännu finnes i samlingarne hans egenhändiga koncept dertill, föregånget af ett förord.

det var nu samma parti, som ropade på obegränsad tryckfrihet, som nu klagade öfver de gränser konungen stadgat! — Vidare: om han skulle anat, att en sådan frihet blifvit liktydig med att till trycket befordra alla de nidskrifter, hvilka nu kringlupo handskrifna, och om han deraf befarat yttrande rättens förnedring samt smakens och sedernas förfall, såsom han i sitt svar till ständerna yttrar; månne han deri mycket misstog sig? *) Slutligen,

*Rådet tillät ej tryckningen utan föregången kommunikation med sekreta utskottet». (Det gick ännu längre. När rådet meddelade utskottet konungens tal, uteslötos vissa ställen deri. Jfr *Hemliga handlingar till Gustaf III:s historia*, 3 del. sid. 118.) »Talet blef tryckt i landsorten. Ständerna, ehuru de egnat konungen en tacksägelse för hans nådiga afsigt, befrade tryckningen såsom ett högmålsbrott och läto trumma efter boktryckaren. Hofauditör CAMITZ, som låtit trycka talet, måste rymma riket». *Gust. papperen*, 1 del. sid. 144. — I sekreta utskottets skrifvelse, med anhållan om konungens befallning till justitie-kanslern att lagföra boktryckaren, yttrar utskottet, att boktryckarens brott innebär »en försummad aktning för Kongl. Maj:ts egen höga person», och att han borde »för ett så djerft tilltagande till hårdaste ansvar ställas». Brevet är af den 24 januari 1772.*

*) Såsom prof på dessa smådeskrifters ton må anföras följande drag ur en till tänkesättens stämning, vid under rättelsen om riksdagskallelsen 1786, kringspridd skrift, kallad *Lagman Thorgnys bref från Valhall*, deri konungen tilltalas i dessa ordalag: »Om din statsprincip är att utarma adeln genom prakt och öfverflödiga nöjen, samt allmogen genom utlagor, för att med säkerhet lemna rikets tömmar åt tjufpojkarne; så vet, att denna maxim är när-

och om han i den ifver, hvarmed hans motståndare yrkade en obegränsad yttrande rätt, misstänkte snarare begäret efter ett nytt och mäktigt vapen, för anfall emot styrelsen, än en oegennyttig kärlek till sjelfva tryckfriheten (han hade ej glömt trumningen efter boktryckaren), så torde man äfven deri ej kunna ge honom fullkomligt orätt *).

Under fortsatt granskning af ständernas besvär, väcker det någon förundran att icke bland de af presterskapet särskildt anförda nio klagopunkter finna

maste slägting till Christierns bödelsyxan». I anledning häraf yttrar NORDIN i sina anteckningar: »Detta ogudaktiga och trolösa paskill lärer begynt löpa vid början af februari månad 1786, men tjenar mera till bevis på auktors arghet, än tidens och regeringens hårdhet. - - Ho har påbjudit lyxen? Hvar och en äger sin frihet, allenast högmodet tillåter sparsamhet. En tarflig president Rosir (i Svea hofrätt) har mera anseende än de mest braskande herrar, och är af konungen hörd mer än någon annan president. För mig och tusende andra har det gått an att med tarflighet vinna utkomst under dessa år. Detta har jag velat annotera, emedan paskillanten ej har mera skäl att begära förtroende för sin uppgift, än jag för mitt vittnesbörd».

*) Vid GUSTAFS anträde till styrelsen voro målsmännen för den nya tidens idéer om religionsfrihet, tryckfrihet, mildrade lagar m. m. ganska få, och bland dem förnämligast konungen sjelf, SCHEFFER och CREUTZ. Deras åsigter förändrades i den mån franska revolutionens annalkande begynte gifva frihetslärorna en fruktansvärd skepnad, och den upplyste CREUTZ skref en gång till konungen, att »det var en beklaglig stund då E. M. samtyckte till tryckfriheten».

något antydt om det så mycket öfverklagade köpslagandet vid pastoraters tillsättning. Så vidt vi kunnat spåra, förekommer ej heller några besvär i detta hänseende anförda hos konungen af presterskapet vid 1772 och 1778 årens riksdagar. Under hans förflutna sjuttonåriga regering hade de andelige således i offentlig väg iakttagit tystnad deröfver. Detta sprider ett eget ljus öfver frågan. Hvad vigt skulle konungen fästa vid enskildes, kanske vid befordringar förbigångnes hviskningar om hans embetsmäns missbruk, när ståndet, såsom sådant, teg stilla? Med mera skäl än presterskapet vid riksdagen, i religionens namn, klagat öfver uppförande af skådespel på söndagsaftnarne, eller öfver konungens öfverdrifna mildhet emot olyckliga barnaföderskor, eller öfver användandet af fattigprocenten vid arfskiften till understöd för allmänna arbetsinrättningar (hvilket förslag syftade att förekomma, i stället att underhålla fattigdom och tiggeri), — med större skäl synes något hafva kunnat antydvas om nödvändigheten att framför allt egna uppmärksamhet åt tillsättningen af själasörjare. Nu tycks det såsom skulle det stånd, som saken rörde, mindre beklagat sig deröfver, än andra, som voro främmande för densamma. När konungen icke dessmindre angrep missbruket, hade hans motståndare bort erkänna hans oegennytta, då han sjelfvilligt

tillstoppade en, såsom de kallade den, riklig inkomstkälla för sig sjelf; ty bland den skatt af smådedikter, hvarmed man belastat hans minne, kunde en sådan äkta perla ej saknas, som att han med SCHRÖDERHEIM i hemlighet delade vinsten af pastoraters försäljning, ehuru en eller annan berättare medgifvit, att han var mindre sniken än bolagsmannen, hvarföre ock stundom sökande, såsom en antecknare förmäler, vände sig hellre omedelbart till konungen, än till »den dyre SCHRÖDERHEIM». Visserligen vill det för en oväldig betraktare synas fast otroligt, att en monark, som frikostigt efterskänker den ena gången ett helt års bevillning, den andra hundratusen silfverriksdalar af den åt hans son förärade faddergåfva, och som för det allmänna använder de millioner, hvilka hans statskonst förvärfvat af en främmande makt, — det synes otroligt, säga vi, att han skulle förnedra sig till mutkolf, för att med en af sina tjenare dela några hundrade plåtar, utpressade af en fattig landtprest; men dylika anklagelser hafva dock upprepats och trots under nära ett århundrade, icke blott i Sverige, men af utländingar, och förvaras ännu i anteckningar för efterverlden. Sagan är ej heller i sig sjelf osannolikare, än en mängd andra lika allmänt upprepade, hvaribland den, att samme konung, ungefär vid den tid, då han gjorde sin

gemål en öfverraskning med gåfvan af sin afidna moders juveler, till ett värde af kanske en half million, skulle låtit en af sina gunstlingar stjåla några dukater ur hennes penningsskrin, — ett motstycke till dikten om halsbandsstölden, som förde MARIE ANTOINETTE ett stycke närmare schavotten*). Det tycktes tillhöra den tid, som bar franska revolutionen i sitt sköte, att uppdikta och tro dylika drag om regenter, äfven de skuldfriaste, när man

*) Ännu finnas de som tro denna stöld, oakadt drottningen sjelf förklarar, att den icke ägt rum. HEDIN var denna tid hofmedikus på Drottningholm, och hans d. v. fästmö, mamsell HELLMAN, var drottningens kammarfru. Euligt dessas och kammarfrun WENNERS berättelser, var händelsen följande. Drottningen hade lemnat en gulddosa jemte en summa dukater åt danske porträttmålaren HÖLJER, men i samma ögonblick, stadd på utfärd, glömt att låsa skrinet, hvilket hon vid sin återkomst finner öppet samt dosa och dukater försvunna. Utan att erinra sig förhållandet dermed, lät hon kalla ståthållaren på slottet, omnämner den förmenta stölden, och polisen erhåller befallning att efterspana tjuften. Kaptenen vid lifgardet baron HENRIK SPARRE betjent hade vexlat en dukat på värdshuset vid Drottningholm. SPARRE var en bland konungens gunstlingar. »Sällskapet för nyttiga lögners spridande» kom genast i verksamhet. Med hundrade munnar förkunnades genast, att SPARRE icke allenast tagit dukaterna, utan äfven drottningens juveler, och att detta skett med konungens goda minne. Konungen lät anbefalla arrest för SPARRE på eget rum och i tysthet, tilldess förhållandet blifvit utredt. Men hans kamrater uppsade tjenstgöring med honom. En kapten E., som hos konungen blifvit angifven såsom den der.

hörde från talarestolen, i den lagstiftande folkförsamlingen, yttras om LUDVIG XVI: *il est roi, il est donc coupable; on ne peut regner innocemment*, — och älsklingsläsningen utgjordes af skrifter, hvori konungadömet framställdes i den afskyvärdaste dager.

Man har, som bekant är, alltid bland de mörkaste fläckar i GUSTAFS styrelse, näst hans bränvinslagstiftning, räknat den så kallade pastoratsförsäljningen. Konungens förtjenst att afskaffa densamma är i förbigående antydd, i sammanhang med NORDINS framträdande. Mera återstår att tillägga, hvilket, med afseende å den nedsvärtning af hans minne, hvartill smädelsen gifvit anledning, icke längre bör förhållas. Man torde säkrast få en föreställning om det verkliga förhållandet, i fall man, såsom det redan skett vid redogörelsen för bränvinslagstiftningen, går historiskt tillväga och ådagalägger i hvad skick han emottog och lemnade detta omtvistade mål. Man får på samma gång ett ytterligare begrepp om konungens sätt att utföra förbättringar, när han, såsom här och i myntbestämningsfrågan, ägde fria händer.

utspridd ryktet, erhöll afsked. Äfven SPARRE måste inlemnna sitt afskedsmemorial och resa utrikes. Således tvenne mäns framtida lycka förspild och en konungs ära befläckad för nöjet att utsprida en gemen dikt och tillfredsställa politiskt hat.

De så kallade parti-tiderna voro hos oss korrup-tionens gyllne ålder. Man hade taxa på allt, på röste-köp och tjänste-köp; man visste huru mycket ett riksstånd kostade, så väl som priset på en enskild ledamot. Inom förvaltningen var falheten föga mindre. En bland de få oåtkomlige, riks-historiografen SCHÖNBERG, säger derom: »Rättvisa, embeten, allt såldes; man talte sällan utan med öppna händer till dem, som hade något att söka. — Menniskor, som aldrig varit korruptibla, blefvo det hoptals af frestelsernas mängd, och jag ryste när jag 1771 i april fick bref af en, som allt ditintills varit fri från korrup-tionens smitta, men nu för-manade mig att ej vara så samvetsgrann, utan föda mig som de andra. — Vi hade kommit så långt, att en *god* sak måste drifvas med samma medel, som tillhöra en *komplott*. — När man haft tillfälle att känna all denna uselhet, så var det ej underligt om revolutionen var det största fröjde-ämne för alla patriotiska medborgare. Alla rege-ringar hafva sina svagheter, men hurudana de ock må blifva under denna regeringen (GUSTAF hade då tillträdt densamma), så kunna de dock aldrig jemföras med all den jemmer, som riksdagsstyrel-sen medförde» *).

*) GEIJER, *om frihetstiden*, sid. 363. SCHÖNBERG hade ej funnit någon allmänna penninge-utdelning vid riksdagarna

Det var ett sådant allmänt tänkesätt, som GUSTAF påstods hafva demoraliserat och förnedrat. Han begynte sin räfst, såsom sig borde, inom den

före 1727. »Åren 1719 och 1720, vid frederna och vid Ulrika Eleonoras och konung Fredriks val, fingo väl några betydande män penningar, men hopen hade ännu föga inflytande». Vid hannoverska alliansen utdeltes mycket penningar och fullmaktsköp började. Till 1762 års slut gjordes en fullmakt ytterligare fruktbarande genom att säljas flera gånger. Efter riksdagsordningen 1762 stegrades priset. En tid hade 6000 daler kopparmynt ansetts för »oskäligt pris», men »vid riksdagen 1771 fick man icke många fullmakter under denna summa, och vid riksdagens slut gifvo mössorna, d. v. s. Ryssland, allmänt 12000 daler. Det var således ett visst jordagods att vara caput». Denna rättighet beräknades vid arfskiftet i sterbhus. »Några drogo vaxel derpå, så att de togo afsked från sina sysslor och fingo vissa årliga pensioner af de hofs ministrar, som de voro tillgifna». — Man kan här af sluta huru de skulle ause den, som gjort slut på riksdagsmarknaderna. En tid »kostade hvar väljande prest 1000 daler. -- Första attacken var till talmansvalen. Mesta penningarne gjorde utslaget. Ingenstädes kostade rösterna mer än i preteståndet, för deras mindre antal. - - Korruptionen skedde ej endast med penningar. Andra gracer, tjenster, rättegångars vinnande m. m., tjente till samma ändamål. - Om ej den lyckliga revolutionen räddat fäderneslandet, hade aldrig mera något motstånd varit möjligt emot den mäktigaste grannens öfvervalde». *Ders.* 359—363. — Slutligen iaktogs så liten hemlighet, att PECHLIN köpte fullmakter i riddarhus-farstun, och borgmästaren SUNDBLAD utdelte penningar i ståndets plenum. Denne SUNDBLAD var borgmästare i Sigtuna, med en årlig lön af 300 daler kopparmynt, men bevistade fyra riksdagar och efterlemnade en förmögenhet af en million etthundra

högre domarekretsen. GEIJER yttrar derom: »Det sjelfsvåld och den besticklighet, som parti-tiderna infört och efter sig lemnat bland domare och embetsmän, fordrade allvarsamma åtgärder, och konungen underlät ej att i detta afseende gifva exempel, som blefvo ännu märkligare genom de yttranden, hvarmed de beledsagades. De klagomål, som i detta afseende fördes öfver Göta hofrätt, förmådde honom att deröfver förordna en särskild undersökning, som han sjelf öppnade i Jönköping den 1 oktober 1773» *). Konungen var åtföljd af riksråden HERMANSON och STOCKENSTRÖM samt t. f. justitie kanslern HEGARDT. Det märkvärdiga tal, som han vid undersökningens inledande höll till hofrätten, begynte sålunda: »Jag har vid flera tillfällen, då antingen revisions- eller kriminella mål i min justitie-revision förekommit, vid hvilka denna hofrätt lagt handen, funnit mig nödsakad att förhålla hofrätten den mindre laggranhet, som vid så angelägna måls skötande blifvit ådagalagd. Jag har i de landsorter, hvarest jag framfarit, nog allmänt hört klagas öfver en mindre skyndsam rättvisas erhållande; jag har blifvit underrättad, att en stor

sjutiotusen (1,170,000) daler kopparmynt. Så uppstodo »familje-fortuner». (Jfr *Gustavianska papperen*, 1 del. sid. 154.) PECHLIN hade den uppriktighet att kalla »*korruptionen* frihetens rätta kännetecken».

*) Jfr GEIJER, *Gust. papperen*, 2 del. sid. 47.

del af underdomare, som lyda under hofrättens inseende, ofta vårdslöst och ganska sällan sjelfva förrätta deras vigtiga domaresysslor, utan i dess ställe låta vårda dem af unga oerfarna extra-ordinarier, som hofrätten dertill förordnat. Jag har på ett annat ställe hört, att mål rörande uppborðs-verket, som till hofrätten inkommit, ej varda så skyndsamt undersökta och afdömda, som uppborðs-verket, eller en hel allmoges förmenta lidande det krafde, och jag har af allmänna skrifter funnit sådana tillmälen, som röra det ömmaste af en domares heder och anseende. Den dyra ed jag riket svurit hafver; den pligt, med hvilken jag mina undersåtar förbunden är, att bibehålla dem vid lag och rätt; den kärlek, hvilken jag hyser för dem alla, äro de skäl, hvilka fört mig hit, att under denna min Eriksgate-resa besöka denna mitt goda Göta rikets hofrätt, för att sjelf erfara huru rättvisan skipas; om hvar och en, hög eller låg, rik eller fattig, den lika oväldigt njuter; på det oväldige och rättskaffens domare måge i vederbörlig aktning hållas och de vrångvise näpste blifva». — Sedan riksråden STOCKENSTRÖM och HERMANSON, jemte t. f. justitie kanslern HEGARDT, genomgått hofrättens diarier, resolutionsböcker, protokoll och registratur, föll, efter vederbörlig undersökning, dom den 11 december 1775, då fyra af hofrättens leda-

möter afsattes. Sådana drag, under en Eriksgata, påminna något om VASA, eller KARL XI, åtminstone antyda de ej en svag regent; men antalet af konungens fiender minskades ej deraf.

Derpå följde en vink till landshöfdingar och regementschefer. Det af KARL XI utfärdade förbud för embetsmän att emottaga sammanskotter och gärder hade under frihetstiden fallit i glömska. GUSTAF den tredje fann sig deraf föranlåten att återupplifva denna författning, särskildt hvad angick nämnde embetsmän och befälhafvare *).

Nu kom ordningen till presterna. I detta ämne yttrar GEIJER: »Den från parti-tiderna ärfda korrupktion vid befordringar hade synnerligast bibehållit sig i de presterliga, och Schröderheims enda ursäkt var, att han gjort hvad som gjorts före honom, och långt mera riktat andra än sig sjelf». GEIJER anser, att SCHRÖDERHEIM var »sjelf ingen egennyttig man, men af en så gränslös facilitet i

*) I kongl. brevet den 29 oktober 1781 yttras, bland annat, att Kongl. Maj:t »funnit angeläget, att igenom förnyande af allt hvad kongl. påbudet den 25 april 1696 innehåller, allvarligen förbjuda samtliga Kongl. Maj:ts befallningshafvande och regements-chefs, att, under hvad namn det vara må, utan Kongl. Maj:ts uttryckliga nådiga befallning, eller af den anledning allmänna lagen och författningar gifva i vissa särskilda utsatta omständigheter, begära eller emottaga af allmogen några sammanskotter». Jfr MODÈE, XII, sid. 250.

karakteren, att han, särdeles inom hofvets atmosfer, föga någonting kunde neka». När konungen först ifrågasatte att från hans föredragning undantaga ekklesiastik-ärendena, skref SCHRÖDERHEIM till honom: »Någon förändring deri skulle ändra kansliordningen och blifva nog hård för hela expeditionen, som skulle förlora en laglig inkomst, och för mig, som mera lidit under denna förvaltning, än mina företrädare, och mindre förstått eller *velat* göra mig nytta deraf de».

Om nu de oväldige häfdatecknarne SCHÖNBERG och GEIJER äro trovärdige män, så var den s. k. pastoratsförsäljningen intet af SCHRÖDERHEIM, med konungens goda minne, infördt missbruk, utan i full blomstring långt före deras tid. Beklagligen förtgick det under en god del af GUSTAFS regering; dock, som af det anförda vill synas, mindre egenlyttigt än förut; ty — ehuru underligt det må låta — det fanns, enligt ROSENSTEINS och mångas intyg, knappt någon mer böjd att tjena andra för intet och med uppoffring, än SCHRÖDERHEIM. Hvad som mest skadat honom var svagheten att ej kunna neka sitt förord åt andra, som drogo vinst deraf*),

*) Enligt ROSENSTEINS yttrande hade SCHRÖDERHEIM »knappt känt någon människa, som han icke tjent eller hulpt». Hans gunstlingsskap tecknas sålunda: »Konungen, full af snille och smak, ville finna dem öfverallt, och Schröder-

Onekligen hade konungen genast bort göra slut på allt mutsystem i förvaltningen, liksom vid riksdagarne; men oegennyttia infördes ej med blott en kunglig förordning; man omskapar ej i hast ett halft århundrades missbruk, och det är svårt att framkalla allmän dygd ur moralisk förruttelse. Det kan förklaras, att konungen företog andra räfster tidigare än denna. Presteståndets och föredragandens tystnad; gunstlingars och hofmäns bemödanden att undandölja anledningar till missnöje med en sakernas ställning, hvarigenom de kunde öfva fortfarande sido-inflytelse; ändtligen obehaget att genom ett offentligt steg störta sin barndomsvän

heim införde behagen i den stil, hvars tröghet man förut anklagat. Bland medel föredrog konungen alltid de lindrigaste och mildaste, och hvem var både genom böjelse och förmåga skickligare att biträda honom än Schröderheim? Näst konungen fanns i hela hans rike ingen, hvars fina vett och intagande vältalighet voro mera oemotståndliga än Schröderheims. Läggom härtill den största lätthet att arbeta, den rikaste uppfinning af medel och utvägar, den största rådgighet i brydsamma belägenheter, och vi skola icke vara förundrade öfver det förtroende konung Gustaf III för honom hyst». ROSENSTEINS *samlade skrifter*, 1 del. sid. 246. — När han hade det missödet att »se sitt fall beredas, börjas, fullkomnas; att, fallen, röna allt hvad motgången har hårdast: glömska, otack, behof, armod, kroppsplågor, alla olyckor sammanstötande, för att krossa det mest känslofulla hjerta», - - hade han äfven »stillfredsställelsen att glömma och förlåta, och den ännu större att å nyo älskas, tjena och gagna». Sid. 240.

och mångårige tjenare, hvars snillrika umgänge var för honom nära omistligt, — ty SCHRÖDERHEIMS fall i konungens förtroende och i den allmänna meningen var en oundviklig följd af hans entledigande från ifrågavarande föredragning, — allt detta kan till en del förklara något dröjsmål med en till grund gående förändring af denna styrelsegren. Ett anonymt bref, hvaraf CREUTZ gaf konungen del, bidrog att öppna dennes ögon öfver sakens verkliga ställning och enskildes omdöme derom*). Det är nämndt, att konungen gaf uppdrag åt NORDIN om uppsättande af ett förslag, hvarigenom missbruk vid tillsättning af alla andeliga beställningar kunde förekommas. NORDIN syftade att förlägga pröfnin-gen deraf hos konsistorierna. Konungen inhemtade deröfver yttrande af revisions-sekreteraren AF LAST-BOM**), hvarjemte SCHRÖDERHEIM fick afgifva sin

*) CREUTZ skref till konungen, den 31 maj 1785: »Man har skickat till patriotiska sällskapet en smädeskrift, i hvilken statssekreterarne anklagas för venalitet, och anonymen bifogar till smädeskriften 700 rdr för att köpa ett pastorat åt en kyrkoherde. Jag har tagit till mig denna libell, på det ingen afskrift deraf må tagas, och sällskapet har beslutit använda penningarne *ad pios usus* och till förökande af den patriotiska fonden. - Det tyckes ha varit en fanaticus, som skrivit denna libell, emedan den är späckad med bibelspråk». *Gustavianska papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 96.

**) Sedermera general-auditör, justitie-kansler, ledamot af högsta domstolen och slutligen president i kammarrätten, an-

förklaring. Begge ansågo betänkligt att förlägga makten hos konsistorierna och öka prestväldet, hvilket de afstyrkte. Konungen hänsköt då frågan till den bland sina rådgifvare, som måhända mer än någon annan kunde anses såsom medborgare-dygdens och fromhetens målsman, allmänt aktad

vändes ofta af konungen i förtroende-uppdrag och stämp-lades därför af patrioterna såsom despotismens blinda verktyg. Han vågade likväl inför konungen taga tryckfrihetens försvar, när denne, befarande dess öfverhandtagande missbruk, begynte inskränka den frihet han sjelf medgifvit. Ehuru då endast revisions-sekreterare, skrifer LÅSTBOM rörande tidningspressen, med hvilken konungen var missnöjd, och om den nya författningeu: »Denna veekoskrift har visserligen gjort ondt, men kringgående hvisklekar äro värre. Det ser nog troligt ut, att mycket skrives för att göra E. M. missnöjd med tryckfriheten, och att genom förbud deraf göra nationen missnöjd med E. M:s regering. Ganska sällan attackerar numera embetsmän. Boktryckarne äro rädda för dem, och det är skada, ty många embetsmannas-oförrätter blefve eljest releverade. E. M:s benägenhet och mildhet att förlåta hvad emot E. M:s person brytes, göra auktorer och boktryckare oförsynte, men jag tror, om jag i underdånighet törs säga, att E. M. förlorar mindre på det, än om E. M. skulle häfva tryckfriheten. När några oroliga hufvuden få storma ut, så återställer snart E. M:s milda spira sakerna i stillhet och lugn». *Gust. papperen*, 2 del. sid. 192. — CKEUTZ skrifer till konungen: »Låstbom är förståndig och fast. Han är hatad af rådet. Men det skadar intet. Han kan blifva derigenom kanske mera nyttig. Grefve Fersen är oändligen arg på honom, kanske för det han ej plierat sig för dess vilja, men grefve Wachtmeister ger honom mycket värde». *Ders.* 3 del. sid. 139.

för karaktersrenhet och oberoende, — riksrådet **MALTE RAMEL**. I sitt yttrande lägger denne särskild vikt på folkets önskningsar i frågan om själasörjare, framför de af **NORDIN** företrädesvis yrkade lärda förtjenster, för hvilkas befordran konungen dock, enligt **RAMELS** tanke, äfven borde behålla sin rätt öppen, när han dertill funne anledning *).

*) **RAMELS** bref till konungen i detta ämne visar, huru äfven en bland **GUSTAFS** mindre bemärkte rådgifvare tänkte och uttryckte sig. Han betraktar frågans politiska sida, som de öfrige lemnat å sido. Han säger om landtpastoraternas bortgifvande och de dervid inritade missbruk: »Det vore visserligen önskligt, att man kunde besätta *alla* dessa platser med personer af sann förtjenst; men denna önskan lærer alltid förblifva en vacker chimère, som man får förvisa bland abbé de Saint-Pierre's drömmar. Att vårda ungdomens uppfostran; att hindra, såsom E. M. i sin vishet har sökt göra, det ej alltför många tränga sig in på denna bana, och ej der inlåtas utan val, se der ungefär hvad en regering i detta afseende kan göra. Men deraf följer icke att nominationerna till landtpastorater ej förtjena all uppmärksamhet, äfven i politiskt afseende. I alla monarkiska stater äro presterna i allmänhet endera rojalister eller eldbränder. Men det är endast i fanatiska, oroliga tider, som de ikläda sig den senare karakteren; den förra är dem naturlig i ett land, der konungen är kyrkans chef. Placerade i detta land omedelbart näst adeln, skola de alltid se denna med misstänksamhet, och emot den söka en tillflykt vid thronen. Presten är konungsk af interesse, bonden af instinkt. Ingenting är därför lättare för kyrkoherden än att lifva och utveckla denna känsla hos sina åhörare, om han besitter deras förtroende. -- Det tyckes derföre väsendtligen nyttigare, om allmogen på landet

Konungen, som ville förena RAMELS och NOR-
DINS meningar, fattade det beslut, att enligt den

i allmänhet får kyrkoherdar efter sitt val, än om man valde för dem lärdare personer, kanhända af verklig förtjenst, men som med allt detta ingenting godt kunna uträtta, emedan de ej äga deras förtroende. Håller man sig till denna princip, så äger man med detsamma ett medel — det enda — att med roten undanrödja den köpslagan om presterliga lägenheter, som E. M. vill utrota. Om E. M. gör sig till en lag att i allmänhet till de landtpastorater, hvilka E. M. sjelf besätter, nämna den som har första rummet på förslaget, så är E. M. säker att gifva sitt folk herdar efter dess sinne och att tillika tillstoppa källan till den säljbarhet, hvaröfver klagas. Men på det kronans rätt att efter behag bortgifva regala pastorer må blifva oförkränkt, och tillika en väg hållas öppen för verkliga förtjenster, som E. M. vill belöna, underställer jag, om ej E. M. skulle täckas tillåta följande rekommendationer: 1:o af hofmarskalken för hofpredikanterna; 2:o af regementschefen för regementspresterna; 3:o af en och annan betydande sockenherre i fråga om den församling der han bor; 4:o konsistoriernas för utmärkta meriter inom stiftet, eller för någon gammal skolbetjent, värd belöning för sina arbeten inom läroverket. Dessa undantag kunde ej skada regeln, att E. M. i allmänhet hörde folkets önskan i fråga om sjelasörjare, men vore tillräckliga att upprätthålla det kungliga prerogativet. — Sådana äro de tankar, som E. M:s befallning ingifvit mig den djerfheten att framställa. Jag kan bedraga mig, men jag är fast öfvertygad, att alla andra skulle vara otillräckliga eller skadliga. Och skulle man äfven utfinna medel, som ej vore det, så har detta likväl den fördelen att vara enkelt, att angripa det onda i sin rot och att lemna äran deraf åt E. M. Jag ser ej hvarför E. M. med andra borde dela de välsignelser, som undersåtarne skola egna den,

senares förslag inrätta en ekklesiastik-beredning, bestående af tvenne prester, af hvilka den ene var

hvilken undanrödjer ett ondt, som har varat så många år, och hvars följder falla tillbaka på E. M:s ära, emedan de skada sederna och förderfligt verka på bondens husliga lif. Det är den klass af E. M:s undersåtar, som mest förtjenar dess uppmärksamhet, både emedan den är den talrikaste och emedan dess kärlek för E. M. är renare, i samma mån som den är mer oegennyttig».

RAMEL nämnes sällan och är föga känd af efterverlden, men förtjenar att utmärkas bland de ädlaste Gustavianer, vid sidan af CREUTZ, OXENSTJERNA och ROSENSTEIN, själsförvandter i karakterens renhet och mildhet. GEIJER säger om honom: »Han hörde ännu till det slägte af svenska riddersmän, som, oberoende genom sin ställning i lifvet, mer voro egnade att sökas af en monarks nåd, än att densamma söka. Hans kunskaper, hans smak, tidigt bildad genom förtrogen bekantskap med ålderdomens klassiska mönster, hans verldserfarenhet, förvarad i ett lifligt och rikt minne, hans fina seder, i hvilka en naturlig ädelhet rådde, framför allt det uttryck af en ren och mild själ, som framlyste i hela hans väsen, gäfvo detta umgänge ett eget behag, och denna känsla öfvergick till hjertlig vördnad hos alla dem, som lärde känna honom närmare. - Det fanns ej ett falskt ord på hans tunga, eller en uppsåtlig orättvisa i hans själ». — Denna mildhet var förenad med en sällsynt kraft, när omständigheterna det fordrade, och ingen motsatte sig bestämdare GUSTAFS första tanke på kriget 1788 än RAMEL. »Vi vete, att han under denna brytning oförskräckt inför sin konung förde sannings språk. Han hade alltid gjort det med den frimodighet, som hans embete fordrade; ty de mildaste seder voro hos honom förenade med ett hjerta, som aldrig underhandlade om pligtens fordringar. Också behöll han GUSTAFS aktning och förlorade aldrig hans vänskap». Grefve JAKOB

**NORDIN, samt en lekman, hvartill konungen utsåg
dåvarande revisions-sekreteraren (sedan justitie stats-**

DE LA GARDIE, som nära känt RAMEL, tillägger, rörande samma ämne, i en anteckning, att ehuru denne var »stilla, foglig, hatande alla tvister, tillgifven GUSTAF III af själ och hjerta, beundrare af dess själsegenskaper, af dess snille, ända till öfverdrift, efter liksom före dess död, motstred han likväl kriget med ett språk af blandad vördnad och manlighet, som väckte förundran bland hans bekanta». — Om RAMELS afgang ur rådet, när detta upplöstes, yttrar ZIBET: »Sedan han, i främmande land och vid thronen, hedrat de viktiga kall han beklädt, och nedlagt en ofläckad purpur, gick han att i lugnets fristad blifva ett efterdöme huru pligter emot Gud, konung, fosterland och mensklighet, af en redlig man i alla lifvets lägen uppfyllas, huru allmänna och husliga dygder samvetsgrant utöfvas». — Och denne fromme, gudfruktige man var dock en oföränderlig vän och beundrare af den för sina laster, brott och lättsinne utropade GUSTAF III, som smädelsen gjort till intet mindre än fader- och modermördare, förgiftare, mordbrännare, bödel, men i hvars hof, sjelfva lasternas högqvarter, trufdes män af idyllisk renhet, såsom sångaren af *Oskuldens religion* och *Camilla*, allvarlige tänkare som ROSENSTEIN och ADLERBETH, ädle statsmän som HÖPKEN och C. F. SCHEFFER, för att ej nämna en mängd mindre lysande, men utmärkt redlige män, såsom GYLLENSTJERNA, BJELKE, EKEBLAD, C. A. WACHTMEISTER, GYLDENSTOLPE m. fl.

Om RAMELS vän häfdateknaren HALLENBERG nämnes i *Biografiskt Lexikon* (art. *Ramel*), att han ville »kasta en penna, öfver hvilken han blott sporde sarkasmer af konungen», men att RAMEL återhöll honom. Att konungens missbelåtenhet varit orsaken till afbrottet i HALLENBERGS berömda historiska verk, har ofta påståtts, men är icke lätt att förklara, enär, om man får tro titelbladet på

ministern) **MATHIAS ROSENBLAD**, som redan då ådagalade det varma nit för kyrkans angelägen-

boken, 5:te delen utkom 1796, eller fyra år efter konungens död, då åtminstone dennes sarkasmer ej längre kunde hindra författaren att fortsätta ännu vidare. **HALLENBERGS** biograf säger deremot, att orsaken till verkets afbrott var »samtidens likgiltighet för de rika skatter, forskaren framdrog ur arkivernas mögel, de i vitterheten tongifvandes obehag för dess enkla, flärdlösa skrifart, samt tillika, såsom det berättas, några höga familjers obenägenhet att för efterverldens blickar se vissa obehagliga förhållanden blottade». Kanske skulle man ej, om det icke vore bruket, behöfva söka fiendtliga och dåliga orsaker till en företeelse, som beklagligtvis är så vanlig i vår litteratur: att en författare ej slutar sitt verk, hvilket tyvärr inträffat med de bästa häfdatecknare både före och efter **HALLENBERG**, såsom **DALIN**, **LAGERBRING**, **GEIJER**, m. fl. Hvad åter vidkommer konungens förmenta övilja emot **HALLENBERG**, så vet man, att denne nämndes af **GUSTAF** till rikshistoriograf vid några och tretio års ålder, en ovanlig befordran för en så ung man; att han erhöll uppdrag att författa den konungs historia, som **GUSTAF** skattade högst af alla, eller **GUSTAF ADOLF** den store; samt att Svenska Akademien tillade **HALLENBERG**, som icke tillhörde detta samfund, en af de första pensioner för litterära förtjenster, som konungen lemnat akademien till utmärkta litteratörers belöning. I afseende åter på **HALLENBERGS** förhållande till konungen förekommer, att den fräjdade häfdatecknaren, som för arkiv-forskningar befann sig i Köpenhamn vid Danskarnes oförmodade inbrott i Bohus län, reste hufvudstupa från nämnda hufvudstad till Finland, och var den förste, som bragte konungen underrättelse om det fiendtliga anfallet, hvilket hade till påföljd konungens skyndsamma återkomst till fäderneslandet, för att ordna vestra gränsens försvar och rädda Göte-

Sv. Akad. Handl. 34 Del.

heter, hvilket hos honom aldrig upphörde. Denna beredning skulle pröfva alla ekklesiastika ärenden,

borg*). Hos en man, som ogerna lemnar den lärda forskningen, för att kasta sig på en bondkärra och jaga natt och dag genom Sverige, och sedan på en Åbo-sump färdas öfver Östersjön, bevisar ett sådant nit att tjena konungen något annat än missnöje med honom, och tillika, att HALLENBERG, som ej var känd för att glömma lätt, nu hastigt förgätit de »sarkasmer», som påstodos förmått honom att afbryta sin historia. Då beskyllningen att hafva qväft HALLENBERGS utveckling såsom häfdatecknare är en bland de stående anklagelsepunkterna emot GUSTAF III, har det ej syntts öfverflödigt att närmare belysa denna punkt. De otroliga saker, som vidare (under artikeln *Ramel*) berättas om konungen: att det skulle varit mystikern BJÖRNRAM, som förmått honom till försoning med sin moder (man känner genom en anteckning af EKEBLAD, det enda vittne vid händelsen, huru dervid tillgick); att konungen »i fullt raseri» befallt riksrätt öfver prins FREDRIK; att denne skulle framkallat af modren ett »förbannelsebref i original och kopior» emot konungen; att SOFIA MAGDALENA, som aldrig glömde sin värdighet, i hettan trampat på det smycke, som den döende enkedrottningen skänkt sin sonson till minne; — för att ej nämna vinkarne om »det lilla välsignade Munk-hufvudet» och »ympgrenen ur Munckiska stammen», m. m.; — alla dessa drag antyda, ur hvilka källor, ännu i våra dagar, GUSTAF och hans samtida tecknas. Det gifves föga någon Gustavians skil-

*) »Med detta obehagliga budskap lät svenske ambassadören affärda kongl. sekreteraren Hallenberg, som just då var i Köpenhamn närvarande, för att samla till sin under händer hafvande historia om konung Gustaf II Adolf. Med otrolig skyndsamhet for han till konungen i Finland, och genast derpå hastade Hans Maj:t till Sverige, för motande af detta anfall». *Märkvärdigheter rörande Sveriges förhållanden 1788—1796*, af J. C. BARFOD, sid. 126.

innan de föredrogos hos konungen, hvarmed fortfors till 1789, då konungen inrättade rikets allmänna ärendens beredning, som öfvertog granskningen, samt ett särskildt ekklesiastik-departement, till hvars chef WALLQVIST utnämndes, såsom föredragande stats-sekreterare. Denna öfvergång, genom en i början kollegial behandling, gjorde ärendenas förflyttning ur SCHRÖDERHEIMS hand för honom mindre sårande, än om han måst omedelbart lemna dem åt WALLQVIST*).

dring, som ej är hällen i samma ton. Mindre än hos andra borde dock anledning dertill sökts i en uppsats öfver RAMEL, som stod i oafbrutet vänskapsförhållande till både konungen och hans son, hvilken senare uppdrog åt honom sin sons uppfostran, så att RAMEL med samma trohet tjent den gustavianska ätten i trenne led.

- *) Det var vid denna tid, som ryktet spridde sig, att konungen tänkt nämna SCHRÖDERHEIM till ärkebiskop, hvar öfver spordes mycket klander, hvilket tvifvelsutan varit rättmätigt, i fall ryktet ägt säkrare grund, än en mängd andra, som utspriddes under riksdagen, för att verka på den allmänna meningen och, hvad detta särskildt angick, väcka missnöje hos presteståndet. Hvad visshet äger man, att denna sägen är grundad? ADLERBETH berättar, att konungen under ett samtal, i anledning af en lekman (d. v. Skytteanske professorn LINDBLOMS) utnämning till biskop i Linköping, skulle yttrat, att »det ej varit mer ur vägen om Schröderheim blifvit ärkebiskop», — hvilket, tillägger ADLERBETH, »bevisar förslagets verklighet». — En liknelse kan väl ej få namn af *verkligt förslag*, i synnerhet i fråga om en regerings-åtgärd. LEOPOLD yttrade äfven en gång, i anledning af en viss persons uppförande å ett

Slutsatsen af denna undersökning blifver emel-
ertid, att konungen, i stället att hafva infört den

biskopsförslag, att han undrade, hvarför ej HJORTSBERG lika väl kunde få ett rum, då han åtminstone ganska väl spelt ärkebiskopens roll i »Axel och Walborg». Af detta yttrande torde man dock ej böra draga den slutsats, att LEOPOLD verkligen velat föreslå HJORTSBERG till biskop. I allt fall synes säkert, att vid den tid, då ofvannämnda samtal, enligt ADLERBETH, skulle ägt rum, tänkte konungen icke på att nämna SCHRÖDERHEIM till ärkebiskop. LINDBLOM blef icke förr än den 14 december 1786 biskop i Linköping. Konungen, som då haft erfarenhet af samma års riksdag och begynt reformen af prest-utnämningar, ville visst icke föröka preteståndets missnöje med en för det samma misshaglig befordran. Man kan till och med historiskt bevisa, att konungen, innan han anade motståndet vid riksdagen, ämnade nämna TROIL till ärkebiskop. Denne berättar i en egenhändig anteckning följande om sin utnämning.

»Icke långt efter riksdagens *början* dog ärkebiskop Mennander. Underrättelse derom kom straxt till Stockholm, och då jag, enligt vanan, jemte de öfriga talmännen kom upp en eftermiddag till konungen, befalltes jag att stadna kvar, då konungen frågade mig, om jag hört att ärkebiskopen var död. — Ja. — Hvem tror ni blir ärkebiskop? — E. M. har nu lätt att välja, då alla biskopar äro vid riksdagen närvarande, och bland dem många gamla och förtjenta män. — Jag vill hafva er till ärkebiskop. — Jag vördar E. M:s nåd, men detta skulle väcka för mycket afund. Jag har redan gjort en ovanlig lycka och finner mig ganska belåten på det ställe der E. M:s nåd mig satt». (Vi förbigå här en mängd vördnadsbetygelser, och fortsätta berättelsen.) »Konungen talte intet vidare derom så länge riksdagen varade. Riksdagen slöts den 23 juni. Samma dag befallte konungen att jag och de öfriga bisko-

så kallade pastoratshandeln, var den som gjorde slut derpå.

Man har mycket talt om de stora planer, som han förmentes hafva hemligen hvälft vid sam-

parne skulle uppkomma eftermiddagen på slottet. Jag inkallades först i konungens rum, då han förklarade sitt nådiga välbehag öfver mitt förhållande såsom talman, och tillade, att han nu uppkallat de öfriga biskoparne, att förklara dem sin önskan att få mig till ärkebiskop. — Jag underkastar mig Guds vilja och E. M:s behag; tror dock att för en Benzelstjerna, Celsius, Herweghr, som visserligen framför mig äro dertill värdige och förtjente, och hvilka säkert med underdånig vördnad skulle erkänna om E. M. vid detta tillfälle skulle hafva dem i nådig åtanka, det skall blifva mycket embarrassant att få höra detta. E. M. torde ännu en gång besinna sig innan detta verkställes. — De äro väl äldre än ni, men åldern medför icke alltid förtjenst. Utom dess häftar den gamla politiska surdegen vid dem. Ni är biskop i det första stiftet, har med heder förestått talmanskapet, och ni skall bli ärkebiskop. — Ske Guds vilje». — Ärkebiskopsvalet skedde den 8 augusti. TROIL fick första rummet och nämndes den 30 i samma månad. Den bestämdhet, hvarmed konungen, straxt efter MENNANDERS död, yttrade sig i val af efterträdare, synes visa, att ingen annan varit i fråga. TROIL var denna tid i högsta gunst, konungen gjorde alla hans befordringar sjelfmant, och nämnde honom på det sätt, att han, vid någon uppkommen ledighet, sände efter honom och lyckönskade honom att vara dertill befordrad. Så nämndes TROIL vid 31 år till öfverhofpredikant och pastor primarius, vid 34 år till biskop i Linköping, och vid 40 år till ärkebiskop. Är det troligt, att konungen, med så afgjord ynnest för honom, skulle ämnat hans plats åt SCHRÖDER-HEIM, som dessutom denna tid stod så illa med ståndet?

mankallandet af den korta, till sina följder betydelsefulla riksdagen, men hvilka den hos ständerna fiendtliga sinnesstämningen skulle hafva hindrat honom att framlägga. Han förehade, sade man, krig emot Danmark, eller emot Ryssland, uppror i Norge, en sammanblandning af sina skulder med statens drätselverk, upphäfvandet af ständens privilegier, enväldets återinförande, monopolisering af alla större handelsartiklar för egen räkning, o. s. v. Gissningarnes rymd är vidsträckt. Äfven vi torde framdeles tillåta oss en utflygt inom densamma. För närvarande må endast yttras, att nyssnämnda sägner äro antingen tagna ur luften, eller, hvad som är sannolikare, afsigtligen sammanspunna, för att underhålla den gäsning i sinnena, som behöfdes för att motverka alla konungens förslag. Deremot omtalades icke de planer, som han under de närmaste månaderna före riksdagens sammankallande verkligen förehade. Det var inrättningen af Svenska Akademien; Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-akademiens återställande i verksamhet; omsorgen för Upsala universitet, hvars kanslerskap han, i sonens namn, utöfvade, sedan siste kanslern, grefve CREUTZ, affidit; och, hvad som icke minst låg honom om hjertat, uppförandet af hans berömdaste dramatiska skapelse, *Gustaf Vasa*. Från årets början till riksdagens öppnande den 1 maj sysselsatte han

sig omvexlande med dessa ämnen: skref stadgar och stater för de begge lärda och vittra samfunden*); författade egenhändigt Svenska Akademiens ordningsbok och det mäterliga talet vid dess invigning, med en karakteristik öfver de då nämnda tretton ledamöter; ingick i alla enskildheter, uppgjorde ceremonieell för högtidsdagarna, gjorde ritning till stora hörssalens anordning vid de offentliga sammankomsterna, och ovisst är, huruvida han icke redan då. hvälfde i sitt hufvud det äreminne öfver TORSTENSON, hvarmed han samma år eröfrade Akademiens stora pris. Samtidigt dermed uppsatte han och lät under sina ögon inöfva det skådespel, som skulle göra sin författare odödlig och upplyfta den svenska scenen till en af de främsta i Europa. Är det så, att han nu blott tänkte på enväldets återinförande, såsom patrioterna föregåfvo, så dolde han det skickligt under dessa ord, som han låter NORRBY yttra till enväldsherrskaren:

»Tro, att det gifs en makt, som mera gälla plär,
Ån ödets lösa nåd och krigarns köpta här;
Som öfver mensklig gräns den svages krafter höjer,
Som vapenlösa barn på hjeltar segra lär,
Och som, ju mer hon qväfs, dess större utbrott röjer:

Det kärleken för frihet är!»

*) »Konungen har sjelf uppsatt i denna sak hvad som varit att skriva», säger SCHRÖDERHEIM.

Icke mindre skickligt gömde han då sin tyranniska afsigt under slöjan af den frihetsanda, som, i bredd med fosterlandskärleken, frambragtes i dessa aldrig för ofta upprepade verser:

»Ådla skuggor, vördade fäder,
Sveriges hjeltar och riddersmän!
Om ännu dess sällhet er gläder,
Gifven friheten lif igen!
Skola edra helgade grafvar
Trampas af *tyranner* och *slafvar?*
Nej, må *träldomens* blotta namn
Edra vreda vålnader väcka,
Och er arm sig hämnande sträcka
Ur den eviga nattens famn!»

Sådant genljöd denna tid öfver hela Sverige, och nästan hvarje man med bildning kunde dessa verser utantill. I sanning, författaren skulle varit mer än lofligt enfaldig, om han velat bereda ingång för enväldet genom frambesvärjande af den gamla svenska frihetskänslan och med framkallande af hat mot tyranner och förakt för träldomen. Vi stadna därför i den tron, att han, som han äfven sjelf yttrat, väntade en lugn riksdag, samt därför ostörd öfverlemnade sig åt diktens och de fria konsternas njutningar, hvaremot de, som förebrådde honom hemliga anslag, sjelfve sammansmidde dylika, hvilka också ej dröjde att visa sig. Han trodde på rätt-

visa af den allmänna meningen, på tacksamhet. Hade han allvarligen umgåtts med krigs- och enväldsplaner*), så hade han sannolikt ej gifvit sig så goda stunder att göra ritning till akademiska skådepenningar; bestämma huru mycket som borde åtgå för bekostande af hvarje sammankomst, till papper och ljus, till arfvoden för embetsmännen, ända till vaktmästaren; föreskrifva dennes livré, och utstaka huru släktingarne till den, öfver hvilken årets minnespenning var preglad, borde vara placerade vid de offentliga sammankomsterna, huru prisbelöningarne skulle öfverlemnas, o. s. v.***) På samma sätt sträckte han sin omsorg till alla enskildheter vid Vitterhets-akademiens ombildning, hvilken han så väsendtligen omdanade, att den blef nära nog en ny stiftelse. Sedan han derifrån af-

*) Man påminner sig ADLERBETHS yttrande derom.

**) Småsaker, oförtjenta af stiftarens uppmärksamhet, torde någon säga. Icke så alldeles. När GUSTAF satte en stor mans afkomlingar på en hedersplats, midt för den kongliga familjen och mer synlig, än den för hofvets och rikets högsta embetsmän, gaf han dermed den sanna äran sin rätt i allmänhetens ögon. Han visste äfven, hvad det offentliga återkallandet af förfädrens bedrifter borde verka på ättlingarnes sinnen. Sammaledes föresåg han, att en högtidlig prisutdelning i konungahusets öfvervaro och inför allt hvad hof och stad äger lysande, skulle innebära en lifligare uppmuntran för en ung författare, än om medaljen skulle tillställas honom i enrum, eller blott tillsändas honom.

skilt befattningen med svenska vitterheten och språket, hvilka föremål blifvit Svenska Akademiens, tillade han fornforskningen och medaljvetenskapen, samt ålade akademien att författa en svensk mynt- och medalj-historia, från monarkiens början till konung ADOLF FREDRIKS död; hvarjemte akademien borde öppna täflan för afhandlingar och vitterhet på lärda och främmande språk: grekiska och latin, italienska och fransyska. Han stiftade fyra pris att årligen utdelas den 20 mars (tillika Svenska Akademiens instiftelsedag): ett pris för historiska undersökningar; ett för någon filosofisk afhandling, eller ett skäldestycke på något af de öfvannämnda, gamla eller utländska, språken; ett för en afhandling i antiqviteterna, samt ett för framkallande af försök uti inskriftskonsten, eller förslag till skådepenningar öfver utmärkte män eller viktiga händelser i fäderneslandets häfder. Hans papper förvara åtskilliga af honom sjelf författade förslag till inskrifter öfver märklige män. Under sysselsättningen med dessa allvarsamma ämnen bevistade han i flera veckor öfningarne på teatern för Gustaf Vasas uppförande, afgaf sjelf förslag till sceneri och drägter, lemnade de spelande råd och anvisningar, samt var äfven här det helas ledare. Emellanåt besökte han Upsala, der han, efter en genomrest natt, uppträdde tidigt på morgonen att

afhöra föreläsningarne, lät uppsätta den praktfulla minnesvården i domkyrkan öfver JOHAN III, uppgjorde planen till den nya botaniska trädgården och orangeri-byggnaden, o. s. v.*) Samtidigt deltog han lifligt i en rättegång om Ekolsund, hvilket älsklingsställe först HESSENSTEIN sökte afhända honom, såsom konungens brevexling med grefve K. F. SCHEFFER utvisar**).

*) Såsom prof på huru konungen använde sin tid i Upsala, må anföras följande. Han ankom den 3 mars kl. $\frac{1}{2}$ 6 på morgonen, afhöorde professor FANTS föreläsning uti historien, besåg domkyrkan och botaniska trädgården, med dithörande samlingar, jemte mineralie-kabinettet, samt lät för sig presentera den studerande ungdomen. Den 4 mars afhöorde han en disputationsakt under Skytteanske professorn LINDBLOMS presidium, samt bevistade derefter föreläsningar i teologien af professor KINMARK, i oeconomia practica af professor BERCH, i kriminal-lagfarenhet af professor HERNBERG, i vitterheten af professor NEIKTER, i moralen af professor BOËTHIUS, samt besåg biblioteket, myntkabinettet och konsistorii-huset, således en disputationsakt och fem föreläsningar, utom allt annat, på samma dag. Han skrifer derom till riksrådet K. F. SCHEFFER: »Jag har låtit professorerna passera mönstring, för att sätta mig *au courant* i afseende på deras occupationer. Jag har låtit dem hålla föreläsningar, hvar för sig. Jag har dermed varit temligen nöjd».

***) Han yttrar derom, i ett bref till riksrådet K. F. SCHEFFER: »Apropos af först Hessenstein: ni vet tvifvelsutan redan, att jag är i process, eller, som man säger på svenska, i *uppenbar delo* med honom, och jag är stämd för tingsrätten att försvara min egendom Ekholmsund, som jag

Man har utförligare vidrört dessa enskildheter, för att dels vederlägga det så ofta upprepade påståendet, att konungen vid 1786 års början blott umgicks med stora krigsföretag och planer till enväldets återinförande, med hvilka föregifvanden motståndspartiet bemantlade sina afslag, såsom oeftergifligt nödiga för fäderneslandets räddning, — och dels visa, huru samma anda, som livvade hans statskonst: pånyttfödelse af Sveriges storhet och ära, genomgick hans verksamhet för vitterhet och konst, ja ända till hans nöjen, hvaribland den så strängt klandrade kärleken för en fosterländsk skådebana. I allt hade han för ögonen fäderneslandets

efter 38 års oqvald besittning trott mig kunna sälja åt en köpman Seton för 120,000 rdr specie, hvartill kontraktet blifvit underskrifvet af först v. Hessenstein sjelf och greve Wachtmeister såsom vittnen. Först Hessenstein påstår, att konung Fredrik I gifvit honom denna gård såsom fideikommiss och att således denne konung ej kunnat sälja den. Som man uraktlåtitt att för mig taga laga fasta derpå, så blir det nu process, fast fideikommiss-brefvet blifvit förklaradt för ett charteque af kompromissarierna, som det skärskådat. Nu, som jag af slarfaktighet bortslurfvat konung Fredriks köpebref och transport af pantebrefvet, så tror justitiekanslern nödigt att få riksrådet Höpkens deklaration, att det verkligen existerat. I öfrigt kan ni ej imaginera er alla de elaka procedéer, det krängel och den chikan, som den nådige försten brukar. Han går att draga mig genom alla underrätterna, ehuru han kunnat börja med hofrätten. — Konungen återfann sedan den förlorade handlingen i sin byrå på Ekolsund, och vann rättegången.

stora minnen, hvilka han önskade återlifva i dikt, i bild, i forskning, i sceniska föreställningar. Det är något helgjutet, ett sammanhang i hans företag, såsom hos få regenter. Icke minst anmärkningsvärdt i detta fall är det tal, hvarmed han invigde Svenska Akademien. Det målar hans föreställning om vitterhetens höga betydelse, dess inverkan på det allmänna tänkesättet, dess vikt för samhället. Det är i sanning en konungslig helsning från vitterhetens och maktens sammanbygda throner. GUSTAF målar sig ingenstädes bättre än i detta tal. Vanligen läser man det endast såsom ett vackert vitterhetsstycke, men deri ligger jemväl ett stycke regeringsprogram af sällsynt slag, t. e. följande drag ur inledningen, der han betraktar vitterheten ur antik synpunkt, såsom en statsangelägenhet, en moralisk spännkraft, en väckare af nationalandan. Den som *vill* förstå honom, skall se, att han ment något annat än en »hof-institution», en förening af »hofskalden», såsom partiklandret och dess efter-sägare uttydt hans afsigt med denna skapelse. Han säger:

»Att befrämja allt, som kan lända till rikets nytta, är städse mitt högsta syftemål; att bidraga till svenska namnets ära, är min största önskan. Dess namnkunnighet, utspridd kring Europa genom segrande vapen, har ofta gjort medborgares be-

kymmer, då det upphöjt dess glans. En annan ära återstår oss ännu att förvärfva: den som är vitterhet och bokliga konster följaktig, som trotsar tiden och den vanskliga lycka, som eröfringen åtfölja, men som försvinner med deras förlust. Den kan endast vinnas i lugna tider, der inhemsk sämja, utländsk säkerhet tillåta snillen att sig lemna fritt till den eld, som upptänder dem och som döljes, fast ofta den födes i oroliga tider. Men om en lång fred, en ostörd ro bidrager till ett rikes väl, till undersåtars sällhet, så föder den oftast af sig en orklöshet i själen, som alstrar barbari och förkolnar de snillen, som i andra tider skulle upplyst och hedrat fäderneslandet. Ty människorna äro så skapade, att endast rörelsen uppeldar dem; att de äska starka driffjedrar att upptäcka de gåfvor naturen dem gifvit; att lugnet, under hvilket de äro allena lyckliga, förbereder större hvälfningar, om ej en försigtig vaksamhet bereder dem tillfällen att göra sig nyttiga och vidtfräjdade, och hindrar dem, genom hoppet om ära och namnkunnighet, att falla i en lätjefull dvala, lika farlig för dem som för det allmänna. Den täflan, den liflighet, som vetenskaper och vitterhet uppväcka, är det enda medel att i lugna tider bibehålla den värma i sinnena, som kan tjena fäderneslandet och dana i fredens sköte de medborgare, hvilkas själar en

gång kunna bidraga att frälsa riket, då stormar upp-
väckas». Efter den derpå följande ypperliga skildring
af de män, som han kallat till denna förening
för vitterhetens och språkets vård, tillägger han:
»Af sådane domare kan svenska språket vänta sig
ett nytt och ärofullt tidevarf, och detta verk är
ej ovärdigt dem, som uppoffrat sin hela tid i rikets
yppersta värf. Jag behöfde ej andra skäl att rätt-
färdiga en inrättning, som förer en så stor nytta
med sig; ty jag vet att det finnes de som tro,
att bokliga konster och vitterhet äro onödiga, att
de äro af det slags öfverflöd, som försvagar styrkan
af själen, som är endast tjenande till ett vekligt
folks tidsfördrif, som bör bannlysas från en all-
varsam, en tapper nation. Men för hvad belöning
skall tapperheten strida, om ej för ett odödligt
namn? För hvad en nyttig embetsman uppoffra
all sin ro, tåla samtidens orättvisa klander, af-
undens motstånd, om ej för det hopp att en upp-
lyst efterverld rättvisar hans minne? Och huru kan
det hoppas, om ej det finnes de, som genom snil-
lets yrken kunna förvara deras namn för efter-
verlden? Och hvad behagligare skyldighet för vittra
smällen, hvad ädlare tidsfördrif för statsmän, än
omsorgen att ständigt återkalla minnet af fäder-
neslandets välgörare? Äro store mäns minnen, det
är bjuda deras afkomma att dem likna; det är

säga: krigsmän, domare, statsmän, medborgare! I, som hafven ärft desse hjeltars namn, eller som bekläden deras embeten, hören, sen de offer en tacksam efterverld frambär till deras minne; förtjenen, om I det kunnen, förtjenen dessa äreminnen! Edra namn äro framställda för efterverldens domstol; vanslägtens ej! Det ankommer på eder allena, att göra dem äfven så namnkunniga. — Sådant är det värf, som eder nu är anförtrodt, till hvilket jag eder nu kallar. Jag har uppfyllt min pligt; det är åt er att fullgöra eder».

Då han i sin älsklingsstiftelse äfven inkallade sina politiska motståndare, en FERSEN, en CELSIUS, lemnar han bevis af en högsinhet, som förtjenar aktning. Sjelfve HÖPKEN, åt hvilken han gaf det första rummet, utan lottning, var honom denna tid icke blid, såsom åtskilliga drag snart skola visa. Särskild uppmärksamhet förtjenar den ädla vändning, som han ger åt deras lof, i karakteristiken öfver de inkallade ledamöterna, då han sammanställer dem med de gamle Romare. »Hvad skall ej samtiden vänta af en inrättning, — säger han, — som i sin första början lyser af sådana ledamöter; men huru mycket större blir ej efterverldens omdöme? Efterverlden, för hvilken I kommen att arbeta; hvilken ser med sundare ögon de stora egenskaper, utan att låta sig förblinda hvarken

af det falska sken, som samtidens smicker, eller de skuggor dess oförtjenta tadel söker att kasta på de medlevande; då den i Akademiens tideböcker igenkänner de samma namn, som rikets akter egna äfven så mycket åt historien som åt vitterheten; då den en gång får se, att den förste af rikets råd *), den förste stiftaren af ett lärdt samhälle i riket, är ock den förste ledamoten i denna Akademi, och att han ej endast bekläder detta rum som en älskare af bokliga konster, men som den värdigaste och säkraste domare af smak och vitterhet. -- Och hvilken har mer rätt att deltaga i ett samhälle, egnadt svenska språket, än den herre **), som så ofta fört ordet i rikets allmänna sammankomster, som med så mycken ordning, så stor klarhet, med en så segrande styrka låtit höra sin röst? I återkallen, gode herrar, minnet af de tider i det gamla Rom, då man såg de förnämste medborgare förena bokliga konsternas skötsel med rikets yppersta värf, och med samma röst de styrkte rådslagen, med samma hand de tecknade besluten, upplysa medborgare med sina skrifter och pryda språket med sin vitterhet».

Af hela grundritningen till hans stiftelse skönjes klarligen, att han, efter de gamles förebild, ville

*) HÖPKEN.

**) FERSEN.

sammansmälta vitterheten med det högre statslifvet; att skaldens sånger och vältalarens stämma skulle, såsom i Grekland och Rom, lifva till stora gerningar, och att genom dem skulle hjälten, statsmannen och medborgaren vara förvissade om efterverldens lof, såsom uppmuntran att fullfölja store företrädares bana. Dernäst ville han jemväl för de högste i samhället antyda, att det akademiska namnet icke vore en tom prydnad, utan en förbindelse emot den högre odlingen, för hvilken efterverlden en dag skulle fordra redo. Om sällan något land i våra dagar ägt en vackrare kedja af vittert bildade högre embetsmän, än det bortgömda Sverige, så torde förtjensten deraf till icke ringa del tillhöra GUSTAF. Åtminstone hafva de nästan alla tillhört hans stiftelse. Efter HÖPKEN, SCHEFFER, FERSEN, HERMANSON, SCHRÖDERHEIM följde ADLERBETH, ROSENSTEIN, EDELCRANTZ, ZIBET, BLOM; efter desse WETTERSTEDT, LAGERBJELKE, JÄRTA, FLEMING, VALERIUS, SKOGMAN, KULLBERG. Grannlagenheten bjuder att stadna vid de hädangångne. Huru man deremot i denna stiftelse, åt hvilken han uppdrog vården af fäderneslandets stora minnen och af vårt herrliga modersmål, velat utleta bestämmelsen af en »hof-institution», som man ännu den dag som är hör upprepas, må andra förklara. Skulle det tilläfventyrs härröra deraf, att t. e.

HERMANSON vid sitt inträde yttrade, att konungen sjelf i detta samhälle ansågs af dem alla såsom den förste, eller att fader GYLLENBORG tvekade att tala i ett ögonblick, »då alla öron voro uppfyllda, allas hjertan intagna af beskyddarens stämman», så torde äfven efterverlden instämma i ett sådant smicker; ty svårligen lär någon granskare nu tveka att, i fråga om snille, upphöjda och omfattande synpunkter, liflighet, känsla och eld, ställa konungens tal främst bland alla vid detta tillfälle hållna, ehuru bland de uppträdande funnos sådane män som HÖPKEN, FERSEN, KELLGREN, OXENSTJERNA, GYLLENBORG, BOTIN, ROSENSTEIN och ADLERBETH.

Otvifvelaktigt ligger i konungens tal en politisk afsigt, men — såsom ofvan antydde — af det upphöjda slag, som tillhör en augustisk statskonst, betraktande vitterheten såsom en statsangelägenhet, som det säkraste medel att upplysa och förädla, att afvärja barbari, sinneslätja och den orklöshetens dvala, hvori en långvarig fred kan försänka sinnena; den säkraste spännfeder till nationalandans lyftning. Den konungslige talaren föredrager odlingens ära framför stridens; han önskar fred, men icke den, som »alstrar barbari och förkolnar snillets låga, eller som förbereder skadliga hvälfningar». Derfor vill han genom snillets idrotter underhålla den fosterländska eld, som kan rädda

fäderneslandet när stormarne utbryta. Lik Pythons besegrare, bär han icke blott lyran, utan det glimmande kogret, med de fjerrträffande pilarne. Det är, som hade han anat, att stunden för deras användande nalkades, och man ser i hans tal icke blott 1786, men i de sista orden framskymtar äfven 1788.

Innan vi öfvergå till denna tidpunkt, från hvilken GUSTAFS lif utgjorde en nästan oafbruten hemsökelse af inre och yttre vådor, måste några ord egnas åt en, som det vill synas, i politiskt hänseende betydelselös utflygt, — den italienska resan, — hvilken dock, liksom allt annat, vare sig vitterhet, skön konst, skådespel eller torneeringar, framställes bland tilltag af den landsförderliga art, att konungamaktens inskränkning förklarades blifva deremot det enda räddningsmedlet.

Konungen tillkännagaf för rådet (den 9 september 1783), att de olägenheter han fortfarande rönte af ett armbrott, som ägt rum vid ett fall från hästen under en fältöfning på Parola malm i Finland, föranledt läkares tillstyrkan, att han borde begagna de varma baden i Pisa. Han hyste, sade han i rådet, desto mindre betänklighet dervid, som han dymedelst endast fullbordade den resa till Italien, hvilken han, uppå rikets ständers tillstyrkan, anträdde året före sin thronbestigning,

men som afbröts genom konung ADOLF FREDRIKS oförmodade frånfälle. När man i våra dagar ser förstar oklandradt företaga dylika färder, såsom nästan tillhörande en högre bildning, tyckes det såsom borde en resa, hvilken folkombuden tillstyrkt, rådet bifallit, läkare föreskrifvit och den resande sjelf bekostar, utan att kräfvat någon särskild gärd dertill, ej böra ge anledning till så höga klagomål, att till och med resande utlänningar finna dem betänkliga för regeringen. Men sådant var tidens skick, och partihatet slumrade ej. De vanliga förtydningarne begynte. Det hette, att hela rådet, utom grefve CREUTZ, reserverat sig emot konungens resa. Rådsprotokollet deremot intygar, huruledes riksrådet grefve HJARNE, å egna och det öfriga rådets vägnar, förklarade, det de kända de ömmaste rörelser deröfver, att hela riket, jemte dem, nödgas sakna den oskattbara förmånen af Kongl. Maj:ts närvaro; men att rikets råd instämma med hvar trogen undersåte i den önskan, att Kongl. Maj:t med nöje, helsa och beständig välgång må börja, fortsätta och fullända sin resa och med en snar återkomst fagna sitt rike *). Vidare försäkrades, att berättelsen om armbrottet var endast en dikt, ehuru konungen lagt till rådsprotokollet läkarebetyg om detsamma och om resans

*) *Gust. papperen*, 3 del. 1 afd. sid. 60.

nödvändighet, undertecknad af de tvenne förste lifmedici (hvaribland DAHLBERG, som var honom föga bevågen), och fastän armbrottet kom för konungen så olyckligt, att det nära tillintetgjort det öfverenskomna mötet med kejsarinnan KATARINA i Fredrikshamn, på hvilket konungen lade högsta vigt *). Icke dessmindre sades resan företagen endast för att »förstöra nationens penningar», och armbrottet var en tom förevändning **). Hvad åter angår det oerhörda penningeslöseriet, så tyckes det inskränka sig dertill, att det år konungen

*) Öfverste kammarjunkaren EVERT TAUBE, som åtföljde konungen, berättar i sin dagbok händelsen sålunda: »Den 10 juni reste vi från Åbo till Parolamalm, dit vi kommo kl. 11 om morgonen. En märkelig dag genom den olycka som träffade konungen, hvilken om aftonen, då han såg på exercisen, blef af sin för ett kanonskott skyggande häst kastad till marken och afbröt venstra armen, hvilket förorsakade en allmän förvirring. Jag trotsar det olyckliga ödet att göra mig mera bestört, än jag blef af denna händelse. - - Jag blef samma natt skickad af konungen att kungöra olyckan för kejsarinnan». — Fallet ägde dessutom 7000 vittnen, under gevär.

***) GEIJER har trott sig böra söka särskild upplysning om verkliga förhållandet och »hört försäkras af en berömd läkare (arkiatern PER VON AFZELIUS), att armbrottet var verkligt, och att han sjelf sett vedermälen deraf ännu på Gustaf III:s döda kröpp. Emellertid — fortfar GEIJER — ansågs af flere alltsammans som ett föregifvande. - - Så talades derom i den högre societeten i Stockholm, och så tros af många än i dag». *Gust. papperen.*

vistades utrikes kostade ungefär 34,000 riksdaler mer, än hans sparsamme sons hofhållning under det sista året af hans regering, hvilket han tillbragte i Grälsby på Åland, på sin jakt Amadis, eller i stillhet på Haga *). Läger man dertill de af GUSTAF under resan inköpta konstskatter, hvilka nu pryda statens museum, så synes äfven ur denna synpunkt den ifrågavarande utflyktens dyrhet icke behöft framkalla ett allmänt missnöje.

Man ser af konungens bref, att han, utom hoppet om helsoförbättring, ägde ännu tvenne anledningar för denna resa: begäret att se konsternas hemland och lära känna Rom, — hvilket man måhända ej bör förtänka ett snille och en konstvän, — samt behovet att på närmare håll söka utforska den nya vändning i Europas statsangelägenheter, som synbarligen förestod och ej kunde fela att jemväl inverka på Nordens ställning, samt att, i fall fäderneslandets säkerhet hotades, på förhand

*) Enligt de i statskontoret befintliga räkenskaper, utgjorde GUSTAF III:s hofhållningssumma under rese-året (1784) 315,851 rdr specie, och GUSTAF ADOLFS under år 1808 rdr specie 281,248, — hvilket var högre än GUSTAFS vanliga. Att denne under resan icke lærer hushållat så illa, vill synas af följande yttrande i ett bref från CREUTZ: »Baron Liljencrantz säger åt alla, att han ej begriper, huru E. M. gör, som depenserar så lite penningar på sina resor. Arfvedson har sagt detsamma åt riksrådet Höpken, som frågade, om intet konungen depenserar millioner». *Gust. papperen.*

vinna bundsförvandter. Förhållandet var i korthet följande.

Förspelet hade redan begynt till en af de stora tilldragelser, hvars slut vi ännu emotse: turkiska väldets upplösning. Ryssland hade förent sig med Österrike och bemäktigat sig Krim. Äfven Frankrike hade förändrat sin statskonst och bemedlat Turkiets eftergift af nämnda vigtiga besittning, i stället att understödja detta rike i kampen emot dess mäktiga grannar, — en oförklarligt kortsynt statskonst. Man var lika osäker om Englands och Preussens hållning, som på Frankrikes verkliga afsigter med denna ombytta politik, hvilken möjligen kunde sluta med att offra Sverige som Turkiet. CREUTZ, som redan gillat åsigten, att Sverige, när omständigheterna blefve gynnsamma, borde genom en rörelse emot Danmark eller Ryssland söka betrygga sin framtida ställning, hade förut skrifvit till konungen om de invecklade politiska förhållandena: »Se der en stor mystèr att utreda! Det är Eders Maj:ts snille, som deraf skall draga frukten; men man bör begagna sig af andras fel, utan att sjelf blottställa sig genom sådana. Det farligaste af allt är att regera i mörkret». Under dessa omständigheter lade konungen vikt på kejsar JOSEF II:s personliga bekantskap, som han äfven lyckades vinna uti Italien.

Sedan han uppdragit åt rådet att föra riksstyrelsen under hans frånvaro, samt öfverlemnat högsta befälet öfver krigsmakten åt sin broder KARL, nedlade han i rådets händer fyra af honom egenhändigt affattade och förseglade bref, hvilkas innehåll var för alla obekant, och som icke fingo öppnas förrän i händelse att någon af följande fyra förtroendemän: LILJENCRANTZ, AF TROLLE, TOLL och VON CARLSON med döden afginge, såsom antydt var i brefvens utanskrift. Ett sådant fall inträffade under konungens vistande i Venedig. Generalamiral AF TROLLE afled hastigt. Då rådet öppnade den för sådan händelse förvarade skrifvelse, befanns deri till hans efterträdare utnämnd amiral EHRENSVÄRD. Konungens öfriga utnämningssbref, hvilka finnas bland hans papper på Upsala bibliotek, innehålla, att krigsrådet NUMERS var utsedd att efterträda statssekreteraren VON CARLSON; efter öfverste TOLL var nämnd general SIEGROTH; och statssekreteraren LILJENCRANTZ'S rum, det viktigaste, skulle intagas af »Schröder i banken», såsom konungen uttrycker sig, nemligen sekreteraren i bankofullmäktiges expedition ERIK SCHRÖDER, en i det allmänna mindre bemärkt embetsman, men hvars skicklighet konungen ansåg berättiga honom att framför andra ställas i spetsen för drätselverket efter en sådan man som realisationens verkställare.

Förstnämnde fyra män hade konungens uteslutande förtroende i afseende på ordnandet af krigshären, flottan och penningeväsendet, hvilka angelägenheter han ansåg böra hållas hemliga, för att ej lemna någon upplysning som kunde af inre fiender missbrukas eller förrådas. De utgjorde en hemlig »beredning för försvarsverket», äfven kallad »krigskommittén», som tog befallning omedelbart från konungen. Man har undrat deröfver, att konungen icke bestämt, hvem som, i händelse af grefve CREUTZ' frånfälle, skulle öfvertaga de utrikes ärendena. Detta ägde sin grund deri, att konungen redan inom sig beslutit icke vidare tillsätta kanslipresidents-embetet, hvars politiska del han ämnade sjelf öfvertaga, öfverlemnande representationen för de främmande sändebuden och de löpande ärendena åt ett riksråd, hvartill han utsåg grefve OXENSTJERNA. I öfrigt skulle alla regeringsmål till konungen inberättas under resan. Vid slutet af hvarje vecka ägde kanslipresidenten (CREUTZ) att insända förteckning öfver alla afgjorda ärenden, jemte de dervid fattade beslut. I det rådet meddelade förhållningsbref uppräknas uti icke mindre än 18 punkter sådana mål, som konungen förbehållit sig att sjelf afgöra, och hvaribland förekomma frågor om statsbrott, dödsdomar, nådeansökningar, eftergift i balansmål, alla ärenden rörande banken, tropprörelser,

förordnanden till tjenster, samt hvad som rörde offentliga byggnader i rikets städer, hvartill konungen ville se planen, innan den gillades. Han hade så noga begränsat rådets tillgöranden, att regeringen icke ens fördristade sig att begagna konungens sigill på fullmakter till de af honom sjelf gjorda utnämningar inom hofvet, emedan sådant ej blifvit särskildt tillåtet *).

I konungens följe befunno sig, för handläggningen af embetsärenden, riksrådet KARL SPARRE och expeditions-sekreteraren FRANC, hvartill under resan kom dåvarande legations-sekreteraren i Paris NILS VON ROSENSTEIN; för hofuppvaktningen medföljde öfverste kammarjunkarne friherrarne G. M. ARMFELT och EVERT TAUBE, kapten-löjtnanten grefve AXEL FERSEN d. y. och hofstallmästaren baron VON ESSEN, samt, för meddelande af upplysningar i afseende på fornlemningar och skön konst, ADLERBETH och SERGEL. Konstfilosofen EHRENSVÄRD hade,

*) »Hofmarskalken baron Manderström hade föreslagit, att de rikets herrar, åt hvilka konungens sekret var anförtrodt, skulle betjena sig deraf till utfärdandet af de nya kammarjunkarnes fullmakter. De hade betänkande dervid, emedan de ej voro uttryckligen auktoriserade dertill genom sin instruktion, och både grefve CREUTZ och grefve WACHTMEISTER skrefvo derom till konungen, som gillade deras betänklighet». GEIJER, *Gust. papperen*, 3 del. 2 afd. sid. 90.

enligt konungens önskan, meddelt till ledning den uppsats om de sköna konsterna, som finnes i hans utgifna skrifter *).

Resan bar, liksom nästan allt hvad konungen företog, pregeln af hans personlighet: den var angenäm, interessant, glad, och utmärkt af den största enkelhet i det yttre, så länge han färdades såsom enskild man; men praktfull, imponerande, och med iakttagelse af den strängaste hofordnings fordringar när han uppträdde som konung. I förra fallet färdades han i en liten vagn, endast åtföljd af baron VON ESSEN eller grefve FERSEN, bebodde de tarffigaste värdshus och inskränkte sig icke sällan till ett gemensamt rum för sig och sin hofstallmästare; i det senare hänseendet omgaf han sig med hela sitt lysande följe, hvilket icke heller felade att ådraga sig uppmärksamhet i främmande hof och hufvudstäder; ty sällan torde en kunglig uppvaktning varit mer utmärkt genom män med bildning och älskvärdhet, värdiga den prins som de omgäfvö. Den glans, som sålunda, på andra sidan om Alperna, spriddes öfver det svenska namnet, var ännu fyrtio år senare icke förbleknad, såsom de landsmän kunna intyga, hvilka besökt de ställen, der den kungliga färden framgått, och af de gamle hört talas om konung GUSTAF och

*) Den kallas *Underdånig Pro Memoria till Konung Gustaf III.*

hans hofmän, hvarmed de sade sig icke sett något jemförligt *). Det torde alltid vara sällsynt att i ett resällskap af åtta eller tio personer finna snillen sådana som konungen sjelf, ROSENSTEIN, ADLERBETH och SERGEL, blandade med Apollogestalter som ARMFELT, ESSEN och FERSEN, och politiske män af icke vanligt slag, som KARL SPARRE, FRANC och TAUBE. Genom hela Tyskland reste konungen okänd, ofta skild från sitt följe, för att ej genom en talrikare omgifning väcka uppmärksamhet. Det var först i de sju kullarnes stad, vid Tiberns stränder, der »Minnets gamla enkesäte» thronar, som han uppträdde med herrskarens prakt. Åtskilligt påminner der ännu om

*) Förf. af dessa rader hörde, under sitt första besök uti Italien, 1820, flera gånger derom talas. Konungen hade gifvit det svenska namnet en ny klang, som det der förut icke ägt, och mer än en boning öppnade sig, på denna räkning, gästvänligt för Nordens söner. Bland andra, som gerna sågo svenskar, var kardinal CACCIAPATTI, hvilken varit kammarherre hos PIUS VI, och af påfven anställdes i samma egenskap såsom uppvaktande hos GUSTAF III, under dennes vistande i Rom. Kardinalen var en stor beundrare af konungen och upphörde ej att tala om honom och hans älskvärda hofmän. Konungen såg gerna fruntimmersällskap, hvaribland prinsessan SANTA-CROCE var nästan dagligen inbjuden. Tillgifvenhet för Sverige blef ärtlig i hennes hus och föranledde hennes son att i början af 1820-talet, i sällskap med BYSTRÖM, företaga en resa till det land, om hvilket han så ofta hört talas.

honom, hvaribland tvenne stora alfresker, föreställande hans möten med påfven PIUS VI och med kejsar JOSEF, samt hans bild i Arkadiernas akademi, som upptog honom till medlem. Minnet af hans besök förvaras jemväl i kyrkans häfder, genom ett bland de vackrare drag af toleransens, eller, som det rättare må uttryckas, den kristliga fördragsamhetens segrar öfver det blinda munknitet, då — hvad ingen regent före eller efter honom gjort — han lät inrätta ett lutherskt kapell och firade högtidlig luthersk gudstjenst i påfvens hufvudstad, under det Österrikes kejsare, som samtidigt besökte den heliga staden, utmärkte sig med en katoliks mest lågande andaktsöfningar i den ena efter den andra af Roms kyrkor.

Då konungens resa är i allmänhet mer klandrad, än känd, torde en kort redogörelse därför böra meddelas, äfvensom några utdrag ur hans brefvexling anföras, till prof både på hur han färdades under dessa »riksförstörande» resor, och huru han använde sin tid. I senare hänseendet må anmärkas, att han, borta som hemma, egnade sig åt en rastlös verksamhet. ADLERBETH hade ämnat beskrifva resan i bref till hemmet, och fick ej förrän efter en månads färd tid att i Verona skrifva sitt första bref. »Vi hafva» — yttrar han deruti — »mest rest genom natt och dag, och

öfver hufvud ej hvilat öfver fyra timmar om dygnet. Ingenstädes hafva vi uppehållit oss öfver två dygn. Sömn och förfriskning hafva då fordrat någon fullständighet, men herr grefven af Haga använder sina rastetider på ett sätt, som icke lemnar hans sekreterare sysslolösa». På ett annat ställe skriver ADLERBETH: »Sannt är, att grefven af Haga arbetar som en herre, icke mindre uti Italien än hemma i Sverige, och hans begge sekreterare med honom». För en vän af arbete, som ADLERBETH, fordrades icke litet deraf, innan han skulle finna det ansträngande. Om de ämnen, som sysselsatte konungen, skriver samme författare: »Europas öden voro under resan ett lika beständigt föremål för hans uppmärksamhet, som de länders märkvärdigheter han med snillets blickar beskådade. Europas ögon voro jemväl fästade i hans spår; och personlig bekantskap med flere dess mäktigaste förstar bekräftade den aktning han redan af dem sig förvärfvat» *).

Här som alltid målar sig konungen bäst sjelf. Hans bref innehålla vanligen en blandning af politik, skön konst och förtroliga meddelanden, samt erbjuda därför en lika omvexlande som underhållande läsning. I sitt första bref från landnings-

*) *Bref af en Svensk, om dess resa uti Italien, åren 1783 och 1784. Första bandet. (Manuskript i konungens enskilda boksamling.)*

stället på tysk botten, Warnemünde (nära Rostock), skrifver han till CREUTZ, den 3 oktober 1783: »Jag skrifver blott, min grefve, för att säga er, att jag nyss kommit hit, att jag befinner mig väl, och att jag fortsätter min resa fullkomligt okänd. Vi äro i Warnemünde, och detta påminner mig, att denna redd har tillhört oss; att Karl XII har bortförpantat den under sina olycksår, och att det skulle vara interessant att göra en recherche i våra archiver om detta föremål. Jag påminner mig, att 1767 var fråga derom, och det bör finnas i senatens protokoll för mars månad samma år en lång deduktion derom. Jag skall ligga i Güstrow och hoppas vara i Brunsvik om måndag». —

»Criwitz, den 5 oktober. — Ni känner redan min ankomst till Warnemünde och min afresa efter få timmar. Jag har njutit af det fullkomligaste inkognito. Jag har farit med baron Essen i mitt lilla åkdon, och mina kammartjenare i kaleschen. Vi ämnade ligga i Güstrow, men den onda genius, som råder öfver Tysklands vägar, har annorlunda beslutit, och natten har öfverraskat oss två tyska mil från Warnemünde, i en liten by som heter Bistow. Det var ej möjligt att förmå postiljonerna att fara längre. Vi måste då söka tak. Vi funno i ett slags koja några bönder och en gammal soldat, som åto potatis, och en hustru

som nyss haft missfall, — allt i samma rum. Ni kan föreställa er luftens beskaffenhet. Det var ej möjligt att uthärda. Jag återvände till min vagn, i tanke att der passera natten, då en dräng kom att nämna, att det fanns en kyrka i byn. Jag slöt deraf, att der måste finnas ett presthus, och vi skickade Robert*) att begära gästfrihet för tvenne svenska adelsmän, som återvände efter att ha tjent i Frankrike, och den blef oss på ögonblicket beviljad. Föreställ er bilden af en lugn lycka, af den enklaste, men ljufvaste hjertlighet och uppriktighet! Sådan var den tafra, som pastorn och hans hustru för oss framstälde. Hon talade litet fransyska. Man tillbjöd oss en egen kammare med tvenne sängar. Två flickor och en gosse utgjorde pastorns familj. De kommo in och bjödo oss frukt. Gossen är af min sons ålder, blott två dagar äldre. Han heter Gustaf! Döm om min rörelse vid detta namn!**)

— Som pastorn visste att vi voro Svenskar, talade han om mötet i Fredrikshamn, och man trodde att Sverige skulle byta bort Pommern emot ryska Finland, hvaröfver han påstod att man i Mecklenburg var mycket alarmerad. Ni kan tänka huru mycket denna konversation roade mig. Vi reste kl. 7 på morgonen, alltid okända, emedan ingen i

*) Konungens kammartjenare.

***) Är detta icke faderskänsla?

Tyskland visste af min resa. Vi tackade vår värd och uppgåfvo våra namn. Baron Essen nämnde sitt, och jag kallade mig Sparre. Vid uppstigandet i vagnen gaf jag en present åt prestens hustru, som gjorde några svårigheter, men emottog den slutligen. — Efter att ha passerat Hertzberg, kommo vi hit kl. 1 på natten, der våra postiljoner, säga hvad vi ville, spände ifrån och planterade oss framför ett uselt värdshus midt i natten. Vi hade all möda att komma in. Slutligen fingo vi en dålig kammare, der ingen säng fanns. Det är derifrån som jag nu har det nöjet att tillskrifva er, under det man negocierar för att få hästar, ty jag är säker att mediatörerna i sista freden ej haft qvistigare underhandlingar, än vi i detta fördömda land, för att mot penningar erhålla dåliga hästar. Jag mår rätt bra, min följeslagare äfven, och jag finner den roll jag spelar ganska roande». —

»Ylsen i Lüneburg, den 6 oktober. Se här, min kära grefve, fortsättningen af min journal. — Ni har lemnat oss i Criwitz, färdige att fara till Ludvigslust. Jag kom dit kl. half 4, och steg ur vagnen vid ändan af parken, tillika med min reskamrat. Jag hade skickat mitt folk att söka ett värdshus och beställa hästar och middag, hvarefter vi gingo till fots ända till slottet, som är ganska modernt och i bättre smak än vanliga tyska först-

liga palatser. Likväl är arkitekturen deri förfelad, att en avant-corps springer för långt fram om hufvudbyggnaden. Façaden har sjutton fönster af vacker proportion, men denna ej särdeles ansenliga façad är tredelad genom avant-corpsen och tvenne flyglar, som är af en elak effekt och gör façaden tung och obetydlig. Här finns ett slags engelsk park, eller rättare en park med regelbundna gångar och genomskuren af en kanal, som, ehuru för smal, är ganska vacker genom sitt klara vatten och sin längd. Här är ock midt emot slottet ett slags kaskad, behaglig för ögat. På det hela är det ett angenämt ställe, utan att utmärkas af en regerande herres prakt. Det visar mer smak, än folk i allmänhet har här i landet. — Här finns en kyrka, en väl underhållen väg, och ett ganska godt värds-hus, hvilket för oss, som ej sedan i Ystad gjort ett riktigt mål, var en ganska essentiel sak. Under det vi promenerade i trädgården, mötte vi flera personer, som ej fäste på oss någon synnerlig uppmärksamhet, men en herre, som mötte oss, stannade helt tvert, fixerade mig, och återvände med hast till slottet. Jag såg, då han vände sig, att han hade kammarherrenyckel, och jag tror mig ha sett honom i Hamburg. — Den andra kolonnen af vår karavan har, som man säger mig, i dag hvilat i Schwerin. Jag har inga nyheter om den. Jag

skall återfinna den i Brunsvik. Hertigen är der, och hans konversation kan blifva interessant, om nyheten angående Janitscharernas uppror emot storherrn, för att tvinga honom till krig (mot Ryssland), är sann. Jag har läst den i Hamburgergazetten för i dag, och den synes mig böra ha följder. Jag vet ej hvad jag skall tro om de rustningar, som berättas ske åt sidan af Flandern, och de af konungen i Sardinien. Jag skulle väl kunna blifva omringad af arméer vid min återkomst och finna mig på en militärisk resa, i stället för en för konst och målning. Men jag tror, att allt detta är en dröm af tidningsskrifvare». —

»Nürnberg den 19 oktober. — Jag kom den 7 till Brunsvik, allt under det djupaste inkognito. Jag hade tagit in på ett värdshus, der engelsmän bodde. — Alla rum voro upptagna, så att baron Essen och jag blott kunde få en kammare tillsammans. Vår souper passerade i all tranquillitet och vi lade oss ganska trötta. Men vårt inkognito varade icke länge. Vi hade vid inträdet gifvit oss diktade namn. Baron Essen hade tagit sin onkel, baron Kruse's. Jag kallade mig Aminoff, som var det första namn som föll mig i tankarne, då man frågade mig. Vi sade, att vi voro officerare af regementet Champagne. Kl. 8 om morgonen kom en biljett från hertigen af Brunsvik, som anhöll

att få göra bekantskap med de tvenne främlingar, som anländt om aftonen. Jag låg ännu, men bad honom komma in, och vi omfamnade hvarann som goda slägtingar. Han sade mig, att han redan aftonen förut vetat hvem jag var, men då han såg att jag önskade vara okänd, ej velat oroa mig. Jag skall berätta mycket saker, så snart jag kan betjena mig af Franc's chiffer*). — Sedan vi från Blankenburg kommit in i bergen af Harz, funno vi vägarne så förfärliga, att de förhöllo sig till Westfalens såsom dessa till våra. Vi gingo tre à fyra tyska mil till fots denna dag, och voro bra trötta. Vi måste stadna i en liten dålig köping, Hatzfeld, der jag låg i en gammal förstuga, jag i min säng, Peyron**) på en biljard. Den 12 fortsatte vi vår resa genom de rysliga bergen, postiljonerna körde i allmänhet bra, men när vi kommo till en liten ganska jemn slätt, der det blott fanns

*) Det nära Braunschweig belägna Wolfenbüttel har ett utsökt bibliotek. Man ser af dess album, att konungen besökt det begge gångerna, då han genomrest denna stad. Han har der, såsom nästan öfverallt der han framfarit, efterlemnadt ett lifligt minne. Dervarande bibliotekarie har berättat förf., att under det konung GUSTAF, hvarje gång han besökte Wolfenbüttel, vistats den mesta tiden i biblioteket, har ingen af de hertigar, under hvilka bibliotekarien tjent, någonsin varit der. GUSTAF är det enda kunganamn i dess album.

**) Konungens lif-page.

en enda stor sten, hade min postiljon den skickligheten att uppsöka denna sten med bakhjulet, och att stjelpa oss omkull på marken, men så långsamt, att ej ens vagnsfönsterna sönderslogos. Jag steg ut, utan minsta skråma, baron Essen likaledes, och vi fortsatte vår väg genom Nordhausen och Sondershausen till Erfurt, dit vi kommo kl. 3 om morgonen. Den 13 foro vi derifrån till Ilmenau, som tillhör hertigen af Weimar, der jag låg. Den 14 till Koburg, der jag ämnade hvila, men värdshuset var så osnyggt, att jag beslöt fortsätta min väg, och kom till Bamberg kl. 11 på förmiddagen. Jag var der okänd. Jag genomgick hela staden. Jag såg slottet, som är ganska anständigt och har vackra tafior; abbotstiftet Mönchsberg, med en präktig utsigt, och en oändlighet af svin, som uppfylla hela staden och springa en emellan benen, på ett ganska angenämt vis. Jag reste kl. 3 och kom inemot kl. 11 till Erlangen, der jag lade mig. — Se här senatens lista, som jag sänder er, undertecknad och apostillerad».

»Augsburg den 20 oktober. Jag är er mycket förbunden, min kära grefve, för ert bref, som jag just nu fått vid min ankomst hit. — Riksrådet Höpkens trakasseri förundrar mig ej. Han liknar gamla fruntimmer, som, sedan de förlorat sin

fägring, ej hafva annat tidsfördrif, än att tadla och oroa de unga. Hans mening lärer ej göra stort intryck, ty hans tid är förbi*). — Jag är oändligen nöjd med grefve Fersen. Jag återfinner honom med det nöje och det interesse, som man känner vid återseendet af en vän, som man ej råkat på länge, som har utstått stora faror, och som har förtjent hela vårt deltagande**)).

»Verona den 29 oktober 1783. Jag är här sedan i går. Jag reser i morgon till Pisa. Man har gifvit mig en superb djurfäktning i den gamla amfiteatern, som existerar sedan Romarne, det bäst konserverade monument från den gamla tiden. Der voro 12,000 personer, och den var ej till hälften uppfylld. Jag har varit omkring alla dagar, för att se allt. — I Inspruck har jag erhållit kejsarens svar. En officer af ungerska gardet tillförde mig

*) CREUTZ hade skrivit till konungen, att bland de röster af missnöje och tadel, som läto höra sig, lade i synnerhet riksrådet HÖPKEN icke band på sin tunga. »Han utfar grufligen mot den kommitté, åt hvilken E. M. under sin frånvaro till en del anförtrott utöfningen af jura majestatica. Han försöker att ingjuta sin galla i andra. Men hittills har han blott verkat på få personer. Rådet tiger och säger intet ord».

**) Den unge grefve FERSEN var nyss återkommen från det amerikanska frihetskriget, hvori han deltagit såsom LAFAYETTE'S vapenbroder.

detta bref. Jag har gifvit honom en vacker diamanttring*)).

»Baden vid Pisa, den 3 november 1783. — Jag kom i går afton hit, der jag är oändligen väl, då hela världen rest härifrån och jag befinner mig ensam med de mina, i ett mycket vackert hus, såsom jag vore på landet. Efter att ha hvilat mig

*) Kejsarens bref lyder:

Monsieur mon Frère et Cousin! Dans ce moment je reçois la lettre que V. M. a bien voulu m'écrire d'Erlang; je suis très sensible aux marques d'amitié qu'Elle m'y témoigne, et qui sont d'autant plus flatteuses qu'elles proviennent d'un aussi bon connaisseur comme l'est V. M. des peines et des difficultés que l'on rencontre à faire un peu passablement notre métier. Je désire de tout mon coeur que les eaux de Pise remettent entièrement son bras, et c'est certainement avec un vrai empressement et satisfaction que je saisirai l'occasion, si elle se présentait, de faire la connaissance personnelle de V. M.; mais Elle sait que nous ne sommes qu'un baromètre qui monte, descend, ou reste en place, selon que nos devoirs, les circonstances et les événemens, qui ne dépendent point de nos volontés, agissent sur nous. Je crains bien que dans la traversée que V. M. fera par le Tyrol, Elle ne soit pas aussi bien servie que je le désirerais, personne n'ayant été prévenue qu'Elle prendrait cette route. Elle voudra donc bien excuser les fautes qui pourraient s'y passer. Qu'Elle reçoive ici les assurances de la plus haute considération et des tous les sentiments d'amitié avec laquelle je ne cesserai d'être

*Monsieur mon Frère et Cousin
de Votre Majesté
le bon Frère, Cousin et Ami
JOSEPH.*

litet, for jag i vagn med grefve Fersen till Pisa, der storhertigen befinner sig med hela sin familj. Jag stannade vid slottsporten och steg upp. Ingen väntade mig. Att jag önskade tala med storhertigen, sade jag till en kammartjenare, som gick in, sedan han frågat mitt namn, som jag ej ville säga. Storhertigen kom ut, så enkelt klädd, att jag skulle ha tagit honom för någon af husets domestiker. Han lät mig stiga in i sitt kabinet, och frågade mig hvad jag ville. Då jag ej kände honom, sade jag, att jag önskade se storhertigen. Det är jag, svarade han. Jag kunde ej hindra mig från att skratta, och sade, att det var högst angenämt för mig att ha lyckats i mitt projekt att öfverraska honom, och att, i detta ögonblick anländ till hans stater, jag ej velat försumma att ha det nöjet att se honom. Han syntes surprenerad och sensibel öfver det sätt hvarpå jag kommit att göra honom mitt besök. Vi samtalade en half timma, hvarefter han förde mig till storhertiginnan».

»Baden vid Pisa, den 7 november. Jag har emottagit edra bref af den 10 och 14 oktober. Jag preparerar eder en lång depêche, men jag fruktar att Franc ej får tid att fullborda den. Vi ha hela dagen i dag och äfven i går varit sysselsatte att skriva, och kanhända vi i dag ej hinna

att sluta*). — Jag begagnar mig ordentligt af baden. Jag har tagit tre, och känner att de göra mig godt. Se här läkarens bulletin. Ni kan, om ni finner det tjenligt, låta införa den i Dagligt Allehanda eller Inrikes Tidningen. — Riksrådet Ribbings död har synnerligen rört mig. Jag skall skrifva till hans fru med första kurir**). — Grefve Fersen är hos mig, alltsedan i Nürnberg. Han skall aflägga sin ed som kapten-löjtnant vid drabanterna. Redan denna ed vore nog att hindra honom att lemna mig, öm han det önskade».

*) Frankrikes ställning sysselsatte oupphörligt konungen, som ej trodde, att VERGENNES' bemedlingsförslag skulle stäffa Rysslands eröfringslusta. Han skrifer till CREUTZ, i förblommerade ordalag, om sin nyfikenhet att veta, »om frun (MARIE ANTOINETTE) regerar, eller gubben med krokota knäna» (VERGENNES). »Det har sagts mig, att den senare litat så mycket på styrkan af sina underhandlingar, att han tror sig dermed hindra alla nya inkräktningar. Jag bedrager mig, om han ej till slut sjelf lærer få känna vederspelet».

**) Då CREUTZ underrättade konungen om dödsfallet och att grefve RIBBING förstört en stor del af sin förmögenhet, tillägger han: »Jag vill ej undersöka, om grefvinnan Ribbing mer än någon annan förtjenar E. M:s understöd. Hon har varit brouillerad med E. M., men ingen har vetat så glömma oförrätter och förlåta, såsom E. M.» — Grefve RIBBING var öfverste marskalk hos enkedrottning LOVISA ULRIKA och, tillika med sin grefvinna, bland de mest fiendtligt sinnade emot konungen. Deras son deltog, som bekant är, i konungamordet.

»Baden vid Pisa, den 10 november. — Ni får i dag, min kära grefve, en enorm lunta i chiffer, och jag annonserar er en dylik med nästa post. De la Grange är anländ. — De tidningar han medfört skola meddelas i chiffer med nästa post. Den man, som i gamla verdens hufvudstad besörjer mitt fäderneslands urgamle väns angelägenheter*), är anbefald att bjuda på hans vägnar de vandrande att göra honom besök i vår, endera före eller efter hans hustrus barnsäng. Det kommer endast an derpå, om omständigheterna hemma i fäderneslandet tillåta en sådan omväg, och om den kan förenas med hemkomsten till den sjette eller sjunde månaden af nästa år. Jag hoppas, att jag gör mig förstådd. — Vi hålla den mest exakta regime för att snart kunna sluta vår quarantaine. Hvad mig angår, så är min enda rekreation. att prata med storhertigen. De timmar, jag med honom tillbringar, äro de enda angenäma jag här har. Han är oändligt instruerad**). Det är en ganska interessant

*) Franske ambassadören i Rom kardinal BERNIS.

**) Storhertigen LEOPOLD af Toskana (senare kejsar LEOPOLD II) var en af sin tids ädlaste och mest upplysta regenter. Under en tjugufemårig styrelse nästan omskapade han landets förvaltning, afskaffade inquisitionen, införde kyrkoreformer, mildrade lagarne, ordnade statshushållningen, upplifvade handel, näringar och jordbruk. Vän af ett sansadt framskridande, lyckades han utföra hvad hans broder JOSEF

man att lära känna. Vi ha kommit öfverens att ej göra några fasoner. Han älskar dem ej, och detta konvenerar mig oändligen. Så lefva vi ganska förtroligt med hvarandra. — Se här en lista (öfver föredragna regeringsmål), som jag expedierat». —

»Den 17 november. — Kejsarinnan (KATARINA) skrifver mig till, att de små storförstarne skola med första svara på min sons vänskapsbetygelser. Om man skickar honom dockor, ber jag er låta afrita dem på ett blad papper, och sända mig ritningen»*).

»Baden vid Pisa, den 21 november. — Jag hade ämnat mig till Genua, för att se denna stad vid den nye dogens installation. Jag har i detta ändamål varit i Lerici, för att gå derifrån på en felouque, men motvind har tvungit mig att vända tillbaka. Jag har passerat genom Carrara, der jag köpt åtskilligt. — Jag hoppas att ni mår väl. Mig ha baden gjort förunderligen godt».

»Florens den 29 november. Jag skrifver två ord, min kära grefve, för att säga er att jag mår

åsyftade, men genom ett alltför brådstört ombildande förfelade, hvarför LEOPOLDS svåraste uppgift som kejsare blef att söka återställa ordningen i det, genom öfveriladt reformbegär, nästan upplösta kejsardömet. Hans storhertigliga regering blef därför mera berömd, än hans kejserliga styrelse. Dertill kom franska revolutionen, som försvarade hans ställning. Han dog kort före GUSTAF, den 1 mars 1792.

*) Kan någon annan, än en far, interesseras af sådant?

väl och att jag nämnt Staël till ambassadör, samma dag som jag gifvit baron Taube blå bandet. Jag ber er i rådets plenum annonsera denna nomination. Jag befinner mig midt i en nordisk köld ibland lemningar af Italiens sköna konst. Jag tillbringar alla förmiddagar i storhertigens galleri, som är det präktigaste, det skönaste och det bäst ordnade i världen. Vi ha Italiens vackraste röst, Marchesi, här. Spektaklerna slutade i går, men han går till Rom*). Man berättar för säkert, att kejsaren kommer. Jag har skrivit till baron Liljencrantz, såsom ni önskat**). — Hvad tycks om greve Höpken, som kommit greve Hessenstein på den tron,

*) ADLERBETH, som i allmänhet icke särdeles upphöjer den italienska musiken, skriver om denne sångare: »Då jag nämner en röst af tre oktavers vidd, som öfverröstar orkestern och de andra stämmorna, af en klarhet som en silverklocka, af en jemnhet som rullande perlor, af en böjlighet som en qvittrande fogel, beskriver jag, men gifver ej begrepp om honom. Han är sopran, ung, vacker, präktigt klädd, och äger konsten att spela med oändligt företräde för vanliga italienska aktörer. Hans blotta ankomst på teatern befallte tystnad; knappt vågade man andas. Hans bortgång var en signal till buller och gny, utan minsta uppmärksamhet vidare på spektaklet». *Bref af en Svensk om dess resa uti Italien.*

**) Om detta bref skriver CREUTZ senare till konungen: »E. M:s bref till baron Liljencrantz har gjort en förträfflig verkan. Han är nu så glad och nöjd och driftfull, att han skulle sätta sig i spetsen för ett kompani grenadierer, om E. M. det ville».

att jag ville chagrinerade honom, för att förmå honom att lemna sin plats. Det är en bra elak gubbe».

»Florens den 2 december. — Vintern har haft den artigheten att komma och söka mig här. Jag skulle gerna ha sparat honom den. Jag vet ej, att jag nämnt honom till min följeslagare. — Hvad ni säger mig om Lund*), surprenerar mig ej. Det är en hund, som skäller, men som ej mer kan bita. Men om Halldin svarar honom, fruktar jag, att det vore att gifva honom för mycken vigt, och skulle blott underhålla kriget. Publikens skulle roa sig åt anfallen och svaren, och dessa litterära skärmytslingar skulle göra ett papper eftersökt, som nu faller i glömska, såsom så många andra. Kunde man lagligen antasta honom inför hofrätten och göra hans process så eftertrycklig, att man kunde sätta in honom, à la bonne heure! Det skulle vara en brouillon mindre, och samhället skulle vinna derpå. Men i det fallet fordrades, att processen vore prompt och domen likaledes, för att dermed göra ett slut. — Se här tvenne listor, en för justitie-revisionen och en för Liljen-crantz, hvilka jag ber er lemna rådet»**).

*) Utgifvare af tidningen *Den välsignade tryckfriheten*, ett oppositionsblad.

***) I anledning af de flera yttranden om pressen, som förekomma i brevexlingen emellan konungen och CREUTZ, må

Efter underrättelsen om LUNDS slut-äfventyr,
skrifver konungen till CREUTZ: »Det har visat, att

följande omdöme af GEIJER öfver den dåvarande tidningslitteraturen anföras: »Den politiska pressen sjönk. Den gaf sig väl ännu i ett och annat dagblad luft, mest genom de då, mer än nu, nya konstgreppen af en mer eller mindre plump ironi, af mer eller mindre dolda allusioner, hvilkas bitterhet kännas utan att öppet kunna beifras». (GEIJER tillägger i en not: »Den afskedade och ruinerade major Lunds blad *Den välsignade tryckfriheten*, hvilken titel han sedermera förvandlade i *Tryckfriheten den välsignade*, åren 1780—1783, utmärktes egentligen genom detta slags karakter»). »Efter nya inskränkningar förstummades den. Men missnöjet höll sig skadeslöst genom skrifna anonyma uppsatser, hvilka flögo kring landet och bildade en lika talrik som smädlig och hemlig oppositionslitteratur, af egen art, som ännu fräter på Gustaf III:s minne».

Om LUND skrifver CREUTZ: »Allting är lugnt och lydigt; det enda som förargar mig är att den gemene Lund ger carriere i sitt veckoblad åt sin galla och sitt nedriga sinnelag. Han är likvisst detesterad af publiken och gör således ej den skada, som han föreställer sig». — Och något senare: »Den infame Lund kontinuerar med sina blad, uppfyllda af galla och etter, men så slugt skrifna, att justitie-kanslern ej kan attackera honom. Det var en beklaglig stund, då E. M. samtyckte till tryckfriheten. Här i landet kan man aldrig nyttja något med moderation. Denne Lund uppväcker dock allt betydande folks indignation». — I ännu ett bref heter det, att LUNDS blad uppslukas af alla illviljande, hvarefter CREUTZ tillägger: »Grefve Fersen tiger. Rådet uppför sig med den största försigtighet. Det är endast grefve v. Höpken, som drifver sitt gamla handverk. Han skriker redan, att jag lefver för stort, men jag tror, att E. M:s minister bör lefva med värdighet och förakta allt afundsjukt klander».

han är poltron, och ingenting dekrediterar mer i alla land, och i synnerhet i vårt, än en sådan reputation. — Jag tänker på ett medel att göra slut på alla dessa blad (som i sig sjelfva äro blott libeller), utan att röra vid tryckfrihetens grund, men mina idéer derom äro ännu ej nog städade att kunna meddelas i detalj».

Om resans fortgång förmäler konungen från Florens den 6 december: — »Jag reser ej till Rom förrän kejsarens resa och hela den mystère, som omgifver den, är utredd. Jag tillbringar alla morgnar i storhertigens sköna galleri, der konstens mäster-

Det var till följd af ofvannämnda upplysningar om LUNDS tidning, som konungen yttrade sig anse det ändamålslost att anställa någon polemik emot honom, men låta lagen tala. HALLDIN, hvilken CREUTZ föreslagit att väpna såsom en motkämpe, hade sjelf varit lifdömd för tryckfrihetsbrott, men var sedan pensionerad af konungen, och, såsom CREUTZ säger, färdig att rycka fram, endast afvaktande ordres. Eget är, att en af konungens fiender gjorde slut på LUNDS skrifter. Denne hade retat den gamle häftige general SPRENGFÖRTEN, hvilken lät sådana hotelser mot honom utgå, att den skrämde publicisten sökte skydd hos SCHRÖDERHEIM, fick af honom penningar och afgaf en förbindelse att icke fortsätta sin tidning. Nu uppstod deremot THORILD med sin *Nya Granskare*, hvilken SCHRÖDERHEIM sålunda anmäler: »Lund har slutat. En förryckt magister THORÉN (THORILD hade ännu ej ombytt namn) har börjat en ny skrift, som är gallimathias, men har elaka ställen».

verk af alla sekler äro samlade. Han har dit låtit transportera allt det skönaste af statyer och målningar, som fanns i Villä Medicis. Man ser der nu alla skatter från detta genom sin smak för konster och vetenskaper så lysande hus, och som hade så mycken kännedom af sitt lands interessen och handel. Det moderna Italiens smak synes ej svara emot alla de sköna monumenter, som det har för ögonen, och jag har aldrig sett något land, der man finner så ypperliga och så smaklösa saker blandade om hvarandra *). Hvad societeten angår, så är den ingen. Tror ni väl, att sedan fjorton dagar som jag är här, jag ej varit i ett enda hus här i Florens?» —

»Florens den 13 december 1783. — Jag skriver i dag endast på det ni må veta, att jag mår väl. — Man väntar hvarje ögonblick underrättelser om kejsarens resa och ankomst. — Jag säger er

*) Detta torde gälla mera om den tiden, än en senare. ADLERBETH berättar, att han då skådat i domkyrkan, under predikstolen, såsom prydnad, »en staty af *Venus Pudica*. *Bref af en Svensk*, sid. 72. Äfven såg han i det sköna palatset Pitti (storhertigens residens), nära dess portik, infattad i muren, en basrelief, föreställande en älska, som vid slottsbyggnaden gjort så god tjenst, att man velat här icke blott afbilda henne, utan tecknat derunder ett latinskt distichon, som för efterverlden tolkade hennes förtjenster. *Ders. s.* 166.

intet om Florens. Allt det sköna, man här ser i palatset Pittis galleri, skulle kunna qvarhålla mig hela år, oakadt ledsnaden af mina aftnar. Det är förundransvärdt, att ägaren af så vackra saker föredrar den trista sejouren i Pisa, der han är horribelt illa logerad, framför sitt palats i Florens, der alla det gamla och nya Italiens mästerstycken äro församlade. - - Den vigtigaste af de tidningar, posten medbragt, är den accident, som hände min morbror *). Sådana dåningar vid hans ålder bebåda ej något godt. Hans död skulle försaka en ny och oföväntad ställning, och utveckla den förvirring som nu råder. Då det långa afståndet gör tidsutdrägt, önskade jag inhemta grefvens tankar om hvad i sådant fall kunde sig tilldraga, och hvad nytta deraf kunde hemtas. Öfverste Toll har kunskaper om mitt syskonbarns **) tänkesätt och företaganden, som äro rätt besynnerliga och angelägna för grefven att känna. De kunna upplysa mycket. - - Kejsaren kommer fredagen den 19 till Pisa, och man hoppades få se mig der. - - Man säger, att påfven preparerar stora solenniteter i Rom för min ankomst, och att man äfven är betänkt på kanonisation af ett helgon. Det skulle bli roligt». — »Apostille. I detta ögonblick emot-

*) Konung FREDRIK II.

**) Preussiske thronföljaren.

tager jag underrättelse från greve Thurn, att kejsaren spisar middag här om fredag, och begifver sig till Pisa, efter att ha sett mig».

»Florens den 20 december 1783. Kejsaren är inkognito, liksom jag. Han har gjort mig första besöket, och jag har besvarat det samma förmiddag *). Han har en enda person med sig, en greve Kinsky, som jag ej sett, ty då kejsaren var hos sin bror, och då jag var hos honom, var han allena. — Han är glad, mycket höflig, och har sagt mig ganska smickrande saker. Mina svenska herrar blefvo af mig hemma presenterade i mitt förmak. Han accueillerade mycket riksrådet Sparre och baron Taube, hvilken senare han sett i Lyon». — »Apostille. Veckoskriften är rätt bra, men jag

*) Kejsar JOSEF reste under namn af greve von Falkenstein. ADLERBETH berättar om hans och hans broders, storhertigens af Toskana, besök hos konungen: »Grefven af Haga var ännu i sin säng, då deras vagn stannade utanför porten (kl. emellan 9 och 10 på morgonen), och hann knappt kasta en nattrock omkring sig, förrän de voro vid dörren af hans sängkammare. Grefven af Haga omfamnade sin oväntade gäst, gjorde ursäkt för det han var oklädd, och förklarade, att han aldrig haft en så behaglig revel». — Sedan konungen aflagt sitt motbesök hos kejsaren, spisade han, sjelf fjerde, med honom, storhertigen och storhertiginnan. När de gjorde en promenad i vagn, satt konungen och storhertiginnan opp uti, men kejsaren och hans broder baklänges. ADLERBETHS *bref*, sid. 224.

fruktar att hon ej vinner afsättning, ty det är endast ovett som roar vår allmänhet *)).

»Rom den 27 december 1783. Ni ser, min kära greffe, att jag äntligen är anländ till gamla världens hufvudstad, till Augusti, Antoninernas och Trajani stad, till så många stora mäns fädernehem; som bland sina ruiner visar sin forna storhet, och som för filosofens, litteratörens och statsmannens blick erbjuder de mest omvexlande och intressanta skådespel. Men jag tror likväl, att man sedan lång tid ej sett något så eget och sällsamt, som det, hvilket nyss utmärkte juldagen, då ibland den mängd, som bevistade stora messan i S:t Peter, man såg en kejsare, som nedsatt och afklädt den heliga stolen, och den lutherska religionens chef, arfvinge till hämnaren af Tysklands frihet, blandade med påfvens garde och spelande rollen af ganska enkla privatpersoner. Se der hvad som här tilldragit sig juldagen. Jag skall skrifva mer derom med den återvändande kuriren. - - Kejsarens resa hit är i mitt sinne den största och med detsamma den djerfvaste coup d'état han kunnat göra. Han behandlar påfven med den största vördnad och med den liffigaste tendresse, han visiterar alla kyrkor, ligger på knä för alla namnkunniga

*) CREUTZ hade sändt konungen den första nummern af en tidning kallad *Aftonbladet*.

altaren, kastar eller snarare synes släppa efter sig penningar bland folket, och tyckes fullgöra med en märkvärdig affektation alla af den katolska läran föreskrifna andaktsöfningar. Det säges, att han låter skrifva sig af den mest fanatiska munk som här finnes *).

*) *Past- och Inrikes Tidningar* den 2 februari 1784 innehåller följande artikel: »Rom den 27 december. Julnatten hitkom grefven af Haga. Följande morgon den 25 december gjorde han besök hos grefven af Falkenstein, och begge två gingo till St. Peters kyrka att bevista den stora högtidliga messan, hvarefter grefven af Haga gjorde besök hos påfven, hvarest han med största högaktning blef emottagen. Kl. 3 eftermiddagen gjorde grefven af Falkenstein besök hos grefven af Haga». — I samma tidning, den 9 febr., läses: »Rom den 1 januari. Då grefvarne af Haga och Falkenstein förleden juldag följdes åt till St. Peters kyrka att bevista stora messan, som påfven höll ifrån altaret, under uppvaktning af samtliga kardinaler och presterskapet, ville högtbemälda herrarna icke emottaga den för dem tillredda logen, utan blefvo stående vid påfliga altaret, att höra den predikan påfven höll från sin thron öfver juldagens evangelium. - Den 29, då grefven af Haga gjorde besök hos påfven, spisade grefven middag hos kardinal-statssekreteraren Pallavicini. Grefven bor i palatset *Correa* (vid *Strada dei Pontefici*, der Augusti mausolé är belägen). Det förestående beriktigar GENÈRES uppgift, att konungen icke besökt påfven, utan liksom af en händelse sammanträffat med honom i Museum Pio-Clementinum, hvilken uppgift är hemtad ur GORANI'S *Mémoires secrets sur les cours d'Italie*. Jfr *Gust. papperen*, 3 del. 1 afd. sid. 134. — Flera omständigheter göra GORANI'S berättelse fullkomligt osannolikt. Att uppehålla sig en längre tid i en främmande hufvudstad, utan

»Rom den 31 december 1783. Jag skrifer
endast två ord, för att önska er ett godt nytt år.

att afägga besök hos landets öfverhufvud, hade varit en brist på grannlagenhet, hvartill GUSTAF III minst skulle gjort sig skyldig. De underhandlingar rörande religionsfriheten, som han förhade, och hvilka icke saknade svårigheter från kardinal-kollegii sida, gjorde äfven ett personligt närmande önskvärdt. Dertill kom det utmärkta sätt, på hvilket kyrkans öfverhufvud välkomnade den resande, då han anlände till de sju kullarnes stad. Strax efter hans ankomst anmälte sig hos honom fyra romerska prinsar, af de äldste ätter, hvilka erhållit påfvens befallning att uppvakta och beledsaga grefven af Haga under hans vistande i Rom, nemligen prins SANTA CROCE, grand d'Espagne; prins PALESTRINA, grand d'Espagne och riddare af Frankrikes förnämsta orden (Saint Esprit), samt prinsarne LANTI och ROSPIGLOSI, den senare tillhörande ett påfligt hus. Konungens antagna inkognito tillät honom ej att begagna detta anbud. Den för honom utsedda tribun vid kyrkofesterna var densamma, som af ålder anordnats för romerska konungar. Om konungens första besök hos påfven berättar officiella bladet: »Efter messans slut (juldagen, i S:t Peter) och sedan påfven återkommit till sina rum i Vatikanen, gjorde Hans Maj:t endast åtföljd af kapten-löjtnanten vid dess lifdrabant-korps grefve v. Fersen, utan all ceremoni, äfven utan att ens låta anmäla sig, sitt första besök hos påfven, hvilken ännu som knappast hade hunnit påkläda sig sin dagliga drägt. Hans Maj:t förblef ensam med påfven vid pass en halftimma i hans kabinet, hvarest Hans Maj:t och påfven sutto på trästolar (andra äro ej i de påfliga rummen till finnandes, utom i påfvens begge audiensrum, der, i hvartdera, synes en röd sammetsfätölj, prydd med guldgalonger). Vid utgåendet ur kabinettet följde påfven Hans Maj:t ut igenom kabinettsdörren och halfva rummet der utanföre, lemnande under detsamma åt Hans Maj:t

Jag hoppas ni aldrig tviflar på det deltagande jag för eder, både som offentlig och enskild man, hyser.

högra handen. Påfven ville i förstone följa Hans Maj:ts ända ut i drabantsalen, men afstod derifrån på Hans Maj:ts erinran, att denna attention ej kunde tillkomma grefven af Haga». — Efter konungens återkomst till sitt hotell, infann sig påfvens brorson, prins BRASCHI, för att å Hans Helighets vägnar uttrycka, »huru smickrad han varit af Hans Maj:ts besök; en händelse så ärofull för honom personligen och dessutom af en så ganska sällsynt beskaffenhet». — Ingen regent från Norden hade nemligen förut besökt Rom och katolska kyrkans öfverhufvud, med undantag af drottning KRISTINA, som då redan tillhörde katolska kyrkan. Påfven lät genom kardinal BERNIS förklara sin afsigt att aflägga ett motbesök, hvilket konungen, med hembärande af sin tacksamhet, dock undanbad sig, såsom icke förenligt med hans inkognito. Samma dag, som konungen besökt PRUS' VI, infann han sig på eftermiddagen, beledsagad af kardinal BERNIS, på trenne stora *conversazioni*: hos prinsessan ALTIERI, född BORGHESI; hos prinsessan FALCONIERI, svärmoder åt påfvens andre brorson prins BRASCHI-ONESTI; och hos prinsessan SANTA-CROCE. Konungen och hans följeslagare buro vid alla dessa tillfällen svenska hofdrägten. *Post- och Inr. Tidsn.* den 12 februari 1784. — Den 16 februari innehöllo tidningarne följande uppgift: »Rom den 7 januari. Grefven af Haga hedrar ännu denna stad med sin höga närvaro och rider hvar dag ut med någon af sin svit, för att taga våra märkvärdigheter från forna tider i ögnasigte. Herr grefven har vunnit högres och lägres hjertan medelst sitt milda och nådiga bemötande, äfvensom de lärdes högnaktning förmedelst sina stora insigter uti alla mål». — De fullständigaste underrättelser om konungens vistande i Rom finnas i officiella tidningen *Diario di Roma*, som redogör för hans besök i museer, kyrkor, villor, biblioteker, hos de berömdaste konstnärer och blaud foru-

Rom är ett ställe, der man har för mycket att gå, för mycket att se, för att kunna mycket skriva.

lemningarne. Konungen bevisade alla religiösa högtider, der Hans Helighet officierade. En dag begaf sig konungen, efter messan i sixtinska kapellet, till de närbelägna samlingarne i Vatikanen. Påfven, som vid utgåendet ur kyrkan erhållit underrättelse derom, infann sig och var sjelf konungens cicerone både i museum och i det stora vatikanska biblioteket. — Konungen ville se allt och var ända upp i kulan på S:t Peters döme, två gånger. Den första gången tecknade han der sitt namn; den andra fann han inskriften inhuggen med stora bokstäfver och omgifven af en ram, hvarinom läses:

GUSTAVUS III. REX Sv.

Die XXVIII Decembris

MDCCLXXXIII.

Propagandan besökte konungen icke mindre än tre gånger, hörde de olika liturgierna, underrättade sig om uppfostringsättet, genomgick bok- och manuskript-samlingarne, och samtalade med föreståndarne öfver alla dessa ämnen. En så ovanlig uppmärksamhet af en främmande — att ej säga kättersk — regent föranledde en lika ovanlig hyllningsgård, då lärjungarne, vid sista besöket, framträdde, att på tjugusex olika språk tacka Hans svenska Maj:t för den heder han täckts bevisa denna läroanstalt. Vid omnämmande häraf tillägger *Diario di Roma*: »I anseende till den kännedom den höge resande äger uti historien och olika nationers seder och språk, täcktes han med mycken godhet och uppmärksamhet afhöra deras komplement, och lät Hans Maj:t hvar och en i sitt språk upprepa samma ord, för att kunna undersöka analogien, ljudet, uttalet, dialekterna. Kardinal-föreståndaren inbjöd sedermera Hans Maj:t att bese tryckeriet, som är försedt med stilar för alla främmande

— Riksrådet Sparre har vid sin audiens hos påfven blifvit emottagen på samma sätt som Spaniens grander och regerande riksförstar. Kardinalerna hafva ej gjort några svårigheter med honom. Jag blir här till kejsarens återkomst (från Neapel) och afresa till Florens. Då skall jag tillbringa karnevalen i Neapel, och återkomma hit till den heliga veckan. Påfven har ej gjort någon svårighet angående det kapell, som jag då skall ha i mitt hus».

språk, och är inrättadt att kunna trycka tjenliga böcker till den kristna lärans utspridande. Medan H. M. betraktade den myckenheten stilar och beundrade ordningen och indelningen af alltsammans, blef, i dess närvaro, på regal-papper en medalj afdragen, som på ena sidan föreställer Hans Maj:ts bröstbild med omskrift: *Gustavus III Rex Sveciæ*, och å frånsidan samma höga person till häst, åtföljd af en utaf dess svit, samt inskrift i afskrifningen: *Alter Ulysses qui mores hominum multorum vidit et urbes*. Under medaljen läses en latinsk inskrift, som innehöll några verser på samma språk till H. M:s beröm, hvilka voro uti fyrtiosex särskilda språk öfversatta, hvarigenom högbemälte herre hade ett prof af alla de stilar, som finnas i tryckeriet. Allt detta, bundet i ett band, jemte de mest bekanta arbeten, som i orientaliska språk från detta tryckeri utkommit, blef af kardinal-föreståndaren Hans Majt föruradt. H. M. visade sitt höga välbehag öfver den uppmärksamhet man haft och tycktes med nöje hafva hört dessa på snart sagdt alla språk i världen författade verser läsas. Des svit, äfvensåväl som de vid detta tillfälle församlade främmande erhöllo tillika exemplar deraf. Vid bortgången lät H. M. tillstålla betjeningen vid rummen och tryckeriet 40 zechiner i drickspenningar».

»Rom den 10 januari. Ni bör ej förundra er, om ni ej får långa depescher. Vi äro nu midt opp i nöjen och fester. Sistlidne tisdag gaf prins Doria en liten conversazione, af ett utvaldt sällskap, bestående af 800 personer, i ett superb galleri, som ändå ej var uppfyllt. Torsdag stor supé hos portugisiske ministern. I går conversazione hos kardinal Bernis, i morgon hos kardinal Pallavicini, måndag hos senatoren af Rom. Nästa tisdag kapplöpfung af hästar, samt bal masqué, opera och supé hos venetianske ambassadören, onsdagen derpå hos påfvens neveu *). Således ser ni, att man ej kan ha stunder att skrifva».

»Rom den 14 januari 1784. -- Om åtta dagar skall jag vara i Neapel. Jag bäfvar för alla de jagter, som man der skall hafva i beredskap. Det kommer att bli en verklig penitens för mig. Konungen i Neapel, af nit att låta mig jaga, skall jaga bort mig. Nyheterna från Rom äro ej intressanta, men deremot ganska mycket de från England. Den kraftyttring, konungen visat, är egnad att väcka förvåning **). Man får se följderna. Den första skall blifva en fullkomlig overksamhet hos denna stora makt. Det är märkvärdigt!»

*) Prins BRASCHI.

***) Upplösningen af den utaf lord NORTH och Fox bildade koalitions-ministèr.

Konungen skref vid denna tid till en annan förtrogen, general-amiral AF TROLLE, ett bref, som utvisar, att han under de politiska planer, med hvilka han umgicks och af hvilka TROLLE hade del, lade vigt på att vinna kejsaren af Österrike och att synas med honom förbunden. Brevet är från Rom, den 27 januari. Konungen tackar TROLLE för en rapport om arbetenas fortgång i Karlskrona, och tillägger:

»Ni uppfyller i allt, min kära Trolle, mitt förtroende och min väntan, och då det kommer att gälla en gång, lären I ej mindre det uppfylla. Allt synes förebåda en stor hvälfning, och kejsarens projekter äro så vidlyftiga, att en sådan kris lär vara oundviklig. Jag har sett denne prins, hvars person är äfven så förunderlig som hans conduite. Sedan han nästan insulterat påfven, sedan han gifvit sista stöten åt romerska väldet och undergrävt romerska lärans grundval, har man sett honom här ligga på knä i S:t Pers kyrka, löpa från den ena kyrkan till den andra och följa med en stor ifver alla de andaktsöfningar, som den katolska läran föreskrifver *). Jag är ganska nöjd att hafva sett och lärt känna honom; men jag kan ej neka

*) Till SCHRÖDERHEIM skrifver konungen om sin bekantskap med kejsaren: »Vi ha sett hvarann i Florens och i Rom, vi ha funnits tillhopa på knä vid S:t Peters altare, och

att jag finner honom uppväcka mer förundran, än den kärlek och den milda entusiasm, som en människovän endast kan ingifva, och som kejsarinnans i Ryssland älskvärdhet och sätt att vara åstadkomma. Han synes snarare gjord att uppväcka skräck och uädran, än kärlek. Jag önskade, att general-amiralen behagade mycket upphöja den intimitet, som syntes herrska oss emellan i Florens, der jag åt allena med kejsaren, hans broder och svägerka under hela tiden, jag var der, samt, att general-amiralen söker göra bakant, att det varit en lång konferens juldagen, efter påfvens messa, mellan mig och kejsaren, då vi begge varit i tre timmar allena; att han sökt mig efter sin återkomst från Neapel, innan han varit hos påfven, men ej träffat mig; att som Roms storlek gör att vi sökt hvarandra hela dagen, utan att kunna råkas, så hade han slutligen gifvit mig rendez-vous hos prinsessan Doria, dagen derpå, hvilken var den sista af hans vistelse i Rom; att der synta mycket vänskap, och att då jag, som infunnit mig först, retirerat mig efter tre timmars sammanvaro, han följde mig i tredje förmaket, der, sedan vi talats vid allena i ett fönster, vi omfamnade hvarandra

der har man slagit vad om hvem af oss var mera katolik. För att säga sanningen; tror jag mig mera apostolisk, ty jag tror efter Upsala mäte, och han tror ingenting.

mycket vänligt, i prins Dorias och baron Armfelts närvaro; att jag sade honom, *que j'espérois un jour avoir l'honneur de le voir à Vienne*; hvarpå kejsaren svarade; *qu'il'espéroit me voir* seldom ses promesses à Stockholm, och att, sedan han följt mig till dörren, vi, efter ett nytt samtal, åtskildes. Detta allt, som är bokstafligen sannt, blifver visserligen mycket snabberadt, om herr general-amiralen säger det i förtroende till någon, som ej kan tåga. Allt detta betyder intet mer, än det bör, för den som känner hönsligheterna; men det betyder mycket för vår publik, och kan tjena mycket till den ton jag tror nödig att sätta i publiken, när det baskar af; nämligen att alla makter blifvit nyttjade genom negociationer; dels att befrämja vårt verk, dels att skingra demoln, som hotat Europas och Sveriges lugn, men som det varit omöjligt att skingra. — Jag önskar general-amiralen lycka till detta nya år. I det förra har general-amiralen satt flottan i ett lysande stånd; i detta, med Guds makt, hoppas jag att general-amiralen lägger sista handen vid verket; att vår segrande flagga tillskyndar Sverige ett nytt rike och general-amiralens namn en odödlig ära. — Hvad dermed åsyftades skall närmare omförmäls i öfersigten af konungens yttre politik.

»Neapel den 3 febr. 1784. (till grefve CRAUTZ).

— Dagen efter min ankomst har jag besökt kon-

ungen och drottningen. Jag har dinerat ensam med dem. På aftonen var opera, då hela teatern San Carlo var illuminerad, som gjorde en superb effekt. Dagen derefter gaf konungen en diner åt mig och hela min svit, hvilken jag för honom presenterade, sedan riksrådet Sparre förut blifvit det i kabinettet. Vi voro alla klädda i svenska dräkten *). Om aftonen gafs spektakel på Florentinska teatern, som äfven var illuminerad. Man såg der en charmant aktris. Efter representationen af tvenne opera-buffa, var der bal masqué, eller, som det här kallas, festino på teatern San Carlo, hvilken i går åter var magnifikt eklärerad. I dag är stor opera och bal i domino på slottet, der alla presenterade personer äro befallta. — Det ohyggliga vädret under de tre sista dagarne har ej hindrat mig att gå ut. Likväl har jag hittills endast sett det yttre af staden samt Pausilippo, hvilket är ett lika vackert som utomordentligt föremål. Folkmängden är stor, men ej så som jag förestälde mig».

Sitt omdöme öfver den kungliga familjen i Neapel lemnar konungen i flera bref, från olika ställen, hvarur följande här sammanställles:

»Neapel den 2 mars 1784. Man har visat mig så mycken vänlighet och hjertlighet här, att

*) Statssekreteraren FRANC berättar i ett bref till CREUTZ, att, konungen af Sverige till ära, hade de neapolitanska

jag funnit mig nödsakad att blifva längre vid hofvet, än jag tänkte, och i synnerhet att följa med på jagterna, som är det enda sätt att visa konungen aktning» *). — »Parma den 27 april 1784. Ingenting kan vara lyckligare och vänskapligare, än konungens och drottningens sätt med mig. Vi ha lefvat på godt borgerligt vis med hvarandra. En dag under vistandet på lustslottet Caserta, då konungen var sysselsatt med förberedelserna af en jagt, har jag äfven dinerat ensam med drottningen och varit med henne hela dagen. Hvad som är besynnerligt, är att jag aldrig i min lefnad dinerat ensam med drottningen af Sverige». -- »Rom den 13 mars 1784. Jag är förtjust af drottningen i Neapel **). Hon vinner vid att blifva känd, och har ett förträffligt hjerta. Man kan ej visa mer omsorg att behaga och vara mer förekommande, än hon, efter de första dagarne. Det är sannt, det var ej kejsarinnans (KATARINAS) artighet och ridderliga

prinsarne och prinsessorna på en bal, den 17 i samma månad, burit den svenska hofdräkten. Der funnos då tre prinsar och tre prinsessor.

*) Man ser af Inrikes-Tidningarne, att konungen besökt — utom Caserta, som är konungens i Neapel förnämsta lustslott, — Bajæ, Pozzuoli, Eboli och Pestum. — På återresan till Rom tog han vägen öfver s. k. pontinska träskan, då mera än nu föremål för alla resandes nyfikenhet.

**) MARIA KAROLINA LOVISA, erkehertiginna af Österrike, kejsar JOSEFS syster.

väsen, som på en gång smickrar och hänför er; men det var en bonhommie, en hjertlighet, som gör nöje, som ej ingifver vördnad, men som vinner vänskap. Med ett ord: det är en tournare så olik andras, så oväntad hos en drottning, att med all den surpris hon väcker i första ögonblicket, hon på längden behagar och äfven rör. På konungen ser man väl, att han är af huset Bourbon. Han har alla dess goda egenskaper och alla dess fel. Med allt detta, om han hade haft en bättre uppfostran och några motgångar, så skulle han hafva utbildat sig mera till sin fördel, ty han har naturligt snille och förstånd, äfven behag och lust att behaga; men allt detta är uppblandadt med en ytterlig håg för förströelser, passion för jagt, och det största misstroende till sig sjelf och andra».

Det vänskapliga förhållandet emellan konungen och kejsarinnan KATARINA synes aldrig varit större, än efter mötet i Fredrikshamn och under den påföljande italienska resan. Hon hade befallt sina ministrar uti Italien att visa konungen den största uppmärksamhet. De gäfvö honom öfverallt fester. En deribland i Neapel var egen. Konungen skrifver derom, den 2 mars: »Ryske ministern gaf mig i går afton en conversazione, med en stor konsert och en kantat, hvori med mycket beröm upphöjdes revolutionen af den 19 augusti, och kejsarinnans och

min vänskap. Jag anmärker detta såsom ett besynnerligt fenomen i en rysk ministers hus. Med nästa post skall jag skicka denna kantat, som kunde öfversättas i något af våra dagblad. Jag har märkt, att i vårt land gör utländingars beröm mer intryck, än något annat».

Konungens älsklingsvistelse uti Italien var och förblef den i Rom. Vid skilsmessan derifrån skriver han till CREUTZ: »Det är det endå ställe, sedan jag lemnade Sverige, som förorsakar mig en verklig saknad». Glanspunkten af hans dervaro blef den heliga veckan, till hvars kyrkofester han lade en, som hvarken tillföre eller efteråt varit skådad. Han ville visa, att äfven den lutherska religionen ägde rätt att offentligen bekännas i den gamla påfvestaden, och att om denna yfts af segren, att den store GUSTAFS dotter afsvurit den tro, för hvilken hennes fader stupade, så mäktade en af den odödlige konungens efterträdare göra samma lära gällande under påfvedömet's egna ögon. Han kallade från Sverige sin öfverhofspredikant, ordensbiskopen baron TAUBE, för att fira gudstjenst i det lutherska kapell, som han låtit inrätta i den katolska världens hufvudstad, och der han tog nattvarden sjelfva påskdagen, under det påfven läste messan i S:t Peters kyrka. Samma dag öpp-

nades katolska kyrkan i Stockholm till offentlig gudstjenst *). Konungen lade vikt derpå, att den lutherska kyrkans andelige målsman skulle mottagas med utmärkelse af den katolska kyrkans öfverhufvud och af kardinalerna. Han skrifer derom till CREUTZ, den 14 april 1784: »Min öfverhofpredikant har i dag uppvaktat påfven, som emottagit honom fullkomligt väl. Alla de kardinaler, hos hvilka han varit, hafva återgifvit honom visiten. Jag talar ej om kardinalerna Bernis och Herzan (franska och österrikiska ambassadörerna), ty såsom ministrar hade de redan haft denna artighet. Man betraktar honom här såsom ett besynnerligt djur, och en af dagarne, hos kardinal Salviati, der hela Rom var församladt för att se fyrverkeriet på S:t Angelo, omgaf man honom och betraktade honom mera, än man hade betraktat mig första dagen jag kom till Rom. Jag ämnade resa om söndag, men påfven låter illuminera S:t Peters dôme, hvilket fördröjer min resa till måndagen».

*) För att erhålla utrymme till det lutherska kapellets inrättning, förändrade konungen bostad och flyttade till det palats, som stod ledigt efter framlidne kardinal GUIBAUD nära S:t Peters kyrka och Vatikanen. En stor sal inreddes till kyrka, der alla Svenskar och andra resande af den lutherska trosbekännelsen kunde begå sin andakt. Bland dessa, hvilka påskdagen deltog i den heliga nattvarden, befunno sig danska sändebudet grefve REWENTLOW och hans grefvinna.

Konungen hade icke ämnat inskränka sig till den lutherska kyrkofesten i Rom, men äfven från den katolska hufvudstaden utfärda ett påbud för den lutherska kyrkan, för att ytterligare ådagalägga, att kristna trosbekännelser icke böra anses stå i fiendtligt förhållande till hvarannan, utan utgöra syskon af samma slägt. Man finner orsaken, hvarför icke så skedde, af följande ord i SCHRÖDERHEIMLS anteckningar: »Ett bönedagsplakat hade nära blifvit dateradt i *Vatikanen*, om konungen ej hört underdåniga föreställningar». — Det är naturligt, att de, som kände alla försåtliga uttydningar af konungens handlingar, och som hört de kringflygande berättelserna, huru »biskop Taube skulle återkomma med en ny liturgi, men utan den gullkalk, som han medfört från Upsala till Rom» (hvilken, då han återkom, påstods vara bortbytt emot en förgyld, samt de ädla stenarne ersatta af falska) o. s. v. — det är naturligt, säga vi, att konungens rådgifvare skulle afstyrka en handling, som kunde så lätt förtydas hos presterskapet och menige män, samt ännu mer väcka misstroende mot konungen hos tvenne riksstånd. Men i sig sjelf var åtgärden följdriktig af den, som ville verkliggöra den nya tidens idéer, samt främja fördragsamhet och utrota fördomar hos den kristna lärans skilda bekännare. Om alla regenter antagit

GUSTAFS åsikter och handlingssätt i denna del, så vore vi troligtvis nu icke vittnen till den bitterhet emellan de skilda lärornas bekännare, som ännu i våra dagar hotar att återkalla forna tiders religionshat *). För att bedömma, huru långt PIUS VI och

*) Innan konungen återvände från Italien, ville han der lemna ett varaktigt minne af Sverige och den störste af dess konungar. Han lät på den stora platsen i Padua, kallad *Prato della Valle* (fordom ett *Campus Martius*), der man ser icke mindre än 88 bildstoder af berömde män, som studerat i Padua, eller af andra skäl tillvunnit sig stadens hyllning, uppresa GUSTAF II ADOLFS bild, med följande inskrift:

GUSTAVO ADOLPHO
quod Patavi ex fide.
script: Galileum audivisse putatur
inde magno gentis suae rege
 GUSTAVUS III
Svec. Goth. Vandal. Rex
ejusdem successor
genio loci obsecundans
 P. C. A:o MDCCLXXXVI.

Minnet af Sverige och dess store män öfvergaf honom aldrig, och han sökte jemväl de mest aflägsna anledningar (såsom här onekligen var fallet) att återkalla deras namn och ära. De skriftställare, som omnämnt att en prins GUSTAF af Sverige studerat i Padua, äro SALOMONI och TOMASINI, hvilka återopas i PAPADOPOLI'S *Historia Gymnasii Patavini* (tryckt 1726), samt den berömde TIRABOSCHI, som anfört ett i VIVIANI *Vita Galilæi* (tryckt 1744) infördt bref af GALLILÆI, hvaruti denne, i anledning af en jemförelse emellan de Ptolomeiska och Kopernikanska systemerna, säger: »Något i detta ämne yttrade jag då prins Gustaf af Sverige täcktes

GUSTAF III voro framom sin tid i religiös fördrag-samhet, behöfver man blott kasta en blick på andra länders dåvarande tillstånd. I Frankrike och Schweiz voro blodiga religionsförföljelser icke sällsynta, i Tyskland landsförvistes det Nya Testamentets öfversättare (doktor BÄHRDT), i Portugal och Spanien brändes kättare, och helgon utnämndes till krigshärens och flottans öfverbefälhafvare *).

höra mig i Padua, hvilken herre, då han inkognito reste genom Italien, uppehöll sig flera månader i bemälda stads-
(*Alcuna cosa su questo proposito mi uscì della bocca, allorchè si degnò di sentirmi a Padova il principe Gustavo di Svezia, che da giovane facendo l'incognito per l'Italia, fermò qui per molti mesi.*) — Senare undersökningar hafva gjort sannolikt, att den resande var prins GUSTAF, ERIK XIV:s son, ehuru italienske författare antagit att det var GUSTAF II ADOLF.

- *) Om de rustningar, som Spanien förehade mot Algier, läses i dåvarande tidningar, den 25 maj 1784: »Konungen har, efter lottkastning bland helgon af lika rang, utnämnt den helige Antonius af Padua till protektor af hela bombarderingsflottan, och skall detta helgons bild, under ringning i alla stadens klockor och kanonernas lossande på hela flottan, i högtidlig procession föras om bord på amiral-skeppet, för att äfven medfölja till Algier. Om vind och väder tillåta, skola de första skotten emot Algier lossas den 13 juni, som är detta helgons fest, i hvilken händelse flottan med det snaraste måste utlöpa». *Inrikes Tidningar*, den 15 juli 1784. — Den kunde likväl icke afgå förrän besättningarne erhållit påfvens syndaförlåtelse. Derom skrives i tidningarne, från Rom: »Till kommandanten öfver den mot Algier bestämda sjömakts är den åstundade påfiga affösningen af-

I GUSTAFS lif förekommer oftare, än i de flestas, ett hårdt ödets slag i det ögonblick, då han finner sig uti inre och yttre hänseende lyckligast. Detta inträffade jemväl nu under hans vistelse i Rom och i Paris, der han fann sig som bäst. Under den heliga veckan mottog han, med samma post, från CREUTZ, SCHRÖDERHEIM och VON CARLSON tidning om förlusten af en bland sina yppersta män och förtrognaste vänner, i en tidpunkt, som i politiskt och administrativt hänseende gjorde hans bortgång dubbelt känbar. Dessa bref visa, huru Gustavianerna äfven visste att göra rättvisa åt hvarann, om än de icke så sällan sökte uttränga hvarandra i sin herres ynnest. CREUTZ frambär dödsbudet i följande ordalag: »Olycksslaget har skett. Trolle har dukat under för sin sjukdom och, oaktadt alla läkares omsorger, affidit denna natt. Det är omöjligt att finna en man, som med de sällsyntaste dygder förenar hans talanger, nit, mod, rättskaffens-

sänd för alla dem, som under detta företag kunna förlora lifvet. Nu lära de så mycket mera oförskräckt gå döden till mötes». — När man läser sådant, förundrar man sig mindre, att VOLTAIRE ej kunde återhålla sin skämtlust öfver vissa föremål inom det kyrkliga i hans tid.

Öfver den af konungen i Sverige förkunnade religionsfrihet preglades en skådepenning, som föreställer å ena sidan GUSTAFS bröstbild och å den andra Tron och Kärleken, som räcka hvarann handen, med omskrift *Fides et Caritas*.

het, ordningssinne, fasthet och den renaste, oegen-nyttigaste kärlek för sin konung. - Jag bör göra senaten den rättvisa, att den enhälligt lyckönskar sig till det lyckliga val, som E. M. gjort i grefve Ehrensvärd såsom hans efterträdare». — SCHRÖDERHEIM, som äfven skrifer på TROLLES dödsdag, yttrar: »Jag önskade kunna måla grefve Ehrensvärd. Han känner intet annat än sin sorg, och tycker sig ha förlorat en far för andra gången. Utaf E. M:s nåd känner han hela värdet, men tror sig vara otacksam, om han ej fruktade för sitt ansvar och skrämdes af sin ofullkomlighet. - Jag har sett honom gråtande och darrande författa det bref, hvarmed han nu i underdånighet lärer uppvakta. Sedan han hela tiden icke ockuperat sig med annat än mystiska saker, blifvit af dessa betraktelser alldeles intagen och nästan fattat håg att öfvergifva verld och tjenst, lärer E. M., som sjelf känner dessa ting, finna huru stark förvandlingen hos honom blifver». — Statssekreteraren för krigsärendena VON CARLSON reste genast med EHRENSVÄRD ned till Karlskrona och skref derifrån till konungen: »Jag kan icke skildra hvilken bestörtning general-amiralens död förorsakat i Karlskrona. Han är af alla sörjd som en far af sina barn, och alla i hela landet, som jag genomrest, till och med allmogen, fälla tårar öfver denna händelse. Amiral

Chapman gråter som ett barn. Men ett slags tillfredsställelse lyser fram bland hans tårar, af grefve Ehrensvärds utnämning. Det är den ende, säger han, som vill som jag. - Det är icke utan, att ju detta gjort en stor sensation i korpsen, och att ett så ungt och främmande öfverbefäl i synnerhet varit ömt för grefve Wrangel, men framför alla måste jag berömma honom. Han har tagit denna E. M:s vilja med en beskedlighet och ett lugn, som gör honom mycken heder och högst förtjent af E. M:s nåd *). Fru Trolle kastar sig och sina barn för E. M:s fötter. Af hvad man nu vet, stiger Trolles skuld till omkring 19,000 rdr, tillgångarne till högst 10,000; men då äro också enka och barn alldeles afklädda. Man har velat strax anställa konkurs, hvilket jag afrådde, till dess man först fått veta hvad E. M. gör».

Konungen svarade grefve CREUTZ samma dag som han emottog hans skrifvelse: »Rom den 7 april 1784. Jag har i dag emottagit edert bref af den 12 mars, som medför den sorgliga underrättelsen

*) Grefve ANTON JOHAN WRANGEL var äldste amiral och chef för amiralitetet, näst TROLLE. EHRENSVÄRD deremot var bland de yngre öfverstarne vid flottan. Såsom ersättning för den uteblifna befordran, nämnde konungen WRANGEL till en af rikets herrar. Den 65-årige mannen förde fyra år senare flottans hufvudkorps i slaget vid Hogland med stor utmärkelse.

om general-amiralens död. Jag vet ej hvilken som förlorar mer: staten eller jag enskildt. Våra intressen äro visserligen förenade, men jag känner hans förlust som enskild lika mycket, som jag lifligt känner den såsom offentlig man. Min karakter är för väl känd, hoppas jag, att ni skulle behöfva försäkra hans enka och hans barn om min vård. Med nästa post skall jag svara er på alla artiklarne i edert bref. Det är i dag tisdag i den heliga veckan». — I ett senare bref yttrar konungen, att TROLLES begrafning skulle bekostas af staten, och att han borde, »såsom den store Ehrensvärds lärjunge och efterträdare, begrafvas midt i tackelkammaren i Karlskrona, med utsigt åt den flotta, hvars återställare han varit» *). — TROLLES bröstbild uppställdes i mönstersalen uti Karlskrona, och amiralitetet lät pregla en minnespenning öfver honom.

Konungens politiska ställning till främmande makter begynte blifva osäker. I den allmänna brytning, som han föresåg skola inträffa vid FREDRIK II:s död, och hvilken rörelse icke heller utöblef, ämnade han kasta sina blickar på Norge **), och

*) EHRENSVÄRDS graf i Sveaborg har till inskrift: »Här hvilat Ehrensvärd, omgifven af sina verk».

**) ADLERBETH antager, som vi sett, att 1786 års riksdag sammankallats af denna anledning, men planen hade då sedan två år varit öfvergifven.

ville framför allt underhålla god sämja med Ryssland, England och Preussen; hvaremot förbundet med Frankrike, hvars regering syntas öfvergifva sin gamla statskonst, började lossna. Mötet i Fredrikhamn och den nära förbindelse emellan ryska och svenska. hofven, som der troddes blifvit knuten, hade begynt väcka oro i Versailles. En följd deraf var en inbjudning till konungen att under hemresan besöka sin gamla bundsförvandt. Å sin sida fruktade han, att ett förtroligare åter närmande till franska hofvet kunde väcka misstankar i Ryssland och störa det goda förstånd, som han önskade der underhålla. Likväl kunde han ej afböja den franska inbjudningen. Att den i detta ögonblick besvarade honom, synes af åtskilliga drag i hans bref till CREUTZ. Han skrifer från Rom, den 3 april: »Gud gifve, att denna kalken ej blir för sur att dricka! Gerna hade jag sluppit, om jag kunnat». I ett bref från Venedig, den 5 maj, yttrar han: »Ju mera tiden nalkas till denna resa, ju mera ser jag de svårigheter den medför, och K. (kejsarinnans?) oro deröfver är ej den minsta. Men det som är gjordt, är gjordt. Jag kan ej komma derifrån, men jag ämnar göra sejouren så kort som möjligt. Fjorton dagar är den tid jag ämnar vara der, så att i slutet af juli eller den 1 augusti är jag hemma». — I ett bref från Parma under

hemresan, den 27 april, tillägger han i samma ämne: »Ännu går det väl med mina utgifter, men för fransyska resan fruktar jag. Den var ej på uträkningen, och göres ej för mitt nöje. Jag köpte mig gerna derifrån, om jag kunde». — Man ser således, att resan ej var ursprungligen företagen i ändamål att få roa sig i Paris, såsom det äfven berättats.

Ett bref från kejsariunan, som konungen emottog i Venedig, gjorde oförmodadt slut på all tvekan. Det heter deri, bland annat: »Man säger, att E. M. hemligen gör tillredelser att bemäktiga sig Norge. Jag tror ej ett ord deraf och ej heller mer på ryktet, som hotar mig med ett infall i Finland, der E. M. ämnar, som man påstår, nedsabla mina svaga garnisoner och gå rakt på Petersburg, förmodligen för att der supera. Då jag icke lägger någon vikt på hvad man yttrar i konversationer, der, för att försköna diktionen, inbillningskraftens utflygter oftare röja sig, än sanning och möjlighet, säger jag åt hvem som vill höra det, helt enkelt, att det blir ingenting af hvarken det ena eller det andra. E. M. ser, att, ehuru i norden ej finnas Pompejis ruiner eller andra sådana föremål att uppvärma inbillningen, vi likväl ej fullkomligt sakna den».

Det synes icke lätt att utreda hvad som förledt en dylik förklaring, i en sådan ton, just

vid denna tidpunkt, om man icke finge antaga, att konungen under något af sina förtroliga samtal med kejsar JOSEF låtit sjelf inbillningskraften föra sig något för långt, och framkastat eller låtit framskymta idéer om hvad han en dag kunde göra, hvilket kommit till kejsarinnans kunskap genom kejsaren, som, efter Polens rof och under Turkiets tilltänkta delning, var med henne nära förbunden. Enligt hvad GUSTAFS närmaste anmärkt, var han ofta under förtroliga samtal, mellan fyra ögon, ovanligt öppenhjertig, gaf sin inbillning fart, och kunde, som ROSENSTEIN sade, »ej tiga med sina tankar», hvori han liknade modren. Besinnar man den hastiga öfvergången hos KATARINA, från den åt hennes sändebud lemnade föreskrift att vara konungens ciceroner och visa honom all möjlig uppmärksamhet *), till en, så att säga, bröstganges anklagelse, hvars like man väl sällan sett emellan krönte hufvuden, så synes det ej kunnat ske utan särskild anledning, och hvilken skulle den eljest varit? Den omsorg, hvarmed GUSTAF, alltifrån sitt tillträde af regeringen, arbetade på försvarsverkets

*) Hon skriver derom till konungen: »Om mina ministrar varit E. M. till någon nytta, har jag ej skäl att ångra de befallningar som jag dem gifvit, och hvarmed jag ej haft annan afsigt, än att lemna E. M. ett bevis af min vänskap och uppmärksamhet.

iståndsättande och flottans tillväxt, hade tid efter annan föranledt rykten om förestående örlig mot någon af grannarne, men rörande sådant plägar en regent begära upplysning genom sina ministrar. Minst synes en förklaring af denna art påkallad i ett ögonblick, då en regent, med hvilken man är i vänskapsförhållande, befinner sig genom nära en hel verldsdel skild från sina stater, under en lustresa i de fria konsternas land *). Ännu en omständighet bör anmärkas. Konungen hade i det bref, hvarpå kejsarinnans utgör ett svar, frågat henne, om hon visste hvad kejsaren tänkte om grefven af Haga (konungens under resan antagna namn). Hon genmäler: »Då jag ej erhållit något bref ifrån H. M. kejsaren sedan dess resa till Italien, kan jag ej tillfredsställa E. M:s nyfikenhet angående den tanke, som denne monark hyser om grefven af Haga. Hvad jag är säker om, är att förtjensten ej undgår ett grundligt snilles skarp-synthet, som alltid sysselsätter sig med nyttiga föremål och ej lemnar åt frivoliteter annan uppmärksamhet än den granskande och djupsinnige

*) Eget nog inberättar Cætz till konungen (den 20 juli), att krigsrustningar skedde på ryska gränsen, hvarför han anbefallt generalbefälhafvaren i Finland att vidtaga nödiga mått och steg. Tre dagar derefter (den 23 juli) skriver han: »Grefve Ehrensvärd har tagit en liflig oro öfver rustningar i Danmark». Ryktena befunnos öfverdrifna.

betraktarens». Förmodligen misstog sig konungen lika litet, som någon annan gör det, om hvem som i denna opåkallade moralföreläsning utpekades såsom »det grundliga snillet, den djupsinnige betraktaren», och hvem som menas med älskaren af »frivoliteter». Att kejsarinnan säger sig på lång tid ej erhållit bref från kejsaren, under det att fortsatta anslag emot Polen och Turkiet pågingo dem emellan, är naturligt, i fall upplysningarne om grefven af Haga kommit från samma källa.

Att konungen ej lät vänta på svar, synes af följande anteckning å kejsarinnans skrifvelse: »Ankom med ryska ministerns kurir till Venedig den 10 maj. Svarat den 11 från Venedig». Något koncept till denna skrifvelse har ej funnits bland de efterlemnade papperen. Derefter synes ej att kejsarinnan vidare tillskrifvit honom förr än efter fredsslutet i Verelä, då hennes bref, ända till konungens död, utmärkte sig af en aktning och en grannlaghet, hvarmed en stormakt kunnat vara fullt belåten.

Emellertid behöfdes mindre än ett dylikt meddelande för att upplysa GUSTAF, att vänskapen från detta håll var en hägring och att tjuserskan i Fredrikshamn icke var alldeles densamma efter den s. k. »vänliga öfverenskommelse», hvilken nyss lagt Krim under hennes välde, som under det kriget

om detta land fortgick. Att konungen ej ansåg allt slutadt med Krim's eröfring, visar det bref, som han skref till general-amiral TROLLE, men hvars mottagande denne ej upplefde *), och hvori det heter: »Krim och Taman äro cederade utan blodspillan till Ryssland. Kejsaren har ej fått några ersättningar för sina omkostnader, men han har ej begärt någon, och detta bevisar att lugnet ej lärer blifva långt, och att morbrors (FREDRIK II:s) död torde blifva målet för freden i Europa. Då skall kejsaren få återbetaldt hvad han nu utlagt. Det är därför godt att ha sin flotta i stånd till alla påkommande behof. Jag har sett i Neapel en man **), som arbetar på uppkomsten af detta rikets flotta. Jag finner med stor förnöjelse, att med tre gånger mera penningar, än jag ger åt min flotta, får konungen i Neapel endast 7 skepp af 70 (kanoner) och 10 fregatter. Jag behöfver ej ha större opinion om general-amiralens arbete, än jag hade; men detta har ej förminskat den». Om dockan i Toulon skrifver han: »Den är vacker, men ingenting i jemförelse med den i Karlskrona».

Konungen tog vägen till Paris öfver Venedig, Turin och Genua. Från Venedig skrifver han till CREUTZ: »Se här, min kära grefve, den sista listan

*) Brevet är från Rom, den 16 mars. TROLLE dog den 12.

***) Krigsministern ACTON, af engelsk härkomst.

för justitie-ärenden. Jag har gjort mitt bord rent, och härmed äro alla listor expedierade, som intill denna dag blifvit mig tillskickade. Jag hade ämnat göra en berättelse om alla de fester republiken gifver, men jag får i detta ögonblick svenska posten, och denna skall genast afgå. Jag vill endast säga, att man ej kan visa mer artighet, uppmärksamhet och prakt, än Venetianerna, och detta allt med ett behag och en smak af den högsta, förnämaste värld. - - Ni har af von Schevens depescher sett kronprinsens af Danmark debut. Är han hufvudmannen deri, så bådär detta en prins af annan karakter, än hans företrädare. - Nyheten om denna händelse har frapperat mig. Jag ber er vända den sorgfälligaste uppmärksamhet åt den sidan. Detta förändrar mycket, och det är ganska väsendtligt att noga följa sakernas nya skick och den nya regentens karakter *). Jag hoppas, att grefven redan skickat von Scheven en medhjelpare **). Den blir

*) Fråga är om thronföljaren, sedermera konung FREDRIK VI. Häfdatecknaren SPITTLER säger om den här ifrågavarande ministèrförändring (då den under drottning JULIANAS och hennes ministèrs styrelse aflägsnade BERNSTORFF återkallades): »Det sätt, hvarpå prinsen utverkade entledigandet af den s. k. Guldbergska ministèren, gör hans mod äfvenså mycken ära som hans karakter». *Entwurf der Geschichte der Europäischen Staaten*, II Th. s. 554.

**) CREUTZ hade dertill utsett d. v. legations-sekreteraren i Petersburg baron D'ALBEDYHLL.

honom nu nödigare än förr. Hans depescher och avisorna äro just detsamma. Sådana kunna vi få för bättre köp än en kommissions-sekreterare-lön». Några dagar senare skrifver konungen: »Jag väntar med otålighet posten, för att få nyheter från Köpenhamn. Jag föreställer mig att, i anseende till sakernas nya ordning, ni redan har befallt ambassadören baron Sprengtporten att genast begifva sig dit. Mig synes hans närvaro der böra vara nödvändig i detta ögonblick». Den sakernas nya ordning, hvarom GUSTAF talar, föranledde jemväl en förändring i hans politik i afseende på grannstaterna och ett närmande till Danmark, hvars styrelse, för hvilken BERNSTORFF, på kronprinsens kallelse, åter trädte i spetsen, erhöll en helt annan ställning och betydelse, än då den fördes af enkedrottning JULIANA, arfprinsen FREDRIK och ministern GULDBERG, under rysk inflytelse.

I Paris var konungen redan hemmastadd, sedan sitt besök 1771, och emottogs på ett sätt, som sällan, om någonsin, kommit någon främmande förste till del*). Hofvet vistades, som bekant är,

*) Man kan näppeligen tänka sig en mer förekommande artighet, än LUDVIG XVI visade vid GUSTAF III:s emottagande. Konungen i Frankrike, som skulle sätta sig till bords när underrättelsen om konungens af Sverige ankomst inträffade, steg genast upp, befalle i största hast fram sin vagn, hjälpte sjelf till med anordnandet deraf, att det skulle gå

hufvudsakligen i Versailles och gjorde vanligen blott längre eller kortare besök i hufvudstaden. Konun-

så mycket fortare, och for GUSTAF till mötes. Detta synes ej af GUSTAFS egna eller af hans följeslags uppgifter och bref, eller af någon tidningsuppsats, utan af utrikes ministern grefve DE VERGENNES' egenhändiga anteckningar rörande konungens vistande i Paris, hvilka förvaras i franska utrikes ministèrens arkiv, der amanuensen i kongl. biblioteket magister H. WIESELGREN (år 1857) tagit en afskrift, som han haft den godheten att meddela förf. af denna karakteristik, och hvaraf åtskilligt skall anföras. Dessa anteckningar hafva till öfverskrift: *Détails sur le séjour du roi de Suède à Paris en 1784*. Om ifrågavarande möte skrifer VERGENNES: »Le roi était à Rambouillet et allait se mettre à table quand un courrier de M:r de Vergennes lui apprit que le comte de Haga venait de descendre chez lui. Le roi se lève, laisse Monsieur (konungens äldste broder, senare Ludvig XVIII) souper avec les Messieurs, commande lui-même ses chevaux, aide à les atteler; et part».

CREUTZ, som högeligen tillstyrkt besöket i Paris, lemnar tillika en mängd råd och upplysningar om hvad han tror böra iakttagas, för att göra det så fruktbärande som möjligt. »Det är i Versailles», skrifer han, »som E. M. skall få säkrare och klara begrepp om de andra europeiska hofvens dispositioner; om det parti som Frankrike och dess allierade komma att taga; om hvad som fordras för kriget, om hvad som talar för freden. Man skall hvarken besluta sig till det ena eller det andra utan att E. M. har sin del i afgörandet. Dess mening skall vägas i vågskålen jemte de andras, och E. M:s inflytelse skall beräknas efter dess kända verksamhet och vidsträcktheten af dess snille. — Europas ögon skola fästas på E. M.; men denna uppmärksamhet skall blifva delad emellan vördnad och oro. Hvad E. M. ensam företager, skall ej anses lika viktigt, — ty man känner inskränktheten af Sveriges krafter och

gen iakttog detsamma, endast att han infann sig något oftare i Paris. Hans första besök der egnades

tillgångar, — som om man ser E. M. förbunden med Frankrike. — Men för att lyckas deri, måste svårigheterna undanrödjas. Jag besvär E. M. att oändligt menagera grefve Vergennes. Jag vet, det säges att han är vacklande på sin plats. Jag tror det ej. Jag vet hvilken skicklighet denne man har att bibehålla sig, och hvilket stadigt inflytande han har öfver siu herre. Jag känner ock konungens af Frankrike karakter. Han är misstrogen och misstänksam, men han har förtroende för grefve Vergennes. — Herr de Vaudreuil är likaledes en man, som jag bönfaller hos E. M. att väl emottaga, ty han disponerar om drottningens opinion. Jag talar ej om nödvändigheten att vinna hertiginnans af Polignac vänskap. Säkrast vinnes den genom grefvinnan Diane de Polignac, som har mycken esprit. Hertigarne af Choiseul och Coigny, ärkebiskopen af Toulouse, grefve Narbonne, abbé de Périgord, chevalier de Boufflers äro de som gifva ton i societeten. De äga alla mycken qvickhet och skola vara angelägna att förtjena E. M:s bifall; deras egenkärlek skall deraf smickras och de skola sjunga E. M:s lof. Det finnes ännu en annan klass, som utdelar reputationer i Paris: de devota. De församla sig nästan alla hos mad. De la Marck, marskalk de Noailles, hertigen af Nivernais, mad. de Luxembourg, ärkebiskopen af Lyon; men alla dessa äro redan för E. M. Det är ock nödvändigt att uppmjuka de vittra (*amollir les gens de lettres*); men de rätt utmärkta äro numera föga talrika, efter d'Alemberts död. M:r de Choiseul-Gouffier har eljest reda på dem alla. E. M. har en stor fördel i societeten. E. M. vill ej med esprit förödmjuka andra, utan tvertom ge dem tillfälle att briljera. E. M. vet både att tala och höra och att införa behag och glädtighet öfverallt. Det är detta som främmande förstar så sällan förstå, när de komma till

Franska Akademien, som hade offentlig sammankomst för MONTESQUIOUS emottagande. Konungens

Paris. Det är detta som förstört den effekt, som kejsar Josef eljest skulle gjort». — Samtida franska författare anmärka, att kejsaren, med mycket kunskaper och bildning, var nog abstrakt och tysk i åsichter och sätt att vara; icke iakttog sin värdighet, gick i stallet, twistade öppet inför hofvet med sin syster och svåger, konungen och drottningen af Frankrike, tilltalte personer tvärt och häftigt, o. s. v. I öfrigt befunno sig GUSTAF och JOSEF, genom nationella förhållanden, i en helt olika ställning till Fransmännen, hvilka ägde lika mycken samkänsla för den förre, representanten af *les Français du Nord*, som motvilja och fördom emot den andre. Österrikarne hade måhända aldrig varit så hatade i Frankrike, som denna tid, och tillnamnet *l'Autrichienne* bidrog mer än något att störta MARIE ANTOINETTE. Äfven hans sätt att reformera var ej alltid i franska smaken, t. e. när han genom en kejsarlig förordning förbjöd fruntimmerna att nyttja snörlif med hvalfiskben, såsom skadliga. Deremot hade han onekligen något stortadt och högsinnadt i tänkesättet, om än formen för dess uttryck blef ibland stötande, såsom när han afsade sig den af staden Ofen åt honom tillämnade bildstod, medelst följande bref: »När fördomarne hunnit utrotas och en sann kärlek till fäderneslandet samt rätta begrepp om monarkiens allmänna väl bibringas; när hvar och en i jemnt förhållande och med glädje bidrager till statens behof, säkerhet och tillväxt; när upplysning genom förbättrade studier, mera enkelhet i de andeliges lärosätt och de sanna religionssatsernas förbindelse med samhällets lagar, när en grundligare rättvisa, rikedom genom en förökt folkmängd och förbättradt åkerbruk, samt när idoghet, manufaktur och deras afsättning och alla produkters uti hela monarkien inbördes limitation blifver införd, som jag säkert hoppas:

närvaro, säger en berömd fransysk författare, ansågs såsom en för vitterheten oförgänglig tilldragelse, som ditlockat allt hvad Paris ägde utmärkt och lysande. »Man trängdes att se en genom en stor statshvälfning beryktad konung, först bland monarker*), bevista den offentliga sammankomsten af ett samfund, instiftadt för att odla och belöna den snillegåfva, medelst hvilken denne förste sjelf, ännu ung, befastade sin ära och sitt folks lycka; ty man kan säga, att värtaligheten hos denne Vasas värdige efterträdare bidrog icke mindre till en af de märkvärdigaste händelser i vårt århundrade, än makten af hans snille och hans mod. Redan som ung thronföljare fördes han af kärlek till vitterheten inom denna litteraturens helgedom; men i en af akademiens enskilda sammankomster kunde han ej helsas af dessa allmänna kärleks- och vördnadsbetygelser, som egnades honom af den talrika krets, som hans närvaro lockat till en offentlig sammankomst. Denna samling syntes uttrycka hela Frankrikes tänkesätt, genom de lifligaste bifallsyttringar,

då förtjenar jag en ärestod, men icke nu, då blott staden Ofen genom den ditflyttning jag, till lättare öfverseende, beslutit af landets öfverrätter, vinner en *lättare afsättning på sina viner och en högre ränta af sina hus*. Wien den 23 juni 1784. JOSEPH».

*) Franska Akademiens konungslige beskyddare plögade ej bevista hennes högtider.

när greffen af Haga inträdde i den för honom anordnade tribun, och hvilka förnyades när talarena, i förtäckta ord, tolkade hans lof. — Den hänförelse, som hans närvaro verkade på alla, hade kunnat komma konungen att tro, det han var förflyttad till Stockholm, och om hans folk kallas af det öfriga Europa *Nordens Fransmän*, böra våra kärleksbetygelser, på denna oförgätliga dag, öfvertygat honom, att Fransmännen äro *Söderns Svenskar* *). Efter sammankomsten infann sig konungen i akademiens enskilda samlingsrum, som var prydt med hans bild. Han samtalade med alla närvarande ledamöter, hvilka han redan kände sedan sin föregående vistelse i Paris. Han ägde dervid tillfälle, fortfar berättaren, att yttra *des mots flatteurs et fins sur leurs ouvrages, manière la plus délicate dont un souverain puisse louer des gens de lettres*.

Lärda och vittra samfund, konstsamlingar, allmänna inrättningar, de berömda sèvres- och gobelins-fabrikerna o. s. v. utgjorde dagliga föremål för konungens uppmärksamhet. Han försummade ej heller den bekante MESMERS föreläsningar öfver animala magnetismen, dagens stora nyhet, som väckte ett oerhördt uppseende i Paris och inga-

*) *Correspondance littéraire, philosophique et critique de Grimm et de Diderot, depuis 1753 jusqu'en 1790. Tome XI, p. 127, 128.*

lunda var föremål för ett så allmänt åtlöje, som den s. k. upplysningens vänner i Sverige läto påskina, hvilket kan slutas både deraf, ätt franska regeringen nedsatte en kommission af utmärkte vetenskapsmän för att undersöka frågan, och att magnetisören räknade bland sina adepter flera tongifvande så väl i stora världen som i akademierna *). Äfven besökte konungen parlamentets sammankomster, för att höra de förnämste sakförare. En rättegång var då anhängig emellan konungens i Frankrike broder, grefven af Artois, och en M. DE COURTOMER. Vid domstolsförhandlingarnes slut yttrade general-advokaten SÉGUIER, en af de berömdaste sakförare på sin tid, med hänsyftning på konungens närvaro vid sammankomsterna: »Vi hafva ändtligen slutat en grannlaga rättegång, och huru lycklige äro vi icke att vid detta tillfälle offentligen få förklara vår djupa vördnad för en förste, som Frankrike åter fått skåda med en glad tillfredsställelse; för en konung, hvars folk, högsint och ädelmodigt, fritt och tappert, under alla hvälningar och olyckor försvarat sin urgamla ära; ett folk, som, sedan det skiftevis lärt känna faran af

*) »On compte au nombre des premiers adeptes quelques académiciens, plusieurs médecins, les personnes les plus connues de la ville et de la cour: MM. de Noailles, Montesquiou, Lafayette, Choiseul-Gouffier, Puysegur», etc. *Ib.* p. 84.

frihet utan gränser och oket af en oinskränkt makt, får omsider, under tvenne Gustavers och den tolfte Karls efterföljare, med tacksamhet åtnjuta lyckan af en vis, en fredlig regering, lika skild från mångväldets oroligheter och enväldets förtryck, stiftad på den säkraste grundval: allmänt väl. — Europa, likasom Sverige, glömmmer aldrig dess sista regementsförändring, ojemförlig med alla andra, och kanske den enda som någonsin blifvit gjord för *folkets* skull: en regementsförändring till alla dess omständigheter förundransvärd för tiderna, verkad genom en förstes mod, klokhet och sinnesstyrka, som i en ålder af tjugufem år visar sig för sitt folk med inga andra vapen än sina dygder; befaller, utan blodsutgjutelse, öfver alla sinnen med en fri och oberedd vältalighet, alltid mäktig att vinna hjertan; tillegnar sig och återgifver inom samma ögonblick alla kronans rättigheter; sedan han genom ett så ovanligt välde öfver sig sjelf visat sig värdig att utöfva dem i all deras vidd, men endast förbehållit sig den ära ingen annan ännu hunnit förtjena: att sjelf förbyta enväldet i en laglig, billig och välgörande makt. På ett sådant sätt lyste han med kunskaper vida öfver all väntan af dess ålder, visade sig redan lika stor menniska som konung, och innan han hunnit samla den erfarenhet snillet för sin mognad eljest behöfver,

eller hans folk att räkna flera år af hans regering, gjorde han sig af ryktet berättigad till ett rum bland världens störste och visaste konungar. Fåfångt söker han i våra länder dölja sin höghet. Huru skulle vi icke igenkänna en förste, hos hvilken vi för tretton år sedan beundrade alla de medborgerliga dygder, som förebådade dem, hvilka nu lysa från dess thron? — Vi äro vittnen till allmänhetens förtjusning, dess tillgifvenhet har sökt sina utbrott äfven inom denna vördnadsvärda helgedom. Vi höra folket säga: se der en like af vår gode konung; likasom han, älskar denne sitt folk, och på ett lika sätt är han älskad tillbaka. Må de begge regera länge och fortlevva i efterkommande, hvilka, under osviklig vänskap, med deras dygder fortsätta deras rikens ära, gifva efterdömen för stora konungar och göra människoslägtets lycksalighet*).

Så som konungen helsades i Franska Akademien och parlamentet, icke blott af berömde talare, men af folkets bifall, som följde honom på spektaklerna, på promenaderna, öfver allt, — så har

*) Jfr *Inrikes Tidningar* den 19 juli 1784. Öfversättningen är af SCHRÖDERHEIM. CREUTZ skrifver derom till konungen: »Hvilken sublim och rörande éloge har ej herr Séguier gjort E. M. vid dess närvaro i parlamentet! Jag har bedt Schröderheim öfversätta detta tal, och skall låta införa det i ett bihang till Post- och Inrikes Tidningarne».

ingen resande förste blifvit emottagen i Frankrikes hufvudstad, hvilken då, ännu mera än i våra dagar, gaf ton åt Europa. Det var icke ensamt GUSTAFS snille och intagande väsen, som väckte denna hänförelse; det var kanske ännu mera hans politiska personlighet. De liberala idéerna begynte (1784) att med makt framtränga i Frankrike, och GUSTAF kunde då anses såsom den förste liberala konung i Europa. Han hade, såsom SÉQUIER anmärkte, som yngling bortskänkt det envælde, hvilket han ett ögonblick ägde i sin hand; Frankrike åter kände ännu dess börda och längtade efter dess afskuddande. Sjelfva kärnan i SÉQUIERS tal utgör frihetens lof, under de blömmor han strör åt GUSTAF såsom frihetens återställare och till följd deraf en bland »de störste och visaste konungar», förtjent att vara andras efterdöme. Frankrikes egen regent nämnes blott i förbigående, såsom GUSTAFS vän. Detta tal kunde svårligen behaga franska regeringen, men desto mera folket, som höljde det med handklappingar. Fransmännens samkänsla för Sverige och dess konung var i sjelfva grunden mera ett begär efter samma mått af tankefrihet och samhällsutveckling, som Sverige onekligen under GUSTAF ägde, än en hyllning af ett politiskt försteförbund; och Fransmännens benämning (vid Franska Akademiens sammankomst) af »Söderns Svenskar» kunde

rimligtvis ej ha afseende på annat än önskan af samma politiska rättigheter under en liberal regering. Man såg i GUSTAF en regent, som sökte verkliggöra den nya tidens idéer: religiös och politisk frihet, för hvilka tänkesätten uppeldats af VOLTAIRE, ROUSSEAU och encyklopedisternas skrifter. En anmärkning må tilläggas. Man behöfver endast se, huru GUSTAF emottogs i Europa, för att skilja emellan honom och den liga som han störtat. I den förre såg man framskridandets målsman, hvars folk afundades af främlingen; i den andra ett vacklande mångvälde, hvars falhet och söndringar bragte fäderneslandet under utländingens ok; den ene var bilden af Sveriges ära, den andra af dess förnedring.

Äfven då GUSTAF besökte skådespelen, ditströmmade folket och helsade honom med de lifligaste bifallsyttringar. I DIDEROT'S och GRIMM'S litterära brevexling redogöres därför på följande sätt. »Alla våra teatrar», heter det, »hafva gjort utomordentliga ansträngningar för att tillvinna sig grefvens af Haga uppmärksamhet. Stora operan har inom tre veckor bragt på scenen åtta eller tio operor (hvaribland *Armide*, *Iphigenie i Auliden* och *Iphigenie i Tauriden*, alla tre af GLUCK; *Karavanan af GRÉTRY*, *Atis*, *Dido*, m. fl.) — flera än man tillförene gifvit på två eller tre år, flera än man

får se under karnevalen, om man genomreser Italiens förnämsta städer. *Théâtre français* har skyndat att uppsätta alla stycken, som man trodde att han önskade se: *le Siège de Calais*, *le Roi Lear*, *le Jaloux*, *le Séducteur*, *l'Impatient*, *les Rivaux amis*, etc. Då grefven första gången hedrade denna skådebana med sin närvaro, gafs »Figaros bröllop» (af BEAUMARCHAIS). Han kom vid första aktens slut. Genom en känsla af aktning och uppmärksamhet, desto mera smickrande, som händelsen ej kunde vara föresedd eller något derom öfverenskommet, befallte publiken skådespelarne att börja om stycket. Ehuru en så högst passande och i sanning äkta fransysk artighet kunnat trötta de spelande, har stycket aldrig varit bättre gifvet, eller med mera bifall emottaget. Mad. Dugazon, nyss återstald från en dödlig sjukdom, som hotade att för alltid beröfva oss denna utmärkta skådespelerska, uppträdde första gången för grefven af Haga i *Blaise et Babet*. Hon har alltid varit ypperlig i detta stycke, men tycktes nu deri utveckla ett ännu mer hänförande spel och nya behag. Den höge resandens ankomst har äfven föranlett uppförande af *L'épreuve villageoise* och *le Dormeur éveillé* (ämnet ur *Mille et une nuits*) af Marmontel och Piccini. Alla våra teatrar hafva rikligen belönats för det nit de ådagalagt, genom det tillopp af åskådare,

som ditlockats af närvaron utaf grefven af Haga, hvilken ofta täcktes på en och samma afton besöka två eller tre olika teatrar»*)).

*) *Correspondance de Grimm et Diderot*, Tome XII, p. 156.

VERGENNES yttrar i sina anteckningar, rörande konungens besök på spektaklerna och andra offentliga nöjen: »Il fut toujours bien reçu du public par des applaudissemens les plus bruyants et les plus longs. Quand la pièce était commencée à son arrivée on la faisait toujours recommencer, ce qui arriva plusieurs fois, au point que le 29 de ce mois le prince, arrivant aux Français à la 2me scène d'*Adélaïde de Guesclin*, le parterre et les loges ne se donnèrent point de repos et ne cessèrent de crier jusqu'à que les acteurs en scène se firent retirer pour recommencer, *ab ovo*, et cela malgré tout ce que le comte de Haga put faire par ces gestes pour l'empêcher. Il fit 30 révérences, jusqu'à mettre la moitié du corps hors de sa loge, qui était en face. Il ne s'assit et les applaudissemens ne cessèrent que lorsque les acteurs reparurent. Chaque jour que l'on savait que le roi de Suède irait à quelque spectacle, la foule des spectateurs y était immense. Le monarque du Nord n'allait à Paris que dans un carrosse-coupé, n'avait qu'un gentilhomme auprès de lui, et était toujours vetu assez simplement, sans aucun ordre. Avec un peu plus d'appareil il eut été reconnu, applaudi et arrêté dans toutes les rues par l'empressement des Français. Le 13 on donna exprès pour lui un bal à l'opéra; il y fut attaqué et très courtoisé par les masques. La ville donna à son occasion un bal au peuple dans la superbe halle aux blés; il y fut très applaudi, y reçut des bouquets, parut s'y amuser, et y resta longtems voir danser toute cette populace. Le 18 on lui donna un grand bal paré à Versailles dans la grande salle de spectacle. Les habits des femmes et des hommes n'avaient jamais été plus superbes».

Det var ej blott till tidsfördrif som konungen infann sig vid skådespelen, det var i egenskap af författare, kännare och konstdomare, om hvilken bifall de främsta sceniska konstnärer och skriftställare täffade. Man fäste den uppmärksamhet vid hans förehafvanden, att en särskild beskrifning öfver hans korta besök utgafs af en fransysk författare, med motto: *Discite, reges!* *) Kort före konungens ankomst till Paris blef i bokhandeln synlig en i London utgifven fransysk öfversättning af den berömde SHERIDAN'S skildring af 1772 års statshvälfning, hvilken skrift jemväl bidrog till den allmänna hyllning, som egnades den höge främlingen **).

Det kan ej förundra, att konungen var smickrad af ett dylikt emottagande. Han yttrar derom, i ett bref till CREUTZ: »Den accueil, som publiken ger mig, är öfver all föreställning. Jag applauderas öfverallt hvart jag går, vid ingången och utgången

*) *Voyage du comte de Haga en France, recueilli et mis en ordre par M. le chevalier Du Coudray, Paris 1788.*

***) *Histoire de la dernière révolution de Suède, par SHERIDAN. Londres, 1783.* Den franske recensenten framhåller alla de drag af mod och beslutsamhet, mildhet och menniskokärlek, som på revolutionsdagen utmärkte den unge konungen. Han anmärker huru många svårigheter en dylik statshvälfning förutsatte hos en regent, hvars makt var så begränsad, att posten vid arsenalen, på grund af sina ordres, kunde vägra konungen inträde.

af spektaklerna, och i korridorerna». — Allmänhetens hyllning omvexlade med de fester, som hofvet i Versailles anordnade för sin älskvärde gäst. Bland dessa utmärkte konungen företrädesvis den, som gafs af MARIE ANTOINETTE på lilla Trianon, hennes älsklingsställe. »Det var en fullkomlig förtrollning», skrifer han, »ett skådespel af de elyseiska fälten. — Drottningen ville ej sitta till bords, hon gjorde les honneurs som den hederligaste husfru. Hon talte vid alla Svenskarne och visade dem den utmärktaste artighet». — Dé under denna tid vanliga aërostatiska skådespel saknades ej heller*). Luftfärden ägde denna gång det utmär-

*) Kort efter FRANKLINS försök med luftdrakar, uppfunno bröderna MONTGOLFIER luftskeppet, samma år som konungen företog sin utrikes resa. Att en menniska kunde färdas i skyarne, väckte den största förvåning, och detta skådespel ansågs denna tid såsom ett af de utmärktaste, hvarmed en främling kunde förnöjas. Man föranstaltade flera dylika för greffen af Haga. Tidningarne berätta derom, bland annat, följande: »Lyon den 5 juni 1784. Det första skådespel, som gafs konungen i Sverige, då han, den 3 dennes, ankom hit med sin svit, var en luftboll, på hvars galleri herr Fleurant jemte ett fruntimmer, klädt i mansdrägt, uppstego i höjden. Dessa luftseglare nedsläppte, vid en viss höjd, en hvit fana med svenska vapnet. — Uti skådespelshuset erhöi detta fruntimmer, under åskådarnes allmänna bifallsrop, en plats i konungens loge, och spisade sedan hos ärkebiskopen, vid ett bord af 100 kuverter, hvarvid konungen äfven behagade infinna sig». — Under hans vistande i Versailles föranstaltades flera luftseglingar,

kande, att den företogs af en prins utaf blodet. Hertigen af Orléans (den sedan så olycklige LOUIS PHILIPPE ÉGALITÉ) uppsteg i grefvens af Haga och hofvets närvaro, samt under folkets jubel, i den luftkula, som han för detta ändamål sjelf låtit förfärdiga. Uppstigandet skedde i S:t Cloud. Efter detsamma begaf sig konungen till Paris, men erfor, under vägen, att luftskeppet nedfallit vid Meudon. Han skyndade genast dit, för att underrätta sig om någon olycka träffat hertigen, hvilket likväl ej var händelsen. Hvem kunde vid denna fest ana, att några år derefter skulle — af de förnämsta personer som bevistade den — konungen och drottningen af Frankrike, jemte den förstlige luftseglaren, blöda under bilan, deras höge gäst falla för mördarens hand, samt flera af prinsessorna och

hvaribland en nattetid, med illuminerad luftkula. Midsommardagen uppgick en dylik, kallad *Marie Antoinette*, hvilken var den största och praktfullaste sedan aërostatiska machinernas uppfinning. Den hade en höjd af 86 fot och en omkrets af 230. På sidorna voro svenska och franska vapnen anbragta. Efter konungens återkomst till fäderneslandet ville han äfven låta sin hufvudstad njuta af dylika skådespel och lät genom vetenskaps-akademien föranstalta om ett luftskepp. Det uppsteg, den 20 september, från observatorii-gården och nedföll på Wermdön. Sedau gjordes dylika försök i flera städer, äfven i Finland. En luftkula uppsändes i Uleåborg, när Te Deum sjöngs för konungens lyckliga återkomst.

de mest utmärkta af deras omgifning släpas under guillotinen, till en god del ej utan den nu firade luftseglarens medverkan.

Genom bibehållandet af grefvetiteln, under vistandet i Paris, undgick konungen alla tidspillande ceremonier och uppvaktningar, samt en mängd kostnader, utan att beröfva sig allt det intressanta och behagliga som omgaf honom. Under hela sitt vistande i Frankrikes hufvudstad emottog han intet enda besök, men gjorde många *). Den franska konungafamiljen hade erbjudit honom en till hans emottagande nymöblerad våning på slottet i Versailles, men han föredrog att bo uti ett enskildt hus, för att äga mer frihet **). De tröttsamma

*) VERGENNES yttrar derom: »Tout le grand monde se fit inscrire chez lui. Il avait déclaré qu'il ne recevrait aucune visite, tint parole pendant tout son séjour, mais en revanche il en fit beaucoup et rendit toutes celles qu'on lui avait fait par écrit». — Parisarne voro öfverraskade och förtjusta öfver denna nya och särdeles hos en monark ovanliga artighet, att icke emottaga, men sjelf göra dem besök, som anmält sig hos honom, — motsatsen af hvad personer i hans ställning pläga iakttaga. Men också hafva få ägt hans förmåga, att sträcka artigheten till dess yttersta gräns utan att bortskänka det ringaste af konungavärdigheten.

**) »Le roi (LUDVIG XVI) avait fait meubler à neuf et magnifiquement dans le chateau un appartement pour ce prince, qui s'excusa de l'accepter, voulant absolument, pour être plus libre, loger en ville, chez Touchet, baigneur». (VERGENNES.) — En konung kunde svårligen bo blygsammare och mindre kostsam.

och tidsödande uppvaktningarne och bjudningarne af stater, korpser, främmande sändebud m. fl. kommo således äfven der ej i fråga. I Versailles spisade han ensam med konungen och drottningen *), i Paris hos sin ambassadör, baron STAËL, som nyss var gift med NECKERS dotter, den sedan så berömda Mad. STAËL, hvilken, oaktadt hennes revolutionära tänkesätt, som innan kort voro hela Frankrikes, beundrade konungens snille och älskvärdhet, såsom flera af hennes bref till honom utvisa. I öfrigt emottog konungen, såsom enskild man, bjudningar af damer, såsom prinsessorna LAMBALLE och POLIGNAC, grefvinnan BOUFFLERS, m. fl., samt af äldre bekanta: grefve VERGENNES och baron BRETEUIL (tillförene ambassadörer i Stockholm), marskalk RICHELIEU, o. s. v. — Konungens inkognito iaktogs till och med oftast uti de i svenska tidningar införda underrättelser om resan, der han endast kallas grefven af Haga, och meddelanden rörande

*) Han fann i dem olika åhörare af de berättelser, han gjorde om sina resor. Drottningen var deraf mycket intresserad, konungen mindre. VERGENNES säger derom, bland annat: »Dans un de ses premiers séjours à Versailles, se trouvant avec le roi et la reine, il leur parlait beaucoup de ses voyages, sur tout de l'Italie, d'où il revenait, quand tout d'un coup il s'aperçut que le roi baillait et rébaillait. »Ah, mon Dieu!» — dit-il — »je vous demande pardon, j'ai le défaut de tous les voyageurs, d'entretenir et d'ennuyer de tout ce qu'ils ont vu ceux qui n'ont rien vu».

honom förekomma vanligen bland utrikes nyheter, under öfverskriften Florens, Rom, Neapel, Paris, o. s. v., ofta i bladets slut, såsom anginge de blott en främmande resande, hvilken besökt dessa ställen.

Hvad som särskildt tillvann honom aktning och hedrade hans hjerta, var den tillgifvenhet han visade gamla vänner, hvilka nedstigit från maktens eller lyckans höjder och voro förskjutna eller förbisedda af det hof, der de fordom lyst och herrskat, — ett hof, som GUSTAF likväl vid denna tid sjelf måste behandla med den största grannlagenhet, enär framgången af hans politiska planer berodde af dess välvilja. Tacksamhetskänslan tycktes dock öfvervägande och var i allmänhet ett af de vackraste drag i hans karakter. Bland föremål derför utmärkte han här främst hertigen af AIGUILLON, hvilken medverkat till 1772 års statshvälfning och nu var i onåd samt derför icke mer visade sig på hofvet, eller vid de offentliga tillfällen, der de kungligas närvaro kunde förutsättas. Då GUSTAF, i en aftonkrets hos MARIE ANTOINETTE, fick höra, att hertigens af AIGUILLON son, greve D'AGÉNOIS, befann sig i sällskapet, sprang han opp från sin plats bredvid drottningen, skyndade till den unge mannen, fattade hans begge händer, och yttrade helt högt: »Jag är förtjust att se er! Huru befinna sig edra föräldrar? Jag äger för stora förbindelser

till hertigen af Aiguillon, att någonsin kunna glömma dem. Jag skall uppsöka honom; jag skall infinna mig tio gånger, om det behöfs, för att få se honom. Säg honom, att jag aldrig förgäter hvad han gjort för mig!» — Ett par dagar derefter var konungen inbjuden till marskalk RICHELIEU, och frågade genast hertiginnan hvarför icke D'AIGUILLONS voro der, tillläggande: »Efter mina skyldighetsvisiter hos prinsarne af blodet, har mitt första besök varit hos hertigen af Aiguillon, och jag skall förnya det ända tilldess jag träffar honom». — Grefve D'AGÉNOIS upplyste, att hans far velat först uppvakta konungen, hvartill denne svarade, att han, enligt hvad han gifvit tillkänna, icke kunde mottaga någon hemma hos sig, men det enda undantag blefve för hertigen. Derpå frågade han grefven, om icke hans far någonsin mer visade sig på hofvet i Versailles. Efter ett nekande svar, inföll konungen: »Förlåt, att jag frågade så, men jag trodde de der dumheterna längesedan glömda» (*je croyais ces bêtises-là finies depuis longtems* *). Han visade inför allmänheten samma begär att utmärka den i ogunst varande, forne ministern **). Mot sonen röjde han

*) Anteckningar af grefve DE VERGENNES, vid denna tid statsminister för utrikes ärendena.

***) VERGENNES berättar derom följande: »J'attendais à l'opéra, dans une loge des 1:res, M:r le duc d'Aiguillon, quand

en faderlig välvilja, som löntes med uppriktig erkänsla. Grefve D'AGÉNOIS yttrade en gång till grefven af Haga: *En vérité, on est quelquefois un peu fâché que M:r le comte soit roi.* — *»Pourquoi cela?»* — *C'est qu'on n'oserait lui dire qu'il est bien aimable, qu'on l'aime bien.* — *»Aimez-moi toujours à bon compte.* — Att konungen visade hertiginnan af AIGULLON den mest förekommande uppmärksamhet, behöfver ej tilläggas. Vid en af marskalk RICHELIEU gifven fest förde konungen henne genom den illuminerade trädgården. En dam yttrade, när de gingo förbi: *»Si c'est celle-là qu'il préfère, il l'a prise un peu vieille.* — *»Madame, svarade konungen, c'est que l'amitié est toujours jeune.* Om konungens känslor, då han tog afsked af D'AIGULLON, skrifver YERGENNES: *»Vi säga ej, att han omfamnade hertigen, det vore för litet; han hängde sig kring hans hals, han tryckte honom i sina armar,*

le roi de Suède y arriva au milieu des plus grands applaudissemens. M:r le duc vint un moment après, surpris de voir tant de monde. *»C'est», lui dis-je, »que le roi de Suède est ici.* — *»Où est-il?»* — *»Aux 2:mes, en face.* (Konungens vanliga plats på operan i Stockholm var äfven i fonden på andra raden.) *»Tenez, voilà qu'il cherche vos yeux, et il fait des signes.* En effet, M:r le duc l'ayant aperçu, le comte de Haga le salua plusieurs fois de la main et de la tête. M:r le duc se leva et fit plusieurs révérences profondes».

och ropade: »Jag lemnar er, men glömmer er aldrig, nej aldrig förgäter jag hvad jag är skyldig er!» ... och, läggande handen på sitt hjerta: »Edra tjenester, mina förbindelser ligga här!» — »Tårar fylde hans ögon, och hertigens flöto länge vid tanken att finna så ömma känslor, så mycken tacksamhet hos en konung». — »Det gifves intet tillbud af vänskaplig återtjenst, som icke grefven af Haga gjorde hertig d'Aiguillon. »Räkna på mig alltid och allestädes», sade han. »Jag är för gammal», svarade hertigen, »att kunna hoppas begagna mig af herr grefvens godhet, men jag begär den för min son». — »Min Gud!» ropade konungen, vändande sig till denne, »han kan räkna derpå, som ni sjelf. Kom till Stockholm, ni bär ett namn som Sverige har att tacka för sin lycka. Döm då, om ni skall bli välkommen!» — I fråga om hvad han ansåg vara tjenester emot fäderneslandet, hade GUSTAF godt minne. Man kan säga, att han stundom öfverdref uttrycken af sin förbindelse, såsom då han en gång yttrade i ett sällskap, om D'AIGUILLON: *Je lui dois ma couronne* *). När marskalk RICHELIEU i en

*) D'AIGUILLONS förnämsta åtgärd var krigsrustningen i Toulon, hvarigenom konungen ansåg honom hafva förekommit ett anfall af kejsarinnan KATARINA. GUSTAF yttrade sjelf till honom derom: »Ce fut votre armement de Toulon qui lui en imposa et qui me sauva d'elle».

aftonkrets anmärkte, att konungen var omgifven endast af marskalkens familj (hertig D'AIGUILLON var hans släkting), genmälte konungen; *Il y a longtems que les Gustaves sont les obligés des Richelieus; pour moi je me vante d'être celui du duc d'Aiguillon.* För den nära nittioårige marskalken hade han vid ett tillfälle följande smickrande hänsyftning: *Je suis le quatrième descendant de Charles XII, je trouve intéressant d'être en société avec son contemporain.* — Bland fallna storheter glömde han icke ens grefvinnan DU BARRY, som genom sitt inflytande under LUDVIG XV:s regering medverkade att stämma denne konung välvilligt för Sverige. GUSTAF, som ansåg sig äga förbindelse till henne sedan 1772, visade henne under hennes förvisning nästan mer uppmärksamhet, än då hon befann sig på lyckans höjder. Då man i Paris frågade, om han besökt henne, svarade han: »Det är klart. Jag såg henne när hon var vid hofvet. Skulle jag då icke se henne, för det att hon icke är der? Det vore hvarken skickligt eller hedrande». — När GUSTAF, säger VERGENNES, berättade om det deltagande, som han i Florens visat den olycklige KARL STUART, blef han sjelf så upprörd, som hade han talt om en broder. Äfven i sjelfva yttrandet af detta deltagande låg en ridderlig öppenhet, ty Frankrike, då dess regering lät förjaga den lands-

flyktige försten, hade brutit sin lofven att skydda honom *).

Man antager temligen allmänt, att GUSTAF var förtjust af det dåvarande Frankrikes lättsinniga ton, och sökte härma den. Detta öfverensstämmer icke med VERGENNES' iakttagelser under konungens vistande der. Det var LUDVIG XIV:s hofton och kungliga värdighet han önskade taga till förebild, såsom den mest bildade i det nyare Europa, men ingalunda 1780:talets sätt att vara och skicka sig. VERGENNES omförmåler, bland annat, att GUSTAF för marskalk RICHELIEU uttryckt sitt ogillande af denna ton, och yttrat: »Ni måste vara förundrad, när ni befinner er i Versailles, — ni, som sett Ludvig XIV:s hof. Jag är sjelf förvånad öfver en sådan förändring; men hur kan ni uthärda den

*) Bland de tjänster, som GUSTAF visade den till armod bragte försten, var den, att återskaffa hans juveler, hvilka hans broder, kardinalen af York, behållit efter fadren. När kardinalen vägrade återställa dem, på den grund att de voro kronjuveler, svarade GUSTAF: »Antingen är er broderkung, eller är han det icke: i förra fallet tillhöra juvelerna honom; i det senare åter bör ni sända dem till konung Georg». Vid kardinalens fortsatta vägran anmälte konungen saken hos påfven och fäste hans uppmärksamhet på det rättsvidriga deruti, att en regent, som förlorat sin krona för trohet emot katolska kyrkan, skulle beröfvas sin egen dom af en kardinal. Påfven befallte juvelernas utlemnande, och GUSTAF skämtade i Paris deröfver att en luthersk konung kunde skipa rätt i påfvedömet.

nu herrskande ton?» — Om GUSTAFS samtalsgåfva yttrar nyssnämnde statsman på ett annat ställe: »Man kan ej visa mera själ, mera finkänslighet, mera förstånd, mera säkerhet i omdöme, och mindre lättsinne; icke ett enda drag af det senare undföll honom» *).

I aftonkretsarne på Trianon talte GUSTAF ofta om 1772 års statshvälfning, som alltid gaf anledning att vidröra Frankrikes berömliga deltagande, — om kronprinsen, — om sitt lefnadssätt i Stockholm, o. s. v. Om kronprinsen yttrade han: »Jag älskar min son på det ömmaste. Glädjen att återse honom skall lätt trösta mig öfver saken af Paris, der jag likväl trifs mycket väl. Min son förråder ganska lyckliga anlag. Han har liflighet, god fattningsgåfva, och han börjar förvärfva kunskaper. Jag har velat låta uppfostra honom mer som enskild, än som prins. Herrskare-tonen vinnes alltid lätt, och om man tidigt vänjer barn vid densamma, så urartar den snart till högfärd, fåfänga och dumdrighet». — Om sitt lefnadssätt i Stockholm sade han: »Jag är ständigt sysselsatt med mina angelägenheter. Endast derigenom har jag kunnat an-

*) »Jamais on n'a montré plus d'ame, plus de sensibilité, plus de raison, plus de justesse d'esprit, et moins de frivolité; il ne lui échappa pas une seule».

skaffa en flotta af tjugufyra lineskepp, och en krigshär af 50,000 man. — Man kunde förundra sig öfver min långa frånvaro, men dervid är intet att frukta. Statsmachinen är väl ordnad, och jag håller den i behörig gång på 500 lieues afstånd, som vore jag hemma. Jag fördröjer aldrig svar på en sak, och mina beslut äro oföränderliga» *).

Konungens tid upptogs dock icke ensamt af fester och sällskapsnöjen. Han var van att blanda dem med allvarsamma göromål, och ofta voro de förra endast den slöja, hvarunder de senare fördes till målet. Så lyckades han att under dessa skenbara förströelser, som tycktes upptaga all hans tid, genomföra en underhandling, hvars fördelar sannoligt ingen annan torde utverkat, åtminstone icke så skyndsamt som inom få veckor; och här var tidsvinsten af vigt, ty innan kort upptogs franska regeringen alltför mycket af omsorger för den framträngande revolutionens dämpande, att kunna bringa offer åt en främmande makt, huru vänskapligt sinnad som helst: Den välvillige, men föga beslutssamme LUDVIG XVI ingick, dertill styrkt af drottningen och VERGENNES, ett nytt vänskapsförbund (*pacte d'amitié*), som tecknades i Versailles den 19 juli. Villkoren voro följande: »Frankrike förband sig

*) VERGENNES' anteckningar.

att, utom de ordinarie subsidier, som genom den förnyade konventionen af 1783 blifvit betingade, årligen under sex års tid, ifrån den 1 juli 1784, erlägga derutöfver en summa af en million 200,000 livres; att, i händelse Sverige blefve anfallet, bistå detsamma, tre månader efter skedd anfordran, med en hjälpsändning af 12 linieskepp, 6 frégatter och 12,000 man troppar; eller att i stället lemna 24,000 livres i månaden för hvarje 1000 man (3,456,000 livres årligen), och äfven för hvarje krigsskepp en viss summa, hvilken för tillfället skulle bestämmas. Å Sveriges sida upplifvades de föregående traktaters förbindelser, med det tillägg, att, i händelse Frankrike funne sig angripet och begärde Sveriges bistånd, komma det till hjälp med en flotta af tolf linieskepp. Denna traktat var hemlig*). Dessutom afstod Frankrike åt Sverige ön Barthelemy, hvilken då var af en helt annan vikt, än i våra dagar, enär dess ypperliga hamn under den lifliga handel, som de svenska ost- och vestindiska kompanierna då drefvo, erbjöd en hvilopunkt för våra aflägsna seglare**). Den utgjorde derjemte en

*) GEIJER, *Gustavianska papperen*, 3 delen, 1 afd. sid. 157.

**) Betydelsen af det svenska ostindiska kompaniet förekommer, liksom mycket från GUSTAFS dagar, redan som en saga. Våra fäder berättade fabelaktiga ting om de skatter detta handelsförbund satte i omlopp, och mot hvilka de största svenska handelsföretag i våra dagar äro obetydligheter.

neutral besittning i dessa farvatten, under andra nationers krig, lika öppen för alla att der öfva

Bedan GUSTAF II ADOLF hade varit betänkt på dess inrättande, men det kom ej till verkställighet förrän år 1731. Det utrustade under första oktroyen 12 skepp, som gjorde 22 resor till Kanton och 3 till Bengalen. Engelsmännen, som med afundsamma blickar betraktade den uppblomstrande svenska handeln på Ostindien, förstörde (1733) ett svenskt faktori i Porto Novo, hvarför regeringen dock lyckades bemedla 45 procents ersättning. Senare, i synnerhet under den af GUSTAF införda beväpnade neutraliteten, gingo skeppen med full säkerhet. En laddning af flera millioners värde var för dessa skepp intet ovanligt, och af dylika kunde flera komma inom ett år. Exempelvis må följande lilla annons (*Inrikes Tidningar*, 1784) anföras:

»Göteborg den 25 juli. Retur-laddningen med svenska ostindiska kompaniets skepp *Adolf Fredrik* varder på offentlig auktion försåld, strax efter försäljningen af skeppet *Gustaf III:s* laddning:

Théer: Bohée	682,741	£	netto.
Congo	510,046	»	»
Sootchon	2,265	»	»
Pekoe	8,455	»	»
Hysan	17,778	»	»

1,221,295 (forts. härnäst)».

Således blott en del af lasten utgörande ett värde, enligt nuvarande pris, af åtminstone 5 eller 6 millioner; ty dyrbara porcelläner, sidentyger m. m., som alltid åtföljde dylika laddningar, äro här icke nämnda. Det första bland de af ostindiska kompaniet utrustade skepp lemnade en utdelning af 75 procent. Senare blef vinsten ännu betydligare. Möjligen var det för att dölja dessa förhållanden, som revisorerna aflade tysthets-ed och räkenskaperna uppbrändes, sedan direktionens förvaltning blifvit godkänd.

varubete, och ett nytt bolag stadgades genast för handeln med de nyss ur frihetskampen uppträdande

»Under kriget emellan England och de nord-amerikanska staterna» — säger en författare — »åren 1780—1784, inträffade den lyckligaste konjunktur för den svensk-ostindiska handeln. Åren 1771—1792 (tiden af Gustafs regering) utdelades vinsten med 298 $\frac{1}{2}$ procent, och år 1787 återbetaltes kapitalet». *Historisk, statistisk beskrifning öfver Göteborg, af CARL RYDQVIST*, sid. 285. — Från Göteborg drefs den lifligaste återutförsel af ostindiska varor. Samme förf. yttrar derom: »Oberäknadt provenyen af svenska exportprodukter, såsom jern, stål och koppar, exporterades från Göteborg, under åren 1731—1816, ostindiska varor för ett värde af mer än 45 $\frac{1}{2}$ millioner riksdaler specie (sedan slutet af 1790:talet i banko), och under hela tiden för denna handel förbrukades dessutom indiska varor i landet till högst betydliga quantiteter. Klädnings- och möbeltyger, porcellän, arrak, vaser och figurer af indiskt ursprung utträngde under denna tiden nästan alla likartade artiklar från andra länder. Och att Göteborg skulle skörda största vinsten af den ifrågavarande rörelsen, säger sig sjelft. Der utrustades för det mesta de blockstora skeppen; derifrån skedde exporten, hvarpå ensamt i provision förtjentes tre procent; dit anlände de rika laddningarne; der höllos auktionerna, och der funnos saunolikt de flesta och största interessenterna i kompanierna». *Ders.* 287. Också visade Göteborg på ett lysande sätt sin trohet och tillgifvenhet under kriget. — En annan högst betydande näringsgren var då sillfångsten. »Der fanns knappast någon klippta i bohuslänska skärgården, från Fiskebäcks-kil till Kalfsund, vid hvilken ett fartyg kunde lägga till, som ej hade ett eller flera silsalterier och tran-kokerier. Antalet af de senare uppgick år 1783 till 328 stycken, med 1092 större och mindre kittlar». *Ders.* 288.

amerikanska staterna, som gingo att på Barthelemy vexla Sveriges afsättningsämnen emot den nya verl-

Det vestindiska kompaniet inrättades till följd af ön Barthelemy's förvärfvande, hvilket skulle underlätta handeln på Vestindien. Konungens privilegium af den 31 oktober 1786 yttrar i detta hänseende, att, »som till rikets välmåga och anseende det i märklig mån bidrager, att utrikes handeln i möjligaste måtto sträcket till alla sådana orter, der de numera nödigblifna handelsvaror måga ur första handen anskaffas och afhentas, men våre trogne undersåtar icke haft tillfälle att någon ordentlig handel på de vestindiska öarne och Norra Amerika inrätta och drifva; så hafve vi varit i nåder omtänkte, att ej allenast genom ingående af en vänskaps- och handelstraktat med de förenade amerikanska staterna, utan ock medelst tillvinnande af ön St: Barthelemy under svenska kronan, gifva handeln åt förenämnda verldsdel mera fäste och säkerhet; och emedan all handel, som drifves på aflägsna orter, fordrar större penningstyrka och vidsträcktare anstalter än af enskilda personer hvar för sig kan åstadkommas, och då således handeln på Vestindien, om den ej annorlunda än af särskilda personer, utan samband med hvarandra, idkas, kunde i flera tider blifva svag, oftast skadlig för det enskilda; thy hafve vi i nåder pröfvat för godt att genom detta vårt öppna bref och privilegium oktroyera och fastställa en association, under namn af Svenskt Vestindiskt Kompani». — Förvärfvandet af den lilla ön var alltså icke en blott fåfänglig leksak, som det hette, utan grundade sig på omtanken att få ett fäste för den uppkommande handeln med de nya förenta staterna och Vestindien. Om förslaget ej hållit allt hvad det lofvade, så kostade också landvinningen svenska kronan ingenting, och har till och med i senare tider, t. e. under kriget emellan England och förenta staterna 1812—1814, varit ganska förmånlig. Dylika

dens. Frankrike erhöll i gengåfva nederlagsfrihet i Göteborg *).

skiften kunna ännu uppkomma, då Barthelemy ej blir utan betydelse. Huru periodisk denna är, kan slutas deraf att — enligt hvad man uppgifvit — öns befolkning, som vid tillträdande var endast 500 menniskor, några och tjuu år derefter stigit till 20,000, och nu åter nedgått till några tusen.

Om det grönländska kompaniet har förf. ej lyckats erhålla några upplysningar. Man ser likväl af tidningarne, att Göteborg äfven varit afsättningsort för dess hvalfiskfångst. Uti *Inrikes Tidn.* den 2 aug. 1784 läses: »I går anlände hit det ena af grönländska kompaniets skepp, Clara Sofia, med en fångst af 174 qvardelar späck, kräng och stjert efter 7 hvalar».

Huru konungen afslog ständernas begäran om förbud emot handels-kompanier, är redan nämndt. Han ansåg dylika privilegier lika nyttiga för att grunda en ny kostsam handelsgren, som skadliga sedan den hunnit sin utveckling och stadga.

- *) Resultatet af konungens resa skildras af ADLERBETH (i hans »Historiska anteckningar», hvilkas ton, är vida skild från den i hans italienska resa) sålunda: »Under sin resa klappade konungen förgäfves på alla portar, för att få allianser. Han hade afsigter på kejsaren, som han träffat i Florens och i Rom; han gjorde föreställningar till konungen i Preussen, med rundeliga uppgifter af sin styrka. Allt afslogs med höflighet. Han slöt med att begifva sig till Frankrike, för att försona sig med detta hof, missnöjdt öfver konungens steg till en närmare förtrolighet med Ryssland. Sedan han, utan att hafva vunnit särdeles personligt anseende vid bemälda hof (?), likväl utverkat den betalning af en million riksdaler återstående (?) subsidier, och för vissa handelsfriheter i Göteborg tillbytt sig den lilla ön

Omedelbart efter förbundets undertecknande anträdde konungen sin återresa till fäderneslandet,

S:t Barthelemy i Vestindien, återvände han till Sverige och måste för den gången afstå från alla krigsföretag». (1 del. sid. 25.) Kommentarierna göra sig sjelfva. Om flottans och krigsmaktens iståndsättande yttras: »Pengar till alla dessa behof funnos icke i skattkammaren, sedan konungen redan genom en präktig hofhållning, kostsamma utrikes resor och byggnader, uttömt alla tillgångar till besparing och han midt under dessa anstalter dermed fortfor. De måste därför upplånas utrikes, oaktadt finans-ministern baron Liljencrantz's motsägelser, som tillförene lättat, nu för sent sökte hindra denna landsförderfvande utväg att få penningar, genom föreställningar, dem konungen illa upptog och besvarade med den anmärkningen, att *han hade galna principer*». (Sid. 21.) Det är dock temligen känt, att LILJENCANTZ's förnämsta lån upptogos för att betala rikets skuld och verkställa realisationen, samt att flottan byggdes för de franska subsidierna. — Om sjelfva resan heter det, att den skedde under »förevändning af ett armbrott, som nödgade honom att betjena sig af baden i Pisa, men i sjelfva verket dels för att dölja sina hemliga anläggningar emot Danmark, dels, och kanhända hufvudsakligast, för att roa sig». (*Ders.*) Detta skrefs några år senare än resan, om hvilken samme författare, som vi sett, yttrar ifrån Verona, i sina bref, att »vi hafva mest rest genom natt och dag, och öfver hufvud ej hvilat öfver fyra timmar om dygnet; ingenstädes hafva vi uppehållit oss öfver två dygn; sömn och förfriskning hafva då erfordrat någon fullständighet, men grefven af Haga använder sina rastetider på ett sätt som icke lemnar hans sekreterare sysslolöse». - - »Sannt är, att grefven af Haga arbetar postdagarne som en herre, och hans sekreterare med honom». - - »Vi utgöra (i Pisa) en liten svensk koloni, som lefver i tysthet inom sig,

endast åtföljd af FERSEN, läkaren och en kammar-tjenare. De öfriga af konungens följe hade afrest förut. Glädjen öfver ett lyckligt utfördt värf till

nästan som munkar i ett kloster; ty nu besökas baden af ingen annan än vår grefve och hans medföljare; den vigtigaste och tillika tacknämligaste tidning jag kan meddela, är att bemälte herre nyttjar dem med framgång och i önsklig välmåga». - - »Följderna af ett armbrott om sommaren 1783 och läkarnes råd stadgade konungens beslut att nyttja de berömda baden vid Pisa, och den stillhet Europa detta år återvunnit gynnade H. M:s uppsåt att på längre tid vistas utom sitt rike, för att vid samma tillfälle bese Italiens märkvärdigheter, hvilka icke kunde vara utan behag för en prins af hans snille och insigter». - - »Europas öden voro under resan ett lika beständigt föremål för hans uppmärksamhet, som de länders märkvärdigheter; han med snillet blickar beskådade». - - »Mitt minne smickras lifigen af den ära jag ägde att derunder af denne *store konung* vara nyttjad till föredragning af kansli-ärenden samt till biträde vid den ministeriella brefvexlingen; en lycka, hvilken tillika beredde mig ett önskad, men annars saknad tillfälle att se ett land, det naturen och konsterna, forna och senare tidevarf täflat att göra märkvärdigt». — Man äger således att välja emellan tvänne stridiga omdömen af denne författare öfver samma resa. Då det vill synas, att det i de s. k. »Historiska anteckningarne» är uttaladt under inflytelsen af ett djupt politiskt missnöje (möjligen år 1789, eller de närmast följande åren), men brefven om resan röja ett lugnt och fritt sinne, synes man kunna säkrast sluta sig till de uti dessa senare uttryckta åsigter. Enligt uppgift i tillegnan, hade dessa bref hvilat i författarens gömma under nära sjutton år, innan de öfverlemnades till GUSTAF IV ADOLF. Utgången af franska revolutionen, för hvars idéer ADLERBETH, liksom de fleste

fäderneslandets fördel, och de sista stundernas sorgfria njutning i nöjenas hufvudstad, afbröts på ett sorgligt sätt, då konungens lif-page PEYRON utmanades på en opera-bal af sin öfverste, grefve DE LA MARK (son till en af konungens väninnor), och stupade följande morgon för dennes värja i Boulogner-skogen, under envig, i hvilket PEYRON äfven sårade sin motståndare så lifsfarligt, att man förtviflade om hans vederfäende. PEYRON var gift. »Barnet har min sons ålder», skriver konungen till CREUTZ *). Se till hur ni kan bereda hans stackars mor på denna förfärliga underrättelse». Att PEYRONS öde väckte ett djupare deltagande, kan man sluta af följande ord i CREUTZ's svar: »Jag beklagar alla dagar den stackars Peyrons sorgliga död. Det var en mild och hederlig själ, oförmögen att missbruka Eders Maj:ts godhet och att skada någon. Jag har

den tiden, svärmat, hade då i mycket rättfärdigat den statskonst, hvarigenom GUSTAF III ville befästa konungamakten, såsom en damm emot alla omstörtningförsök. Vi nämnde, att dessa bref äro tillegnade GUSTAF IV ADOLF. Det är anmärkningsvärdt, att de gustavianska skalderna högst sällan visade en dylik hyllning åt snillekonungen sjelf. Vare sig att de i allmänhet ej älskade dylika vördnadsoffer, eller att konungen ej fordrade dem, så visar det å ömse sidor, att man var lifvad af kärlek till *saken*, och att GUSTAFS hägn om vittherheten ej ägde det uppgifna skälet att bli berömd.

*) Åter ett af de många drag, då tanken på sonen oförberedt vaknar i konungens hjerta.

sjelf i honom förlorat en vän, och dessa förluster äro svåra att ersätta».

Om sitt emottagande i Sverige yttrar konungen till samme minister: »Jag ber eder tillkännagifva för hufvudstaden, att jag ämnar skrifva ett bref, hvarigenom jag förbjuder allt kostsamt firande af min hemkomst». — »Om vinden är god till Stockholm, så att jag på tre eller fyra dagar kan vara der, tager jag hellre sjövägen, för att spara hästar och skjuts, som i denna tiden just blifva brukade för bergningen». Han gick från Warnemünde, med jakten Amadis, den 29 juli på aftonen och ankom den 2 augusti till Dalarön, hvarifrån han fortsatte resan landvägen till hufvudstaden, dit han anlände på qvällen. Följande morgon upplöste han den tillförordnade regeringen och bevistade Te Deum i slottskapellet, hvarefter drottningen gaf cour och publik spisning *).

*) Till minne af konungens lyckliga återkomst lät Stockholms borgerskap bygga den nuvarande Riddarholmsbron, med inskrift:

GUSTAVO III. O. R.

*salvo et sospite
ex itinere Italico
patriæ reddito*

*hunc pontem secto lapide constructum
lignei loco jam vetustate collabentis
fortunæ reduci et lætitiæ publicæ
dedicarunt cives Holmenses*

D. III Aug. MDCCLXXXIV.

Konungens resa genom en större del af Europa, hans vistande uti Italien och Frankrike hade ej skadat det svenska namnet. Ännu hade man på andra sidan om Alpena icke sett någon svensk konung *). Det sätt, på hvilket GUSTAF uppträdde, gaf en fördelaktig föreställning om honom och hans folk. Hans inköp af konstalster, hvilket leddes af SERGEL, visade, att man i Hyperboreernas land icke saknade smak. Gälde det att besvara tal och skrifter, på klassiska eller nyare språk (de skriftliga underhandlingarne med påfven fördes på latin), så hade konungen i ROSENSTEIN, ADLERBETH och FRANC goda biträden för utvecklandet af sina idéer, och kom det an på att genom sin sällskapsbildning, qvickhet och älskvärdhet lysa i salongerna, eller uppträda med värdighet i det offentliga, så lemnade han sjelf, ARMFELT, ESSEN och TAUBE ej många framom sig. Ett folks anseende af odling och dess rätt att räknas bland hyfsade nationer kan visserligen ej uppskattas efter materiella värden, eller upptagas i rikshufvudboken, men torde på den vågskål, der man bestämmer ett lands rum i civi-

*) Vi kunna ej gerna benämna såsom sådan unionskonungen KRISTIAN I af Oldenburg, som besökte Rom omkring trehundra år förut, eller 1474, ehuru han sutit på svenska thronen (men först efter besöket uti Italien), och var GUSTAF III:s stamfar både på fädernet och mödernet.

•

lisationens häfder, likväl befinnas utgöra en oeftergiffig fordran. Och då de på denna resa använda penningar icke torde öfverstiga hvad mången förste den tiden, och kanske ännu, slösar på fullkomligt ofruktbara nöjen, eller sinnliga njutningars tillfredsställande, eller på kostbara jagter, för att kunna bokföra tusentals dödade vildsvin, räfvar och harar, kan GUSTAFS eriksgata genom de sköna konsternas land, slutande med eröfring af de vackraste antiker, som pryda vårt museum, ej med skäl dömmas så strängt, att en grund derpå skulle byggas för ett allmänt missnöje bland folket, helst rikets ständer sjelfva uttryckt sin önskan, att han redan som kronprins skulle företaga denna resa. Att ett sådant missnöje likväl inträffat, är allmänt bekant, och ännu hör man omtalas, af infödda och främlingar, hans förstörande resor såsom skäl till rättvist knot och till afslag på hans framställningar, äfven då de afsågo allmänt gagn. Ett särskildt missöde ville, att en svår missväxt inträffade i Sverige samtidigt med resan. Man utspridde, att folket svalt och dog af hunger, emedan konungen förslösade rikets tillgångar på sina nöjen utrikes *). Såsom det synes

*) För att ej förbigå någon sägen om denna märkliga resa, må här äfven antecknas SCHRÖDERHEIMS gissning, att en frimurare-hemlighet låg på botten deraf. Stormästaren för frimureriets sjunde provins i Europa, hvartill Sverige, Han-

af riksdagsberättelsen 1786, vidtogos alla utvägar till nödens lindring både af konungen och den

nover, Braunschweig m. m. räknades, var död. Man inbillade sig, säger SCHRÖDERHEIM, att den siste engelske pretendenten, KARL EDVARD STUART, som samma tid vistades i Florens, var hufvudchef för allt frimureri och kunde förläna embetet åt hvem han behagade. Dermed skulle sammanhänga vissa hemliga afsigter af konungen, på Lifland, bland hvars forna härmästare räknats GOTTHARD KETTLER. »Mästare af tempelordens arkiv» (hvilket förmentes vara i pretendentens ägo), »kunde man snart utreda korskerrarnes släktskap dermed, man kunde gå vidare och under korsets fana reklamera Gotthard Kettlers arf. Ägde nu pretendenten denna värdighet verkligen, och ägde han rättighet att disponera derom? Och huru skulle han kunna formera någon akt derpå, som blefve autentik? — Denna sak kunde ej negocieras genom andra. Man beslöt att sjelf besöka honom. Tillfället dertill måste afbidas; men häruti, min vän, ligger en hemlig och verklig orsak till den italienska resan, hvilken blifvit så mycket tadtad och endast tillegnad en flyktig nyfikenhet, fåfånga och inquietude. Härom vittnar den magnifika present i penningar, hvarmed konungen under sitt vistande i Rom räddade pretendenten ifrån en eljest oundviklig misère, de välgerningar han sedan gjorde honom, och de *bona officia* han för dess skull använde». *Anteckningar till konung Gustaf III:s historia*, sid. 84. — Härvid må anmärkas, att SCHRÖDERHEIM icke ägde förtroende af resan, hvilket blott CREUTZ och TROLLE samt till en del CARLSON och TOLL (den senare SCHRÖDERHEIMS *bête noire*) hade. Af konungens brefvexling med dem synes hvad underhandlingar han förhade, och hvilka voro af annan och allvarligare art, samt äfven buro gagneligare frukter, än en frimurare-befordran. De allmänt antagna anledningarne till resan: konungens önskan att på närmare

hemmavarande regeringen. Genom det med Frankrike slutna förbund kunde han anses hemföra värdet

håll taga kännedom af de stora politiska händelsers utveckling, som nu begynte (och hvilket CREUTZ tillstyrkt); hans begär att se konsternas hemland och att på samma gång blifva fullkomligt återställd efter det plågsamma arm-brottet, synas sannolikare skäl, än att han för den högst osäkra vinsten af en frimuraretitel, om hvilken han ens ej visste huruvida den kunde meddelas af den person, till hvilken han vände sig, skulle genomresa Europa och vara borta ett år. Tanken, att »under korsets fana reklamera den store härmästarens arf», kunde han väl användt i något af sina teaterstycken, men svårigen hade han derpå byggt en politisk plan i adertonde århundradet. Detta hindrar ej att han kunde låtit hvem som helst tro, att hans resa gälde pretendenten och tempelherrarnes hemligheter, samt att, sedan han en gång var uti Italien, hans kunskapsbegär äfven sträckte sig till dem. Det påstås, att han till underhandlare i denna del begagnat ADLERBETH. Det bistånd han lemnade pretendenten kunde lika väl ägt sin grund i ädelmod emot den siste ättlingen af en olycklig, fordom vidfräjdad konungastam, som af begär att köpa en frimurare-befordran. Sådana drag af honom saknas ej, såsom hans hemliga frikostighet emot den i armod förgättna grefvinnan af WASABORG (den store GUSTAF ADOLFS sista ättelägg), emot den olycklige GÖRTZ's dotter m. fl. SCHRÖDERHEIM tillägger: »Jag berättar gerna det som är roligt, och sådant finner jag riksrådet Carl Sparres äfventyr med pretendentens repudierade gemål, hvilken, som bekant är, lefde i Rom under namn af *la Comtesse d'Albanie*. Under det att konungen arbetade uti mysterier med pretendenten, för att uppresa Jerusalems tempel, fäktade riksrådet Sparre med henne för den helgedom, hvars korsdragare han alltid varit. Denna illustra aventurière hade i samma moment

af sex millioner riksdaler riksmünt i öfverenskomna subsidier. Likväl gaf, såsom nämndt är, den italienska resan, liksom den i politiskt hänseende vigtiga

qvitterat sin *chevalier d'honneur*; ledsen vid Rom, vid sin état, vid equivoquen af sin värdighet, flatterad af kungens artighet, caresserad och charmerad af Sparren, hade en resa till Stockholm och kanske äfven en ytterligare proposition icke så förskräckligen rebuterat. Kungen alarmerad deraf . . . gjorde allt möjligt att förekomma allvaret häraf. (*Ders.*) — Denna skildring af grefvinnan ALBANY, född grefvinna STOLBERG, är förfelad. Detta genom sin skönhet, sin bildning och älskvärdhet utmärkta fruntimmer, vid hvilket den berömde skalden ALFIERI, redan som yngling, fästades med en lika ädel som outplånlig kärlek, som gjorde honom till hvad han blef, och åt hvilket föremål han ända till sin död egnade sin dyrkan, var icke den »aventurière», som förf. tecknat. De många Svenskar, som sett prinsessan ALBANY i Florens (hon lefde ännu 1820), kunna intyga motsatsen. Ehuru gerna man läser SCHRÖDERHEIM, måste man erkänna, att qvickhet och lättsinne ofta äro hos honom för mycket öfvervägande, att alltid bilda en tillförlitlig skildring af händelser och personer. Det intryck, som prinsessan ALBANY gjorde på förf. af dessa rader, har han skildrat i sina *Vandringsminnen* (2: 139), hvarur följande må anföras: »En af de mest angenäma umgängeskretsar i Florens är den hos prinsessan Albany, den siste Stuarts enka och föremålet för Alfieris kärlek. Icke utan ett med nyfikenhet och beundran blandadt deltagande betraktar man den qvinna, som ensam på jorden förmådde dämpa och leda ett af de vildaste, omedgörligaste lynnen som någonsin funnits, och för hvilken, ensam bland sitt kön, den lågande söderländske skalden känt kärlek, såsom ännu inskriften på Alfieris graf bevittnar: *quam unice dilexit*. Man har i allmänhet trott, att Alfieri och hans

till Petersburg, anledning till en allmän och af konungens motståndare så nitiskt underhållen miss-

älskarinna voro hemligen gifta. Abbé Caluso, som emottog hans dödssuck, äger sig derom intet bekant».

Såsom motstycke må anföras ADLERBETHS målning af pretendenten och konungens förhållande till denne, hvarvid i förbigående kan anmärkas, att ADLERBETH, ehuru hög frimurare, icke synes ägt sig något bekant om begges arbeten i templet, åtminstone nämner han dessa ingenstädes i sina anteckningar. Pretendenten lefde kungligt, vida öfver sina tillgångar, hade ännu ej uppgifvit hoppet att åter bestiga Storbritanniens thron, bar ständigt strumpebands-orden, och hade kungligt vapen på sitt palats. »Han har gifvit grefven af Haga tre stora middagsmåltider och dess emellan dagligen bjudit tre eller fyra af dess svit till sitt bord. Jag har flera gånger haft den äran att vara hans gäst. -- Han talar med eld om sina ungdomsbedrifter, med sinnesstyrka om sina olyckor, med harm om Frankrikes lama och opålitliga förhållande, hvilket han dem tillskrifver. För svenska nationen yttrar han en högaktning, som har alla kännetecken af uppriktighet. Åsynen af denne prins och minnet af hans öden ingjuta en med vördnad blandad öm rörelse, och en djup känsla af menkliga begreppens oriktighet, då blotta högheten anses för en sällhet. Född långt från det rike, der hans fäder regerat, och hvarifrån hans far i vaggan blef landsflyktig, hade lyckan kanske i en annan väg mot honom godtgjort sina oförrätter, om han kunnat glömma sin börd och qväfva dess anspråk i den enskilda lefnadens lugn. Men Karl Edwards hjerta ägde all stolthet af en prins och allt mod af en hjälte. Hans försök att återvinna en thron, den han ansåg för sitt arf, änskönt utan allt annat biträde än han sjelf, kröntes af segrar. Han visade sig dem värdig, och ödet afbidade den stund, då han kunde smickra sig med hopp

belåtenhet, att äfven främmande skriftställare från denna tidpunkt härleda allt det tadel och miss-

om framgång, för att med dubbel grymhet störta honom. Genast röko schavotterna af hans medhållares blod. Han sjelf, flyende för forskande fiender, som satt pris på hans hufvud; kastad från den ena gömslan till den andra; än dold i träskens dy, än i otillgängliga klippor; sjuk, naken, husvill, färdig att förgås af hunger, utstod i sex månader allt det elände, hvarmed en uppeldad inbillningskraft kunde fylla en romantisk fabel. Ändtligen, såsom genom ett underverk, räddad till franska kusten, försköts han snart af dem som lofvat honom beskydd. Hofvet i Versailles hade genom fredsslutet med England lofvat att ej lemna honom fristad, och han antyddes att söka den utom Frankrikes gräns. Harmsen öfver ett så oförtänt löftesbrott, vägrade han lyda. Han beväpnade sig med pistoler i fickorna, för att möta våld med våld, greps dock på operan af flera personer, som på en gång fattade honom bakom fickorna och öfver bröstet; försvarade sig som Karl XII, till dess man band honom, kastades i fängelse, och lösgafs icke förrän han lemnat sitt hedersord att begifva sig ifrån Frankrike. - Hans far ägde af Frankrike 240,000 livres årlig pension. Vid dess frånfälle tillbjöds honom hälften, den han af en oförsigtig stolthet vägrade emottaga. - - Nu är hans hela årliga tillgång 36,000 livres i ränta. - - Han väntar sig nu mycken nytta af grefvens af Haga *bona officia* i Rom och i Versailles, och denne herres ädelmod underlåter säkert icke att genom kraftiga förord bidraga till förbättring i hans vilkor. Ehuru grefven af Albany icke kan umgås med någon Engelsman härstädes, har dock chevalier Mann (engelska sändebudet) yttrat sig med mycken vördnad anse de prof af uppmärksamhet, som grefven af Haga visade denne olycklige förste». *Bref af en Svensk om dess resa uti Italien.*

troende, som sedan följde hvarje konungens steg *). I lögnens sällskap går gerna smädelsen. Man inskränkte sig ej längre till sådana småsaker, som att han bortbytt guldkalken från Upsala domkyrka och ville införa en katolsk kyrko-ordning; han hade också, sade man, från Södern medfört utöfningen af nya laster, hvilka han spridde öfver det sedliga fäderneslandet **). Denna sägen har, liksom de flesta

*) Den bekante häfdatecknaren ERNST MORITZ ARNDT, hvilken, såsom svensk undersåte och professor i Greifswald samt genom ett flerårigt vistande i Sverige och vän af generalerna PLATEN, SCHWERIN m. fl. fräjdade män, var nära bekant med våra förhållanden, yttrar: »Einige Jahre nach diesem Reichstage (1778) machte der König seine bekannte Reise nach Petersburg und nach Süd-Europa. Seit dieser Zeit begannen Glück und Gunst ihn mehr zu verlassen. Dasselbe Volk, das seinen Gustav jüngst noch vergöttert hatte, ward lauter, strenger, misstrauischer gegen ihn; belauerte seine kleinsten Fehler und Gewohnheiten, schalt seine schuldige und unschuldige Freuden, machte seine offensten Schritte verdächtig, tadelte seine Weisheiten und Thorheiten, und rechnete ihm selbst das zu, was über dem Gebiete aller königlichen Macht liegt. Kurz, es zeigte, dass es durch seine häufigen Revolutionen ein leichtsinniges, veränderliches und unruhiges Volk geworden war. Nun hiess liderlich was sonst liebenswürdig; abscheulich was sonst leichtfertig geheissen hatte». *Schwedische Geschichten unter Gustav III und Gustav IV Adolph*, von E. M. ARNDT, sid. 202.

**) Äfven ARNDT omnämner detta sålunda: »Neid und Hass drangen sogar in die Geheimnisse seiner Vergnügungen und Spiele ein und murmelten von fremden Wollüsten und

om honom, blifvit så allmänt spridd och antagen, att derom gällt hvad som yttras i de gamla domare-reglorna, att »sådana allmänna ordseder pläga brukas för lag, så att ther må dömmas efter», hvilket till och med händt en af våra största häfdatecknare, ehuru, så vidt man kan se, på ingen annan grund än gängse rykten *).

in Italien gelernten Schändlichkeiten. Diese Anklage dächte vielen doch zu schwer zumal gegen einen König, der mit seinen Blößen und Mängeln nur zu offen vor den Leuten einherwandelte, und überhaupt alle Scheine des Lebens, inwiefern sie wirklich bloss Augenscheine sind, immer mit heiterm und liebenswürdigem Anstand zu zeigen verstand». *Ders.*

*) Ehuru motbjudande det är att beträda skandalens område, bör ej med tystnad förbigås derpå bygda domslut, när de fällas af en sådan man som GELJER. Han säger på ett ställe: »Gustaf III var en man af förskämda och lastbara seder. Efter hemliga utsväfningar i ungdomen hade han i mannaåldern blifvit förd till onaturliga böjelser, hvilka den materialistiska moral, som han hyllade, och den så kallade fördomsfrihet, som i grunden gick ut på att för de store på jorden en annan sedolära gälde, än för hopen, lärt honom att ursäktas. *Här* var den hemliga grunden till modrens vedervilja och till det olyckliga förhållandet emellan honom och hans gemål. Politiken ansågs slutligen fordra deras närmande till hvarandra. En thronföljare föddes. Jag har redan yttrat, att konungen (oaktadt allt hvad han hade att förebrå sig emot sin gemål) trodde sig kunna njuta en *faderns glädje*». *Gustavianska papperen*, 2 del. sid. 173. —

Då det giftiga förtalet vanställer regerings-
åtgärder, finnas ofta slående motbevis i offentliga,
för alla tillgängliga handlingar, som måste utgöra
källor för historien, om den skall blifva sann. Om
dessa stundom nog sent framdragas ur höfdagöm-
mornas damm och mörker, gäller dock om den
offentlige mannen merendels skaldens ord, att

»der bor oväld uppå framtids tunga,
och hvar förtjenst till slut sin krona har».

Men när smädelsen uppsöker sina föremål i det
enskilda lifvets fridlysta krets; när det bygger

Förhållandet emellan GUSTAF, hans gemål och son, är,
som vi tro, redan belyst på ett sätt, att de allmänna be-
rättelserna derom ej torde för en uppmärksam läsare be-
hålla mycken trovärdighet. (Jfr 1:a afdelningen af när-
varande skrift, sid. 305—378, samt åtskilliga ställen i
denna 2:a afdelning.) För den ohyggliga beskyllningen
är emellertid ingen källa angifven. Man nödgas därför
tro den bygd på de vanliga hörsagorna från denna tid,
och man känner deras tillförlitlighet. Hvad åter angår
påståendet, att ifrågavarande last var »den hemliga grunden
till modrens vedervilja», så förmåler samma skandalkronika,
att hennes beggê bröder, för hvilka hon alltid ådagalade
den ömmaste tillgifvenhet, förfallit i samma sedeförderf.
Hvarför då söka en sådan grund, när man i begges lyn-
nen, handlingar och bref har fullt öfvertygande bevis om
orsakerna till deras missförstånd? Och hurudan var denna
vedervilja? Byttes den ej, allt eftersom modrens herrsklyst-
nad tillfredsställes, i lika häftig kärlek? Dock härom
mera innan kort.

sina anklagelser på hemlefnadens dolda förhållanden, der ingen bevisning han äga rum, och då inga röster ur grafvarne kunna höja sig till de anfallnes försvar: huru der häfda sanningens rätt, värna den orättvist angripne? Man bygger sitt omdöme på sannolikheter, med och mot. Man har t. e. funnit sannolikt, att den njutningslystna Söderns begärelser väl kunde anstå en prins, som kallades svag, veklig, endast upptagen af nöjen. Men är den man svag, som upplyfter en under halft hundra år nedtrampad konungamakt till gränserna af envælde; som kufvar en herrsklysten, regerings-van senat med samma kraft, som han hänför sitt folk, och som med inga andra bundsförvandter, än sitt snille och sitt mod, gick segrande ur tvenne statshvälfningar? Är den veklig, som under krig och resor med lätthet bär de största ansträngningar, under hela dygn försakar hvila och föda, alltid munter och glad under försakelserna, och hvars måttliga hvardagslefnad, i bordets njutningar, liknar den tarfligaste enskilde mans? Offrar den sin tid endast åt nöjen och förströelser, som måhända, näst KARL XI, varit den ihärdigaste arbetare som sutit på Sveriges thron, och som man kunde säga nästan aldrig var sysslolös? Ty man kan ej så kalla det, att han som författare och konstdomare bevistade skådespel, eller i sin aftonkrets, med

Sveriges första snillen, sökte vidgad upplysning och bildning.

Om någon varit oafbrutet föremål för förklenliga beskyllningar; om, af hundrade bland dessa, nitonio vederlagts med klara bevis, men den hundrade är af art att ej medgifva bevisning: så är man likväl af den föregående erfarenheten berättigad att misstro anklagelsens sanningsenlighet, ja, att bestämdt förkasta den. Det är ett af de fall, då allmänna lagen bjuder hellre fria än fälla. Det gifves ännu något, som lagstiftaren kallar bindande liknelser, om hvilkas giltighet, såsom skäl, det heter: »pröfve domaren». En dylik bindande liknelse är, i närvarande fall, beskaffenheten af GUSTAFS natur och uppfostran. Hans moder afhöll honom i ungdomen strängt ifrån fruntimmersumgänge, vare sig af omsorg att bevara hans seders renhet, eller för att öfver hans unga hjerta förebygga ett inflytande, som hon önskade bibehålla odeladt *). Deraf hos honom tidigt en återhållsamhet i sinnligt hänseende, ehuru han i fruntimmersällskap var den artigaste man i sitt rike och i sjelfva Versailles icke öfverträffades. Bland sina

*) I en enskild anteckning nämner han, bland orsakerna till modrens ovilja mot hans gemål, att denna kunde vinna något inflytande på honom. · 1 *afd.* sid. 133.

största njutningar räknade han samtal och brev-
växling med bildade damer. Hvarken hans inbill-
ningskraft, hans böjelser, vanor och lefnadsätt,
hans sysselsättningar eller nöjen voro af det slag,
att de lemnade sinnligheten tag öfver honom. Enligt
sitt skaplygne lefde han i tankeverlden, i ärans
och det skönas drömmar, utan hängivelse åt det
materiella, eller åt fysiska njutningar. Det sköna
ägde för honom bildens behag, hvilket kan njutas
utan sinnlig åtrå, såsom stundom inträffar hos konst-
nären och skalden, ehuru motsatsen ej heller sak-
nas bland desse. Han betraktade sin sköna hof-
omgifning som ett galleri af Juno-, Hebe- och
Apollo-bilder. Så har hans skönhetsinne förklarats
af snillrike Gustavianer, mäktige att uppfatta denna
underbara natur. En författare, som lefvat med flere
bland dem, och hvars ungdom förflöt under GUSTAFS
dagar, säger, att denna högst egna personlighet,
okufvad af sinnlighetens välde, liknade fogeln, hvars
fjäderpennor och knotor äro fyllda af luft; en va-
relse, som endast vill lefva och verka i strålar; en
snillekonung bland skalder och konstnärer, bland
tjusande qvinnor och ridderliga ynglingar, som lof-
vade bli hjeltar; af vällusten njöt han blott dess
doft, af dess jordiska del behöfde han föga; de
glada lekarne på Stockholms slott, på Gripsholm,
Haga och Drottningholm, utmärktes ej blott af

yppighet och prakt; de anfördes af skönheten och behagen, af snillet och smaken*).

Låt vara, att denna målning är af en skald. Är en sådan ej lika behörig domare öfver en skalde-natur, som prosans målsmän? Såsom motstycke till smälekens hemska grinbilder, hvilka så ofta framhållas, är det välgörande att äfven en gång få hvila blickarne på en tafla af ljus och skönhet. Det är möjligt att den är förskönad. En inre stämman säger oss likväl, att den ädle Germanens teckning måste vara i sina grunddrag sannare, än skaran af nidmålningar öfver samma föremål; ty den som tänkt och handlat som GUSTAF, den som älskats och beundrats af en CREUTZ, OXENSTJERNA, ROSENSTEIN, LEOPOLD, SERGEL och så många de ädlaste snilleförstar, och hvilkens själ oafåtligen beherrskades af tanken på fäderneslandets ära och storhet, *kan* ej vara ett moraliskt vidunder, ett lasternas afskum. Mennisko-naturen ertappas ej på så skriande motsägelser.

Ett af de honom förevitade mörka karaktersdrag återstår, för hvars belysning här synes vara det rätta stället. Det är hans förhållande till sin moder. Det må tillåtas att äfven här följa den historiska utvecklingen, hvarefter domslutet faller

*) ARNDT, s. 148, 149.

både lättare och säkrare. Att detta förhållande var för begge olycksbringande, är utom tvifvel; men för det moraliska bedömandet är icke likgiltigt, huruvida skulden är den enas, eller begges, eller befordrad af främmande inflytande, eller af en kedja olyckliga omständigheter och händelser, eller något hvarje af allt detta.

När giftermålet emellan ADOLF FREDRIK och LOVISA ULRIKA underhandlades af svenska sändebudet (sedan riksrådet) RUDENSCHÖLD i Berlin, meddelte dervarande franske ministern markis DE VALORY åt franske ambassadören i Stockholm i hemlighet en karakteristik af den blifvande svenska kronprinsessan, hvori, bland annat, förekommer följande: »Prinsessan har snille, men är af naturen böjd för intrig. Herrsklysten, envis i föresatser, då det gäller att komma till ett ändamål, men ej alltid klok i valet af medel, emedan hon vill för häftigt hvad hon vill. Ingenting får hos henne tid att mogna. Hon har mycken höflighet, med ett utseende af uppriktighet, men är i grunden föga uppriktig, liksom hela hennes hus; ett lifligt sinne, ständigt sysselsatt och fordrande näring; mycken förmåga att i första ögonblicket intaga till sin fördel, men knappt en lika stor att bibehålla vänner. Hög och befallande af temperament, smidig och smeksam af reflexion och vana. I allt lofvande mer än hon håller, likväl

med temligen godt hjerta, dock mera infallsvis. I politiken skall hon följa de intryck, som konungen i Preussén vill gifva henne. Hon tycker om att anses för qvick och har bildat sig genom läsning, men frukten deraf synes mig ej väl ordnad i hennes hufvud. Prakt och representation älskar hon». — Denna karakteristik af den tjugufyraåriga prinsessan besannades ännu vid hennes lefnads slut. Också tillstyrkte FREDRIK II valet af den yngre systemen till svensk kronprinsessa, och gaf detta råd åt grefve RUDENSCHÖLD, som inberättar det i en depesch, hvilken ännu finnes bland de gustavianska papperen. »Konungen», skrifver han, »här genom grefve Podewills låtit säga mig, att giftermålet kan anses för säkert, men att, hvad valet bland prinsessorna angår, jag ej bör låta irra mig af prinsessan Ulrikas utvärtes manér; att konungen kände sina systrar nog, och, ehuru broder, ej vore blind för deras egenskaper; att prinsessan Ulrika vore högdragen, emportée och intrigante, men att prinsessan Amalia, i anseende till sitt goda sinne, skickade sig långt bättre för svenska nationen». — Det var ADOLF FREDRIK sjelf, som afgjorde valet, dertill styrkt af sin syster, förstinnan af ANHALT-ZERBST, hvilken var närmare bekant med prinsessan ULRIKA *).

*) Jfr Rudenschölds minne, af FRANZEN. *Svenska Akademiens Handlingar*, XXII delen.

LOVISA ULRIKA var ingen klemig moder. Af sina söner älskade hon mest FREDRIK, minst KARL, hvaremot GUSTAF var föremål ömsom för en gränslös kärlek, ömsom för en ovilja, som liknade hat. Förhållandet till barnen framställer sig tydligast i hennes brefvexling, som är på fransyska*). Mellan henne och kronprinsen GUSTAF förekommo snart ömtåliga punkter, som ej kunde kringgås, förnämligast prinsens tidiga inflytande på sin fader och på de mest betydande rådgifvare, hvaraf hennes eget minskades; hans af råd och ständer, emot föräldrarnes vilja, beslutade giftermål med en dansk prinsessa, för hvilken LOVISA ULRIKA ända till sin död behöll en afgjord motvilja; hans åsidosättande af hennes råd vid utförandet af 1772 års stats-hvälfning; hans stolta hållning emot hennes broder FREDRIK II, för hvilken hon alltid bar den djupaste vördnad; och slutligen hans vägran att uppfylla en mängd fordringar, som han fann stridande emot sin värdighet som konung, eller emot hvad han ansåg rätt och nyttigt för det allmänna,

*) Att hon ej klemade ens med sin älskling FREDRIK, visar ett bref, hvori hon tillagt följande efterskrift på svenska (något sällsynt): »à Fredric. Falkenberg gjorde al för wähl at han inte tålar envishet och jag tackar honom, wahra lydig och beschedelig. andras so går det illa wänn jag kommer tillbaka». Oaktadt allt sitt snille och sin beläsenhet, äfven i svenskan, var hon icke noga i stafningen.

eller som icke läto sig verkställas utan upp- och nedvändning af antagen ordning. Ett oafbrutet missljud dem emellan var, att modren vanligen talte med ogillande och förakt om svenska förhållanden, hvaremot sonen ville upphöja allt svenskt och tålte intet förklenande af fäderneslandets anseende*).

Redan under den af GUSTAF, såsom kronprins, företagna resa genom bergslagera, under hvilken han lyckades göra sig så omtyckt af folket, att han vid hemkomsten vågade tillstyrka sin fader att hota med thronafsägelse, i fall rådet ej ville ge vika, synes hon ana, att sonen kunde växa henne öfver hufvudet, och förehåller honom, att det är henne som han har att tacka för att hafva fått göra resan; att han är blott undersåte, och hans första pligt att lyda**). De råd hon gaf honom, i afseende på sättet att skicka sig med folket, voro

*) Hon skref en gång till sin son, d. v. kronprinsen, under hans första utrikes resa (den 11 dec. 1770): »Kom väl ihåg, att vi äro de största tiggare i Europa, och att det i Tyskland ej finnes en småförste, som ej har vackrare möbler, vackrare silfver, anständigare betjening».

***) Brevet n:o 39. »Je me flatte que vous vous ressouviendrez que c'est par mes représentations au roi que vous êtes engagé à faire ce voyage. — Souvenez vous que vous êtes le premier sujet et de plus son fils, et que l'obéissance est le premier devoir».

öfverflödiga för den, som väckte förtjusning öfverallt, och i öfrigt föga egnade att vinna kärlek*).

Den försonlighet, som ofta utgör ett bland de vackraste drag i GUSTAFS karakter, var tvifvelsutänkt mer ett fäderne, än ett möderne. När han, efter sin thronbestigning, söker förlika partierna, skrifver hon: »Jag fruktar de steg du gjort att försona ständerna; det är i deras söndring som din lycka ligger. — Jag tror ej på dina biskopars grimaser. — Det stora föremålet är att så blanda korten, att nödvändigheten tvingar ständerna att taga en diktator, som i Rom**). När GUSTAF återgaf HESSENSTEIN alla sina värdigheter, ehuru han vägrat trohetsed vid revolutionen, och utverkade hans bibehållande vid fransysk general-löjtnants-värdighet, som han förlorat, skref modren: »Du är ganska oförsigtig med Hessenstein. Denne usling eftersträfvade konungavärdigheten. — Behåll ej detta odjur omkring dig***). Deras lynne och åsigter voro alltför skiljaktiga att draga ens. Borde han då förneka sin natur, handla mindre ädelt och mindre klokt, samt förderfva sin och fäderneslan-

*) Hon yttrar om sättet att bemöta undersåtarna: »Mettez-vous à leur portée, cachez leur le dégoût que leurs manières et leur conversation vous causeront; point de rires immodérés sur leur ridicules, nous en rirons ensemble à votre retour».

**) *Gust. papperen*, 2 del. sid. 18.

***) *Ders.* sid. 27.

dets sak för den onekligt vackra dygden att vara en lydig son?*) — Af samma art voro de råd,

*) Det påstås att Mössorna, för att vinna HESSENSTEIN, gifvit honom hopp om kronan, i fall GUSTAFS revolution skulle misslyckats 1772. När konungen var på artillerigården, den 19 augusti, lät han kalla HESSENSTEIN och erbjöd honom öfverbefälet i hufvudstaden. På dennes vägran att afägga eden, befallte konungen honom arrest i egna rum, hvilken dock endast varade för dagen. Derefter tillskref HESSENSTEIN konungen följande bref, som visar, huru konungen förstod att vinna genom ädelmod:

»Sire,

les bontés dont V. M. m'a toujours honoré m'avaient pénétré de la plus vive reconnaissance, et me plongent dans ce moment dans le plus grand désespoir. J'ai été obligé, Sire, de vous désobéir, parceque j'ai cru que les états ne pouvaient lever le serment que je leur ai fait, et parceque je ne voulais pas servir d'instrument au pouvoir arbitraire que j'ai en horreur et que je croyais être une suite de cette révolution. Vous avez eu, Sire, ce pouvoir arbitraire pendant deux jours; mais vous venez de rendre la liberté à la nation; action qui n'a presque point d'exemple et que je ne pouvais prévoir malgré l'opinion que j'ai toujours eu de vos grandes qualités. C'est donc en bonne conscience que je reporte mon hommage aux pieds de V. M. Mais, Sire, permettez qu'après avoir parlé à mon roi, je m'adresse à mon ami; ce terme de la part d'un sujet ne doit pas choquer les oreilles de Gustave. Vous avez outragé mon coeur; un mot m'eut fait voler à vos cotés... il y a eu un complot contre votre personne et vous ne me le dites point!.... je ne l'ai appris que hier soir, dans la lettre dont vous m'honorâtes, et que vous m'envoyâtes quand la ville était soumise. Vous ne donnez d'autre motif que de retablir la constitution de Gustave Adolphe, adoptée au temps présent.

som hon tillstyrkte i afseende på sin sonhustru, från hennes första inträde i sitt nya fädernesland. Oaktadt all sonlig vördnad, borde prinsen svårligen tillstyrka sin gemål att, för de obetydligaste anledningar, stöta sig med dem som först emottogo henne, för det att dessa ådragit sig svärmoderns misshag*). Alltifrån kronprinsessans ankomst till

Ce pouvait être celle de Charles XI . . . Elle m'a fait prendre le parti que j'ai pris. Il ne me reste plus qu'une ressource, qui est de remettre mon emploi. La plume me tombe des mains» . . .

Konungen, i stället för skriftligt svar, for själf till HESSENSTEIN, återgaf honom sin värja och återstälde honom i alla de embeten han innehåft, hvartill sedan kom generalguvernörskap öfver Pommern och förstevärdighet.

- *) Under det kronprinsen hemförde sin gemål från Helsingborg, erhöil han från enkedrottningen, som var missbelåten med de rum man anordnat på Carlberg, följande åtydningar. »Den 3 okt. 1766. Il est absolument nécessaire qu'elle marque du mécontentement au comte Horn, de cet arrangement de Carlberg. (Prinsessan hade likväl då ännu ej sett rummen.) — Den 5 okt. 1766. Je vous prie de ne pas négliger que la princesse parle fortement au comte Horn contre les trois jours de prison à Carlberg; qu'elle se serve de cette expression». (Det ser ut såsom hade rummen på slottet i Stockholm ej varit i ordning, så att prinsessan måste dröja på Carlberg. Prinsen hade antecknat, att han erhöil detta bref på en bal för de nyförmälda och blifvit vid dåligt lynne, hvilket man tillskref en helt annan orsak.) Om RUDBECK, som ej tycktes visat all uppmärksamhet vid behandlingen af prinsessans saker i tullen, skrifer enkedrottningen (på svenska midt uti det franska brefvet): »Jag hoppas at Printzessan tar honom emot kall och froid för

Sverige sökte enkedrottningen att, så vidt möjligt, undvika närmare förhållande till henne och önskade ej heller att emottaga bref af sin svärdotter*). Den fiendtliga sinnesstämningen emot det, oakadt konungaparets motsägelser, af ständerna beslutade giftermålet, öfverflyttades från saken till personen, ehuru liten del denna, liksom hennes blifvande gemål, ägt deri, enär begge blott hunnit fyra års ålder vid giftermålets afslutande**). Sådan var

hans *indigne* conduit, för nu ligger alla hennes Equipage i tul ock om det är fugtigt blir alt schämt». Till prinsen skrifver hon ännu: »Je vous aime à la rage, et je suis à jamais votre tendre mère et amie».

*) Det heter i brevet n:o 33, den 29 mars 1768: »Si la princesse vous demande si elle doit m'écrire, vous lui direz qu'oui, mais ajoutez toujours que je déteste d'écrire. Si elle ne le demande point, je vous prie de ne lui pas en faire souvenir, car c'est en vérité un grand service qu'elle me fera de me dispenser de repondre». Detta synes antyda känslorna för sonhustrun, hvilken hon, så vidt vi kunnat finna, under tjugufem års brevexling blott nämner ett par gånger.

***) Fastän konungen sjelf hyst motvilja för detta förtidiga borttingande af hans hjerta och hand, gjorde den unga prinsessans första anblick på honom ett angenämt intryck, såsom följande yttrande i brevet till hans forne guvernör, grefve C. F. SCHEFFER, visar, och hvilket här må återkallas i minnet, såsom betecknande: »Hon ser bra ut, utan att vara vacker, är mycket väl växt, presenterar sig med värdighet, är nog artig för hennes rang, men högst blyg, och mer än som passar ett fruntimmer af stånd. Hon är sjelfva godheten, stilla och mild, och, för att dömma af hennes bref, saknar ej qvickhet; ehuru hennes ytterliga

sinnesstämningen redan tio år före thronföljarens födelse, som gaf anledning till den fullständiga bryt-

blyghet hindrar henne att visa det i konversationen. Med ett ord, jag försäkrar er att jag i henne tror mig ha fått en hustru, som passar mig. Hon har skönhet nog att vara behaglig, ej nog att förvrída hufvudet på mig, hon har tillräckligt förstånd att ej bära sig dumt åt, och ljufhet nog i karakteren att ej vilja tillvälla sig ett valde öfver mig, hvarom jag är oändligen svartsjuk». — Följande år skref han till samme vän om det obehagliga förhållandet emellan moder och gemål, hvilket slutligen kom att aflägsna honom från begge, och hvaraf följande drag förtjena återkallas: »Sistlidne fredag, som var prinsessans födelsedag, hade jag trott passande att ge henne en liten fest. Jag hade mycket bedt, att mina bröder skulle få tillstånd att komma, men förgäfvades, och af kungliga huset syntes *ingen* för att lyckönska prinsessan. Slutligen sände man två sorgklädda kammarherrar med detta uppdrag. Här hade vi aflagt sorgen. Jag kan ej beskrifva hvad intryck dessa sorgkläder gjordel Lägg härtill, att, oaktadt allt hvad jag kunnat göra och säga, drottningen ej ville tillåta prinsessan att uppvakta henne dagen derpå, fastän det var Ulrika-dagen (drottningens namnsdag). Det har kommit till scener för hela hofvet». — Att, under sådana förhållanden, prinsessan ej särdeles livvade sin gemåls kärlek till modren, låter förklara sig. Ännu ett år senare skrifver han: »Det giftermål jag ingått ökar mitt bekymmer genom drottningens afgjorda aversion för min gemål, — en aversion så mycket mera deciderad, som den är orättvis och ökas genom fruktan att prinsessans mildhet och stilla, intresserande karakter möjligen en dag kan lyckas vinna mitt hjerta. Denna ömtåliga fruktan visar sig ofta och kastar, genom täta trakasserier, en dysterhet öfver mitt enskilda lif, som, ökad af partibråket i det allmänna, tärer

ningen emellan mor och son, eller rättare emellan den unge konungen och den fordom regerande drottningen; ty striden gälde egentligen det eris-äpple, som kallas makten, och det är sannolikt, att de, såsom enskilda personer, kunnat bättre sämjas.

Innan enkedrottningen återsett sin son, som återvände från Paris, der han emottagit underrättelsen om sin faders död, tillskref hon honom följande bref, som han emottog vid sin landstigning i Karlskrona: »Hvilken skilnad, min Gud! den dag du kommer, från den då du for! Tiden mildrar ej min smärta. Mina dagar äro för mig blott ett mörker. Lifvet är mig en tung börda. Hur lycklig den, som aldrig varit till! Du skall endast tillbringa bedröfliga stunder med din olyckliga mor. Dess mindre du ser mig, dess bättre för dig. Du är i

mer på mitt humör, än man tror. — Husliga bekymmer äro derutinnan skiljaktiga från de allmänna, att de nedtrycka själen genom upprepade smärtor, hvilka de i hvarje ögonblick framhålla, då deremot bekymren om det allmänna upplyfta själen genom retelsen af den ära, man vinner af att bära dem med mod, hvilket ej äger rum med de husliga, som man måste dölja för publikens elaka ögon». — DALBERG, som icke var konungens vän, berättar, att enkedrottningen, som underhöll oenighet emellan de kungliga makarne, »bringade den emellan konungen och hans gemål länge varande kallsinnigheten så långt, att äktenskapsskilnad, på hvad sätt den ock kunde ske, blef beslutet». — Huru den slutligen förekom och konungen återförenades med sin gemål, är redan omförmäldt.

den ålder, då man måste njuta lifvet. Jag vill ej göra det obehagligt för dig. Farväl! Ålska mig alltid!» — Ett par dagar derefter skrifver hon: »Jag tackar dig särskildt för det du vill tillbringa första aftonen hos mig. Men hållom oss till vår vänskap och lemnom komplementerna! Jag bryr mig hvarken om att heta eller säga Majestät, och qvittar på förhand din ceremoni-visit. Du är alltid min käre Gustaf, och jag din ömma mor».

Men det dröjde icke länge, förrän känslor och tänkesätt omskiftade. GEIJER säger derom: »Närvaron återförde snart de kollisioner emellan mor och son, eller kanske rättare emellan enkedrottningen och konungen, som frånvaron hade mildrat». — GUSTAF öfverraskades af den förändring, som kronans förflyttande på hans hufvud hade väckt hos modren. Anande hvad deraf komma skulle, skref han genast (den 2 juni 1771) till sin morbroder FREDRIK II, för att genom hans bemedling söka afvända en olycksdiger framtid. Detta bref lyder: »Eders Maj:ts vänskap ger mig mod att öppna mitt hjerta och att till Eders Maj:t yttra mig med uppriktigheten af en systerson, som, då han vänder sig till en älskad morbroder, tror sig tilltala en öm fader. Jag ber Eders Maj:t emottaga det förtroende, hvars börda jag går att nedlägga i Eders Maj:ts sköte. Jag är först för några

dagrar sedan hemkommen, skakad af alla de olika känslor, som Eders Maj:t väl kan föreställa sig. Hvarken min glädje att återse min mor, eller min sorg att återse henne ensam, kunna med ord beskrivas. Men min rörelse har gifvit rum för den djupaste sorg öfver att återfinna henne i det tillstånd, hvori jag nu ser henne. Jag vet ej, huru jag skall uttrycka mig, och skulle, oaktadt min innerliga böjelse att öppna mitt hjerta, kanske afbryta, om jag ej fruktade att ännu mer oroas Eders Maj:t med ett halft förtroende. Eders Maj:t må då veta, att jag återfunnit enkedrottningen vid full helsa. Önskligt för oss alla, om hennes sinne också kunde lugnas. Både sorgen och förändringen i hennes belägenhet hafva förbittrat henne och utsätta henne för anfall af ett mörkt och melankoliskt lynne, som ökar sig. Hvad mig särskildt angår, finner jag med den största rörelse, att hon för mig ej mer hyser samma ömhet, som fordom utgjorde min lycka, och jag har äfven förmärkt, att den plats, jag nu innehar, till en del beröfvar mig denna hjertliga kärlek, som var mig så dyrbar. Ekonomiska diskussioner angående skiljande af salig konungens hof, som nu blir mitt, ifrån min mors, — diskussioner, hvilka jag omsorgsfullt söker undvika, hafva fullkomnat kölden oss emellan. Det är mera öfverensstämmande med det förtroende min

älskade morbroder alltid visat mig, att uppriktigt tillstå sakernas ställning, än att dölja dem. Jag är i alla fall säker, att Eders Maj:t ej lemnas derom i okunnighet».

FREDRIK II svarar: »Min herr broder! Ehuru mycket nöje Eders Maj:ts bref göra mig, kan jag ej neka, att jag läst det sista med smärta. Jag är moraliskt öfvertygad, att den största olycka, som kan hända i Eders Maj:ts famlj, är oenigheten. De partier, som sönderslita Sverige, och de makter, som blanda sina intriger med de för hand varande faktionerna, begära ej bättre än att just se dem söndra sig, som för sitt eget interesse och sitt eget bestånd borde vara oskiljaktiga. Jag har på länge ej haft bref från min syster. Jag är alltför aflägsnad ifrån den teater, i hvilken faktionerna i Sverige sätta allt på spel att komma till sina ändamål, för att jag skulle kunna yttra mig till Eders Maj:t med fullkomlig kännedom om förhållandet. Allt hvad jag kan göra, är att enständigt bedja Eders Maj:t icke öfverlemna sig åt elaka hviskningar. Jag tror, att en son kan tala med förtroende till sin mor. Ofta skingra lätta förklaringar misstankar, som alltför hastigt äro fattade. Man måste förbinda sig att för hvarann upptäcka alla de elaka ingifvelser, hvarmed olycksbringande personer å ena eller andra sidan kunna framkomma. Med ett ord:

en mors och en sons interessen äro af den art, att de icke böra kunna söndras, och Eders Maj:t kan vara försäkrad, att inför Eders Maj:t, liksom inför dess mor och dess bröder, jag alltid skall yrka den innerligaste enighet. Man vet hvad dagens Svenskar äro: obeständiga, lättsinniga, i stånd att byta parti för den lägsta egennyttan, brinnande för egen fördel, därför uppoffrande de dyraste pligter*). Hvad skall det blifva af, om, i en sådan belägenhet och inför en nation, på hvilken ej är att lita, man tillika måste misstro sin egen familj? Denna tanke synes mig så faslig, att jag icke tviflar, det Eders Maj:t, efter sin vishet och klokhet, skall förhindra att den kommer till verklighet. Så våldsamma sorger som de, hvilka öfverhopa min stackars syster, böra utan tvifvel lemna något dystert och melankoliskt i hennes sinne. Men tiden är en stor mästare, den ende att läka sådana olyckor som de, hvilka träffat henne. Jag hoppas derpå, och på den tröst, som hon skall finna inom sin familj. Det deltagande jag känner för Eders Maj:ts person fördubblar mina önskningar för dess lycka, så inom dess familj som i afseende på dess regering».

GUSTAF gjorde äfven sin andre morbroder, prins HENRIK af Preussen, förtroende af ställningen, och

*) Detta skrefs i början af 1771.

att han icke ägde annat val, än att antingen, gifvande vika för sin moders inflytelse på ärendena (såsom förhållandet var med hans fader), förlora allt anseende som sjelfständig konung, eller söka bevara detta med fara att förlora sin moders tillgifvenhet. Han skrifver derom till prins HENRIK, den 12 januari 1772: »Min morbror har, under sitt vistande i mitt fädernesland, lärt känna det folk himlen gifvit mig till undersåtar, och huru viktigt det är för mig att öfvertyga hela världen, det jag styrer sjelf, utan främmande inflytelser. Detta enda ord må antyda hvad jag vill säga. Jag sparar eder och min grannlagenhet en ytterligare förklaring. — Se der orsaken till allt hvad som passerat. — Det är detta som kommer mig att darra för framtiden, och hvad som mest kostar på mig är, att man tillskrifver bristande ömhet å min sida hvad som endast är en politisk nödvändighet, som omsorgen för mitt personliga anseende och min ära ålägger mig». — Han hade kunnat tillägga, att det jemväl var en pligt emot fäderneslandet, ett offer åt Sveriges sjelfständighet och frihet; ty om man tänker sig i GUSTAFS ställe en ny upplaga utaf den gode ADOLF FREDRIK, med den snillrika drottningens olycksbringande inflytelse under striden af fortfarande partier, och under samma tid då Polen, på grund af enahanda slags

partistrider, delades den ena gången efter den andra, och med Ryssland snart allrådande vid våra riksdagar, der Frankrike redan hade tröttnat vid en fruktlös köpslagen, och ämnade uppgifva täflån med denna makt, när GUSTAF förmådde Sveriges gamle bundsförvandt att understödja ett sista försök till återvinnande af rikets sjelfständighet och oberoende, — öfverväger man allt detta, så torde man ej fördömma den konung, som ej tvekade i valet emellan att vara en lydig son eller fäderneslandets räddare. Då han i *Gustaf Vasa* låter hjeltens svåraste pröfning bli just denna inre strid emellan hvad han var skyldig sin moder och sitt fädernesland, och när han låter Dalkarlarna, med svärdsflag på sköldarne, lemna NORRBY det svar, att de öfvergifvit mödrar och makar för ett älskadt fosterlands räddning, och att den fege, som glömde sin pligt mot sitt land, förnedrade sin egen moder och borde af henne sjelf förskjutas, — när han tecknade dessa känslor, skref han ur sitt eget hjerta.

Det är icke dess mindre onekligt, att dessa husliga bekymmer, om hvilka han säger, att »de nedtrycka själen genom upprepade smärtor, hvilka i hvarje ögonblick framhållas och ändå måste döljas», pröfvade dubbelt i en tid, då han förberedde och utförde sin statshvälfning och behöfde allt sitt

mod för att tygla partierna och möta den storm, som utifrån bereddes af hans mäktigaste grannar, KATARINA II och FREDRIK den store, till det störtaade regeringssättets återställande. Under åren 1771 och 1772, då han var sysselsatt att först försona och, när det icke lyckades, kufva partierna, samt gifva Sverige ett nytt statsskick och befästa det, under hot af uppror i hufvudstaden och yttre fienders anfall från trenne sidor, utbröto samtidigt missälligheterna inom hans hus. Tvistepunkterna voro flerahanda, ifrån det äreminne, som konungen skrifvit öfver sin fader, och hvilket enkedrottningen förkastade, till bestämmandet af anslaget för hennes hof, hvars uppgörande hon fordrade innan ständerna beslutit om konungens eget. Sedan konungen inhemtat sina rådsherrars omdöme öfver personalierna, hvilket utföll gillande, lästes de vid jordfästningen *). Den skyndsamhet hon fordrade vid hofstaternas ordnande mötte hinder, enär ständerna ej borde företaga någon hofstats reglering framför konungens; hvartill kom, att enkedrottningen äfven

*) De finnas införda i första delen af hans samlade skrifter, äro bland de vackraste på vårt språk, och hafva sedan i allmänhet tagits till förebild för dylika minnesteckningar. Enkedrottningen yttrar om dem, i ett bref till konungen: »Je trouve cette pièce encore plus mauvaise que celle de Berg» (v. Berch?). Brevet är i flera hänseenden föga grannlaga.

gjorde sig till målsman för konungahusets öfriga medlemmar, — hvilket endast kunde tillhöra konungen, — och yrkade, att denne skulle hos ständerna omedelbart utverka de förhöjningar, som hon fann lämpliga, ehuru vid den tid, när detta afhandlades, eller i medlet af år 1771, konungens inflytande på riksdagen ännu icke var större än det han ärft af ADOLF FREDRIK, eller ungefär intet. Då ständerna icke dess mindre företogo regleringen på vanligt sätt, och började med konungens hofstat, fordrade enkedrottningen, att konungen icke skulle emottaga den förr än hennes blifvit bestämd, och skrifver derom till BEYLON, som hade det föga angenäma och särdeles grannlaga uppdrag att vara underhandlare i dessa misshälligheter: »Herr Beylon skall säga konungen, min son, att sedan jag fått veta uppskofvet med öfverläggningarne (hos ständerna) angående min stat, och konungen emellertid trädt i possession, — jag smickrar mig med att han hvarken *vill* eller *kan* begagna sig af denna förmån, innan mitt underhåll är bestämdt. Efter den kalkyl jag gjort för samtliga hofven, blir kostnaden blott ökad med 150,000 plåtar (specie) årligen (omkring 200,000 rdr riksmünt), nemligen *konungen* lika med salig kungen, — *jag* hela kronprinsens anslag, — *Karl* tillökning af 100,000 plåtar (133,000 rdr riksmünt) och *Fredrik* 50,000 plåtar

(66,500 rdr riksmünt). Men att jag framför allt blir fru i mitt hus, och äger nämna mina domestiker».

Man behöfver ej vara mycket bekant med svenska riksdagshistorien, för att fatta, att ett par hundra tusen riksdalers förhöjning i årligt anslag för tvenne unga prinsar, som ännu icke ägt tillfälle att utmärka sig, icke kunde, som det heter, skakas ur armen, helst när den som påyrkade anslaget länge icke varit föremål för ständernas kärlek. Också synes ej af 1772 års riksdagsbeslut, att ständerna fäst afseende å enkedrottningens förslag till nya stater, och hennes egen blef icke fullt bestämd förr än efter regementsförändringen *). Emellertid ansåg hon konungens likgiltighet ensamt vara orsak till dröjsmålet, och aflät, några månader före stats-hvälfningen, en skrifvelse till BEYLON, som är högst märkvärdig i det hänseende, att den utgör liksom en sammanfattning af alla de beskyllningar man sedan gjort konungen, och detta innan han ännu beträdt den politiska bana, som egentligen gaf skäl

*) Den uppgick då, allt sammanräknadt, till 66,500 rdr specie (266,000 rdr riksmünt, eller mer än dubbelt af n. v. anslag till enkedrottningens stat) och dessutom 50,000 rdr specie (200,000 rdr riksmünt) till inredning af Fredrikshof samt Svartsjö slott och kungsgård. Hon skrifer derom, i ett bref till BEYLON: »Det sker ej för mina vackra ögons skull, utan för att skilja mig från kungliga slottet».

till klandret. Hon skriver, från Berlin, der hon då vistades: »Det är en gåta, huru en person, som jag ej kan nämna, sitter med armarne i kors, under det jag har i mina händer hans svar, hvori han försäkrar, att han skall uppfylla mina gifna befallningar. - Ni säger, att jag, oaktadt dröjsmålet, skall få skäl att blifva nöjd, och exalterar er i beröm öfver den möda en viss person gifver sig att bringa mina angelägenheter till ett önskligt slut. Jag tviflar derpå för min del. Jag hvarken är eller skall någonsin blifva hans *dupe*. Det är han, som gifvit mig och sina stackars bröder, som äro i elände, detta slag. Om han hade refuserat att inträda i besittning, tills hvar och en fått sitt, skulle man påskyndat sakerna, och allt skulle varit slut. Men derom bekymrar man sig ganska litet, och allt hvad man gör är blott en formalitet. - Hans hjerta är blottadt, och mitt har fått ett dödligt sår, som aldrig skall läkas. Allt hvad som händer honom vid riksdagen är en följd af hans dåliga uppförande. Man betalar honom med hans eget mynt. Han har begynt med teater-kupper och försäkringar, hvilka ingen kan lita på. Man ger honom lika för lika, öfverhopar honom med beröm, skrattar i mjugg och håller honom under tygel. - Jag ryser då jag tänker på det ögonblick, då jag skall sätta foten i vagnen för att återresa. Jag tror

mig vara i samma fall som Curtius, då han kastade sig i afgrunden. - - Nu, jag tycker mig se er, hur ni suckar och pustar. Jag är också ond på mig sjelf att ha skrivit allt detta skräp. Men mitt hjerta är fullt. Jag har utgjutit det för eder emedan jag vet att ni är säker. - I Guds namn, bränn upp detta bref». — Med teater-kupper kan, vid den tidpunkt hvarom nu är fråga, rimligtvis ej menas annat än den hotelse att nedlägga kronan, hvartill GUSTAF förmådde sin fader (1768), och hvarom han sjelf skyndade att underrätta rikets kollegier, från hvilken stund han intog det rum, som modern dittills innehafte, såsom de konungsligt sinnades ledare och föreningspunkt, men hvarmed det goda förhållandet emellan moder och son upphörde *).

*) En fransk författare yttrar, efter handlingar i de franska arkiverna, följande: »Man har förebrått Gustaf III brist på vördnad och kärlek för sin moder. Vi finna likväl att han från de första ögonblicken af sin återkomst till Sverige sysselsatte sig med sin moders fördelar. Han erbjöd sig att afträda det ökade underhåll af 225,000 koppardaler, som blifvit beviljadt hans fader vid sista riksdagen, med förbehåll att denna summa användes till förbättrande af drottningens och de unga prinsarnes inkomster. I alla sina meddelanden till rådet rekommenderade han högeligen sin moders bästa. Drottningen lät sig likväl icke deraf förmås till mera ömhet för sin son, utan fortfor alltjemt att gifva anledning till missnöje och obenägenhet, som gjorde djupt intryck på konungen. Denne gaf fritt lopp åt sitt bekymmer i skötet

Af BEYLONS svar (den 20 maj 1772) ser man den bestörtning, i hvilken enkedrottningens skrifvelse försatte honom. Det begynner: »Hvilket bref, gode Gud! Det kommer mig att darra. Det innehåller väl saker, hvilka Eders Maj:t gjort mig den äran att anförtro mig före afresan, men jag hade hoppats att sex månaders frånvaro, tillbragta i ömhetens och vänskapens sköte, skulle lindra edert tröstlösa hjerta. - - Men ack! detta förskräckliga bref har med ens tillintetgjort mina förhoppningar. Min inbillning visar mig framtiden hölj'd i den dystraste dunkelhet. Eder egen, hela eder familjs undergång måste vara skrifven i himmelen, emedan

af några förtrogna vänner. Monarkens djupa smärta tillåter intet tvifvel om hans verkliga tänkesätt för sin familj. Detta bekymmer steg till den höjd, att hans helsa led deraf, så att, då han en dag fått ett sårande bref från enkedrottningen, blef han häftigt sjuk». Jfr *Hemliga handlingar till Gustaf III:s historia*, 3 delen, sid. 169. (Man vet, att dessa handlingar i allmänhet äro de minst gynsamma för konungen.) Samme författare tillägger, att då konungen meddelat sin afsigt att efterskänka ifrågavarande anslag till förmån för enkedrottningen, i en biljett till landtmarskalken, att delgifvas sekreta utskottet, hade Mösspartiet deruti sett »ett uppenbart ingrepp i grundlagarne och rådets rättigheter». - - »Slutligen efter en tvist i flera timmar blef det afgjort, att hvarken konungens biljett, eller den deliberation, som deraf varit en följd, skulle föras till protokollet». *Ders.* sid. 189. — Under sådana förhållanden var det icke lätt att hos ständerna utverka förhöjda anslag åt enkedrottningen och prinsarne.

med allt det förstånd och den upplysning, som ni äger, ni ej ser, att i denna röfvarekula eder välfärd beror af eder enighet. - Mitt ömma deltagande i edert öde kommer mig nu att frukta eder återkomst lika lifligt, som jag förr har önskat den. Blif qvar, i Guds namn, der ni är, efter Eders Maj:t der finner sig väl, hellre än att återkomma hit med de sår, hvarur edert hjerta ännu blöder!» *)

*) Då BEYLONS namn ofta förekommer, må följande upplysningar tilläggas om denne adle, sällsynt karaktersrene man, hvars like sällan något hof framvisat. När kronprinsessan LOVISA ULRIKA önskade en föreläsare, men de maktägande bland ständerna funno betänkligt att ställa en inföding så nära en kunglig person, vände man sig till reformerte pastorn i Stockholm, för att få en utlänning, som var främmande för de politiska partierna. Pastorn, sjelf Schweizare, gaf förslag på sin landsman BEYLON. I hög grad bildad, allvarsam, tystlåten, oegennyttig och angenäm i sitt sätt att vara, erhöll han snart allmänt förtroende, icke blott af konungahusets alla medlemmar, utan af rådsherrar, riksdagsledare och främmande sändebud, som önskade obemärkt meddela sina förslag eller inhemta föreskrifter af någon bland de kungliga. Jemväl de viktigaste statsangelägenheter nedlades hos BEYLON, utan att någonsin förtroendet röjdes, eller ångrades. Det var BEYLON, som på hemvägen från Schweiz, dit han rest för att bota sin hemsjuka (föregifven eller verklig), i Paris inledde hemlig underhandling med hertigen af CHOISEUL om regementsförändringen (1772); han var medlare emellan konungen och de franska sändebuden BRETEUIL, VERGENNES m. fl.; han uppgjorde planen för GUSTAFS första resa till Paris, och gaf det franska kabinettets ledare ett fullständigt begrepp

Om vistelsen i Berlin varit så lugn och molnfri, som BEYLON tyckes föreställt sig, så hade väl intet hindrat en fortsättning deraf. De bref, som kammarherren (senare envoyén) friherre NOLCKEN samtidigt tillskref konungen, lemna något tvifvel derom. Efter beskrifningen af en fest inom hofvet, tillägger han (den 20 december 1771): »I allt detta visar sig ej konungen af Preussen. Man skulle tro, att han sjelf känner, huru mycket hans närvaro skrämmer bort alla nöjen, och till hvilken grad han uppväcker fruktan och förskräckelse. Jag tror att enkedrottningen är lika genomträngd af denna känsla, som hela hofvet». — Ett af NOLCKENS bref tyckes antyda, att man, i stället att påräkna något välvilligt inflytande af enkedrottningen hos FREDRIK II, befarade motsatsen. Man har svårt att annorlunda förklara följande yttrande: »Upptäckten af det ringa inflytande enkedrottningen har på konungen af Preussen lugnar mig för framtiden. Det kommer

om kronpriusens personlighet, innan han ännu visat sig der. Efter regementsförändringens lyckliga utgång fortfor BEYLON som rådgifvare och medlare i konungahusets angelägenheter, och var, hvad GUSTAF kallade honom, »familjens Mentor». Omistlig för alla, med rätt till stora belöningar, emottog han ingen annan utmärkelse än det lilla nordstjernerkorset. Vid hans död, 1779, yttrade GUSTAF, djupt rörd: »Jag har förlorat en af mina *uppriktigaste* vänner». — Dennes namn fortlever i den vackra villa Beylon vid Ulriksdal, som GUSTAF III skänkte honom och som han sjelf förskönat.

aldrig att finnas förtrolighet eller enstämmighet dem emellan. På fem dagar har konungen blott besökt henne en gång. Han är *aldrig ensam med henne*, och deras allmänna samtal vid bordet är ofta i en ton af träta. Drottningen är nästan i allt af motsatt tanke, i synnerhet då det rör Sverige. Omöjligheten att förstå sig skall göra hennes olycka här, som i Sverige*). — I öfrigt ser man, att hon i Berlin, liksom i Stockholm, trufdes bäst och var lyckligast i umgänget med lärde och snillen. Om sina förhållanden till dem nämner hon, bland annat: »Jag har haft bref från Voltaire, som ännu yttrar sin saknad att åldern hindrar honom att komma och besöka mig**). —

*) Denna målning strider mycket emot den, som drottningen sjelf lemnar i ett bref till sin son. »Konungen — skriver hon — har visat mig en glädje och en tillfredsställelse, öfver hvad jag kunnat vänta. - Jag har ej ett ögonblicks ledsnad. - Hvilken skilnad emellan hvad jag njuter och din belägenhet». — Den hemliga grunden till FREDRIK II:s och hans systers stridiga åsigter rörande Sverige var, att hon önskade ett slut på partistyrelsen, men han föredrog dess fortfarande, hvilket visar sig af hans uppträdande efter 1772 års statshvälfning, ehuru han ej i otid ville yppa sina afsigter.

**) Följande vers till LOVISA ULRIKA från parnassens dåvarande beherrskare vittnar om tonen i hans brevexling med krönte hufvuden:

»Souvent un peu de vérité
Se mêle au plus grossier mensonge.
Cette nuit, dans l'erreux d'un songe,

Jag roar mig och undervisar mig med de lärde. Sulzer, Merian, Thiébault, Gualtieri äro de älsk-värdaste. Den namnkunnige Juden (filosofen Moses Mendelsohn) har varit hos mig två och en half timme, utan att jag funnit tiden lång». — I förbi-gående må tilläggas, att läsning var för henne ett oafvisligt själsbehof, hvilket sonen jemväl ärft. Hon kunde uttrötta tre eller fyra föreläsare på dagen. I ett äldre bref, under konungens första resa, yttrar hon i detta hänseende: »Om förmiddagarne är det Durade (hennes kammarfru) som läser: om eftermiddagarne Beylon, men ifrån kl. 7 till 1/2 9 Des Roches, och kl. 10 Sotberg (prinsessan SOFIA ALBERTI-NAS lärare), som bär till mig dagens alla impertinenta libeller, hvilka han läser för mig till midnatten».

Den storhet, hvartill hennes broder upplyft hennes gamla fädernesland, och den vanmakt, hvari det nyas konungadöme var försjunket, gaf hennes ärelystnad ständig anledning till sorgliga och bittra

Au rang des rois j'étais monté.

Je vous aimais, princesse, et j'osais vous le dire;

Les dieux, à mon reveil, ne m'ont pas tout oté:

Je n'ai perdu que mon empire».

VOLTAIRE skref tvenne skaldestycken till konung GUSTAF III, begge införda i hans samlade skrifter. I det första beklagar han sig att ej hafva blifvit hedrad af konungens besök på Ferney (1771); i det andra lyckönskar han till 1772 års statshvälfning.

jemförelser. Under hennes vistande i Berlin föreföll Polens första delning, som väckte GUSTAFS bestörtning och modrens beundran. »Min bror», skriver hon, »gör genom ett penndrag en ny eröfring. Det är blott vi, som äro och förblifva tiggare». Efter det år 1756 i blod dränkta försök till konungamaktens utvidgande, fortfor hon visserligen alltid att önska dess återställande, men antog på förhand för afgjort, att alla skulle gå under på ett företag, som icke lyckats henne sjelf, och klandrade allt som gjordes i dylik syftning. Att Frankrikes liksom Sveriges skarpsyntaste statsmän ansågo henne sjelf, genom sin oförmåga att bevara någon hemlighet, sitt häftiga lynne, sitt brådstörtande af halfmogna förslag, och förfelade val af personer, vara det förnämsta hindret för hvarje sådan plans framgång, och att Sveriges nyssnämnde bundsförvandt slutligen gjorde till vilkor, att hon skulle blifva främmande för alla åtgärder i denna riktning, — allt detta vågade ingen låta henne ana. Konungens ställning blef derigenom desto brydsammare, i den mån som afgörandets stund nalkades. Han måste underrätta henne om riksdagens gång, men förtiga sina planer. Ömsom ansåg hon, att hvarje statskonst, som ej öfverensstämde med hennes åsigt, var förställning; ömsom tillstyrkte hon konungen att öfvergifva all tanke på förändring och endast

göra sig goda dagar; men alltid slutade det med tadel af det gjorda. När konungen inledt försök att förena sinnena och fäste ständernas uppmärksamhet derpå, att söndringen dem emellan skulle lättast bana väg för enväldet, genmäler hon (den 13 december 1771): »Jag ville för mycket godt, att du sparat dig detta vackra tal. Det är ej mera tidehvarvet för teater-effekter, och Tessin har före dig uttömt sin vältalighet. I Guds namn, affektera ej tänkesätt, som man vet att du ej äger! Man känner dig. Man skall hviska hvarann i örat, att du är falsk och förstäld, och att din regeringslystnad visat sig mer än en gång». (Förmodligen menas här 1768, och att afsägelse ej skedde för hofanslaget, kanske äfven när GUSTAF, såsom svensk kronprins, fordrade högra handen af hennes broder prins HENRIK af Preussen.) — »F. (Fredrik II) är ej okunnig om de mått och steg som tagas i Frankrike, för att skaffa dig nödiga summor för det stora ändamålet. Håll dig stilla! Var sann! Det finns ingen förste med sundt förnuft, om hvilken man ej supponerar, att han vill regera genom sig sjelf». — Man bör ej betvifla, att hon tänkte hvad hon skref och med sina råd här menade uppriktigt; men olyckligt var det i allt fall, att beskyllningen för teater-effekter, falskhet och dubbelt spel skulle främst utgå från modren; ty hittills (1771) hade,

oss veterligen, ingen anklagat den unge konungen för dessa lyten. Följande drag visar, huru obetänkta hennes omdömen föllo: »Ett ställe i talet har frapperat mig, att såsom andra konungar, mine företrädare, afvakta tillfällen att öka min makt. Hvad vill det säga? Är det om din far du talar? Store Gud! Hvad det kostar på mig att lefva och höra sådana saker! Jag vet att du skall bli utom dig af förargelse att läsa detta bref». — Misstanken, att konungen, när han talte om Sveriges enväldsregenter, i hemlighet syftat på ADOLF FREDRIK, är egen. Också skrifver hon senare till BEYLON, att hon ångrar detta bref. Det oaktadt bibehöll hon öfvertygelsen, att hennes son skulle gå till sitt förderf, i fall han ej följde hennes råd. »Jag fruktar — säger hon — att något falskt steg skämmer bort alltsammans. Jag tror du är öfvertygad, att jag icke plägar bedraga mig, och att, om du haft mamma tillstädes och rådfrågat henne, man skulle kanske varit längre kommen». Denna blandning af yälmening, förblindelse och klander genomgår det hela af dessa meddelanden. Stundom vittnade om sann och djup rörelse. I ett bref, som synes fläckadt, tillägger drottningen: »dessa fläckar komma af mina tårar».

När konungen undertecknat den af ständerna förelagda försäkran, öfvergaf hon alla förhoppningar.

»Allt är förloradt — säger hon — och för en hel regering finnes intet annat mer att göra, utan underverk, som Gud ej mera gör. Allt hvad jag kan säga dig är: sök att skaffa dig och dina bröder en angenäm lefnad! Om Svenskarne älska orolighet och oordning, lät dem njuta af detta bedröfliga skådespel, tillstoppa dina öron, nöj dig med att i det husliga lifvet hafva beqvämlighet, hjertlighet, anständiga tidsfördrif, och gör för öfrigt *allt hvad de vilja*. - Jag har talt vid konungen, min bror. Han tror, att du kommer ingen väg utan Ryssland, och råder dig att göra ett besök i Petersburg». — I ett annat bref tillägger hon: »Huru mycket önskade jag ej att du vore en grefve med 100,000 plåtars inkomst och kunde lefva under en vackrare himmel och med umgängsamma menniskor».

Dessa idylliska tankar, så olika hennes lynne, voro (af skäl som snart skola antydast) henne möjligtvis ingifna af hennes broder FREDRIK, liksom rådet att bygga den tillämnade revolutionens framgång på Rysslands biträde kom ifrån honom. Han hade bedt henne tillstyrka GUSTAF att begifva sig till Finland och derifrån, under antaget namn af någon grefve, i hemlighet besöka Petersburg, för att övertala kejsarinnan att ingå i revolutionsplanen. På drottningens anmärkning, att hennes son icke utan ständernas tillåtelse kunde resa ur riket, hade FRE-

DRIK svarat, att man borde utfinna något sätt att förmå dem dertill, innan riksdagen åtskildes *). Det vill synas såsom vore detta hvad man kallar ett Achitofels-råd **). Den store statsmannen i Sans-Souci kände tvifvelsutän bättra än någon, att hans systerson, redan misstänkt af rådet för hemliga anläggningar till regeringssättets förändring, snart ej kunde komma ur sin hufvudstads portar, mindre till Finland, der revolutions-ämnena i mängd förefunnos, och han var väl icke heller i okunnighet om att det var konung STANISLAI vänskap och eftergifter för Ryssland, hvares beskydd denne sökte, som beredde Polens delning, hvartill filosofen i Sans-Souci sjelf uppgjort planen, tillika med ett förslag i samma stil rörande Pommern och Finland ***). Uppriktigheten af hans välönskningar för

*) Orden lyda: »Il me dit que jamais vous ne réussirez à moins d'avoir la Russie; que pour cet effet il vous conseillait de voir si vous pouviez sous quelque prétexte, quand vous serez en Finlande, aller sous le nom d'un comte à Petersbourg, pour l'entretenir (Cathérine) et trouver les moyens de la faire entrer dans vos projets. Je dis là dessus, que vous aviez des entraves; que par votre serment du sacre vous ne pourriez passer les bornes de la frontière sans une permission des états. Il répondit qu'il le savait, mais qu'il fallait trouver le moyen de les y faire consentir avant que la diète fut terminée».

***) *II Samuels bok*, kap. 16, 17.

****) »Åndamålet med prins Henriks (af Preussen) resa till Petersburg 1770 säges hafva varit ej blott förslaget om Polens

den statshvälfning, som förbereddes af hans systerson, röjes i ett bref från LOVISA ULRIKA, skrifvet under hennes hemresa från Berlin till Stockholm. Hon hade meddelt sin broder de förhoppningar, som GÜSTAF hyste om ett lyckligt genomförande af sitt svåra företag, men hvilka ingalunda fagnat hans morbroder. Hon skyndar därför att från Stralsund (den 3 september 1772) underrätta sin son, att, i fall revolutionen lyckades, skulle den ovilkorligen föranleda ett krig emellan Preussen och Sverige, äfvensom emellan denna makt och Ryssland, samt att, ehuru stor motvilja konungen i Preussen hyste att angripa en blodsförvandt och vän, kunde han likväl icke undvika det*). För att rätt fatta

delning, utan en delningstraktat på Sveriges bekostnad, i följd hvaraf Katarina skulle taga Finland, och Fredrik sven-ska Pommern». GEIJER, *Gustavianska papperen*, 1 del. sid. 227. — Prins HENRIK skref sjelf till sin syster i samma ämne, när hon bad honom medla hos brodern: »Il n'y a pas de plume assez éloquent au monde pour convaincre un ministre que ce qui est reconnu pour un intérêt de l'état puisse être sacrifié à l'amitié et à des considérations personnelles». *Correspondance inédite relative à l'histoire de Suède 1772—1780*, utgifven af n. v. statsministern för utrikes ärendena, grefve MANDERSTRÖM.

*) »Il parait très fâché, et m'annonce que si la révolution réussit à notre faveur elle entrainera une guerre immanquable que ce traité avec la Russie l'engage à déclarer, et que malgré la répugnance qu'il a à porter les armes contre sa famille il ne pourra faire autrement».

sammanhanget, bör man erinra sig några data. År 1769 ingingo Preussen och Ryssland förbund att med vapenmakt upprätthålla den regeringsform, som alstrat anarkien i Sverige; år 1770 företog prins HENRIK resan till Petersburg, för att meddela konungens i Preussen förslag till Polens delning och hvad som rörde Sverige, hvilket befann sig i samma partistrider och upplösnings-tillstånd som Polen; år 1772 skedde Polens första delning; samma år förbereder GUSTAF sin plan att sluta partistriderna och göra Sverige oberoende af främmande inflytelser, hvarvid hans morbror (genom sin syster) tillstyrker honom att i planen inviga kejsarinnan, hvilken nyss slutit hemligt förbund med Preussen att upprätthålla det regeringssätt, som GUSTAF ville störta *). Efter detta uppslag för-

*) Den hemliga artikeln i traktaten, afslutad i Petersburg den 2 oktober 1769, lyder: »De kontraherande makterna, som redan öfverenskommit, genom en af de hemliga artiklarne i allians-traktaten den 30 mars 1764, om nödvändigheten att upprätthålla nuvarande regeringsform i Sverige, bekräfta härigenom på det högtidligaste de då ingångna förbindelser. — Om samverkan af deras ministrar i Stockholm ej skulle göra tillfyllest för detta ändamål; om, oaktadt begge makternas bemödande, det skulle hända, eudera att Ryssland af Sverige anfölles, eller att en herrskande faktion i sistnämnda rike omstörtade regeringsformen af 1720 i dess hufvudsakligaste punkter, och lemnade konungen oinskränkt makt att göra lagar, förklara krig, pålägga skatter, sammankalla ständerna och nämna till embeten utan senatens med-

klarar man lätt, hvarför morbrodern afstyrker sin systerson att förlika partierna *), eller försöka att kufva dem och införa ett annat regeringssätt **), och hvarför LOVISA ULRIKA, som tog intryck af broderns politiska åsigter, tillstyrkte sin son att hålla sig stilla, låta ständerna styra huru de behagade, och slutligen öfverlemnade sig åt drömmen af en huslig idyll. Man inser äfven utan svårighet, hvarför den tidens s. k. patrioter så strängt klandrade GUSTAF därför, att han ej följde den store FREDRIKS råd, ej lyssnade till den visaste bland

verkan: så förbinder sig Hans preussiska Majestät, i det ena af dessa fall som i det andra, att på Hennes Maj:ts kejsarinnans anmaning göra en diversion i svenska Pommern, derigenom att han befäller en lämplig korps af sina troppar att i detta hertigdöme inrycka». GEIJER, *Gust. papperen*, 1 del. sid. 225.

*) Han skrifver till konungen: »Funnes det *Svenskar* i Sverige, så skulle de alla vara *ense* om fäderneslandets väl, men den främmande korrupsjonen har alltför mycket förvänt nationens anda». — Dit hörer äfven systemens förmaning: »Jag fruktar de steg du gjort att förena ständerna. Det är i deras söndring din styrka ligger».

**) Efter dess införande heter det: »Må E. M. erinra sig hvad jag redan sade E. M. i Berlin. Jag fruktar nog, att denna tilldragelse kommer att försälta E. M. i en sämre belägenhet än förut, och att det är epoken af *den största olycka* som kuunat hända Sverige. Jag har förbindelser med Ryssland, — *heder och redlighet* hindra mig lika att bryta dem, och jag försäkrar E. M. att jag är i förtviflan öfver att se *nödsakad att uppträda såsom dess motståndare*».

konungar och af lättsinnig herrsklystnad förkastade den nya Salomos varningar.

Bakom modrens groll hade GUSTAF således att bekämpa den mäktige morbrodrens list och hotande vapen. Utan makt att kunna lemna sin hufvudstad för att vädja till den stora massan af folket; utan utväg att göra sina tankar kända för sina undersåtar, sedan ständerna beifrat som högmålsbrott tryckningen af hans tal; omgifven af ett råd, som bespejade hvarje hans steg och öfverlade om hans fängslande; utan stöd ens af den, som skänkt honom lifvet; manad af ett annat rikes undergång genom stridiga partier att rädda sitt eget, men hotad, i fall han lyckades i deras dämpande, att tillintetgöras af tvenne de mäktigaste stater i Europa; med inga andra bundsförvandter än sitt snille och sitt mod, vågade och genomförde då denne ännu icke till mannaåldern hunne konung — utan blodsutgjutelse, utan någons ofärd, — en statshvälfning, som förvånade Europa; lät den stora kejsarinnan och den fruktansvärde morbrodren veta, att han afskaffat den regeringsform, som de gemensamt lofvat upprätthålla; svarade på deras krigiska rustningar, att han skulle hellre falla för öfvermakten, än längre tillåta främlingar att blanda sig i Sveriges inre angelägenheter; och införde åter sitt folk bland sjelfständiga staters tal, som i de gamle

Gustavers och Karlars tid. Ensamt denna handling och de bref, han då tillskref FREDRIK »den ende», ställa honom högt i Sveriges konungalängd och förvissa honom om en tacksamhet i svenska hjertan, som icke slocknar.

LOVISA ULRIKA var utom sig af förtjusning. Nu var hon åter mor. I sin lågande kärlek liknade hon lejoninnan, från hvilken man velat rövva dess unge. Hon emottog i Stralsund tidningen om *den 19 augusti* och skrifver: »Ja, du är min son och du är värd att vara det. Gud välsigne dig i alla dina företaganden! Jag glömmet, jag förlåter allt. Detta drag försonar oss för alltid . . . Ack, min älskade Gustaf, glöm aldrig att du är meniska, missbruka ej den makt, som Gud dig gifvit! Lemna ett exempel åt efterverlden af en god, af en stor konung, och må hela världen medgifva, att monarkien är det lyckligaste af alla regeringsätt! - Glädjen gör mig helt förvirrad. Du älskar då din gamla mor! Du är otålig att återse henne! Jag skall flyga i dina armar och kanhända skall jag dö af glädje. - Farväl, min älskade, min värdige son! Du har min välsignelse!» — I ett annat (utan datum, såsom flera hennes skrivelser, men sannolikt från samma tid) heter det: »Min käre, *min store* Gustaf, måtte Gud ledsaga dig, såsom den ömmaste moders välönskningar följa

dig!» — Och i ännu ett annat: »Jag ser, att Gustaf III lägger grund till den blifvande storheten af sitt konungahus». — Dessa bref, fulla af de ömmaste utgjutelser, omvexla dock med andra, innehållande snäsor. Storm och solsken omskifta oupphörligt. Obetydliga saker gifva anledning till uttryck af missbelåtenhet, äfven när hon vill vara vänlig, t. e.: »Jag tackar dig för de frukter du skickat. Drufvorna voro ruttna, men jag håller dig räkning för din uppmärksamhet. Jag är vid det sämsta lynne» o. s. v. Då hon en gång ville förklara, hvarför hon icke infunnit sig på en fest, säger hon: »Det var för att bespara dig åsynen af den, i hvars barm du så ofta stött dolken». — Med ett ord: det synes icke varit lätt att lefva i samdrägt med den, som, enligt GEIJERS yttrande, »lika uppriktigt älskade och plågade sin familj».

En olycklig häelsev dnällade en långvarigare brytning, kort efter enkedrottningens hemkomst från Berlin. Konungen hade vid revolutionen lofvat lifdrabant-korpsen, såsom belöning för dess trohet, att endast tjenstgöra hos honom sjelf. Hans moder som vid ADOLF FREDRIKS thronbestigning utverkat, att lifdrabanter skulle jemväl omgifva henne, ansåg deras försvinnande som en skymf, och åberopade exemplet af KARL XI:s moder, som ägt denna utmärkelse. BEYLON varnade konungen att icke bryta

med modren; GUSTAF deremot ansåg sig icke kunna frångå sitt ord. Enkedrottningens rörelse, när hon vid Svartsjö icke längre såg lifdrabanterna vid sin dörr, var utomordentlig. Det var liksom ett yttre tecken af hennes väldes slut. BEYLON var nu, som alltid, fredsstiftare, men förgäfves. Konungen afgaf sin slutförklaring i följande skrifvelse, gifven Ekholmsund den 17 december 1772: »Jag emottog nyss edert bref af den 10 december. Utan att öppna det, skulle jag kunnat ha sagt innehållet. Det hörer till edert öde att vara *familjens Mentor*. Det är kanhända den minst behagliga kommission vid ett hof, men då man uppfyller den med så mycket nit, är det säkerligen den hederligaste. Jag vill blott säga er ett ord om sakerna med *drabanterna*. Jag har endast *en* förebråelse att göra mig, som kommer ifrån denna olyckliga *fruktan*, hvilken hennes (enkedrottningens) sätt att vara ingifvit hennes barn, — att ej ha underrättat min mor om den förändring som skulle ske. - Utan att ingå i diskussion, om Karl XI:s mor, som *styrde riket* med full *rätt* under sin sons minderårighet, var i samma fall som min, får jag helt enkelt säga er, att på belöningsdagen i september månad drabanterna begärte af mig, som en nåd, att endast göra vakt om min ensamma person, och att jag beviljade detta. - Om ni frågar hofmännen af den förra

tiden, skall ni säkerligen få höra af dem, huru mycket drabanterna knorrade, då man första gången stälde dem utanför drottningens dörr efter kung Fredriks död. Detta missnöje har tid efter annan åter brutit ut. Jag har gifvit drottningen, min mor, hennes egen vakt, under hennes eget livré, hvilket är en distinktion i detta land. Se der, min käre Beylon, allt hvad jag har att säga er i detta ämne. - Mitt parti är taget. Jag har uppgjort *en* plan för mitt lif, om man trakasserar mig; jag har uppgjort *en annan*, om man vill sauvera apparencerna. Men af det uppförande, som man iakttagar emot drottningen, min gemål; af det sätt, hvarpå man handterar min bror*), bör jag tro, att jag måste taga mitt beslut. - Man ändrar sig ej vid femtio års ålder, och efter återkomsten har jag sett, att ju mera jag gaf efter, ju högre stego anspråken. Man kalkulerade hvad man skulle haft, *om ständerna förblifvit herrar*, och hvad man nu har; knappt en dag gick förbi utan nya pretentioner, och vid minsta motsägelse behandlar man mig som den sämsta människa (*le dernier des hommes*). Med all djup vördnad och strängaste iakttagande af hvad anständigheten fordrar, skall jag lefva för mig, ty mitt åliggande är

*) Hertig KARL.

i alla fall tungt nog. De ögonblick, som mina offentliga pligter lemna mig öfriga, må väl tillhöra mig, för att tillbringas i ro. Denna ro skall bli kort. Ovädret samlar sig, och kanhända skall det denna sommar brista ut öfver mig *). - Ett godt mod och en god sak, se der hvad som uppehåller mig! Om jag nu med dessa begge stöd ligger under, så beklagar jag blott dem som nedtrycka mig. Att lefva i min familjs sköte, är en utsigt, som jag måste afsäga mig. Jag hade gjort mig denna angenäma illusion, och ni var vittne till min glädje vid Ramsay's återkomst **). Man hade målat mig sakerna alltför mycket i rosenfärg. Ögonblicket af vårt första möte förändrade detta hopp. - Vi känna hvarann för väl, för att kunna dölja oss för hvarandra, och jag insåg från denna stund klart, att om man ej återfick hela den makt, som man genom mitt uppstigande på thronen förlorat, man aldrig skulle vara nöjd. Man sade mig då, att allt hvad jag gjort för att vara till nöjes, var en skyldighet, och att allt hvad jag kunde göra, ej mindre vore det. Med sådana grundsatser är det onödigt att göra något, ty man håller en räkning för intet. Också skall jag inskränka mig till en sons nog-

*) Det förväntade kriget med Ryssland och Preussen.

**) Han medförde det ömma bref från enkedrottningen, efter den lyckade statshvälfningen, som ofvan är nämndt.

granna och stränga pligt; i allt annat skall jag vara konung. Se der min bekännelse! . . . Farväl, min käre Beylon, älska mig alltid, och trät på mig litet ibland, ty det bevisar mig eder vänskap! Var öfvertygad, att bifallsrop ej förvirra mitt hufvud, ty jag har aldrig klarare insett, huru lätt det är att usurpera en reputation, än sedan jag äger en sådan. Jag sänder er en afskrift af mitt bref till drottningen, min mor. Jag hoppas att ni finner stilen vördnadsfull. Der finnes ingen som understödjer mig i mitt beslut i afseende på mamma, och skälet är att jag rådfrågar ingen i detta ämne».

Afskriften af konungens bref till sin moder är af grefve C. F. SCHEFFERS hand. Skrifvelsen innehåller i korthet, att konungen genom sin bror blifvit underrättad om drottningens återkomst till Svartsjö, och om den rörelse hon erfarit, då hon såg att lifdrabanterna ej mer voro vid hennes dörr; konungen erkänner sig ha felat deri, att han icke förut underrättat sin mor om förändringen, hvilken vore en följd af det löfte han gifvit drabantkorpsern vid revolutionen att endast tjena hans person, och hvilket löfte han ber sin mor förlåta att han måste hålla *).

Om man å ena sidan måste beklaga, att konungen gifvit ett sådant löfte (ty bryta det kunde

*) Jfr *Gust. papperen*, 2 del. sid. 29.

han svårligen), så synes man å den andra ej hafva bort lägga denna ytterliga vigt på en etikettsfråga, som detta i sjelfva verket var, under en tidpunkt, då fäderneslandets räddning, efter nyss timad stats-hvälfning, hvilade på den ännu icke till man hunne konunga-ynglings omtanke och mod. Man erinne sig hans ställning. Ryssland ansåg freden i Nystad bruten genom regementsförändringen, och att storförsten PAUL, såsom ättling af det holsteinska husets äldre gren, var närmare arfsberättigad till svenska thronen än den yngre, konungliga i Sverige; man väntade ett angrepp af 40,000 man i Finland, Pommerns besättande af preussiska troppar, och anfall från Norge. I hufvudstaden befarades upproriska rörelser till det nya regeringssättets störtande, hvarom hertig KARL, som hade högsta befälet, inberättar, en af de sista dagarne på året: »Man väntar på utländskt anfall, att då, med härvarande missnöjde, göra en *contre-coup*. Dagen efter nyårsdagen, som är terminen för den rebellion, med hvilken man hotar, vore bäst att hålla militären färdig». Man finner ännu bland konungens papper den pro-memoria, hvarå han tecknat fem hufvudpunkter för försvarets ordnande *). Han upp-

*) De voro: »1:o Arméns flotta bör ökas till största möjliga styrka; 2:o gallerflottan bör sättas i stånd och så många galärer i sjön som möjligt är; 3:o marche-router för rege-

drog Finlands skydd åt EHRENSVÅRD, Sveaborgs grundläggare, samt begaf sig sjelf, i början af november, till norska gränsen att vidtaga alla anstalter och på samma gång söka förmå Danmark att förhålla sig fredligt *). Under resan lät konungen i alla städer borgarena bestrida vaktgöringen hos sig, och gaf vid återkomsten till Stockholm dess borgerskap rättighet att bära militär-uniform och fälttecken, — ett bevis, att hans närmande till tredje ståndet var så närigt med hans sjelfständiga styrelse och ingalunda begynte först 1789, för att uppvigla de ofrälse till hat emot adeln, såsom hans motståndare föregifvit. På hemvägen skref konungen till sin forne guvernör och oföränderlige vän, greve C. F. SCHEFFER, från Alingsås den 15 december 1772: »Ni vet redan genom er bror**), att Danmark är blidkadt, och att man äfven skickat till mig general Hauch för att göra komplimenter, som voro verk-

menterna uppgöras i hemlighet, samt anstalter om nödig föda för tropparne på de ställen de passera; 4:o örlogsfloottans utredning fortfar och sättes i fullt stånd; 5:o en kurir skickas till envoyén Celsing (i Konstantinopel) med hemliga ordres».

*) Om den i Danmark rådande stämning skrifver ambassadören SPRENGTPORTEN, den 26 november 1772, att der var »ett hof och en ministèr helt och hållet öfverlemnade åt Ryssland; det lägre folket fullt af beundran för E. M.; de store i förtviflan öfver vår revolution».

**) Kanslipresidenten greve ULRIK SCHEFFER.

liga excuser. Se der stormen besvuren för denna gången! Men olyckligtvis är det blott tills vidare, och jag fruktar nog att den utbrister nästa år. Nyheterna från Ryssland befästa mig i denna tanke. — Tiden skall kasta ljus ibland dessa moln. De som förmörka det inre af Stockholms slott äro af en natur att ständigt förorsaka oro, och jag har spått alltför sannt, då jag förutsade er, att två hof der ej kunna förlikas med hvarandra. Det enda medel jag kan hitta på, är att, såsom Ulysses på Sirenernas ö, tillstoppa mina öron. Se der åtminstone hvad jag föresätter mig! Men Gud vet om jag skall ha mod att utföra denna föresats, ty i denna punkt vet ni, min grefve, att jag är poltron». — Han hade haft lättare att blidka en främmande makt, en gammal arffiende, än att vinna fred med sina närmaste, och ehuru han under de bekymmersammaste regeringsärenden tärdes af husliga sorger, tvekade han att från dem frigöra sig genom en brytning. Det ser ut som hade BEYLONS ofvannämnda bref, hvilket han mottog vid sin hemkomst till Ekholmsund, julafton, stadgat hans beslut att skaffa sig inre lugn, för att med samlad kraft möta de yttre stormarne.

Det dröjde tvenne år innan de fullkomligt skingrades. Ännu i oktober 1775 skrifver han: »Då jag ser Rysslands rustningar, kan jag ej be-

trakta dem annorlunda än såsom riktade mot mina stater och syftande att utföra de hämndeplaner, som kejsarinnan fattat alltsedan revolutionen, men som kriget mot Turkiet och polska angelägenheterna uppskjutit. Det liknar sig till öppet krig denna höst, eller nästa vår, och intet ögonblick är att förlora, för att sätta sig till motvärn».

Till fullständigande af teckningen utaf enkedrottningens karakter och förhållandet emellan moder och son, må läggas följande yttrande af GEJER: »Lovisa Ulrika, som beherrskade sin gemål, visade snart i allt en så liflig, men så oförsigtig kärlek till välde, att Frankrike, som i Sverige gynnade konungamakten, slutligen ansåg *henne* såsom ett af de förnämsta hindren för verkställandet af någon förnuftig plan till utvidgande af thronens rättigheter. 1756 års revolutionsförsök hade varit hennes verk. Dess, för hennes verktyg, olyckliga och blodiga utgång kunde till en stor del tillskrifvas den otålighet, hvarmed hon brådstörtade utförandet af en omogen och illa anlagd plan. Misslyckandet förbittrade henne, utan att förändra hennes tänkesätt, och, genom en ej ovanlig omkastning, blef hvad hon sjelf ej kunnat uträtta föremål för hennes misshag, om det af andra försöktes; åtminstone klandrade hon alltid de använda medlen. Så kunde hon ej lida, att Gustaf såsom kronprins blifvit

royalisternas hopp, och förlät honom ej hans, efter 1768, växande politiska inflytelse. Hon var mycket böjd att anse allt sådant såsom uppror emot föräldramakten, och lät förstå det i häftiga utbrott inom sin familj, hvilken hon i allmänhet lika uppriktigt älskade som plågade. Gustafs uppstigande på thronen förändrade sonens plats, men föga modrens anspråk, och då dessa ej mera lika oförstådt i det allmänna kunde yttra sig, röjde sig hennes missbelåtenhet i en öfverdrifven och ytterlig ömtålighet om allt hvad som rörde hennes egen, liksom hennes öfriga barns enskilda ställning i anseende till kongen. Hon fortfor att härutinnan vilja göra en moders hela myndighet gällande».

Den, som uppmärksamt följer GUSTAFS själsutveckling under hela hans bana, skall tro sig finna, att fruktan var en för honom främmande känsla. Han visade sig, vid svåra tillfällen, utan tvekan beredd att gå under, endast det kunde ske med ära. Han fruktade ej att bryta med FERSEN i spetsen för partiväldet, eller med KATARINA eller med FREDRIK II; han fruktade ej döden på slagfältet, eller under mördarehand. Han var i detta fall som en svensk kung bör vara, och hans icke sällan till förmåtenhet gränsande mod bidrog icke minst till att göra honom folkkär. Den enda han fruktade var sin mor, hvilken rädsla han sjelf

erkände. FREDRIK den andres syster liknade denne i förmåga att beherrska allt som omgaf henne, ömsom med snilletts öfverlägsenhet och en obevinglig viljas herrskaremakt, ömsom med en oemotståndlig tjuvningskraft eller lidelsens vulkaniska utbrott. Man måste fly denna trollkrets, eller underkasta sig dess magiska inverkan. Hon verkade icke blott på enskilda, men på sin tid, såsom den under henne uppblomstrande vitterhet och de af henne hägnade bildningsyrken och sköna konstervittna. Hon var van att hyllas af sin tids största snillen och tänkare inom och utom fäderneslandet. Detta herravälde sträckte sig naturligtvis främst öfver de med stränghet uppfostrade barnen; de svagare karaktererna, prins FREDRIK och prinsessan SOFIA ALBERTINA, fogade sig villigt derunder och belöntes därför med den ömmaste kärlek. GUSTAF deremot hade ärfvt för mycket af modrens herrskarelynne, att blifva lydkonung, och till honom slöt sig hans broder KARL, för att vara fri från det tryckande förmyndareskapet.

Den af konungen vidtagna utväg att genom en mera främmande ställning emellan hofven förekomma häftigare utbrott och rädda det yttre skenet, syntes till en början medföra lyckliga följder. Brefvexlingen fortfor, om än mindre liflig, och ännu tre år senare, eller 1775, då drottning SOFIA MAG-

DALENA väntade sin första nedkomst, och smädelsen ännu ej begynt brännmärka hennes dygd och vanära ett ofödt väsen, var förhållandet så vänligt, att konungen inbjöd sin moder att flytta till slottet, för att afvakta den lyckliga händelsen, — ett erbjudande, för hvilket enkedrottningen visade sig ganska tacksam, men hvilket hon dock trodde sig böra afböja, för att icke förorsaka besvär, under löfte likväl att ofta besöka sin son och sonhustru*). Som man vet,

*) Brevet innehåller: »Je vous remercie de l'offre que vous me faites, d'habiter le chateau pour le temps des couches de ma belle-fille; je vous suis infiniment obligée, mon cher fils, de cette marque d'attention, dont je n'userai cependant pas, ne voulant point causer des embarras. Je suis très bien à Fredricshof, et il n'y a que mes chevaux qui auront à se plaindre des fréquents voyages qu'ils auront à faire». Konungen hade kort förut betalt enkedrottningens skulder. Grefve N. GYLDENSTOLPE, som då på konungens vägnar besökt henne, skriver derom: »Jag har med godhet blifvit emottagen af enkedrottningen. Kännande uppriktigheten af hennes karakter, har jag med glädje förmärkt, att hon återtager de känslor, som utgjorde Eders Maj:ts och hennes lycka före *Eders Maj:ts giftermål*, och som sedan mer och mindre försvunnit». Underhandlaren hade äfven i uppdrag att tillvägabringa ett närmare förhållande emellan henne och hertig KARL, hvartill hon svarade: »Jag är ej onaturlig, ehuru, sanningen att säga, jag älskar honom mindre än mina andra barn, men Gud bevara oss ifrån att förlora konungen! — Hon yttrade detta med rörelse och utbredde sig i beröm öfver E. M. mer än jag kan säga».

tillintetgjordes förhoppningarne om en arfvinge genom drottningens för tidiga nedkomst. Under då varande förhållanden hade troligtvis en thronföljares födelse icke föranledt de sorgliga uppträden, som inträffade tre år senare*). Det ligger något verkligen tragiskt deri, att den första misstanke, som befläckade en drottningens ära och ifrågasatte en thronföljares laglighet, spriddes till familjens kunskap genom ättemodern, och föll som en brandfackla bland glädjefesterna. Tilldragelserna dervid äro redan skildrade, och grundlösheten af hvad oräkneliga smädemunnar sedan satt i omlopp är redan utförligen afhandladt**), utan att någon, sedan dess, uppträdt såsom beskyllningarnes försvarare. Svårare än någonsin var från denna stund ett åternärmande emellan *den*, som troligtvis icke anande följderna, obetänksamt yttrade misstanken, och *den*,

*) I en skrifvelse, den 5 september 1775, betygar enkedrottningen sin stora ledsnad öfver sonens förstörda förhoppningar, men tröstar honom dermed att allt om några månader kan vara godtgjort, och ber drottningen endast under dylikt tillstånd undvika alla häftiga rörelser. GEIJER tillägger vid meddelandet af detta bref: »Tre år derefter, då all säkerhet var för hand att detta hopp skulle gå i uppfyllelse, och verkligen äfven uppfyldes, tillät sig enkedrottningen sådana omdömen, att derigenom den sista, svåraste och bittraste bryningen emellan sou och moder inträdde». *Gust. papperen*, 2 del. sid. 100.

**) Se första afdelningen, sid. 304—378.

som deraf kände sig sårad såsom konung, make, far och son.

GUSTAF tycktes ägt en aning, en verklig förkänsla deraf, att enkedrottningens närvaro vid hans gemåls nedkomst denna gång skulle blifva olycksbringande. Långt ifrån att erbjuda henne rum på slottet, önskade han nu, att hon ville öfverflytta till Pommern. Efterlemnade papper uppdaga en i april månad 1778 börjad underhandling i detta ämne. Konungen hade samtyckt till alla hufvudsakliga utaf enkedrottningen gjorda vilkor, nemligen: att öfverresan skulle ske på örlogsfartyg; att prinsessan SOFIA ALBERTINA med sitt hof skulle medfölja enkedrottningens; att de af den sistnämndas, som önskade stadna hemma, skulle af konungen hållas skadeslösa; att enkedrottningen finge komplettera sitt hof i Tyskland; konungen beviljade 16,000 rdr sp. (lika med 64,000 rdr riksmünt) till bosättning i Stralsund, och särskildt ett landtställe i dess grannskap, hvarjemte han utfäste sig att på sin bekostnad underhålla Fredrikshof och Svartsjö slott under hennes frånvaro. Den enda punkt, som han med tystnad förbigår, är den tredje, innehållande, att resan ej skulle hindra hennes återkomst till Sverige. Det är möjligt, att konungen befarade, det allt kunde stadna vid en lustresa. Visserligen hade hon, då hon senast återvände till Sverige, i sitt

sista bref från Berlin yttrat: »Jag lemnar denna sälla vistelse för att återvända till helvetet»; men detta hindrade ej nu det uttryckligen gjorda förbehållet att återkomma, hvilket kanske väckt betänklighet hos konungen. Åtminstone förefaller ingen annan punkt oafgjord, och underhandlingen blef utan påföljd.

SCHRÓDERHEIM, konungens förtrogne, och efter BEYLONS död, medlare, jemte biskop WINGÅRD, hos enkedrottningen, säger om förhållandet emellan moder och son, äfven efter den 1 november 1778: »Lovisa Ulrika upphörde ej förrän i sin dödsstund att imponera, som mor på sin sons känslor, som drottning på hans opinion. Rupturen 1778 befriade honom ifrån tvånget af hennes umgänge och prentioner, men ökade det åter i många andra afseenden. Han saknade henne ofta; hans själ led verkligen, ehuru hans egenkärlek och någras egna afsigter mångfaldiga gånger hindrade hans egen önskan och andras omsorger för reconciliation dem emellan. Hvarje vidtaget och förkastadt försök dertill väckte ny oro, lemnade nya inquietuder. Under allt detta kunde man icke heller så alldeles glömma morbror Fredrik, och händelserna på Fredrikshof torde någorlunda expliceras i Potsdam»^{*)}. Uttryc-

^{*)} *Anteckningar till konung Gustaf III:s historia*, sid. 34.

ket är dunkelt. Kan syftningen vara, att konungen icke glömt 1772 och att han misstänkte enkedrottningens handlingssätt ingifvet af brodern, hvarför han fann sig mindre behöfva böja sig för hennes vilja?

En bland GUSTAFS skarpsyntaste och tillgifnaste vänner, baron EVERT TAUBE, har ansett, att en försoning kunde å enkedrottningens sida endast ägt till föremål att söndra det goda förstånd, som ägde rum emellan konungen och hertig KARL. Det är bekant, att hon, när förbönerna begynte för drottningen, i maj 1778, lät falla ett ord till hertigen om ovissheten af det väntade barnets lagliga härkomst; att konungen fordrade af henne ett högtidligt återkallande af en slik misstanke, och att, under skriftvexlingen den 1 november, som återväckte detta ämne, han afböjde hennes tillämnade besök hos den nyfödde. Han borde visserligen undvikit den svåra brytningen; men, oberäknadt den förnärmelse han erfor såsom konung: kunde han med tystnad åse den fläck, som fästades vid hans gemåls ära, vid hans sons namn, vid thronföljden? Han borde emottagit det förnämsta upphofvet dertill såsom hade intet händt; men är man säker, att ett möte i ett sådant ögonblick ej framkallat scener, svårare än den åtgärd man klandrat, men som förekom hvarje nytt utbrott? Och det

var ej blott den vid maka, son och thronföljd fästade skamfläck han hade att aftvä; han borde — hvilket man ej får glömma — jemväl söka bevara det enda stöd inom familjen, på hvilket han kunde lita; det hade icke svikit 1772; det skulle ej heller saknas 1788 och 1789. Den misstanke, som bibragtes hertig KARL, att han på lönlig väg skulle uteslutas från thronföljden, var väl den vådligaste brand, som kunde kastas emellan bröderna, hvarför konungen också i sitt andra bref till enkedrottningen den 1 november antyder, att hvad som rörde hertig KARL träffat honom lika djupt, som anginge det honom sjelf, och TAUBE, såsom nyss nämndes, tvekade ej att anse ett störande af det goda förhållandet emellan bröderna vara egentliga syftet af den sökta försoningen*).

*) Konungens bäst underrättade vänner i Paris hade samma föreställning, att det goda förhållandet emellan konungen och hertig KARL denna tid rubbats. TAUBE berättar derom i ett bref, köpt efter thronföljarens födelse: »Grefvinnan Boufflers har mycket questionerat mig om E. M:s hof; om drottningen, om enkedrottningen, om hertigen af Södermanland. Hon frågade mig flera gånger, om E. M. mycket älskar hertigen af Södermanland. Jag svarade, att jag trodde det, och att denne prins vid intet tillfälle någonsin ett enda ögonblick förnekat sin trohet, ömhet och tillgifvenhet. Grefvinnan sade, att E. M. skrifvit till henne detsamma, men att hon emellertid hört sägas, att förtroligheten numera ej vore så fullkomlig. Jag sade, att jag ansåg denna underrättelse sakna all grund». — Kon-

Vi tro enkedrottningens yttrande till prins KARL icke hafva skett af beräkning, utan varit en följd af dessa obetänksamma förhastanden och sjelffvillelser, som så ofta undfölo henne*). Detta förklarar äfven hvarför hon aldrig ville erkänna sig hafva gjort eller åsyftat något ondt, men olyckan var skedd, och hon var derigenom, mer än konungen, upphof till den derpå följda brytning. Om han verkligen varit så litet mån om sin moders kärlek: hvarför ville han liksom tilltvinga sig den-

ungen fann sig böra begagna tillfället af sitt throntal till ständerna, 1778, att fästa deras uppmärksamhet på det orubbade vänliga förhållandet med hans bror KARL, hvilket antyder^d hvad vigt han lade derpå. Han talar om den »broder, hvars dygder, tillgifvenhet för mig, kärlek till fäderneslandet, ofta lindrat mina bekymmer och lättat den tunga regementsbördan, och hvilken, alltid lika i alla omskiften, *aldrig afvikit, för hvad orsak, ehuru smickrande den vara må, ifrån den skyldighet som honom binder vid fäderneslandets lugn och välgång, samt de förtroendes- och vänskapsband, hvilka oss från spädaste åren förenat*». Denna kompliment vid en thronföljares födelse till den närmast thronberättigade är ovanlig, men förklaras af förhållandena, när man erinrar sig allt hvad som gjorts för att söndra dessa bröder, ända från 1771, när oppositionen ville erbjuda kronan åt KARL (men han icke »afvek, för hvad orsak ehuru smickrande den vara må», från sin pligt), intill den nu yppade frestelsen att bryta för en förlorad utsigt till kronan.

*) »Enkedrottningen, *illa underrättad* ... yppar, *oförsigtigt nog, sina tankar derom till hertig Karl*», säger HAMILTON.

samma? Hvarför tillskref han henne så ofta för att tillvinna sig den? Så som sakerna stodo den 1 november, hade han, utan att åsidosätta vedertaget bruk, kunnat undvika att med egenhändigt bref skynda meddela enkedrottningen den timade händelsen. Om han låtit en af de tjenstgörande anmäla underrättelse derom, så hade modren ej kunnat aflåta det svar, hvori hon talar om det »täckelse, som skymde hans ögon», vid hvilket uttrycks läsning han blef utom sig och hertig FREDRIK dånade*). När konungen ej mäktade undertrycka ett bittert

*) Dessa bref, som föranledt ett så beklagligt missförstånd, må här åter meddelas. Konungens första bref, skrivet kl. 7 på morgonen, lyder: »Min gemål, i detta ögonblick förlöst, har skänkt mig en son. Jag skyndar att derom underrätta E. M. Denna händelse, som rågar mina önsknningar, skulle ej vara blandad med bitterhet, om jag ej alltför mycket kände, att detta barn, så efterlängtadt af mig och mitt folk, har beröfvat mig min mor, och att dess födelse är upphofvet till min lefnads olycka. Jag känner, att all min filosofi är otillräcklig att uppehålla mig emot dessa föreställningar. Lycklig konung, lycklig genom alla händelser af min regering, är jag den, åt hvilken det blifvit förbehållet att kärfna sorger, för hvilka den ringaste af mina undersåtar är fritagen. Jag vet, att dessa reflexioner här icke äro på sin plats, och att jag borde qväfva dem, men jag har trott mig ej längre böra uppskjuta att gifva E. M. mitt barns födelse tillkänna, på det den allmänna glädjen ej först må underrätta E. M. derom». — Enkedrottningen svarade: »Jag är mor, och denna helgade karakter kan aldrig plånas ur mitt hjerta. Den skall alltid komma mig

minne af det förflutna, hade han tvifvelsutan gjort rättast att icke skriva, utan skicka sin öfverstekammarherre med anmälan i vanlig hofstil. Att han deremot skref, visar, att han ville utgjuta sitt hjerta, och ådågalägger, att han icke var likgiltig för sin moders känslor vid detta tillfälle. Vid fördomsfri granskning af brevet skall man svårligen finna dess hufvudinhåll vara annat, än att konungen skulle ansett sig fullkomligt lycklig, i fall icke sonens födelse, som gifvit anledning till den sårande misstanke, hvilken farmodern spridt inom släkten, stört det goda förhållandet emellan henne och hennes son, och hvilket denne anser såsom *sin* lefnads olycka. Innebär detta brist på sonliga känslor? — Sedan enkedrottningen derpå, i ett nytt bref, förklarar, att ordet »täckelse» på intet sätt rörde drottningens person, utan det olyckliga intryck, som konungen fattat mot sin moder, svarar denne: »Man uttyder aldrig orden i den mening, som man ej tror. Också har jag icke fattat E. M:s i den, som E. M. föreställt sig. Jag hade trott, att denna tanke, lika brottslig.

att taga en uppriktig del i E. M:s lycka, och jag väntar af det tillkommande och tiden, att *det täckelse, som skymmer edra ögon, sönderlites*. Det är då, som I skolen göra mig rättvisa och beklaga den hårdhet, hvarmed I bemöten en mor, som skall älska eder intill grafven».

emot staten, som mot alla familjers säkerhet, vore utplånad eller åtminstone dolde sig för alltid i E. M:s sinne; men att här var åter fråga om hvad E. M. tillagt min broder hertigen af S. (Södermanland), som är mig lika ömt, som ðm det tillades mig sjelf. Det är i denna mening, som jag tagit eder biljett. Jag har dessutom ej kunnat undgå att der märka föga ömhet för mig. Om detta ej har öfverraskat, har det bedröfvat mig. I hafven länge vandt mig vid denna olycka. Men jag bekänner, att jag undrat och varit oroad öfver den ringa ömhet och glädje, som I betygen öfver tillökningen af eder familj, och för ett barn, som undanrödjer fruktan att se den utslocknad. Jag hade hoppats att kunna, vid åsynen af en farmors glädje, ur mitt hjerta bortrycka den pil, som hade sårat det. Jag har i stället funnit den afnötta fågnadsbetygelse (*compliment banal*), som krönta hufvuden vid sådana tillfällen göra hvarandra. Jag borde åtminstone tro, att I skullen dela den allmänna glädjen vid denna händelse, den lyckligaste för ett rike, hvars drottning I varit, och af hvilket I njuten eder existens. Dessa reflexioner hafva uppväckt de gamla misstankarne i mitt hjerta; men jag har der inneslutit dem. Om det häftiga och plötsliga intryck, som läsningen af edert bref har gjort på min broder FREDRIK, helt och hållet rätt-

färdigar hans hjerta i mina ögon, så rättfärdigar detta uppträde, förorsakadt af hans lifliga ömhet för eder, likväl icke eder sjelf. Det är detta uppträde, som gjort, att jag fruktat eder ankomst. Jag vet icke ...*) hvad grefve Schwerin kan hafva sagt eder. Jag vet icke hvad jag sjelf sagt honom. Jag var för mycket upprörd för att veta det. Hvad jag vet är, att jag fruktat ett nytt uppträde, som jag ej hade styrka att uthärda. Jag har ej spart mig detsamma. Min syster har gjort det i edert ställe. I hafven förgiftat den skönaste dagen i min lefnad. Njuten eder hämnd; men, i Guds namn, blottställen eder ej för allmänheten! Blifven hemma och utsätten mig ej för att se min mor förolämpad af mitt folk för den kärlek det för mig hyser (**).

Det gafs, såsom redan är nämndt, tillfällen när det brandenburgska och Vasa-blodet gäste öfver och konungen förlorade sin vanliga sjelfbeherrskning. Detta bref målar honom bestormad af de

*) Här förekomma några oläsliga ord.

**) GELZER beskriver folkets förtjusning sålunda: »Riket genljudade af fröjdebetygelser, så *öfverflödande*, att äfven den olycka, som inträffade vid den offentliga förplägningen, som gafs folket på Norrmalms torg, och hvarvid många förlorade lif eller lemmar, ej dämpade den allmänna glädjen. I ett bröst var den från början förgiftad, nemligen i konungens eget. Hans egen mor hade angående detta barns börd yttrat misstankar, hvilka, så inom som utom riket, ej förblefvo obekanta». *Gust. papperen*, 2 del. sid. 149.

häftigaste rörelser, under hvilkas våld han anklagar sin mor att »röja för ringa ömhet», — att ej ens på sin sonsons födelsedag kunna begrafva i sitt innersta en misstanke, hvarmed hon redan så djupt sårat, — att ej dela landets glädje, ett land hvars drottning hon varit, och hvilket hon ännu var skyldig allt. I det slutliga råd han ger henne, att ej blottställa sig för folkets ovilja, ligger både harm och ömhet. Ehvad man må dömma om detta bref, torde man ej finna det vittna om svaga eller hycklade känslor. Ju närmare man granskar förhållandet emellan GUSTAF och hans mor, desto mer bekräftas SCHRÖDERHEIMS utsago, att hon aldrig upphörde att verka på hans känslor och föreställningar; att han saknade henne och led deraf. Det liknar, emellan dem, stundom en kärleksharm, en *dépit amoureux*; det påminner om yttrandet, att hat är en förstörande kärlek, eller, för att nyttja den store skaldens ord:

»Had ligner Elskov mere end du tror,

Kun Lige gyldighed er frygtelig»*).

Sammanhåller man åter dessa bref och en mängd andra med anklagelser för »ätt-lurendrägeri-försök», så må man undra, att — i fall ett dylikt skulle ägt rum — konungen, med sin fina beräkning,

*) OEHELENSCHLÄGER.

ville, i oträngdt mål, ständigt återkalla en så kinkig sak; oupphörligt hålla tillmålet framför ögonen på den, som var dess första upphof, och hvilkens häftighet och oböjliga sinne voro kända, samt dessutom afhandla ämnet för ständer, korporationer och snart sagdt vid alla tillfällen. Hade det ej varit klokare att icke göra till föremål för ständig uppmärksamhet hvad man önskade hålla doldt? Obemärkt bör här icke heller lemnas, att de kränkande sägnerna, hvilka spriddes samtidigt utom och inom fäderneslandet, egentligen först år 1809 öfvergingo från rykten till anklagelser, när man derpå ville grunda ättens uteslutande från thronen. Det var då DALBERGS berättelse tillkom, under handlingen med WINGÅRD begynte, och alla dessa så kallade bevis kommo i dagen, hvilkas urskrifter förgäfves efterspanats, men af hvilka man företedde afskrifter efter andra afskrifter, bevittnade af hädangångna personer, och »den dynastiska högmålsfrågan», såsom den kallats, förklarades fullkomligt utredd af de anti-gustavianer, som nu gifvo ton och ingifvelser åt publicister och andra skriftstäl-lare, hvilka bearbetade ämnet, till dess saken slutligen förklarades vara stäld så utom tvifvel, att den kunde »äfven af de strängaste kritici tryggt anses såsom afgjord inom historien». Besynnerligt nog hade de intet emot, att hertigen af Småland,

som dog vid några månaders ålder, ansågs äkta; ja det påstods till och med, att fadren sjelf ämnat utesluta den äldre till den yngres förmån. Hufvudsaken var att den, som fortplantat ätten, förklarades oberättigad till thronen.

Det är i allmänhet intet ovanligt hos snillrika, lättretliga, sjelffrådiga lynnen, att de hvarken kunna lefva med eller utan hvarann. Så var förhållandet emellan FREDRIK II sjelf och VOLTAIRE, hvilka förgudade hvarann på afstånd och grälade så snart de kommo tillsammans, hvarför också den sistnämnde till den förre upprepar Romarskaldens ord: *nec tecum nec sine te vivere possum*. Ett skifte, som visar de ömmare känslornas återvåkande vid en skilsmessa, är brevexlingen emellan moder och son vid GUSTAFS första resa till Spaa. Han tog afsked af henne i två skrivelser. I den första säger han sig vilja under ett annat luftstreck söka skingra de sorger, som lika undergräfva hans helsa och betunga hans hjerta, under de olyckliga omständigheter, hvilka söndra personer, som allt borde förena. Han tillägger: »Jag besvär E. M. att tro, det jag alltid skall anse (och jag gör det i detta ögonblick, liksom i alla föregående) edra känslor för mig såsom väsendtliga för mitt hjertas lycka, och att det finnes intet i verlden, som har stört denna, eller i hela mitt lif kunnat störa den mer,

än då jag trott mig finna en förändring i edert hjerta». I den andra skrifvelsen yttrar han: »Mitt hjerta, sönderslitet af så många olika rörelser, kan ej neka sig att med eder tala om ett barn, som är en oskyldig orsak till alla mina sorger. Jag vågar bedja er att anse honom med någon ömhet. Han är den enda afkomlingen af edert blod, och sonson åt en konung, hvars minne vi begge älska och vörda».

Grefve N. GYLDENSTOLPE, som framlemnade afskedsbrevet, redogör för sitt uppdrag i följande skrifvelse till konungen: »Genast vid min ankomst till Fredrikshof kom drottningen mig till möte. Hon var mycket upprörd, räckte mig handen och frågade mig med liflighet: Är konungen rest? - Ja, E. M., sedan en timme, var mitt svar. - Han har kunnat resa utan att se mig! . . . utropade hon med strömmande tårar. Jag gjorde en bugning och framräckte brevet. Hon emottog det darrande och läste det länge och flera gånger. Derpå frågade hon, om jag talat vid kungen. Jag svarade nej, hvarpå hon gaf mig brevet att läsa, sägande: förklara mig hvad allt detta vill säga! Min son talar till mig med ömhet. Om han ville försonas med sin mor, hvarför kommer han ej att se henne och omfamna henne innan han reser. Jag har velat se hans barn. Man har tillstängt dörren för

min näsa. Första dagarne efter dopet, och äfven sedan, när barnet var sjukt, har min kammarherre varit skickad att inhemta underrättelser, utan att någonsin få komma in i kammaren, dit hela verlden för öfrigt kom*). Hvad kunde jag göra för detta barn, som jag hittills ej en gång kunnat få se? Råd mig. Jag kan ej skrifva. Den 1 november går ej ur mitt sinne. Jag skulle vilja skicka någon till konungen, men jag har ingen att skicka. - Jag sade, att drottningen var skyldig ett svar på detta bref; att hon gjorde väl, om hon deri lät sin ömhet tala och genast afsände sitt svar med en kurir. Drottningen sade sig ännu ej vara nog samlad att kunna skrifva, men att hon ville tänka på sitt svar. Hon yttrade sig haft någon gissning, det hon skulle få ett bref, och att hon fattat det beslut, att, om detta bref var ömt, gå och kasta sig i sin sons armar. Hon befallte mig att återkomma i dag för att få hennes svar».

Svaret var af följande innehåll: Grefve Gyldenstolpe har lemnat mig edert bref. Han har varit

*) Härvid torde kunna anmärkas, att det nyfödda barnet var ännu under vården af en moder, hvars ära, liksom barnets, var ifrågasatt af den efterfrågande, hvilken därför möjligtvis var mindre välkommen. Enkedrottningen yttrade sjelf en gång till WINGÅRD, att »drottningens ressentiment alltid skulle ligga i vägen för reconciliationen». *Gust. papperen*, 2 del. sid. 235.

vittne till den lifliga rörelse, hvarmed jag emottog det. I försäkren mig, min son, att I ansen mina känslor för eder såsom väsendtliga för eder lycka. Hvilken i verlden kan vara lyckligare än I, om det blott beror på dessa känslor! Ack, hvad I litet kännen en moders hjerta! Det kan bekymras, förorättas; men vid minsta hopp återtager naturen sin rätt. Påminnen eder, att jag kom för att omfamna eder son, då eder befallning derifrån aflägsnade mig. Mätte vid eder återkomst detta barn, som I hafven ryckt ur mina armar, blifva det band, som förenar oss alla!»

Det icke minst anmärkningsvärda i denna brevexling är, att barnet åter utgör hufvudföremålet för densamma, och är ensamt anledning till konungens sista skrifvelse. Skulle han enkom valt ett så grannlaga ämne och särskildt påmint om att detta barn var den enda afkomling af LOVISA ULRIKAS och ADOLF FREDRIKS blod, i fall han haft ett så kalladt »ätt-lurendrägeri» att dölja? Hade han då vågat ett dylikt spel med LOVISA ULRIKA, hvilkens oförmåga att beherrska sina lidelser han kände, och som, i närvaro möjligtvis af främmande vittnen, vid brevets emottagande kunnat åstadkomma en ny skandal? Och af hvad skäl skulle han blottställt sig därför? Han säger, att

detta barn är en oskyldig orsak till alla hans sorger, då det beröfvat honom hans moders kärlek, och ber att hon ville anse det med någon ömhet. Hon läser brevet under tårar, och frågar, hvad hon kan göra för ett barn, som det icke ens tillåtits henne att se? — Möjligen, till en början, erkänna för de djupt förfördelade den orätt hon gjort dem i framkastandet af den olyckliga misstanken, som hotade beröfva konungen den ende broders stöd, som ännu var honom tillgifven. Till äfventyrs misstänkte konungen häri en föga vänlig beräkning, enär man eljest har svårt att förklara, hvarför hon i en så viktig och grannliga fråga valde till förtrogen den af sina söner, som hon minst älskade, men hvilkens interesse beklagligtvis närmast sårades af den meddelta upplysningen. Man bör, som sagdt, tro, att det var ett af hennes många obetänkta steg, hvars följder hon ej kunde ana; men olycklig, om än ofrivillig, orsak till allmångörande af en sägen, som kränkte thronens innehafvare såsom konung, make, fader, son och broder, hade hon med ett i hjertats sanna språk för honom tolkadt erkännande bort inleda ett försök till det gamla förtroendets återställande. Att konungen väntat något sådant, röjes af hans ord till sin gamle vän SCHEFFER, i anledning af enkedrottningens sista (nyss anförda) skrifvelse: »Början är

bra, men der är en fras vid slutet, som utmärker, att man ej vill erkänna huru mycket man haft orätt den 1 november 1778». — Man må ej heller förgäta, att barnets moder ägde måhända ännu mer anspråk på en upprättelse, som veterligen aldrig ägt rum. Tvertom synes enkedrottningen fordrat, att den förorättade skulle göra första steget. Om försoningsförsöken i allmänhet yttrar GEIJER: »Ett af konungen sjelf förberedt emellan hertig Karl och enkedrottningen omtalas (i brevexlingen), utan att detta närmade henne och konungen till hvarandra. Det synes som om Lovisa Ulrika hade fordrat, att den unga drottningen äfven skulle göra något steg till denna försoning, hvartill hon, såsom den mest sårade, ej har velat beqväma sig, och, såsom det tyckes, deri handlat i enlighet med konungens vilja». — SOFIA MAGDALENA hade, som bekant är, alltifrån sin ankomst till Sverige varit ett föremål för enkedrottningens ovilja, hvilken rågade måttet med den skugga, som kastades på sonhustruns äktenskapliga trohet, hvarefter söndringen dem emellan blef ohjelpig. Hos SOFIA MAGDALENA uteslöt icke blygheten en drottningens stolthet och känslan af sitt värde och sin obefläckade dygd. Det ömtåliga iakttagande af kunglig värdighet, som utmärkte de tre hufvudpersonerna i dessa sorgliga slägtuppträden, och hvilken känsla underhölls af

flera personer i hvarderas omgifning, var tvifvels-
utan ett bland de förnämsta hinder för enighetens
återställande.

Vid de flera förslag till åter närmande, som
förehades, är det icke lätt att utreda, huruvida
det var den politiska delen eller begäret efter
hjärtats försoning, som öfvervägde. Det senare
plägar tala starkast under dödens ögon, men man
vet, att enkedrottningen vägrade i det längsta att
på sotsängen emottaga sin son. Hon hade till och
med förbjudit, att han och hertig KARL skulle
underrättas om hennes vådliga insjuknande, liksom
hade detta varit en svaghet, en önskan att vinna
deltagande, en eftergift af rättmätig stolthet. Hvad
det religiösa i denna fråga vidkommer, så finnes
derom en egenhändig anteckning af konungen från
ifrågavarande tid (1780 eller 1781)*), hvars hufvud-
sakliga innehåll skall sparas till framställningen af
hans religiösa tänkesätt i allmänhet, men hvaraf
här på förhand endast må nämnas, att han i denna
bekännelse klagar öfver att han under sin första
uppföstran af den utaf sina föräldrar, som deröfver
hade närmaste uppsigt, ej fördes till ett djupare
erkännande af den kristna religionens sanningar,
utan fick läsa böcker, som dels bestridde, dels

*) Denna skrift synes varit obekant för GEIJER.

begabbade dem. »Försynen — säger han — hade beslutit att jag skulle dertill återföras genom sorg och den största chagrin en lefvande och en man i mitt kall kunde erfva: jag menar den oenighet som uppkom inom mitt hus om våren 1778. På ett så oväntadt sätt qväst till min heder, till mitt hjertas innersta känslor af den, af hvilken jag borde efter naturens ordning annat vänta; osäker om mina öfriga anhörigas tänkesätt, utom en enda af mina syskon*), var det endast i Guds armar jag kunde söka tröst. Mitt sinne återfördes alltså på dessa tankar». Den försoning, som kristendomen erbjuder, var honom alltså icke främmande.

Bland de gustavianska papperen finnes ett bref från LOVISA ULRIKA till sin son, hvilket GEJER icke omnämner, och som utgör en lågande utgjutelse af modershjertat i glädjen öfver att hafva återvunnit den hon så länge saknat. Det är helt kort och lyder: »Är det möjligt att jag återfunnit eder, min älskade son? Edert bref låter mig hoppas det. I misskännen då icke längre en moders ömhet, som från eder spädaste barndom älskat eder? Hon skattar sig lycklig, om hon återfinner denne käre son, som hon varit nära att förlora genom den mest oförväntade händelse.

Midnatt.

Lovisa Ulrika».

*) Hertig KARL.

Skrifvelsen är utan datum. I förteckningen öfver dessa bref är vid dess nummer antecknad: »Förmodligen den 1 november 1778», och skrifvelsen är inlagd bland nämnda dags handlingar. Af konungens bref nämnda dag finnes dock intet, som kunde gifva anledning till en så öm förklaring, icke ens till ett åternärmande. Sannolikt tillhör skrifvelsen något senare skifte af försoning, som beklagligen blef af ringa varaktighet.

Konungens brefvexling med SCHRÖDERHEIM upp-lyser, huru enkedrottningen ångrade sina obetänkta förhastanden och häftiga sinnesutbrott, ehuru hon ej erkände det för sonen, och huru hon längtade efter en återförening, hvilken konungen fruktade, såsom medförande innan kort nya utbrott. Man ser, huru hon trodde en sådan förening kunna inledas. Några dagar efter konungens ofvannämnda afresa till Spaa skrifver SCHRÖDERHEIM till konungen (den 20 juni 1780): »Drottningen har sedan lördagen varit mycket glad och skall kunna utantill hela Eders Maj:ts bref. Allt andas nytt lif på Fredrikshof och Svartsjö; men jag har tillåtit mig säga mina vänner, huru jag tror mycket återstå för drottningen att iakttaga. De hafva velat rådgöra med mig, dock i sitt namn; men Gud vet, att jag hvarken kan eller vågar råda, utan har jag alltid ansett drottningen böra rådfråga sitt eget

hjerter och äfven derutinnan följa Eders Maj:ts efterdömen. Kronprinsen begär drottningen icke att få se, förrän Eders Maj:ts återkomst, men tusende andra projekter förefalla till avancer hos H. K. H.» — Konungen svarar (den 20 juli 1780): »Min mors reflexioner äro nyttiga. Kanske det bringar henne på andra tankar, som hade varit nyttigare för allas vår tranquillitet, om de förr gjorts, och då kunde man säga att af ett litet ondt blef ett stor godt; men olyckligtvis äro hennes resolutioner så vacklande, att man ej kan sätta någon lit deruppå, och att en enda dag kullkastar tio dagars goda föresatser». — Och den 11 augusti: »Enkedrottningens ånger inquieterar mig äfvenså mycket som hennes ondska; det är mitt öde att aldrig vara på den sidan tranquil. Endera är det mitt förstånd som lider eller mitt hjerta».

En gång hade enkedrottningen fallit på den tanken, att återföreningen kunde ske liksom af en händelse, i fall hon mötte konungen på landsvägen vid Nyköping under hans hemresa. Härom yttrar konungen till SCHRÖDERHEIM (den 19 augusti 1780): »Wingård hade mycket rätt att afstyrka en intrig, mycket vida skild från den värdighet, enkedrottningen alltid haft till föremål att iakttaga, och hvilken hon tyvärr! stundom fört för långt. Att tro, att ett möte vid Nyköping, på landsvägen, i

en landsort, utan preparation, utan förut träffad öfverenskommelse, som *par surprise*, ja mera som *par force*, — att tro att en sådan raccommodement är möjlig, att han ej skulle förorsaka ännu värre scener, — det är att vara äfven så oförsigtig som man varit». — Deremot synes konungen böjd att gilla ett annat förslag, hvilket han erkänner hafva »gjort ett stort intryck på hans sinne». Enkedrottningen skulle anmoda MUNCK, på hvilken hon kastat skuggan af ett brottsligt förhållande till drottningen, att vara medlare och utverka hennes försoning med konungen, samt genom ett så upphöjdt handlings-sätt godtgöra, så vidt möjligt var, sin oförrätt och erkänna sitt misstag. Äfven SCHRÖDERHEIM ville understödja detta förslag, men det synes icke ägt någon påföljd. Hvad konungen mest fruktade, var något obetänkt steg af enkedrottningen. Han skriver derom till SCHRÖDERHEIM: »Sök att utforska hvad förslag hon har vid min återkomst, så att jag kan vara beredd och taga mitt parti derefter. Det klokaste hon kunde göra vore att hålla sig stilla. Hvarje scen skulle blott åstadkomma en ny bitterhet eller en ovaraktig försoning, då ingenting vore förberedt, och hvarvid vi båda lemnade den drägliga ställning, hvari sakerna för närvarande befinna sig, utan att kunna hålla contenance, och lika litet förenade som hittills, då förtroendet icke

vore återställt, och man emellertid vore tvungen att se hvarandra. Man skulle åter komma in i nya trakasserier, hvilka skulle göra löje, och det löjliga är högst nödvändigt att undvika för menniskor i vår ställning». Han tillägger, att ett bland villkoren för ett närmare förhållande vore, att enkedrottningen på förhand och liksom af sig sjelf aflägsnade en sällskapsdam*), hvilken eljest skulle utgöra ett hinder.

Den ofta afhandlade återföreningen var ingen enstaka handling, utan inverkade på flera personers ställning inom begge hofven, och motverkades därför ifrigt af dessa, som tillhörde den närmaste omgifningen å ömse sidor. Äfven bland konungens uppriktiga vänner, som skärskådade frågan fördomsfritt och utan enskilda afsigter, voro meningarne delade. Inom kongliga familjen voro drottningen och hertig KARL lika litet böjda för ett närmare förhållande, som prins FREDRIK och prinsessan önskade det. Om SCHRÖDERHEIM, WINGÅRD, NILS GYLDENSTOLPE och EKEBLAD förde försoningens språk, så hyste ULRIK SCHEFFER, TAUBE, SPARRE m. fl. en motsatt mening**). SCHRÖDERHEIM är gerna

*) Statsfrun grefviinnan CRONHJELM.

***) SCHRÖDERHEIM yttrar om kanslipresidenten SCHEFFER: »Han var beständig i sina tänkesätt och sin tillgifvenhet för konungen, enkedrottningens afsvarne fiende, och alltid på afstånd det öfriga kungliga husets ödmjuke tjänare».

färdig att medla. »Då jag» — skrifver han — »återkallar minnet af alla de ögonblick, när jag sett Eders Maj:ts ömma hjerta lida, när jag hört Eders Maj:ts tänkesätt för sin fru moder, och när jag erfarit huru, under den yttre kallsinnighet politiken lånat Eders Maj:t, reconciliationen alltid varit lätt gjord, om den endast berott af Eders Maj:t sjelf; och då jag dertill lägger alla de reflexioner af Eders Maj:ts egen tranquillitet, alla raisonnementer af religion, af samtidens och efterverldens omdömen m. m., dem jag vågat muntligen i underdånighet anföra; så tror jag Hennes Maj:ts disposition sådan, att mitt tillstyrkande, gifvet i de mest legera termer, skulle vara tillräckligt att determinera H. M. till hvad utväg, som Eders Maj:t behagar». Vid första underrättelsen om en tillämnad försoning skrifver kongungens andre ungdomsvän TAUBE («känd för tystlåtenhet, köld och klokhet», säger GEIJER) från Paris den 24 november 1779: »Man har sagt mig en sak, som jag har på hjertat. Man har sagt mig, att Eders Maj:t försonar sig med enkedrottningen, och att det är Eders Maj:t sjelf som söker denna försoning. Må Gud bevara Eders Maj:t derifrån! Det skulle vara eder *död* och edra dagars *olycka*. Kanhända ser jag för mycket i svart, men jag tror, att en försoning, som blott skulle följas af en ny ruptur, till den grad skulle smärta

Eders Maj:t, att dess helsa deraf skulle lida. Det är *omöjligt* att en varaktig försoning kan äga rum med denna prinsessa. Ty det förtjenar ej namn af försoning, som endast skulle vara en eller två månader. Å enkedrottningens sida kunde den endast ha till föremål att förstöra den vänskap och det förtroende, som Eders Maj:t hyser för hertigen af Södermanland, och som han i så många afseenden förtjenar, eller att göra Eders Maj:t olycklig genom inblåsandet af den olyckligaste af alla lidelser, misstroendet. Gud förskone Eders Maj:t derifrån! Förlåt mig, Sire! Försoningen är *omöjlig*, med enkedrottningens befallande och oroliga karakter».

Ställningen förblef också densamma, med iakttagande af yttre grannlagenhet under ett i öfrigt främmande förhållande, hvilket fortfor de tvenne följande åren eller till enkedrottningens bortgång. Grefve KLAS EKEBLAD, en af konungens förtrogne i återföreningen med sin gemål, och nu, jemte enkedrottningens hofmästarinna, grefvinnan DE LA GARDIE, den enda närvarande vid sonens försoning med modren, har om denna tilldragelse lemnat en anteckning, hvarur följande drag må anföras.

Konungen befann sig med hertiginnan och några uppvaktande på Drottningholm, i sitt bibliotek, der han plögade tillbringa eftermiddagarne.

Han satt, säger EKEBLAD, »i en vrå på golfvet», och genomsåg en mängd nyss från utlandet ankomna kopparstick, då en page anlände från Svartsjö med ett bref till hertiginnan från prinsessan SOFIA ALBERTINA, som meddelte underrättelsen om enkedrottningens svåra insjuknande, med tillägg att dölja det för konungen. Hertiginnan, bestört och villrådig, rådförde sig med EKEBLAD, som tillstyrkte, att de borde låtsas hviska något vid hvarann, då konungen säkert sjelf skulle fråga hvad det angick, och man ägde tillfälle att meddela sorgebudet, utan att alltför oförberedt frambära det. Så skedde äfven. Knappt hade de begynt att tala sakta, förrän konungen frågade: »Hvad säger min sköna svägerska? ... Hvad säger Klas?» ... Den senare omnämnde då de oroande tidningarne från Svartsjö. Någon bestörtning märktes hos konungen, men skingrades snart, hvarpå han tog EKEBLAD afsides och yttrade sin misstanke, att uppgiften var låtsad, för att tillvägabrinda ett åter närmande, hvarigenom enkedrottningen ville bereda sig tillfälle att vara närvarande vid drottningens förväntade nedkomst*), hvilket konungen, med hågkomst af 1778, högligen fruktade, och tillade på franska: *Cela ne se fera pas, les choses resteront comme elles sont!* — Föl-

*) Hertigen af Småland föddes några veckor derefter.

jande dag, under ett samtal emellan konungen, grefvinnan LÖWENHJELM och EKEBLAD, märkte de senare hos den förre en strid emellan önskan om en återförening och betänkligheten af dess följder, då en hingstridare kom i firsprång från Svartsjö, hvilken konungen anhöll, och fick, genom ett bref från enkedrottningens förste stallmästare grefve DE LA GARDIE till öfverkammarherren grefve POSSE, hvilket bref konungen sjelf uppbröt, ytterligare bekräftelse på modrens helsotillstånd, hvilken under rättelse DE LA GARDIE, ehuru förbjuden att meddela den, dock ansett sig pliktig att genom grefve POSSE låta komma till konungens kunskap. Konungen blef mycket tankfull och lät kalla EKEBLAD upp i sina smårum på Kina, samt yttrade till honom på fransyska: *»J'ai beaucoup réfléchi sur ce qui est arrivé aujourd'hui. Vous serez mon seul confident dans cette affaire . . . De quel côté je me tourne je ne vois que des ennemis de la reine mère. Si je m'adresse au comte Düben j'aurai une réponse Normande; si je parle à Taube il me dissuadera de la voir; de même le sénateur Sparre et Munck. Tous ces gens là craignent une réconciliation entre nous, puisqu'ils croient qu'elle aura un empire sur moi, et leur fera payer cher la désunion qui a régné entre nous; mais pour vous, ce n'est pas de même.* EKEBLAD anmärkte, att om också en förställning nu låge till

grund, hvilket han icke trodde, så borde konungen likväl återse sin mor. Färden till Svartsjö beslöts, hvarvid konungen ensamt åtföljdes af EKEBLAD och lifpagen DE BESCHE. Konungen lät sin vagn stadna vid ett torp, nära slottet, öfversteg trågårdsmuren, gick in i parken, satte sig under GUSTAF ADOLFS ek och skickade lifpagen efter enkedrottningens morian BADIN, en liten gunstling hos henne, af hvilken han önskade inhemta förhållandet. Konungens afsigt att obemärkt underrätta sig om sakens ställning af den, som han trodde minst invigd i några planer, visar fortfarande misstanke om någon hemlig anläggning. BADIN ankom genast, säger EKEBLAD, »och yttrade på sitt vanliga och löjliga sätt mycken förundran att finna så sällsynt främmande i trågården. Konungen fick af honom en noga beskrifning på drottningens tillstånd, hvarefter han tillsade honom att genast hemta riksrådet Ribbing, hennes öfverste marskalk, men med strängt förbud att för någon omnämna, att konungen var i trågården. Efter en liten stund ankom riksrådet Ribbing. Denne berättade då hela förloppet med sjukdomen, tilläggande, att hennes tanke varit att dö, utan att se hvarken konungen eller hertig Karl, samt att hon författat sitt testamente, hvilket han framvisade försegladt. Hans Maj:t blef häraf ganska rörd. Efter ett långt samtal med riksrådet

Ribbing blef beslutadt, att denne skulle låta drottningen veta, att konungen varit der, och att han önskade få se drottningen dagen derpå, då han ville återkomma».

Vid detta nya besök iaktogs icke inkognito, utan skedde färden med vanlig ståt. EKEBLAD berättar förloppet sålunda:

»Hans Maj:t förblef på terrassen och ville ej stiga in i slottet, utan satte sig på en bänk gent emot ingången från trädgårdssidan. Prinsessan, som varit ganska illa sjuk, kom honom till möte. Hennes affallna ansigte, så väl som hertig Fredriks sorgbundna ställning, törhända ock hans egen känsla öfver drottningens tillstånd, gjorde ett så starkt intryck, att jag för första gången såg tårar rinna på dess kinder. Efter ett ömt samtal med sina syskon, grefvinnan Ribbing, riksrådet Ribbing och grefvinnan De la Gardie, förnyade konungen sin begäran att få se drottningen. Prinsessan hade redan prevenerat honom om hennes fasta beslut att aldrig se honom mer; att en reconciliation i denna momenten vore för sen, då hon ej hade lång tid öfrig, på hvilken hon kunde skönja dess uppriktighet; hon hade så många år varit skild från konungens umgänge, hon kunde äfven dessa få stunder umbära det, och få dö i fred. Alla blefvo bestörta öfver detta svar. Prinsessan och

prins Fredrik gingo fram och tillbaka med negotiationer, och det sades, att prinsessan på knä bedt sin moder ej hysa så hårda tankar. Ändteligen lät enkedrottningen beveka sig, med det vilkor: 1:o att reconciliationen skulle blifva allmän, och hon få återse drottningen och kronprinsen, den hon sedan dess födelse ej sett; och 2:o att Hans Maj:t lofvade, det ingen rubbning skulle ske i hennes testamente. Han lofvade den första artikeln, och den senare så vida ingenting deri vore stridande emot Sveriges lag. Således, när denna långvariga kapitulation var tilländabragt, inträdde han i hennes rum och till hennes säng. Rummet var helt mörkt, så att vi andra ej kunde se hvad sig der tilldrog, eller höra hvad som sades; men af grefvinnan De la Gardie, enkedrottningens hofmästarinna, som stod bakom sängen, fick jag veta, att kungen genast kysst dess hand och velat börja tala, då hon med en stark röst sade: *Après tant d'années, venez vous vous repaître de ma situation!* ... hvarpå hon med mycken styrka upprepat både nytt och gammalt, sagt honom hårda saker, och under denna korta stund utöste all den smärta, som hennes hjerta lidit sedan kronprinsens födelse, och liksom hämnades all den humiliation henne vederfarits denna tid, så att grefvinnan De la Gardie gick till och bad henne för all del hafva

afseende på den demarche konungen gjort, och nu, då allt kunde blifva bilagdt, vara den första att återföra enigheten inom den kungliga familjen. Detta hade den verkan, att hon efter detta skarpa tal tillsade konungen en fullkomlig tillgift af det framfarna, hvilket jag så mycket mer tror vara uppriktigt, som hennes karakter ej var falsk, och, sedan hon endast fått utösa det som låg på hjertat, ingen vidare hågkomst existerade; men hon äskade, att drottningen skulle framför allt blifva inbegripen i rekonciliationen, och att kronprinsen skulle efter-sändas och komma till henne genast. Detta blef ock verkställt. Jag fick ordres att afsända en page till riksrådet Sparre, dess guvernör, att utkomma med prinsen så fort möjligt var. Enkedrottningen, som allt mer och mer saktat sin häftighet, började då en helt annan konversation, och syntes som hade den bästa harmoni följt på den häftiga striden. Hon frågade kungen efter politiska nyheter, om amerikanska kriget m. m., och efter vid lag tvenne timmars förlopp, som detta varat, uppsteg konungen och utgick, för att lemna henne någon hvila. Allt detta skeddé på förmiddagen, och förblef han på Svartsjö öfver middagen, för att afvakta kronprinsens ankomst ifrån Drottningholm».

Den eld och styrka, hvarmed enkedrottningen, så till sägande, läst lagen för sin son och derefter

öfvergått till nyheterna för dagen, som hade intet passerat, befäste konungen i den misstanke, att man fört med honom ett förstucket spel. Under det samtal, som han vid utgången från slottet hade med EKEBLAD i trädgården, yttrade han denna förmodan och fann det ej naturligt, att en döende talar med sådan häftighet i två timmar. »När vi kommit afsides», fortfar berättaren, »såg han på mig med en skarp blick, sägande: *On m'a trompé . . . on m'a fait faire des démarches . . . c'est un piège qu'on m'a tendu*. EKEBLAD åter förblef i sin tanke, att sjukdomen var verklig, och blef inom sig ledsn, att »denna i sig sjelf så rörande scen ej med mera varma känslor var åtföljd». — Han fortfar derefter: »Medan vi suto till bords, ankom kronprinsen och infördes genast till enkedrottningen, hvilken, ehuru svag hon var, lät uppdraga alla gardiner i sitt rum, satte honom på sin säng och beskådade honom noga, sägande, att hon ville se om han hade *de brandenburgska ögonen*. Till vedermäle af sin fågnad att se honom, tillsade hon prinsessan att uppsöka en af hennes största juveler, hvilken hon ville förära honom; men man kundé ej finna nycklarne till schatullet, i hvilket juvelerna lågo, utan nödgades prinsessan taga ett af sina smycken, vida under det värde, som ämnats kronprinsen, hvilken återvände, tillika med kon-

ungen, till Drottningholm. Enkedrottningens krafter, hvilka af allt detta än mer blifvit medtagna, förvärrades. Vi förblefvo några dagar utan att resa till Svartsjö, hvarefter konungen besökte sin moder, som han fann ömsom litet bättre, ömsom svagare, till dess hon slutligen afsomnade. Nuvelen derom kom till Drottningholm på natten. Jag vet ej om konungen gjort några demarcher, för att förmå sin gemål att äfven deltaga i denna rekonciliation, men hvad jag vet är, att hon aldrig for till Svartsjö. Hon såg endast hennes lik föras förbi Drottningholm, då det sjövägen, på en präktig slup, fördes till Riddarholmskyrkan. Jag förbigår många små anekdoter, som sig tilldrogo denna tiden, såsom konsternationen bland många, då kronprinsen hemtades till Svartsjö; mångas kalkyler öfver följderna af denna rekonciliation, om hon (enkedrottningen) kommit till helsan; missnöjen öfver min åtgärd härvid, och de förebråelser för svaghet hos Hans Maj:t, som kunde oroas öfver en händelse, den han hade med liknöjdhet bort anse. Voltaire har ej så orätt, då han säger om hoffolket, att de likna marmor: om de äga dess politur, äga de ock dess hårdhet».

Denna berättelse af ett ögonvittne, som äger allt utseende af trovärdighet, och som i öfrigt ofta bedömmar konungen ganska strängt, skiljer sig från

den af GEIJER meddelta, korta uppgift, så lydande: »Det säges, att Lovisa Ulrika vägrat honom (konungen) tillträde; men att han med barnet vid handen inträngt i hennes kammare, till hennes säng. Uppträdet var sönderslitande. Häftiga förebräelser slutades dermed, att hon gaf konungen och den spåde prinsen sin välsignelse». — Enligt EKEBLAD deremot samtyckte enkedrottningen att mottaga konungen och äskade särskildt att se både kronprinsen och drottningen, hvarjemte konungen icke besökte henne blott en gång, utan flera gånger.

SCHRÓDERHEIM anser, att konungens försoning med sin moder skänkte honom ett dittills saknad lugn. »Med hennes död», säger han, »försvunno alla dessa bekymmer, och den sista konversationen på hennes sotsäng återgaf honom till all lycka tranquillitet i detta ämne».

Ett bref från Berlin förmäler, att FREDRIK II, vid underrättelsen om sin systers död, berömt konungens förhållande, men tadlat enkedrottningens testamente, samt yttrat, att »det vore en dementi af den vänskap, som hon bort hysa för konungen efter rekconciliationen, en orätt emot konungen och hertig Karl, och behållningen, som utgjorde ingen fortune för en kunglig person, dessutom ej nog stor att förskaffa oberoende åt de arftagande, som ändå alltid skulle behöfva konungen». *Min syster*

hade bort sönderslita denna lapp, hade han sagt *). »Rekonciliationen hade han trott icke verklig å enkedrottningens sida, utan att hon, i vissheten om sin död och för att blidka konungen, gjort den och gifvit den ett anseende; men att, om hon blifvit frisk, hon skulle ha återtagit denna fermeté, som tillhörde hennes karakter».

Det berättas, att den fyraårige GUSTAF ADOLF erfarit ett sådant intryck af sin farmor, att man hört honom en lång tid efteråt säga för sig sjelf: »Den farmor . . . den farmor . . . den förglömmar jag aldrig!»

Enkedrottningens dödliga lemningar fördes sjövägen från Svartsjö till Stockholm på en särskildt inrättad så kallad kongl. lik-slup, klädd med svart sammet och hermeliner. Kistan stod på en upphöjning, under en thronhimmel. Vägen från Svartsjö slott till sjön var belagd med svart kläde, troppar bildade hay och ett följe af alla de högste i staten och hofvet beledsagade liket, i tjugo sorgklädda kungliga slupar, hvilkas roddare jemväl buro svarta skärp och sorgflor. Den kungliga likslupen fördes af general-adjutanten för flottorna, amiral NORDEN-ANCKAR. När likfärden ankommit till Drottningholm, slöto konungen, kronprinsen och hertigarne

*) »Ma soeur aurait du déchirer ce chiffon».

sig till densamma med sina uppvaktningar, upptagande elfva slupar. Vid den af 31 slupar bestående sorg-eskaderns ankomst till Riddarholmsstranden, ringde klockorna i hufvudstadens alla kyrkor och gafs sorgsalut af 128 skott, ett i minuten, till dess det kongl. liket blifvit uppsatt på sin *lit de parade*. Sorgfärdens anblick har varit högst imponerande. Begrafningen skedde fem dagar senare med stor högtidlighet. Konungen uppdrog åt SCHRÖDERHEIM att författa personalierna samt åt KELLGREN att skrifva orden till sorgmusiken, hvarjemte denne författade öfver LÖVISA ULRIKA ett särskildt sorgqväde *).

Närvarande försök till en närmare granskning af ifrågavarande slägtförhållande bekräftar dess sorgliga beskaffenhet, men tillika, att den icke förräder de onaturliga känslor hos konungen, som man nog allmänt velat tillägga honom, och ännu mindre, att skulden till missämjan hvilar ensamt på honom. Den, som är bekant med den tidens inre historia, känner jemväl nogsam, att söndringen emellan LOVISA ULRIKA och hennes son, ehuru beklaglig, ägde intet af de mörka drag, som stämplat andra samtida konungahus, äfven de närmaste hof, der i det ena en make röjdes ur vägen på ett blodigt

*) Begge dessa skaldestycken äro införda i hans samlade skrifter.

sätt, för att lemna rum åt nordens Semiramis, och i det andra en ung, älskvärd drottning störtades, vanärad, från thronen, att sluta sina dagar i fängelse. Inom GUSTAFS eget hus var försonlighet olyckligtvis intet slägtdrag, hvarom förhållandet emellan hans store morbroder och dennes fader bär vittnesbörd, der fråga var om intet mindre än dödsdom och lifstidsfängelse för den ohörsamme. Om GUSTAF varit så känslolös som man föreger, så hade han kunnat taga brytningen lika lugnt som hans morbror tog en dylik med sin far, och alltid blifvit lika främmande för sin gemål som FREDRIK blef för sin. Likväl hör man jemförelsevis sällan anklagelser i dylika mål emot dessa, hvar-emot GUSTAFS släktförhållanden oafåtligt bearbetats, för att stämpla honom med folkets afsky. Partihatet, för hvilket de andra varit fridlysta, har användt alla medel att krossa sitt offer; man har till och med ej tvekat att förklara honom moder-mördare *). Man kallar ännu dylika skrifter »histo-

*) Ännu 1842 hade man ej försyn att i offentliga blad påstå, att »nekedrottningens död var *politiskt nödvändig*, för att förekomma hennes framläggande af dokumenter, som skulle bevisat det grundade i hennes misstanke». (Jfr *De la Gardieska arkivet*, XVIII delen, sid. X.) I en uti kongl. kabinettets hemliga arkiv befintlig berättelse på fransyska omtalas också *le parricide affreux*, och den lika dygdige som känslofulle förf. tillägger: *je tressaille d'horreur quand je trace ces lignes.*

riska»; de finnas i en mängd boksamlingar (i nästan alla anti-gustavianska), och utgöra den vanliga vägledningen för omdömen öfver denna fråga.

I en äldre skrift har GEIJER räknat GUSTAF till »de upphöjdare menniskor, om hvilka nästan alla man kan säga: *de hafva blifvit älskade, hvarför skulle de ej hatas?*» — »De tårar — fortfar han — jag vid föräldrars knän gret, då i vår stilla, aflägsse bygd, likt ett tordöns slag, under rättelse om *den store Gustafs sista, grufliga öde inbröt, voro de första jag ännu förstått att egna åt fäderneslandet*». — »Om Gustaf III, såsom konung, skall hon (Sanningen) säga: *han vågade tänka stort om fäderneslandet*; och hvilken Svensk som ännu ville tillägga en förebräelse, han må röra vid hans blodbestänkta stoft och upphäfva, om han förmår, sin hand till anklagelse» *). Senare har samme häfdatecknare fällt öfver honom en strängare dom. Det var, säger han, genom konungens » eget uppförande som han sjelf mest vållat denna olyckliga oenighet inom sin egen familj, som jagade lyckan från hans hus och från hans thron»; - - »det är en olycklig, en genom sig sjelf olycklig menniskas lefnad, som här framlägges»; - - »han hyllade en materialistisk moral» **). Huru stor del konungen ägt i oenig-

*) GEIJERS *Samlade Skrifter*, 1 afd. 7 delen, sid. 73.

**) *Gustavianska papperen*, 2 del. sid. 173.

heten med sin moder, är läsaren i tillfälle att af det ofvan anförda bedömma. Om ock menniskan sällan är olycklig utan att på ett eller annat sätt sjelf varit dertill vållande, så kunna dock stundom mildrande omständigheter förekomma, hvilkas talan domaren ej bör mera vägra den olycklige på thronen, än i kojan. Deribland må räknas den tillförne omnämnda striden emellan konungsliga och rent menskliga pligter, då man, exempelvis, har sig förelagdt att, till pris för huslig enighet och för den vackra dygden af lydig son, försaka hoppet om fäderneslandets räddning, men väljer att offra den enskilda pligten för den allmänna. Det frälsta fäderneslandet bör då, synes oss, låta den uppfyllda regentdygden gälla något i afräkning för hvad man tror sig sakna i den enskilda. Att GUSTAF var större som konung än som menniska, är möjligt. Att hans moral dock icke var så alldeles förkastlig, kan man tro om den, som från sin ungdom valt och under sin bana fortfarande hade till mönster GUSTAF II ADOLF. Hans sällsynta ädelmod emot fiender, hans glömska af oförrätter, hans behof att förlåta, hans medlidande med olyckliga och nödstälda, tyckas icke röja ett förderfvadt hjerta. GEIJER erkänner alltid hos GUSTAF stora regent-egenskaper, men sammanställer dem, under den sista tiden, icke sällan med

fel, som synas göra de förra omöjliga. GUSTAF var framför allt konung, i ordets mest omfattande betydelse; han var det såsom få visat sig det vara, och man kan säga att han var det i hvarje ögonblick af sitt lif. Man kunde tycka, att han stundom i likgiltigare frågor sträckte majestätets fordringar för långt, men han hade, enligt sin åsigt, att återupprätta anseendet af en konungamakt, som under ett halft århundrade trampats under fötterna. Föreställningen, att man oupphörligt står icke blott inför samtidens, men efterverldens blickar; begäret efter ett odödligt namn, och aktningen för häfdernas dom, — dessa känslor, som aldrig slocknade hos GUSTAF, synas ej förenliga med låga tänkesätt, och äro tillräckliga att qväfva dem, i fall de skulle vakna. Ville man än antaga, att högsinheten och ädelmodet voro hos honom, såsom hos AUGUSTUS, mera beräkning än natur; så vore det dock en storhet, ehuru mer förståndets än hjertats. Men den ögonblickliga ingifvelsen af ett stort och ädelt handlingssätt, som man så ofta finner hos GUSTAF, liknar mera en medfödd än förvärfvad egenskap. Hela den kedja af dylika handlingar, som utmärkte revolutionsdagarne 1772, och hvilka liksom oemotståndligt framvälde ur ett ungt och ädelt konungahjerta, lemnar föga tvifvel om inneboren och ursprunglig högsinhet och mildhet. De bevis på

motsatsen, som GUSTAFS fiender anförde, hafva hufvudsakligen inskränkt sig till deras försäkran, att konungen hade ett dåligt hjerta, såsom hans förhållande till modren skulle ådagalägga. De taga aldrig i beräkning, att han hvarken kunde vinna eller behålla hennes kärlek utan att i allt foga sig efter hennes vilja, handla efter hennes åsichter och lyda samma slags ingifvelser, som framkallat 1756 års sorgliga uppträden, eller följa hennes broders råd, som syftade till fortsättning af rikets upplösningstillstånd och slutligen dess utplånande från sjelfständiga staters antal. Man kan ej påstå, att GUSTAF var likgiltig för det goda förståndets bibehållande. Den undergifvenhet, hvarmed han i årtalbar förebräelser och anspråk, omöjliga att tillfredsställa, innan han drog sig tillbaka från förtroeligare förhållanden till enkedrottningen, hade sannolikt kostat icke så få inre strider, helst, såsom han yttrar i ett bref till SCHEFFER: »Det brandenburgska blodet, som jag ärft af min mor, är hett, och Vasarnes icke mindre».

SCHRÖDERHEIM lägger den vikt på konungens förhållande till modren, att han anser GUSTAFS regering böra indelas i tidskiptena före och efter hennes död, då för konungen ett dittills okänt lugn inträdde. Detta är i psykologiskt hänseende ganska betecknande, då GUSTAF icke lätt svigtade

för regements-bördan eller själslidanden. Man plägar eljest indela hans styrelse antingen emellan det fullkomligt molnfria skiftet till 1778 och det derpå följande, eller utsträcka det förra till den första inre brytningen 1786, eller ända till 1788, då kriget utbröt. Rättast synes oss att indela skiftena såsom GUSTAF sjelf betraktade dem, då han, några veckor före sin död, i den rörande helseningen till rikets ständer vid 1792 års riksdag, återkallade minnet af »de lyckliga tider, då ett allmänt lugn troddes vara en borgen för en lång sällhet», och, såsom motsats dertill, de dagar, »när tvedrägts-anden åter uppvaknade och skakade riket». Man har därför antagit det förra skiftet till 1786 och sökt sammanfatta allt som föregick de stora olycksfallen. En viss utförlighet har ej kunnat undvikas, enär hvarje större drag i teckningen måst underkastas en belysning utaf källorna, hvarpå ej sällan följt ett underkännande af flera deribland. Man har ej trött sig böra taga ett steg utan stöd af historiska bevis och derpå byggda slutföljder. Men icke blott flera, som vi tro, misstydda eller vanstälda förhållanden rörande GUSTAF sjelf, utan äfven i afseende på de förtroendemän, som han under sin senare tid använde, måste upplysas, innan taffan af de sista, stora händelserna upprullades. De i olycksskiftena verksamt ingripande

Gustavianer hafva lika litet som deras herre blifvit lottlösa i den rika beskuggning, hvarmed deras gemensamma motståndare framställt sakerna för efterverlden. Det är dock ej likgiltigt för häfderna, om konungen varit, såsom en ofta åberopad författare påstått, »omgifven af sluga men nedriga redskap, och att ändtligen föga någon ärlig man ville af honom emottaga förtroendesysslor», eller om NORDIN, WALLQVIST m. fl., som deltog i ärendena under konungens sista år, tåla häfdens fulla ljus utan att behöfva blekna för sina anklagare. Bränvins-lagstiftningen, de andeliga tjensternas tillsättning, och GUSTAFS husliga förhållanden m. m., hafva oftast varit med så mörka drag tecknade, samt af hans loftalare med tystnad förbigångna, att en genomgående undersökning af dessa ämnen ej bort undvikas. Detsamma gäller om de frihetsfiendliga anslag, som man tillagt honom vid 1786 års riksdag, och om den italienska resan, hvars riksförderlighet så länge omtalts, utan att man i allmänhet sökt göra sig reda för det verkliga förhållandet. Framför allt har det varit nödigt att undersöka, huruvida ledaren af Sveriges öden denna tid varit, såsom han vanligen målas, en svag, lätt-sinnig, effektsökande teaterkung, en docka i sina gunstlingars händer, föraktad af sina undersåtar och utan anseende hos utländingen, eller om han

var en krönt statsman, med förutseende, beslut-samhet och mod, mäktig att uppfatta och mot-svara tidens kraf. Det återstår att ådagalägga, om, efter att första gången hafva räddat fädernes-landet från upplösning och undergång, de utvägar, han vidtog till dämpande af partihydrans nya försåt, voro blott oeftertänkta hugskott, eller om de ut-gjorde väl beräknade anläggningar; om deras miss-lyckande var oundvikligt, eller en följd af svek och förräderi. Man kan 1788 lika litet som 1786, utan föregången undersökning, antaga någon sages-mans ord, stod han än aldrig så högt i patrioternas lofprisningar.

Det är denna omständighet, att GUSTAFS hela regering var en kamp emot ett inflytelserikt parti, som ägde de vidsträcktaste utgreningar inom och utom fäderneslandet, och som öfverlefde honom, samt att det låg i den statshvälfnings interesse, hvarigenom sonens ätt uteslöts från thronen, att underhålla förkastelsesdomen jemväl öfver fadren, — det är detta egna dubbelförhållande, som manar till särskild uppmärksamhet vid begagnandet af källor för hans skildring. Utom hvad i detta hän-seende redan blifvit anmärkt, förekommer den lik-het emellan KARL XI och GUSTAF III, att när den förres son föll och den senares störtades, åter-kastades orsaken till sönernas olyckor jemväl på

fäderna, hvilka grundat enväldet och säkerhetsakten. Nära tvåhundra år äro förflutna innan man börjat allmännare medgifva, att KARL XI var något annat och mera än en inskränkt och penningelysten förtryckare, en »krönt länsman», som det hette. Äfven han framstår numera för de sakkunnige såsom sitt fäderneslands räddare från upplösning och undergång; en samhälls-ombildare, af hvars skapelser Sverige länge ägt och ännu till icke ringa del äger bestånd. Man begynner erkänna, att de åtgärder, som hos honom strängast blifvit klandrade, voro till det mesta föreskrifna af en hård nödvändighet. Man dömmar honom ej längre hufvudsakligen efter anteckningar ur de missnöjdas familje-arkiver eller efter noter af främmande sändebud, hvilkas planer konungen öfverkorsat, eller efter historiska bidrag såsom *les Anecdotes de Suède*, sedan dessa, som vi hoppas, ej längre anses berättigade att bära PUFENDORFS lysande författarenamn *). Först när dylika källor för GUSTAFS historia ej anses äga afgörande öfvervigt, skall full rättvisa äfven skänkas honom såsom regent. Att de, hvilkas föreställning om honom uppvuxit ur hvad de läst i parti-anteck-

*) Jfr *Försök att besvara frågan, huruvida Samuel v. Pufendorf må anses vara författare till den omtvistade skriften Anecdotes de Suède*. Vitt. Hist. och Ant. Akad. Handl., del. XXII.

ningar, eller hört genom sägner, som ursprungligen härstamma från anti-gustavianer, icke förändra sina åsikter, är naturligt. Det förhåller sig med dem, såsom EHRENSVÄRD yttrar om betraktaren af S:t Peters façad: »Det är icke underligt att man tror sig se hvad man så ofta hört». Det fordras en stark föresats, en varm kärlek till sanningen, att arbeta sig ut ur en hel lefnads fördomar. Med ett yngre slägte torde förhållandet blifva annorlunda. Sedan blott en fik är lyft af den slöja, som höljt de falska profeter, skall man börja undersöka innan man tror, och der nu endast en svag strimma upplyser de dolda anläggningarne till efterverldens vilseledande, skall en gång blifva full dager. Fosterlandskärleken, som gläder sig att hellre räkna på Sveriges thron ännu en ovanlig man, än en tvetydig blandning af gycklare och skälm, prydd med GUSTAF ADOLFS krona, såsom GUSTAF III vanligen målas af sina motståndare, skall icke tillåta forskningsnitet att stadna förrän målet är hunnet. Ett namn faller här ur pennan, som lika med GUSTAF synes bida en högre förklaring: KARL XII. Äfven han efterträddes af politiska fiender; *de* hafva tecknat Sveriges ställning vid hans död och gifvit den stora kampen det nesliga slut, som skrifvits på hans räkning; *de* togo hans minne om hand och gäfvo deråt den stämpel, som det

med få förändringar ännu bär. Karolinerna skrefvo sin mening med svärdet. Att försvara sin hjelte med pennan var ej deras sak, och de uppträdande byråkraterna och nya publicisterna hade öppet fält, enligt WALLENBERGS uttryck om kung KARLS slut:

»Ett lejon stupar under lansen,
Och rättor leka se'n med svansen».

Det säger sig dock sjelf, att den som utgjort sitt århundrades förvåning, som gifvit sitt namn åt ett tidskifte, och som ännu i sin graf hänför skalder och häfdatecknare, utländske som inhemske, TEGNER och BYRON, HERDER och WALTER SCOTT, GEIJER och ARNDT, DALIN och BELLMAN, — en sådan man kan icke vara endast en rå krigare; han måste äga hvad han tänder hos andra: snillets gudagnista. Arten och omfånget af detta snille synas deremot ej rätt undersökta. Det äger tvifvelsutan områden, som man ännu föga vidrört. Hvad åter angår karakteren, så torde i hans beryktade envishet oftast finnas mer rättskänsla, — detta *fiat justitia, et pereat mundus*, — än man velat se deri. Och om så är, månne den ej förtjenar ett annat namn än blind halsstarrighet? Månne »armstyrkan upphyttad i hufvudet», såsom någon betecknat denna envishet, helgad åt *det rätta*, ej inför mensklig-

hetens höga domstol skall synas en dygd, äfven om ofall blir dess lön? Eller är det icke en dygd att stupa för en rättvis sak? Var det blott envishet, ej ädel stolthet i olyckan, då hans lif syntes

»En nedböjd fackla lik, som uppåt flammar,
Fast den sig sjelf förtär?» . . .

Den allmänna hänförelse, som hans namn ännu väcker, låter ana en hemlig känsla att hans olycka härrörde mer af öfverdrifna dygder (i fall sådana finnas i den moraliska verlden), än af hvardagliga fel, och förlåtas därför hellre, än man tillgifver de svek, som lade snaror för lejonet. Den eviga rättvisan kan icke gilla den lömskhet, om än krönt med framgång, hvarpå motståndarne byggde sin seger, men för hvilken vedergällningens timma, förr eller senare, måste slå. Det är då, som efterverlden skall utan återgång dömma KARL och hans fiender: den förre oberöfvad sina dygder, rättvisa och tapperhet; aktad i häfderna så länge dessa egenskaper aktas; de senare afklädda sina rof, qvarstående i falskhetens och våldets nakenhet, föremål för efterkommandes förakt och afsky.

Det är icke blott en tillfällighet, som här sammanfört GUSTAFS och KARLS bilder. De äga mer än en beröringspunkt. Det partivälde, som

GUSTAF störtade, hade sina frön under KARLS sista regeringsår; det var GUSTAF, som återupplyste den konungamakt, hvilken syntes ohjelpigen fallen med KARL, och förde svenska fanorna första gången åter till seger efter hans död. Begge stupade midt i en ofulländad bana. Ehuru olika till bildning och lynne, skattade GUSTAF, som ägde känsla för allt stort och herrligt, redan som yngling högt sin ryktbare företrädare, och var måhända den förste, som gjorde honom rättvisa under en del af hans bana, för hvilken andra ägt endast tadel. I sin karakteristik öfver det nordiska lejonet yttrar GUSTAF, bland annat: »Det är under tredje eller sista skiftet af sin lefnad (efter återkomsten från Turkiet), som Karl visade sig verkligt stor. Pröfvad af olyckorna, besegrande motgångarne, stödjande sig ensamt på sitt mod, under kampen mot halfva Europa, sammansvuret till hans förderf; förutseende i beräkningar, upphöjd öfver äfven rättvist agg, och färdig att för fäderneslandets bästa förena sig med sin störste fiende och den ende medtäflare i rykte han ägt: sådan var Karl XII under de tre sista åren af sin lefnad». Man kan ej säga att detta omdöme röjer en författare inbyrd af fransyskt lättsinne och fladder. GUSTAF var nitton år när han författade denna karakteristik. Ehuru blott yngling, bländades han ej af KARLS segrar, eller

af hans verldsrykte; det är hans storhet i motgången, som han mest beundrar. Den, som äger förmåga att läsa i människohjertat, må svara, om icke ett sådant drag, i en enskild anteckning, i all sin enkelhet bevisar mer än tomma anklagelser för flärdfullt sinne. Det gifves föga något mer betecknande för människan än hennes åsigt af motgången. Den svage och lättsinnige anser den som ett ondt; en ädel och stark själ betraktar olyckan som ett medel i försynens hand till förädling, till väckelse af stora egenskaper och dygder. Flera yttranden och handlingar af GUSTAF synas röja, att han delade denna åsigt. Vi erinre här blott om de nyss anförda drag, då han, rörande en af de regenter som han lärt känna, yttrade, att det feltes denne blott motgångar för att blifva värdig sin krona; och om hans sjelfbekännelse, att det var olycka som förde honom till kändedomen af de himmelska sanningar. Hvad han säger om KARL XII:s storhet i motgången är icke blott en vacker fras, det vittnar om ett ädelt tänkesätt. Han kände redan som ung, att han skulle emottaga ödets slag utan att svigta, och så skedde det. KARLS ställning var icke någonsin mer förtviflad, än GUSTAFS, stäld emellan tvenne fiender, med sin egen här i uppror, och man kunde då med rätt på ho-

nom lämpa hvad skalden säger om hjälten i Bender, att

»intet hopp om räddning fanns
i något annat bröst, än hans».

Åfven för GUSTAF strålade snillets stjerna och
mannamodets glans klarast i de mest vidriga
ödens natt.

